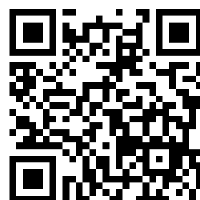

DUBROVNIK

ZABAVNIK

NARODNE STIONICE DUBROVAČKE

ZA GODINU 1867.

UREGJEN GOD. 1866

U SPLJETU

BRZOTISKOM ANTUNA ZANNONI

1866.

BRITISH MUSEUM
DEC

DUBROVNIK

ZABAVNIK

NARODNE ŠTIONICE DUBROVAČKE

ZA GODINU 1867.

UREGJEN GOD. 1866.

...... od adrianskieh pokrajina do ledenoga mora ....., a od niemačkieh granica tja do.... prostire se (naš jezik).
Giorgjić. Život Sv. Bened.

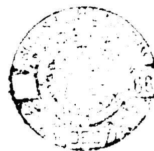
U SPLJETU

BRZOTISKOM ANTUNA ZANNONI

1866.

DIO I.

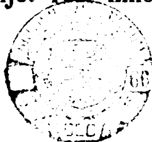

Poma.

Po pripeci misirske pustare
Nosi crnca grbava gamila;
Teško ga je žegja osvojila,
Umorio pjesak od Sahare,
Jedva diše s pregoleme muke,
A pustara kano dlan od ruke.
No vičan joj izmajilski sin,
Jezdom jezdi crni Bedujin.

Jezdom jezdi i svecu se moli. :
„ *Ališalah! Muhamed surula*,
„ U *dženetu* teče biser-vrula,
„ Nada vrulom šuma se oholi;
„ Tu hlad biva u sred *idžindije*,
„ Tu vjernoga čekaju *hurije*... „
I već pjeni u slasti mu grud,
Sama mašta olakša mu trud.

Je l' obmama il mu Bog se smili?
    Glè visoko do neba drveće,
    Kano šator grane sve zapleće;
    Živa voda kroza travu hmili,
    Krd ovaca na potoku pije,
    Svako žito u zahlagju zrije;
    Odmara se sa *Ćabe karvan*,
    Zamirisa *tutun* i *fildžan!*
Vita pomo! rodiljo oaze,
    Svoje čedo sama ti njeguješ,
    Žilama mu zemlju utvrgjuješ,
    Braniš izvor da ga ne zajaze,
    Granjem bilje od pripeke štitiš,
    Slatkim plodom gladnu djecu sitiš,
    Od vajkade, od sto tisuć god,
    Ti sve ljubiš čovječanski rod.
Vita pomo! pobožna te ruka
    I u srpsko primorje presadi,
    I prem često sjever klance hladi,
    U kršu nam rasteš sredi kuka;
    Al ti uzrast gorostazan nije,
    Al ne može plod ti da dozrije,
    Al korisna nijesi ma ni kom....
    Puki nakit kraju surovom!
Mnogo tako prekomorsko bilje
    Rodna zemljo u tebe uljegne,
    Ono će ti mezgu da istegne,
    Da u sampas rastrka ti žilje....
    Koja fajda vrbovu u nedjelju,
    Da ti kiti otar i postelju?
    Koja fajda kad ti manjka kruh
    Da te cvijet resi miloduh?

Oj tugjinstva jalnog se okani!
Svakoj zemlji Bog je način dao
Vlagu, žegu skladom razgranao
Da svoj narod svojom hranom hrani.
Znano zelje želudac ne kvari,
Kućno sukno nikad ne ostari,
A ko gleda na sokoljev let
Slabo c' jeni pitu i skerlet.
Ta pokle te previšnji nadari
Umom, licem, silom, r' ječi sličnom,
Da nam budeš, megju svima, dičnom,
Srpska zemljo, deder za se mari;
Ti ne traži misirskih oaza,
Vlaških čuda, njemačkih dokaza,
Ti iznesi svoje grude plod,
Kaži svi' etu svoj junački rod!
Bezočnici raskotiše bruku,
Od savjesti sprdnju načiniše,
Grk i Latin krst nam omraziše,
Vrancuz, Njemac i čast i nauku;
Al u tebe božja 'e vjera čista,
Duša ti se još ko zlato blista,
Počuj samo glasa srca svog,
Te je s tobom, svemu sugja, Bog.

Medo Pucić.

AZI-BEG.

I. UTOVO.

Popovo, znamenit dio Hercegovine, proteže se uzduž Dubrovačke granice od niže Trebinja do Žabe planine k zapadu. Ova velika prodò, oko 30 milja dugačka, od 2-4. široka, sa sviju je strana ogragjena brdima razne slike i visine, i nàpùčena čestim selima. Dvije trećine ovoga korita, s' donjeg kraja, preko zime ostaju pod vodom, i tad se ovo polje pretvori u duboko jezero. Tada seljaci dvaju obala mučno da mogu općiti megju sobom, buduć, preko cijelog prostranog jezera, nema već jedna ili dvije brodice, tako prosto i nevješto složene, da ih lagje divljakà na Australskim otocima u hitrini stroja daleko nadmašuju. Kad je komu potreba odovud ili odonud prebroditi, ol kakvu trgovinu prenijeti, trebuje dan dva naprijed poslati po brodicu; pa ako si imao sreću zdravo se na drugi kraj prevesti, imaš zašto Bogu zahvaliti: erbo da iznenadi (kako često biva) duhne bura, valovi će lasno poklopiti ovu četvero uuglu plosnastu nakazu. Da se Turska vlada pobrine otvoriti jedan prosjek da se voda slijeva u Neretvu, Popovo bi lasno oskrbilo hranom, izim Dubrovačke pokrajine, i dobar dio Hercegovine.

Na dnu ovog polja, gdje se već zemljište počinje nadimati, mnoštvo brežuljaka jedan nad drugijem postupno uzvisujućih se, sačinjaju podnožje visokoj Žabi; u jednoj za-

bitnoj dolini, podiže se okrugla podosta visoka kula, imenom Utovo: tko je ovu kulu prvi sazidao, nije mi poznato.

Ovdje treba da se vratimo jedno 35-40. godišta nazada, kad mal ne po cijelom evropejskom kopnu gospodovahu vladari *po milosti božjoj;* a politički pojmovi 89.e godine, i munjevni prolazak prvoga Napoleona bili su doista zablještili, al' ne još prosvijetlili preproste narode. U ovakijem okolnostima nije se moglo iščekivati da se tko javi za jadnu raju stenjuću pod samosiljem begova i paša.

Oko gorirečenog doba Utovo je zadavalo strah cijeloj okolici: Azibeg, od moguće porodice Rizvanbegovića, bio se unj ugnijezdio; te jakom četom svojijeh momaka, plijenio putnike bez razlike vjerozakona, globio okolna sela, prkosio paši od Mostara, koji mu nije mogao zakonito nauditi, buduć Azibeg carevim dopustom sjedio na Utovo. I to se zgodi slijedećim načinom: nekoliko vremena prije Turci optužiše Azibega kod carskog dvora kano nesnosnog zulumčara, moleći da bude poslan na izgnanstvo. Optuženi pozvan u Carigrad na opravdanje, neizkazanom vuhvenošću zavede velikog Vezira, kojemu plačući reče: » ne daj me na Utovo! a slobodno bilo čestitome Padiši da mi obredi prebivalište na kojemudrago predjelu svoga prostranog carstva. » Turski dvor i ne znajući gdje se to Utovo nalazi, a sudeći po Azibegovijem riječima da to mjesto ima bit kakva strahota, dok ga htjede najstrožije pedepsati, učini mu baš povolji odregjujuć mu Utovo na prebivalište. I tako lukavi beg pun radosti vrati se na svoje hajdučko gnijezdo, usprkos svojijeh neprijatelja, koji su na ovi glas gotovi bili crknuti od jeda i nenavidosti.

Sad Azibeg, carskim fermanom ogragjen, pod izlikom da čuva život od napadanja, opaše kulu debelijem zidom, podigne unutra nekoliko kuća svojijem momcima, načini krasnu bašću, ribnjak, a nakraj ribnjaka podigne vješala; nabavi u izobilju

oružja, praha i olova; pa divljom zanesenošću uzklikne: sad sam ja gospodar od Hrcegovine!

Zaklonjen u svojoj tvrgjavi, opit nenadanom pobjedom tako lukavo dobivenom nad svoje suparnike, začne oholu misao načiniti se pašom od Hrcegovine. Da to postigne trebalo mu je najprije zapanjiti muhamedance krvničkim djelima; pa guliti raju, odirati putnike da steče dosta blaga, i mogbude platiti pašaluk bolje neg svoji zatočnici. Vogjen dakle smjerom svoje oholosti, a još više nagonom zvijerske svirjeposti; Azibeg postane pravi bič cijele okolice. Njegova razuzdanost nije poznala granica. Nit ima pera da podobno može opisati grozno položenje nesretne raje stenjuće pod gvozdenim jarmom onoga nemiloga krvopije; ili nacrtati novo-ishitrene načine duševnog i tjelesnog mučenja kojima ju je ova ljudska neman mrcvarila i morila. I dan danas putniku prolazećemu kroz Utovo, naježe se kose na glavi kad pogleda na ono groblje u kojemu leži toliko nedužnijeh žrtava straćenijeh zato što nijesu mogle namiriti do kraja nametnute nesnosne globe; il' su se usudile proliti koju suzu na silovito osramoćenje svojijeh žena, sestara i kćeri! Pa kad ideš da ljubopitnosti radi zaviriš u ono sad pusto mjesto, obuzmete nekakav ledni strah, koji te odbija od ono zidina u kojima se toliko nevine krvi prolilo, ko da nose vidivo na sebi upečaćeno božje prokletstvo.

Nešto strah, a najviše pohlepa grabeža, prikuči begu veliki broj hajduka, a uz njih i odličnijeh privrženika: te je u nuždi mogao razpoložiti do za 3000 vojnika. Stolac i Ljubinje bjehu mu podložni. Ali obično š njime prebivahu u kuli do 300. momaka, koje bi on razdijelio na čete: jedne da ovršivaju njegove naredbe po selima, kupe glavarinu, onjuše ima li gdje lijepa djevojka, dovuku zlomisaoce svezane u tamnicu, naplaćuju gjumruk i travarinu od dubrovačkijeh primoraca; druge da čuvaju klance i prolaske vrebajući putnike i trgovce.

Kad bi se od izuživanijeh žena hotio oprostiti, činio bi dovesti k sebi kakva mladića, pa mu rekao: » Evo ti, vlaše, žene, pogji po svatove: a meni ćeš na poklon kravu. » Bi li se taj nesretnik stao otimati moleći ga: » nemoj gospodare za Boga! nije još za mene žena, goli sam prosjak . . . . . ima i boljih od mene; » beg se grohotom mi ismijaj, nadodajuć: » Eh! vlaše, bit će žena i za njih; a ti ćeš mi uz kravu još pristaviti dva ovna. » A da bi se usudio i naprijed se ogovarati, a beg njemu povišaj poklon; pa bi ga odveo na prozor i ukazao mu vješala: najtvrgji dokaz kukavome vlahu da ide po svatove, i uzme kravu za kravu, a često uz kravu još i tele!

Gdjegod neurednijem pićem uzhićen do pomamnosti, šunulo bi mu da se malo zabavi s kojijem od uznika zatvorenijeh u mračnoj i vlazovitoj izbi koju je dao izdupsti ispod kule. Kad ovaj stupi predanj, a on: » hajde amo, vlaše, da te oprostim od duga. » Tad izvadiv iz silaja malu pušku, iskrenuv prah iz čanka i napev vuk, naredi mu da zine. Pa mu zavlačiv cijev u otvorena usta, stane kresati dok se puška upali i raznese glavu onome nesretniku koj bi na ovi način gdje produlio smrtno tugovanje preko po sata!

II. SVATI.

Bilo je travnja mjeseca (1830). U kuli se čulo nekakvo izvanredno komešanje. Beg je neobično uzbunjen; lice mu se zakrvavilo od strasti, oči mu sjevaju od unutrnjeg ganuća; i, što nikad prije, sio je jesti skupa sa svojijem momcima, napijajuć im u zdravlje i lijevajući bez oduška s njima redomice bezbrojne gostare rakije. Rastući pićem oduševljenje, poče smanjivati u momcima svaki trag obzira prema srditome gospodaru,

dok napokon, usred najdivljeg urlikanja, nasrnu nanj hvatajuć ga za ruku, i pijanim glasom krieštajući: » e! čestiti pašo, mio naš gospodare, ti ćeš sutra uživati djevojku kakove ni car u Stambulu, ni Svetac u raju nemadu! Ama, pamti! da nas dobro daruješ, ako ti je drago nanositi se glave na ramenu! » — » Ne balite, ugursuzi! odvraća im beg kolebajući se na nogama; meni djevojka, a vama sve plijeno, a uz plijeno obilnu nagradu. — Evala! » uzkliknu hajduci, pa opet u svom ushićenju nasrću da pokažu begu svoju zahvalnost. Na ovo zvijersko napadanje beg nemogne se održati na nogama, i pucne na tle nauznak: prvi od pridolazećih nenasavši potpora, strovale se na bega, pa svi redom, izgubivši ravnotežu, padoše jedan na drugoga. Ovdje se sada dogodi strašni metež: nije šala 200 pijanih haramija smotanijeh ujedno! Neki u svojoj bješnoći stadoše ispaljivati kubure, vaditi iz korica jatagane, i odlaci da se nezametne krvava borba. Nego Azibeg, vavijek pri sebi, nekako se izvuče ispod dvojice koji su na njem ležali, pa kolik da on nije od onijeh koji su posrnuli, gromovitim glasom stane vikati, kuneći se Muhamedom da će ih redom sve povješati ako se u tili čas ne postave u red. Na čarobni glas vješala, one se srde utišaju, pa do malo povrati se općeni red, kolik da nije ništa bilo.

Kad se sunce sakrilo iza gora, i zadnji traci svjetlosti na vrhuncima brdâ počeše iščezavati; gospodar od Utova side niz kulu. Ponosito pristupi k razregjenoj četi od 200 oružanijeh momaka, pa svečano progovori: " Vrijeme je, braćo, da idete. Podnesite se junački kao doslen što ste. Živa mi dovedite gjuvegiju, da mu se osvetim na trogodišnje čekanje, da ga objesim pred očima ohole vlahinje: neka miši nauče ne inaditi se s lavom. Idite. „ Hajduci mu se pokorno pokloniše, pa tiho i veselo odoše na svoj put.

Dok se ovo na Utovu radilo, u Gradcu u kući Marka Rajića dovrši se pir, i mlada nevjesta Kata, Markova kći, spremaše se da se oprosti od svojijeh roditelja, i sa svatovima uputi mladoženjinoj kući u Čvaljinu, selo na lijevoj obali Neretve. Put je bio malo dalek, a u osobito pogibeljan kroz Žabačka ždrijela, gdje se najviše bilo bojati kakve zasjede od strane Azibegovih momaka. A uzrok je jaki bio da se boju, buduć Azibeg nazad tri godine bio poslao svoje ljudi da ugrabe Katu. Nego za sreću njezini su roditelji to nekako na vrijeme obonjali, i kćer svoju uklonili u Ošlje kod Pava Daničića majčina joj brata. A Daničić je bio čovjek s' kojijem ni oholi Azibeg nije smio voditi šalu. Tako se pogibio za vrijeme otkloni. Nego sada poturica čujući da se djevojka udava, a Pavo s nekaka ubojstva tumara Bog zna gdje po Hercegovačkim planinama; opet poželi imati lijepu vlahinju, pa, kako vidjesmo, pošalje svojijeh 200. momaka da potuku svatove i ugrabe djevojku.

Djevojčini roditelji po nečemu oslutiše zlo, pa ustavljahu svatove do sutrašnjega jutra. Ama ovi nakičeni pivom odbacahu sve razloge, nit mogahu dokučiti očevidnu pogibelj koja ih čekaše. » Ima nas pedeset, veljahu; pa smo kadri raskopati i begovu kulu. » Jedva jedvimice na molbe plačnijeh kućana pristadoše na to da će bez treske i pjevanja hodati dok im se otvore ravnice neretvanskog polja. Napokom budući već nekoliko sunce zašlo, a mjesec podosta se podigao na obzorje, iza duga zamjenitog ljubljenja, grljenja, preporuka i obećivanja, svatovi odoše sa nevjestom. Marko ne skine s njih oka dok ne zagjoše iza brda, mašući neprestanom rukom i vičuć : » pozor, braćo, čuvajte mi djecu mladoženje ! » Nakon dobre ure puta uhvatiše se svatovi prvijeh klanaca: Pogled onijeh strahotnijeh raznoliknijeh hrdi, kojijem mjesečni zrak utvarao je slike najmaštavijih prikaza; noćna samoća, a i na pola probavljeno vince, poče vraćati u se nesmotrene putnike; te sad napokon

uvidješe koliko je potrebno opazno i pametno vladati se. Ustaviše se: pa iza kratka savjetovanja uhitiše se dva i dva s napetim puškama u rukama; najslobodnije izberu i postave u srijedu, i tu, megju starijem svatom i djeverom, postaviše nevjestu. Sustupice za nevjestom ide mladoženja, Nikola Marković, prikladan momak od 26. godišta, pun vatre i slobode: gotov nasrnuti na čitavo jato ljutih lava da óbràni svoju zaručnicu. Tako igjahu nekoliko; mjesec svijetli kao dan; i već dogjoše na vidik grobnog polja (u Prapratnicu). Videć sve mirno i bez opasnosti počeše megjusobno razgovarati se. Pa i sama nevjesta tihano upita: = dragi Nikola, koji su one dalje biljezi, rek' bi sve konji priklopili polje? = Stari svat jedva čekajuć prigodu da osladi družinu od umora i duga puta, čujući nevjestin upit, pogladi se dva put po brcima, i počne = „ Nijesu ono, neve naša, konji; crne su ono uspomene stećci zaštitnici kostiju vjernijeh dvaju vjerenika i njinih svatova. Bio sam još ludo dijete, kad me jednom pokojni djed — laka mu duša — odvede sobom u Ravno na krsno ime u nekakva svog kuma. Došav ondje kod groblja, podigne me na jednu od onijeh stijena, narediv mi da se prekrstim. Pošto skupa smolimo za duše, veljaše, ovdje ležećijeh, snimi me na zemlju, i sjedosmo ručati. Pa me opet podigne na istu stijenu, i stade mi kazivati: za vremena Tvrtka bosanskoga kralja, u Gradcu življaše na svojoj kuli mogući serdar Petar Višević, kojega stari negda zapovijedaše Hrcegovinom. Petar i žena mu Anka bjehu već stari. Sva se njina radost skupljala oko dvoje svoje djece, Radoslava, koji se bavljaše u Babovcu u kraljevom dvoru i lijepe Zorice. Svake jeseni Radoslav bi dolazio pohoditi svoje ljubljene roditelje i miljenku sestricu. Obično dolažaše s njime kita dvorjanika, momaka od najplemenitijeh porodica Bosanske krune. Ovaj pohod bio je uzrok neprestane gozbe i veselja na kuli; ali mu se najviše radovaše lijepa Zorica, nadajuć se vidjeti,

izmegju izbranog niza Radoslavove vesele družine, svog Velimira Orlovića, sjajnu diku od Broćna, kojemu je obećana bila za ženu. Na svrhu prispje čas da se Zorica sa svojijem Velimirom vjenča. Svatovi su mu najizbranija momčad bosanska. Velimir se bio oglasio u vojsci kod velikog Vojvode Vlatka Hranića, tjerajući Turke od megjaša bosanskijeh iza nesretne kosovske bitke: pa se najbolji natjecahu hodit mu u svatove. Velimirovi svatovi stigoše preko noći, kao, što mi sada, baš ovdje; nit izdaleka misleći jadni! da će im se ovo krvavo polje u njihovo grobovište obratiti. Dogjoše, rekoh, ovdje, kad iznen . . . . . stari svat nije dobro izrekao ovu riječ, kad na jedan put zagrmi dvijesti pušaka i pade, što mrtvijeh što ranjenijeh jedno desetak svatova! Azibegovci primićeni iznad stećaka, ispalivši puske, učiniše juriš na svatove, koji u prvi tren ostaše kao okamenjeni. Ali pri život u tren se i osvjestiše: složno okrenuše vatru na gustu gomilu jur na domah dotrčavših hajduka, i oboriše ih mnoštvo. Ovi se ponešto zabuniše, a svatovi u najboljem redu, kao po nagonu, brzim trkom uhvatiše se spasonosnijeh stijena, položiv se po dva po tri iza svakog od onijeh grobnijeh spomenika. Za nekoliko trenutaka zavlada mrtva tišina: pa obje strane počeše sipati oganj, izazivajuć se zamjenito i grdeći se najružnijim riječma. Svatovi zaštićeni stećcima obaraju svaki put po kojega od neprijatelja. Ovi videći svoju opasnost, uzmaknu natrag, kao da se dogovore kako će se vladati. Pa se načiniše u dugi redak od dva po dva i upute se naprijed. Na jedan puškomet od svatova ovaj se stup vješto prelomi u tri jednaka dijela: te jedni desnom, drugi lijevom, treći srijedom zalete se da učine juriš i zatvore ih. Ali svatovi dosjete se njinoj osnovi, skupe se i neiskazanom naglošću golim jataganima naskoču desni odjel onijeh razbojnika: pa onako opojeni kao što su najljućom razjarenošću, prenaglim i neodoljivim udarcima u tili čas porubiše im

glave prije neg što su im drugovi u pomoć priteći mogli. Za tijem ne manjom pomamnošću umotaše se megju ostale hajduke, gotovi znamenitom usponienom osvetiti svoju očevidnu smrt. Strahotu ovog pokolja nije moguće opisati. Smrtonosni udarci padaju kao grad, a sva naokolo ravnica odjekuje lomilom hanžara, hropljivijem pjehanjem pomamljenijeh borilaca, groznim i žalovitim uzdihanjem i ječanjem umirućih. Na jedan put junačina Imbro — četni vogja — ugleda nešto za jednim stećkom i zatrči se onamo. U onom metežu nitko se tomu i nestavi izim mladoženje, koji je baš u onom trenutku omijerao svoj udarac bijesnog poturicu. Nikola koji je znao kakvo mu je ondje blago zaklonjeno, zaleti se za njime, pa došav mu na domah, ispali nanj kuburu, promašiv ga zrnom preko pasa, i dohvati se svoje žene. Na Imbrov jauk i na puščani tron, nešto desetak hajduka pritrče onamo, i opkruže Nikolu, koji sad osta presječen od ono desetak petnaest još mu ostavših druga. Mal se po malo umnoži oko njega okrug neprijateljâ. Ovako osamljen, prigrli lijevom rukom preljubljenu svoju vjerenicu, strijeli u drugoj jataganom i neda nikomu pristupiti. Hajduci mogoše za lasno ubiti, al se bojaše ne povrijediti ženu, koju je on čvrsto uza se stisnutu držao. Te ga nudiše na predaju, davajuć mu tvrdu vjeru da mu neće nikakva zla ni sile učiniti. On o predaji neće ni da čuje, i napreduje braniti se, neizmjernom brzinom vrteć dugi svoj jatagan na okolo. Na svrhu iznemožen, vas oblit krvavim znojem, ni kamo se spasu ne nadajući, rikne poput ranjena lava toli strašno i jadikovno, da hajduci ostadoše tronuti i kao klineima na mjestu pribodeni, nit se ijedan od njih usudjujuć jedan sami korak naprijed stupiti. jerbo čovjek, ma koliko izopačen, nesmije se sa svijem oteti glasu svoje plemenite naravi da se ne oćuti ganut na izvanredno trpljenje ma kakva bilo živućeg stvora! U ovako užasnom času, mučenik, zaodjeden nekim čarobnim

dostojanstvom, stane .... nabode u zemlju svoj jatagan i vikne ostavšoj družini : — ne ginite badava, braćo!.... odnesite glas o nemilom dogagjaju, pa dogjite da nas otmete kljunu gavranovu. Za tijem strasno pritisne prsi prsima svoje ljube, sljubi usne usnama, pa reče : oh! mila dušo moja!..... kad nam nije sugjeno dolje na zemlji zajedno život provoditi..... a mi hajdemo da se uživamo gore na nebo....! i, što bi okom mignuo, ispod lijeve ženine lopatice prenaglim udarcem nabode nju i sebe na svoj jatagan, te oba ovako spojena lupnu na zemlju . . . i za malo časa ove dvije čistom ljubavi plamteće duše uzlete pred blagim Odkupiteljem da se mole za otkup svoje nesretne pogažene Otažbine, da optuže pred Vječnim Sucem zemaljske mogućnike, koji neogovorivom sebičnošću učestvuju da divlji muhamedanac nemilo satire i mrcvari junački, vele zasluzni narod; te nepoštenim licemjerstvom siluju se na izbrani stabar prosvjete, ako i prividno, navrnuti krvoločnog Azijanina, koji po samom pravcu nečistoga svoga zakona nije podoban ikakvoj naobraženosti: i nemadu stida — aoh sramote! — zlato-bisernim križima kititi prsa progonitelju Isukerstovijeh nasljednika!

III. OSVETA.

Sutridan iza goripomenutog dogagjaja, o zahodu sunca, uljeze u Počitelj jedna četa od sedandeset i pet druga. Idu snuždeni; odijelo im je razdrpano i zamazano krvlju, kose nakostrešene; neki ruku, neki glavu nosi omotanu u krpi curećoj krvuždinu. Vratarskoj straži kažu da su došli služiti čestite gospodare braću Imbra i Mujagu Gavrane. Štilac će se lasno domisliti da su ovo ostaci svatskijeh napadača: pa nešto zasramljeni što ih je mnoštvo izginulo napram malenom broju sva-

tova, a najviše zato što ih je izdala sreća te nijesu mogli živu dobaviti u ruke mladu nevjestu; uzbojaše se vratiti Azi-begu, i složno odlučiše poći u Počitelj pokloniti svoju službu rečenoj braći Gravanima.

Ova dva potomka stare porodice Gavrana, koja prigrli muhamedansku vjeru od nazad jedno 130 godišta, bjehu se usilila do zlaboga. Počitelj sa okolicom na lijevoj obali Neretve stenjahu pod njihovim nesnosnim nasiljem. O njinom bogastvu pričalo se čudesa. Jedna im sama kesa za duhana, od preko lakta duljine, sva izvezena u zlatu i biseru, vješto nakićena dragocijenim gajtanima i kiticama, vrijedila je za 2000 žutijeh dukata! Osobiti izvor tolike obilnosti bješe im otimačina. Glavodužni bjegunci, svake ruke zločinci, nalažahu kod njih svoje sklonište, vjerno im posvećujući mišice i život. Mujaga se odlikovao neiskazanim junaštvom, a brat mu Imbro nije imao ravna za izmišljenje najdublje varke, i vješto voditi svakojake i najzamršenije posle. Oba su brata jednom — a to neizmijernom — mržnjom dihali na Azi-bega; on im je bio krvavi trn u očima. Više su puta jakim četama nanj nasrtali, al vavijek bez uspijeha. Jednom dočuše da su neki Azibegovi momci nabavili drvâ u nekim selima koja su njinoj vlasti pripadala: tu tako čine dovesti šest knezova od tog predjela, i dadu ih povješati niz hrastavo granje bez suda i bez ogovora!

Glas višepomenutog žalostiva dogagjaja veoma je zgodno i ugodno prispio namjerama dvojice braće. Oni pod izlikom da osvete krv svojijeh podanika (Čvaljina je u okrugu njine zapovijedi bila), prihvatiše priliku da javno i, po neki način, zakonito oglase rat svome najljućem neprijatelju. Lukavo upotrebe živo ogorčenje koje je ovo nečovječno djelo pobudilo megju kršćanima, podpaljujući ih na javnu tužbu; pa sve pozovu na oružje.

Dok se ovako u Počitelju snovalo na propast Azi-bega, njemu je u isto doba o glavi počeo raditi drugi jedan puno pogibeljniji neprijatelj, a to je bio njegov rogjeni brat Ali-paša Rizvanbegović, koji baš sada vratio se bio iz Carigrada, ondje skupo platio pašaluk od Hercegovine i donio sa sobom dotični carski ferman. Ovaj je pako vrlo dobro znao da mu carski ferman nevrijedi ništa dok nije savladao prije okolne begove, koji su u svojijem beglucima življeli kao neodvisni knezovi, i carsku vrhovnu vlast u samoj prividnosti spoznavali.

Kad je u početak sio u Mostaru kao paša, nekoliko njih niskoga reda aga i spahija pohrliše da mu se poklone, i poljube ga u skut i u ruku, nadajući se dobiti kakvu zapovijest, i pomalo usporediti se ostalijem jačijem begovima.

Rizvanbegović, čovjek bistra uma, krepka i ponosita značaja, njinoj se ljubočesti kažući naklonit, okupi oko sebe jaki broj privrženika, stane raspolagati na svoju raznim strastima, dok podpunoma postigne duševno prvenstvo. Tad uvidi da je održao pobjedu. I doista u malo godina on raščisti Hercegovinu oda svijeh samosilnika, ukroti svekolike age i spahije, veoma ograničiv onu njihovu razuzdanu samovolju nad rajom, najžešćom strogošću zabranivši da nijedan Turčin nesmije više zasjesti kod kuće svoga kmeta, pa da ga ovaj muktice hrani sa momcima i konjima po toliko dana. Uvede svud, ako i na tursku, neki prije nepoznati red, podade cijeloj Pokrajini nekakav pitomiji oblik, pristojno se znade držati u službenom doticaju sa austrijskijem vlastima od Dalmacije, i ulije na svoj dvor i na cijelo svoje izvanjsko ponašanje neki pečat ozbiljnosti i dostojanstva.

Ovijeh zadnjih godišta carski nazovi - popravitelj (reformator) Omer-paša, ovoga je čovjeka izdajnički i nečovječno stratio: a njegovom smrću Hercegovinu za sto stupaja opet unazadio. Ama Omer-pašinu slavoljublju bilo je potrebno dokazati

službeno carskom dvoru da je Ali-paša nepokoran; — i tako uveličiti svoju zaslugu.

A sad preuzmimo našu povijest. Azi-beg ne videći dolazit svoju četu sa toli čekanom curom, žestoko se zabrine, ne znajuć čemu da pripiše ovu neobičnu nezgodu. Uhode ne umjedoše kazati već samo broj izginulih mu ljudi. — A gdje su ostali?... — Gospodare, mi ne znamo. — Ugursuzi! vi me izdavate... U to, nepoznato čeljade oružano do zuba, bahne u kulu; pa i ne ištući dopusta, smjelo pristupi begu. — Tko si?... kako si smio ovdje doći? razdere se sav od bijesa razpaljen beg, položiv desnicu na kuburu. — Ja sam glavom Pavo Daničić... Ovdje Turčina uhite ježi od glave do peta, i usklimaju mu noge. — Došao sam ti javit da se čuvaš, jerbo sa sjevera i zapada pogubna se vrh tebe kupi oluja. Dva Gavrana na svu hitnju beru vojsku da udare na Utovo.

Prekjuče pridruže im se 75. hajduka, koji laživo kažu da su po tvome nalogu pogubili svatove na Prapratnici.... a ja znam da ti nijesi to uradio, je li?.... — Nijesam bogme, zdvojno promrmlja Turčin. — Ni ja to nevjerujem, ogorčeno produlji nepodazrivim posmijehom Daničić, pa mi je žao da te nespravna tvoji neprijatelji zateku... je[illegible]junak i pošten čovjek!... Tvoj brat.... Moj brat?... šta reče?... moj brat?... Tvoj brat Ali-paša stigne skoro iz Carigrada u Mostar, i kao carski paša kupi narod oko sebe. — Na ovu zadnju vijest Azibeg pomamno stade koračiti preko poda, neprestano uskličući: — Moj brat paša?... pa mi to niko ne javi?... Izdajnici! — Daničić pusti nek mu malo oduši ovaj prvi nepovoljan utisak, pa ga stane utišavati laskajuć mu što je više mogao. A kad vidi da ga je podosta umijesio, i o sebi svako sumnjičenje iz srca mu izbrisao; nastavi: ti sad, beže, staraj se jedino kako ćeš Gavrane odbiti; a ja idem tvome bratu da ga megju to zavedem, i o svakom te njegovom kretanju točno obavijestim.

Vjere mi tvrde! dok je meni na ramenu glava, tvoj ti brat nauditi neće. Malo za tijem, u najboljem sporazumljenju sa Azi-begom, Daničić ostavi kulu.

Sad beg bez ikakva krzmànja na sve strane razašlje ulake da kupe vojsku: privrženike i prijatelje molbama i zakletvama, najmenike obilnim obećivanjima, podanike silom i prijetnjama. Žene i djecu spremi u Stolac, kojega obranu posudi najpouzdanijim od svojijeh vojnika. Danom i noću unosi se u kulu hrana i svako oružje u nemjeri. Za malo vremena Utovo se prepuni vojnicima. Pri svrsi svibnja jedno jutro straže viknu prilazak neprijatelja. Taj čas Azi-beg bogato odjeven, strči vojnicima, kratkom ih besjedom ohrabri, i na dotična mjesta uporedi: pa ponosito pruživ koljence svog očnjaka, stane motriti pridolazeću vojsku. Ova je veličanstveno izgledala sa svilenim svojim razvitim barjacima, urednim postupanjem i bliještajućim se odsijevanjem na sunčanoj zdraci srebrnijeh toka, čelenaka, handžara i pušaka. Nada svijem pako odlikovahu se ostraga dva Gavrana, oholito se vitlajuća na pomamnim arapskim konjima: u bogastvu odijela, u veličanstvenosti ponašanja u množini pratnje, u točnosti službovanja na nalik kakvijem carima. Oni se i ne osvrtaju na puščano izazivanje što na njih ispaljuju utovski branioci. Već u najvišem redu na podobnom položenju zaustave svoje ordije, davši naredbu da se utabore i kojekako ograde proti kakvom bilo napadanju. Pred noć drugoga dana Počiteljci se spravljaju na boj. Neke ih stotine, ogragjeni natrpanim granjem, a gdjekoji iza stijena, namjestiše se naprani kuli da pucaju na Azibegovce i zaštite vojsku iduću na juriš. O sutonu zametne se općeni boj. Obje se strane bore najvišom hrabrošću i žestinom. Oni spolja neopisivim postojanstvom natječu se pripinjati ljestve na mir silujuć se ga priskočiti; naskočeni neodoljivom otpornošću odbijaju ih gvozdenim kukama, strmoglav bacajući ljestve s ljudma; kamenjem tukući podstojeće

nasrtaoce. Na svrhu videći zaludne sve svoje napore, oko ponoći Gavrani dadu naredbu vojsci da odstupi; i uzamši ranjene, vrate se u svoj logor.

Dva sljedeća dana vojska posveti odmoru i pripravljanju na novu borbu. K večeru drugog dana ponoviše juriš ne manje žestoko neg što su prvi put, pa i sad besplodno. Za tijem nanovo nasrtahu trikrat, sve takogjer bezuspješno. Kako bilo, Gavrani ne klonu duhom, nit hóce da odustaju od začete namjere. I videći koliko je trudno i pogibeljno onako visoke zidove predobiti, odluče kušati da razbiju vrata: stvar — nemajući oni nikakova topa — veoma mučna, buduć vrata od dubova drva jako debela, pa svakolika nabodena čestim glavičastim debelim čavlima; a iznutra utvrgjena sve na blizu uzporegjenim zasovnicam. Na tu svrhu nabave gvozdenijeh poluga, klinaca, sjekira i proča; obećavši svakome koji uspije prolomiti vrata po pedeset žutijeh dukata. Zorom petnaestoga dana započe se ovaj odsudni boj. Najprije zauzmu svoje mjesto oni koji će iz pušaka ometati opsagjene na mirima; za tijem krenu oni koji su se obrekli razbiti vrata, noseći svaki uz podobno zato oružje, po jednu gredu da ih naslone nad vratima i načine sebi zaklonište poput pokrova da ih štiti od hitaca kamenja svrh mira; a za ovijem sva vojska: oduševljeni svi, kolik da im je neko obrekao pobjedu. Nakon dva sata najljućeg kreševa, opet sreća poče se kazivat nagibna Azi-begu. U taj se čas Gavrani nagjoše u neiskazanom očajanju. Kao pomamljeni trče naokolo slobodeći svoje čete, nepazeć ni na kakvu pogibao. I tek što htjedoše da uzmaknu.... a to gromoviti "hura,,! da im veselu vijest da su vrata gotova pasti. Niko ne može opisati čarobni utisak ove prekouhvane zgode: uliv u Počiteljce neograničeno ushićenje, sasvijem upropasti Utovske doslen oholo ponoseće se borioce. U kuli se digne čitava buna; glas zapovijedi i posluha zgubi svaku moć: svak radi za sebe, svak se brine kako će

bolje pobjeći. Svi vrve oko vrata: i gle čuda! sad ovi iznutra natječu se kako će ih prije oboriti. Na vilovitome konju tu dopade i sam Azi-beg, sav preobražen od prevelikog gnjeva, škripajuć zubima kao mahnit, psujuć Boga i Muhameda, da je strahota bila slušati ga i pogledati. Zaklanjaju ga 40 najvjernijih druga, zaklevši mu se s njime dijeliti sudbinu. Na svrhu skrhaju se vrata: pa evo ti opet ljuta bjesnila, novog klanja. Oni iznutra, stisnuti kao tvrda neoboriva zidina, lupnu nadvor neodoljivim naporom, pogaziv sve što sretoše, i prsnu tamo amo. Megju prvim bjeguncima bijaše Azi-beg, i zdravo uteče, vesela mu majka! prem da puče za njime u jedan te isti mah za 300 pušaka.

Dobitnici stadoše harati kulu, i dijeliti bogato plijeno: tu nagjoše blaga božijega. Osim velika novca, i mnoštvo svake sebične stvari, nagjoše takogjer dosta skrinjica utrta mesa (carne macinata), i 80 bačvica masla! Pa recite da Azibeg nije umio musti raju! U ovom ratu pogine Azi-begu 500, a Gavranima 300 ljudi

Bilo je oko podne. Ali-paša položiv se na mekahnom divanu, raskošno puši u jednoj sobi svog dvorca na Buni. Uzanj, takogje pušeći, na drugome divanu sjedi Pavo Daničić. Sva soba omagli dimom njihovijeh lula. Svako im spoljašnje kretanje očituje njino unutrnje arajdovanje. — Nude — nakon poduga mučanja preuze prvi smiješući se — potvrdi mi opet, dragi Daničiću, moj li mio brajan bi sbilja izagnat iz svog lupeškog gnijezda? — Sad dok ovdje zborimo, na Utovu nema žive duše. — Eh! dobro: Gavrani zaslužiše da im ne budem veoma strog. A pakosni Azi-beg? — Noćas se zatvori u Stoću. — Tvrd je Stolac, Pavo; vrijedilo je zapriječit da se njime ne zaklanja; prem se bludiš u poslu tolike jezivosti. — Ne boj se, čestiti pašo; ti ćeš dobit Stolac bez rane, i bez mrtve glave. Noćas kako si naumio, kreni svoje čete; ama Brigavu vodu

ne prelazi dok ti se javim. — Ovdje Daničić skokne na noge, poljubi pašu u ruku, i otide.

Četiri sata poslije Daničić stigne u Stolac. Azi-beg, koji ga je nestrpljivo čekao, veselo ga primi: i tu tako spuste se za dugo u shodne okolnostima razgovore. Poturica još uzbunjen jučeranjim užasom, pusti se lasno zavesti te objeručke prigrli Daničićev svjet da se nezatvara u grad: i one iste noći izvede sve svoje čete, i utabori se u Mošanju na lijevoj obali Brigave, ostaviv jaku posadu u Stocu. Kad svane, na jedan puškomet, čete dvaju braće nagju se jedne prema drugijem. Jogunasti borci stanu se samovoljno izazivati i backati iz pušaka sa dvije protivne obale. Obje vojske ulože ovaj dan u spremanju ratnih priprava, gotove pridolazećim jutrom pokušati koja će koju iz tabora istisnuti.

Uz to i sunce već zagje; noć prostre svoje sinje platno i njime omota zemlju. Rogoborno dnevno komešanje malo se pomalo usukuje, dok sa svijem utiša. Kao čista golot staklī se vedro nebo, sve isprebadano sjajnim titrajućim zvjezdicama, koje u izobilju svoju tihanu svjetlost siplju na podstojeći svijet. Sve ćuti; nit što razbija noćnu sveopću tišinu, izim lagahna šuštanja bistre rječice, koja srebrne svoje talasiće poklanja oholoj Neretvi; i trepeta tihahnog vjetrica ljupko euljajućeg šumsko lišće. Pa i gorska zvjerad, zaboraviv svoju prirodnu svirjepost, počiva u svojijem pećinama; — sami zločinac, na perkos i na sramotu one božanske iskre koja ga usporegja nebeskim duhovima; na pogled ovoga veličanstvenog orijaškog Hrama božanstvene svemogućnosti, ostaje hladan, nećutljiv gledalac; — i usugjuje se bogumrske čine, krvna svoja djela sad najragje vršiti! Noć jurve polu svog teka navrši: u taborima, osim stražara, sve zaspalo kao poklano. Pod čadorom Azi-bega skilji malašna svjetiljka. On duboko spi, prostrt nauznak preko dušeka; i snijeva: — najprije mu se činilo bit na Utovu, gdje

preko tamne noći osluhiva sa prozora nekakav grozni klopot kao iduće vojske: pa mu se predoči jedno polje, sve pokrito grobovima. Iznenadi rasklope se grobovi, a iz njih provalilo mnoštvo čeljadi: mrtvačko im blijedilo na licu, upadnule oči, kosa naježena, goreće zublje u rukama strahovito preobrazuju kobnim plamenom one nakazni, oblite krvlju koja im curi iz posječenih grla. Čini mu se da ih sve poznaje; a one mrko nanj pogledaju, i zovu ga po imenu, sve nešto nabrajajuć što on ne razumije, al ga smrtno straši. Ne iščeznuv dobro prvi, utvori mu se drugi prizor: — Vigja mu se da leži na svome divanu: kad eto predanj divnog pogleda djevojče. Pun strastvene vatre, skokne se na noge uskličući: — megjer Kate, nijesi poginula....! a kad da je dohvati rukom..... a to ugleda grozovitog ispolina: izpod lijeve sise grdna mu još vruća rana, iz rane zapišti krv, te onako vrela štrapne ga pod grlo i opari kao usijano gvozdje.... Spavajući se na to užasno prene, iskobeči oči i vidi..... paček ne vidi — aoh strahote! — nad sobom ljutu srdu Pava Daničića koji, sgrabiv ga lijevom za perčin, plamenitim u desnoj nožem prereže mu grkljan, u tren obrubi mu glavu s trupa, turi je još se onako nakazno bečuću u torbu, i kao munja iščezne nevigjen iz tabora.

Zorom Ali-paša udari na Azibegovce, davši pred vojskom nositi na kòcu nabodenu Azibegovu glavu. Kad napadeni vide ovu strahotu, nagnu bježati glavom bez obzira. Stòska posada takogje, na glas nesretnoga dogagjaja, razbjegne se ostaviv grad dobitniku na razpoloženje. Ovako se navrši proricanje Pava Daničića kojega, za nagradu njegovijeh zasluga, Ali-paša postavi za gjumrukčiju na Radetićima, gdje i dan danas prebivaju njegovi sinovi.

A sad hajde, pa istumači ovu tajnu u ljuskoj naravi: kako lukavi Azi-beg sa svijem lakoumno se povjeruje čovjeku, kojega je toli ubojito povrijedio, stricu tako nemilo s njega poginuvše

mlade nevjeste! — Prilično velikim zločincima, kad su napunili mjeru svojijeh opačina, božija pravda zatupi hitrost duševnoga vida; te sami budalasto nasrću na svoju propast. Mi ako i ne dopiremo razriješiti ovu tajnu, imamo se svakako naučiti ovakovim primjerima — da se čuvamo bogumrskijeh, a osobito krvnijeh čina; buduć nebeski osnovatelj čovječanske prosvjete rekao: "tko mačem ubija, od mača će poginuti.„

Petar Franasović.

CAR LAZAR

TRAGEDIJA U 5 RAZDJELA.

SVOJIM MILIM DUBROVČANIMA

MATIJA BAN.

L I C A.

Srbi.

CAR LAZAR
BOGDAN-JUG
JUGOVIĆI
KOBILIĆ
BRANKOVIĆ
BAN SRIJEMSKI
STRAHINIĆ
KOSANČIĆ
TOPLICA
RADIĆ
DRAŠKO
BOJO
MITAR
Druge Vojvode
PATRIJARH
VLASTELA
PUCIĆ

Srbi.

Dvoranin
TODOR
RADOVAN
ŠTITONOŠA
TEKLIĆ
Straže

Turci

MURAT CAR
BAJAZIT
JEVRENOS
ADŽI-BEG
KURD-AGA
HAJDAR
SARIŠ
PAŠE
LJEKAR.

RAZDIO PRVI.

POJAV I.

Bašta u Lazarevom dvoru u Prizrenu.

Kobilić, Kosančić, Toplica, Mitar, *tri* Jugovića. *Ulazi* Radić *sumoran.*

Radić. Crni glasi štigoše nam, braćo :
Silistrija pade, pade Šišman ;
Predade se žalosna mu majka,
Da izgubi glavu, a sin njegov,
Da zaštiti svoju alkoranom.
Više njih. Je li možno!
Toplica. Taj glas kad je stigo ?
Radić. Jošte noćas. Stari dvor trnavski,
Ta stolica bugarskih kraljeva
U pepelu leži.
Država je stara arpadova
S lica zemlje zbrisana na v'jeke.
Toplica. Bugarska je pala! Pao Šišman!
Sin mu u Turke ode! Čujete li ?
Kosančih. Ta v'jest grom je.
1 Jugov. O nesreće grdne!
Radić. I pogiblji, dodaj. Sad nas Turci
Opasuju s juga i s istoka.
Sve se više
Ljuta zmija oko nas savija.

KOBILIĆ. Ja ne mogu sad misliti, braćo
O pogiblji kojom
Taj zlokobni dogagjaj nam pr'jeti.
Srce mi je tugom zaraženo,
Pa prirodi mora ponajprije
Da s' oduži .... O Šišmane vrli,
Tako l' pade!.... Da je sav tvoj narod
Polovinu imao tvog srca
Glava tvoja koju s preziranjem
Kotrljahu Turci po prašini
Sad bi sjala uvjenčana slavom
Nad gomilom njihovih leševa....
Ali tako sam Bog valjda htjede.
Pokoj tvojoj plemenitoj duši!

TOPLICA. A šta sada naš car Lazar veli?
Osjeća li taj dim ugušljivi
Šišmanovog dvora?
Ne sluti li da ć' od istog plama
Pripalit se krov u njegovomu?

RADIĆ Da l' će uvjek rat željeti s nama,
A kod mira ostajati s Vukom?

KOBILIĆ. Nerasudno cara ne krivite.
Rat je svagda hotio i hoće.

TOPLICA. Al od rata još ga Vuk odvraća,
I Vukovo malodušno društvo.
Oko toga por'ječih se sinoć
Sa srjemačkim banom;
I da drugi ne rastaviše nas,
Bog i duša, bio bih mu sabljom
Rasc'jepio tvrdoglavo tjeme.

RADIĆ. I ja dogjoh čak do pr'jetnje s bojom.
Svi njihovi uporno se drže;

JEVRENOS. Mi dogjosmo čak sa svete gore
Da prosimo za samostan što nam
Bjesni Turci skoro popališe.
Nije l' tako?

ADŽI BEG. A pod tim izvjetom
Da prolaze gorske pregledamo,
Sveg naroda dokučimo stanje,
Strah i razdor svuda posijemo.
To će više vr'jediti Padiši
Nego što bi tri pobjede dobre.

JEVRENOS. A to s tvoje da ovršiš strane
Ne treba ti r'ječi već očiju:
Na sve pazi, pamti sve, a šuti.
To je ovdje tvoj zadatak; moj je
Da s velmožam vodim razgovore —
Taj što ide mislim da je Draško,
Komu dasmo dva Markova pisma.

ADŽI-BEG. On je glavom. Prikričao nam je
Da svud mu se nevješti činimo.

JEVRENOS. Uklon'mo se, dok ne počne sabor. *(odlaze)*.

POJAV VI.

DRAŠKO *sam*.

Čim izigje Branković iz Crkve
Predaću mu pismo Kraljevića.
Ovaj ako i polak održi
Od onoga što nam obećava
S padišine strane, biće dobro.
Al je muka pridobiti Vuka.
Kod sveg toga što je vlastoljubiv,
I predvigja zlu tastovu sreću,

Odveć tvrdo drži se poštenja
Što ga s' tastom veže,
Te od rata njega odgovara.
Rata ipak po što po to biće,
A da Vuka Marku pridobijem
Bolja srestva moram pokušati
Svadiću ga s tastom il s pašancem
Jeda li bi gord mu duh uvr'jegjen
Od njih tada lakše s'odvojio.

POJAV VII.

Izlaze vlastela ; megju ostalima Mitar, Toplica, Kosančić, Strahinić *ban*, *Srijemački ban*, *i* Bojo. — *Malo docnije* Jug-Bogdan *s devetero sinova* — *Opet malo docnije* Patrijarh *s'višim sveštenstvom.*

Bojo. Gdje, si, Draško? nema te u crkvi.
Draško. Ja s'radije tučem, no što s'molim
Bojo. Il si s Vukom i ti okrenuo?
Draško. Kako?
Bojo. I on pristade na vojnu.
Draško. Jel moguće?!
Bojo. Sad ćeš s'uvjeriti.
Ja s družinom ostajem pri jednom *(ode na stranu)*
Draško *(u sebi)*. Kad je tako nije potrebito
Da mu odmah izručujem pismo.
Toplica. Vojevodo, znaš li? Vuk je s nama,
Draško. A s njim i ja.
Toplica. Razborit si čovjek.
Ali gledaj ostalo mu društvo,
Kako se je u skup sve sabralo,
Pa s'na odpor sprema.

KOBILIĆ. Čuše, care.

LAZAR. Kralj nesrećan, i nesrećan narod!
Bog je dakle gnjevno odvratio
Svoje lice od hrišćana grješnih,
A podao nevjerniku silu
Da ih kazni za njina zločinstva.
Što je Dušan snivao, to Murat
Izvršuje, i dovršit hoće.
Vjenac slave Srbma nam'jenjeni
Ukrasiće, osmanlijam glavu.

KOBILIĆ. Ne, ne, u njih nema prave slave;
Ne mogu se bezljažnim junaštvom
Pohvaliti novi ti divljaci,
Kol'ko sabljom sebi stazu krče,
Tol' ko zlatom i pr'jevarom stidnom.
Njino sunce hladno i sumračno
Neće, care, nikog obasjati,
No mrtve će prosipati zrake
Na zemaljsku pustoš
Dok se kletvam ljudskim potreseno
Ne skotrlja u pučinu vječnu.

LAZAR. Al' megjutim oni napreduju.
Progutaše jedan dio Grčke,
Progutaše Bugarsku, a sada
Na prag stupiv i našemu carstvu,
Nanj čeljusti krvne rasklapaju,
Kan aždaja kojoj glad se bjesna
Više množi što god više ždere.

KOBILIĆ. I u klete te čeljusti, care,
Ti ćeš svoju gurnuti joj sablju
Da pošljedni zalogaj joj bude.

LAZAR. Dobro ako s' o njih ne slomije.
A drugovi šta ti vele? duhom
Klonuše li sa stigavše v'jesti?

KOBILIĆ. Sad još žešće zahtjevaju vojnu
Ko jedno još ostavše sredstvo
Da se carstvo spase.

LAZAR. Ne znam vojnom
Hoće li se spasti il' propasti;
Al je dojsta ispred nje sad gore
Uklonit se no što bjaše prije.
Prije samo staše nam do časti,
A sad stoji do samog opstanka:
Bugarski je poraz pola srpski.

KOBILIĆ. Poraz nam je izvjestan od mira,
A od rata koliko god može
Poraz doći, može i spasenje.
Rat je bolji dakle.

LAZAR. I ja tako,
Moj Milošu, sudim, i ja tako;
Al ne mogu da zatajim tebi
Šta m' u duši biva. Ja odlučno
Stupam stazom kojom se uputih,
Al sve mislim da ću joj na kraju
Naći crnu Šišmanovu sudbu:
V'jest me njena duboko potresla.

KOBILIĆ. Više puta po nesreći kakvoj
Ja te vidjeh tako poražena,
Ali ti se uvjek duh dizaše,
Ispod prvog pritiska još krepči.

LAZAR. Neće lako sada, jer mi širom
Pred očima stoje razvijena
Sva Bugarskog dogadjaja sljedstva.

Bog će dati, zete Kobiliću,
Da ja tužnim Srbima ne budem
Car posljedni, kô i Šišman svojim.

KOBILIĆ. Bićeš ako dojsto kloneš duhom,
A opaze to vlastela; tada
Bez povratka sve je izgubljeno.

LAZAR. Ja uvidjeh samo zlu kob svoju,
A ne klonuh duhom kada ipak
Njoj odlučno postupam na susret.
Cvilim kao čovjek, a nad sobom
Ni najmanje, već nad djecom svojom,
Al kô vladar svu ću svoju dužnost
Izpuniti, braneć srpsku zemlju
Do posljednjeg svoga uzdisaja.

POJAV III.

Pregjašni; pristupa BRANKOVIĆ

LAZAR. Hodi napr'jed zete Brankoviću,
Ti mi trebaš kao god i Miloš.
Prije n go što na sabor pogjem.
Pozvah oba
Da vam misli jednom još ispitam.
I pokušam u slogu dovesti,
Ko što su vam složena i srca;
Jer ako danas narod zovne
Da iz blata u kom s njime čamim
U visinu dignem se kô soko,
Trebaju mi pouzdana krila.
A ta ste mi vas dva zeta moja.

VUK. Plemenit je i otvažan soko,
Al' i silna olujina puše;

Pa ako nam u nju on uleti
Oba krila može prebiti mu,
Može munja i spržit ga živa.
Već je moja misò i odluka
Da mi svoga čuvamo sokola
Dokle god se nebo ne izvedri.

LAZAR. Tvoja misò dakle uvjek ista,
A i Miloš ostaje pri svojoj.
On mi sablju, ti maslinu pružaš,
Pa njegovu ponudu ja volim.
Al, Boga vam, kažite mi, kako
Da zavedem slogu u saboru
Kad je nema u mom samom domu?

VUK. Nije čudo što se dvoje misli
Kad se pita o opstanku carstva.

LAZAR. Al neslogom radi li se štogod?
Ta je carstvu neprijatelj glavni.
Brankoviću kad ovaki kucnu
Narodima časovi presudni
Sveta dužnost manjini je svakoj
Svoje mn'jenje žrtvovat većini,
I pristati uz nju veledušno.

VUK. Ali prije sve pokušat mora
Da većinu otkloni od jaza
Koji do nje zija.
O moj care, oprosti mi smjelost
Što se tvojoj namjeri protivim;
Al nadasve od kada se Turci
Sa Bugarskom većma osiliše
Ja ne shvatam kako bismo sami
Oružje im na se poticali.
Oprosti mi, ali ja sve mislim...

LAZAR. Ho, ne misliš ti sam Brankoviću:
O svemu sam i ja razmišljao
Dosta dugo i na svaki način;
Čuvô sam se da mi želje srca
Ne zamagle luč razumu čistom,
Te pogibnom stazom ne zabludim.
Pa taj razum strašću ne ovladan,
Samostalan, sve obimajući
Kaza meni da je krajnje doba
Da s' otresem stida i tegobe
Što je nama nanio mir niški,
Taj preteča izv'jesna nam ropstva.

VUK. Na tvom srcu nejma te tegobe
Koja nebi moje pritisnula,
Nejma stida, moj čestiti taste,
Koji ne bi sa obraza tvoga
Kao munja na moj odskoćio.
Što osjećas, osjećati moram;
Naša čustva jedna su, al žalim
Što nijesu i pameti naše.

LAZAR. I ja žalim, mnogo žalim, Vuko,
A zbog toga što za umom tvojim
Idu mnogi, te vlastela carstva
Na dvoje se nerasudno c'jepa.
Ja nikada ne mišljah, o Vuko,
Da će uprav iz mojega doma
Znak razdora poteći u narod.

VUK. Odveć težak pada mi taj ukor,
Ne cijenim da ga zaslužujem.
Kriv nijesam što i drugi misle
Da je sada mirovat nam bolje;
I bez mene mislili bi isto.

Svakoj stvari više je obličja,
Kako s koje pogledaš je strane,
A svi s jedne gledat je ne mogu.
No razdora ipak tu ne vidim,
Jer će pokraj sviju raznih misli
Jedno djelo jedinito teći,
A to djelo po carevoj volji.

LAZAR. Znam to i sam; al drukčije teče
Izvoljeno nego l' prinugjeno;
A u djelu na koje se spremam
Meni treba svojevoljna, složna,
I najkrepča sveg naroda snaga.

VUK. Dakle tvrdo ostaješ pri vojni?

LAZAR. Ako možeš onu Šar-planinu
Pokrenuti, to ćes i Lazara.

VUK. Bog sam, vidim, tako j' odredio;
Neka bude, Bog mi je i svjedok
Da pokušah koliko god mogah
Jeda bih te od tog odvratio.

LAZAR. Daj mi ruku, dični Brankoviću,
Tomu sam se od tebe i nadò.
Sad hrabriji polazim na sabor.

KOLEBIĆ. O Pašanče, da se zagrlimo.
Od mene ti najsrdnija hvala
Što sa srca skide brigu caru.

LAZAR. Hajte, ja ću sljedovat vam skoro. *(odlaze Miloš i Vuk).*

POJAV IV.

LAZAR, PUCIĆ *donosi dva odpečaćena pisma.*

LAZAR. Moj Puciću, kakva su to pisma?

PUCIĆ. Još Bugarska nije sva propala;
Evo šta mi nećak otud piše. *(Lazar pročitavši pismo).*

LAZAR. Kako! Izvan jedne Silistrije
Sve se drže podunavske tvrgje.
Pa zašto se Šišman sam predao?

PUCIĆ. Zlo izvješten da mu se u zemlju
Turska vojska slegla svakolika,
A videći po užasu svojih
Da ne može odoljet joj dugo,
Nadao se da će sačuvati
Sa predajom vijenac i život.

LAZAR. Pa izgubi i vjenac i život!
Oh, ljuto ga žalim, al i hudim;
Jer kad dogje već do toga da se
Sve izgubi, kralj u zemlji svojoj
Mora biti posljedni što pada;
On ne daje svoje krune nikad,
No zajedno s njom se zatrpava.
Pod gomilu svojih vitezova.
Ako padnem, ja ću pasti tako. —
A šta glasi oto drugo pismo?

PUCIĆ. Moj sinovac, tajnik kralja Tvrtka,
Uspio je kod svog gospodara.
I Bosna je s tobom.

LAZAR. *(pročitavši drugo pismo)* Bosanac mi
Obećava dvaest tisuć ljudi!
Tolikoj se pomoći ne nadah.
Hvala tebi svemogući tvorče,
Na ovaj se novi osmjeh sreće
Moj duh opet nadanju otvara.

PUCIĆ. Hrabra Zeta, Bosna i Bugarska
Sve to stoji vezano za tebe,
Jako mu si savezu na čelu.

LAZAR. I biću se kao lav bijesan.

Moj Pucicu, hvala ti na svemu.
Što uradi za krst i slobodu.

PUCIĆ. Sada hitno valja utvrditi
Sve uslove saveza sa Tvrtkom.

LAZAR. Čim se jutros sa sabora vratim,
Tebe licem otpraviću tamo.
Budi gotov.

DVORANIN (*ulazi*). Plemenstvo i Patrijarh,
Sv'jetli Care, čekaju u Crkvi.
Bog ulio u njih duh mudrosti
I junaštva da vladaru svomu
Svi pomognu spasti narod - Hajdimo.

POJAV V.

Ravnica pred crkvom S. Mihajla do Prizrena, gdje je grob Dušanov. Dva prestola za Cara i za Patrijarha, još su svi u Crkvi. Dolaze dva Paše turska u kalugjerskom odjelu.

JEVRENOS, ADŽI-BEG.

ADŽI-BEG. Jevren-bežc, sabljo muratova,
Svud si zajsta i u svačem divan!
Gledajuć te kak' izgledaš krotko
U tom crnom hrišćanskom odjelu,
Više puta prenem se od straha
Da l' u družtvu imam licem tebe,
Il nevjerna kakva kalugjera.

JEVRENOS. Kalugjera imaš, pa kalugjer
I sam jesi. Za sad zaboravi
Sve ostalo a to jedno pamti
Ako želiš da očima svojim
Opet vidiš Padišahu lice.

ADŽI-BEG. Ne plaši se s opreznim si drugom

Nekog mame, nekog zaplašuju,
Na sve strane neumorno rade
Da bi svoje kolo umnožili.

2 JUGOV. A sad će jm v'jesti iz Bugarske
Olakšati poso. Još se mnogi
Izmegju nas i njih kolebaju;
Zastrašeni Šišmanovom sudbom.
Sad će k njima preći.

KOSANČIĆ. Bojati se
Da i samog cara ne okrenu.

3 JUGOV. Kobiliću, danas svakojako
Imaćemo mnogo muke s njima.

KOBILIĆ. Uvidjeće da Bugarska propast
Baš nam vojnu neizbježnom čini.
Murat svojim uspjehom opijen
Staviće nam uslove još teže,
Nego što su niški.
A ni ovih kad ne trpi narod
Već zahtjeva da s' odbiju sabljom,
Ko bi smio pristati na teže?

TOPLICA. Izdajice samo domovine.

RADIĆ. Ja to velim, a i svak će reći,
Baš da Niških uslova i nema,
Za to samo što je pao Šišman,
Izdajstvo bi il bezumlje bilo
Ostaviti tog susjeda novog
Da s'utvrdi u otetom gn'jezdu.

MITAR. To je tako.

1 JUGOV. Na saboru danas
Oduprjet se i prodr'jeti treba.

2 JUGOV. Da prodremo gotov sam na svašta.

TAPLICA. I ja evo, il ću svaki otpor
Savladati, il ću poginuti.
3 JUGOV. Svi smo jedne misli.
MITAR. Mi ni jedan
Nepopust'mo, pa puklo kud hoće.
RADIĆ. Hajd'mo s mjesta našim prijateljma
Da potanko uglavimo s njima
Na saboru kako da s' držimo.
Ti, Milošu, ostaj tu i čuvaj
Da Vuk ne bi s' Carem okrenuo.
KOBILIĆ. A vi opet čuvajte se, braćo,
Da ne biste
Raspirili preko mjere strasti
Koje vidim da već prekipljuju.
Istina je da su svi do jednog
Znameniti naši protivnici;
Ali njih je prema nama malo;
Pa da bismo svoje održali
Dovoljno je da budemo složni.
(svi odlaze; ostaje sam Miloš):
Eto cara; sumorna je lica.

POJAV II.

LAZAR *i* KOBILIĆ.

LAZAR. Dobro jutro, zete Kobiliću.
Kakvo društvo ode sad od tebe?
KOBILIĆ. Moj Kosančić i Toplica, troje
Jugovića, Mitar i ban Radić.
LAZAR. *(šetajući)* Svi do jednog sokolovi dični
Kao i sam što si — A čuše li
Za Šišmanov konac?

DRAŠKO. Sve, Boga mi,
Sve do jednog isjeći ih treba.

TOPLICA. Može i to biti.
To ti velim :
Sve is'jeći, pa razdora nema. (*odlaze na stranu*).

MITAR. Eto lava sa devet lavića :
Ni u čemu premda ostario
Ne ustupa sinovima hrabrim,
Ni u hodu, niti u držanju,
Ni u snazi mišice junačke!

RADIĆ. O Gospodo, učinimo počast
Glasovitom staromu junaku
Svi na noge pred njim ustajući. (*ustaju svi koji bjehu sjeli, ulazi Bogdan sa sinovima).*
Dobro došò, viteže nam slavni;
Gle, pred tobom sva gospoda srpska
Na noge se diže
Kò pred starim načelnikom svojim,
I kroz moja pozdravlja te usta.

BOGDAN. Vrli bane hvala; hvala budi,
I vam svima, o gospodo dična.
Kad god tako sabrane vas vidim
Od radosti zaigra mi srce;
I ako me što ražali, to je
Što u ruci mač mi već oteža,
Pa pomoći prinjet vam ne može.

MITAR. Svetoga mi onog hrama, kneže,
Ne bih ipak rado na bojištu
Susrio se s tobom
Ja te vidjeh u posljednoj borbi
Sa Ugrima. Ono mi je dosta.

BOGDAN. E moj sinko, od onda su prošle

Dv'je godine, a trupinu staru
Dv'je godine mnogo unazade

KOSANČIĆ. Eto ide i Patrijarh Jefrem.
Svet nam starac!

BOGDAN. Zrak nebeski sv'jetu,
Božanstvena slika megju nama
Grešnicima. Otvor'te mu stazu.

(Dolazi Patrijarh. Svi se klanjaju, a mnogi kažu)

GLASOVI. Blagoslovi sveti Patrijarе!

PATRIJARH. Dieco moja, blagoslovio vas
Bog s nebesa, kô i ja na zemlji.

BOGDAN. Više tvoja molitva je vr'jedna
Nego sablje naše.

PATRIJARH. Molitva je
Svaka sablja koju izvlačimo
Za obranu vjere i otadže. *(čuju se trube).*

TOPLICA. Eto trube oglasuju cara.

RADIĆ. Vesela je lica *(viče)* Živio nam! *(ori se na sve strane)*

GLASOVI. Živionam care! Pobjedio!

POJAV VIII.

Car s Brankovićem i Kobilićem. Pregjašni, Car i Patrijarh sjedaju, a za njima svi drugi. Tad sviraju trube, sa četiri strane, koji je znak da se otvara sabor.

LAZAR. Vitezovi. od mene vam pozdrav.
Navlaš htjedoh sabrati vas danas
Ovdje, pored groba Dušanovog,
Da s' o važnom poslu svjetujemo,
I odluku taku učinimo
Kakvu treba da učine Srbi
Nad kovčegom velikoga Cara
Ka' on jednom što je s' ovog mjesta

Zapitao sabranu Gospodu
Kud oružje žele da obrati,
Na njemačku il na grčku stranu,
I ja tako, o velmože dični,
Vojevode, i župani moji,
Vas sad pitam stojite li spremni
Svi s oružjem na moj carski poziv.

BOGDAN. O moj care, kakova vremena
Jôh spomenu! već ne vidim ovdje
Od junaka ondašnjih ni jednog!
Svi u grobma slavnim počivaju!
Ja jedini ostah
Da bih mogô sinovima reći
Kako tada ocevi se njini
Odazvaše viteškomu caru.
Svi viknusmo ka' iz jednog glasa:
Vodi kud god hoćeš.

RADIĆ. Gospodaru,
Na pitanje kakvo ti polažeš
Tako uvjek i odzivaše se
Srpsko plemstvo vladarima svojim;
Pa kako bi
Sad drukčije ozvalo se tebi?
I ako nas skučiše zle zgode,
Staru hrabrost u nas ne satr'ješe.

TOPLICA. Niti će se poništiti djeca
Na ovome mjestu gdje su im se
Tol' veliki pokazali oci;
Jer bi tada silni Dušan, mislim,
Iskočio iz grobnice svoje
I viknuo rastjerujući nas:

*

Odlazite, bježte, malodušni,
Praha moga ne oskvrnjavajte.

LAZAR. O Toplico, što to sada reće
Za Dušana, kao da mu vidim
Zbilja sjenku,
Gdje s grobnice na nas ljuto gleda
I viče nam gromovitim glasom:
Kamo moje tol' veliko carstvo?
Šta ste s' njime šta ste učinili?
Kud vam ode krasna Romanija,
Kuda Tesalj, i Makedonija
Arbanija, Epir i Bugarska?
Kud li grčke i bosanske zemlje?
Izručih vam ogromno nasljedstvo,
Iz šaka ga vama iztrgnuše;
Ostavih vam moje carsko žezlo
U istoku dignuto visoko,
Slomiše ga vama kao djeci,
Te u ruci vašem caru vidim
Još patrljak samo od istoga;
Pa on da bi i taj održao
Mora novcem mititi glavara
Divljih četa, koje sam pred sobom
Više puta gonio kȍ stoku.
Štogod stekoh skûpom srpskom krvlju
Izgubiste il držite zlatom.
Proklestvo vam!

BOGDAN. Nemoj više care.

KOBILIĆ. O ukora i sramote vječne!
To ć' i reći o nama potomstvo.

MITAR. U meni je sva krv uskipjela.
Eto naših sabalja, o care.

TOPLICA. Et' desnica, eto ti života.
KOSANČIĆ. Uzmi blago naše, sve nam uzmi.
RADIĆ. Na turad nas vodi, kunem ti se
Od tog će mo azijatskog gada
Očistiti sve oblasti carstva.
1 JUGOV. Carskoj će mo povratiti kruni
Pregju sjajnost il svi izginuti.
LAZAR. Ja pod ovom krunom oteščanom
Više stidom nego što je zlatom
Pokučenu do sad nošah glavu;
Ali danas podići je mogu,
I ponosno po narodu svomu
Pogledati. Od mene vam hvala
A od sv'jeta vječna slava budi,
O vlastelo srpska, hrabra uvjek,
Uvjek sv'jesna, uvjek veledušna.
Kada ste me popeli na presto
Našao sam domovinu našu
Pod'jeljenu megj' onima koji
Imagjahu branit joj cjelinu
Ne videći nigdje gospodara,
Bosna sebi izabra ga sama,
Bugarska se otrgnu na stranu,
A velmože po oblast'ma drugim
Svi postaše posve samostalni,
Te ja gledah s' mog prestola pusta
Ostaje li nad čim da carujem.
Al pomoću Božijom i vašom
Uzmem kamen po kamen sastavljat
Od rasute zgrade Dušanove.
B'jes ukrotih mnogom odmetniku,
Slomih silu hudom Altomanu,

Dom razorih Mrnjavčevićima
Vlast ugarsku k sjeveru zauzbih,
Te trećinu carstva tim povratih.
Tada stadoh da m' odahne narod,
Pa sabravši sile, dalje pogje;
Al baš tuna, na sred našeg puta,
Izkoči nam na susret azianac.
Megju sobom mače prekrstismo,
Naš bi slomljen, njegov čitav osta.
Trebalo je il opaznu borbu
Nastaviti, il poklonit mu se.
Kod mladjahnih umorenih sila,
A države još ne ukr'jepljene
Ja odabrah drugo. Platih danak,
Čekajući dok gvozdenu sablju
Mjesto danka poslati m' uzmogu.
Sad na novo njegov je poklisar
Amo došo da od mene uzme
Taj sramotni otkupnički danak;
Al Trojicom svetom kunem vam se,
Ja mu ne ću dati ni minice.

PATRIJARH. Uvjenčani poglavaru Srpstva,
Ja namjesnik Božiji megj' vama
Zakletvu ti primam i zgaženi
Ovaj znamen ljudskog odkupljenja
U vis dižem. Proklet bio svaki
Ko se ne bi skupio oko njega,
Već pustio nevjerničkoj ruci
Da g' obori opet u prašinu.

Glasovi. Slava Caru, slava Patrijarhu!

TOPLICA Rat Hristovim neprijateljima!

KOBILIĆ. Danak samo caru nebeskomu!

SRIJ BAN. Srpske crkve osvećena glavo,
Ti podigni sveti krst, i drž' ga,
Pod okriljem njegovim svi ovdje
Čekaćemo s' punim pouzdanjem
Dan spasenja našoj domovini.
I ti digni, svjetli care sablju,
Al ponizno kroz moja te usta
Mnogi ovdje mole ne spuštaj je,
Pr'je vremena njome ne udaraj,
Da ti udar nebi promašio
Da krst ovaj nebi pust sijao,
Nad krvavim grobljem svega Srpstva.

RADIĆ. Takih r'ječi, bane, ne slušamo.

TOPLICA. Šta bi htio? Da se plati danak?
Tad ga plati od svojega blaga.

KOSANČIĆ. Ako ti se, bane, ne vojuje,
Tvog stijega nemoj ni razvijat.

Jedni. Plašljivac je.

Drugi. Izdajnik je.

Treći. Stidno!

SR. BAN. Ja izdajnik! Ja plašljivac!... Jesam;
Al se za se nimalo ne plašim,
Već za bijednu svoju domovinu;
Ne izdajem naroda, već sebe,
Ovako se vama protiveći.
A vi, čujte, vi svi nerasudno
Izdajete i sebe i narod.

BOGDAN. Bane, to je odviše rečeno.

RADIĆ. Sumnjam je li tako što još ikad
Srpsko plemstvo na saboru čulo.

SR. BAN. Jug - Bogdane, čast sjedini tvojoj,
Al veoma čudit ti se moram

Što pristaješ uz zelenu mladež
Koja nije, i sam znaš, u stanju
Da izmjeri dubljinu u koju
Hotjela bi povuć nas za sobom.

TOPLICA. Prezire nas *(nosi ruku na mač)*

RADIĆ. I sam car rat hoće;
On i cara prodrzljivo vr'jegja!

DRAŠKO. Pravo ima kad mi to trpimo. *(velika zabuna)*

Jedni. S njim na polje.

Drugi. Isjeći ga treba.

SR. BAN. Ja ću caru tiho i pokorno
Iskazati sve razloge svoje;
A smijem se vama koji ruku
Tako brzo metnuste na sablju
U nadanju ludom da tim će te
Zaplašiti srjemačkoga bana.
Znajte, ja sam sabljom rukovao
Onda jošte kad vi luda djeca
Držaste se majkama za suknu.

2 JUGOVIĆ. Ho! Svaku je prevršio mjeru!

TAPLICA. Prodrzljivče, plati ćeš nam glavom.
(Toplica i mnogi trče na bana s golom sabljom, oko bana pak kupe se Bojo i njegovi prijatelji).

KOBILIĆ. Ne, Milane, u božije ime.

LAZAR. Ne diraj ga niko.

PATRIJARH. *(Koji je odma pred bana stao)* Krst ga brani.
Tog da vidim koj' će ruku dići
Da omasti grešnom ljudskom krvlju
Znak na kom je krv Božija tekla.

SR. BAN. Sveti oče, slobodno ih pusti.
Zajam r'ječi r'ječima im vratih,
A ni glave bez glava im nedam.

DRAŠKO. Još prkosi!

TOPLICA. Pusti, Patrijaru.

PATRIJARH. Muči, bane, poginućeš ludo.

SR. BAN. Poginuću kô slobodan čovjek
Govoreći caru svom što mislim.

LAZAR. Svak na svoje mjesto.

VUK. O Radiću,
A je li se ikad na saboru
I ovake smutnje dogodilo?

RADIĆ. Jer joj nije ni uzroka dato.

(Bojo s' nekoliko drugara stupa pred cara)

BOJO. Car-Lazare, ti nas pozva danas
Da se mirno s'nama posvjetuješ;
Al pošto je svaka već sloboda
Svjetovanju ovdje zapr'ječena,
Dopusti nam da se sa sabora
Uklonimo ko izlišni ljudi.

LAZAR. Ovdje, Bojo, nij' izlišan niko,
Nit s' uklonit pr'je vremena može.
Svak umukni i na miru ostaj
Gdje se ima r'ječ mudrosti čuti
Tu nemaju blistati se sablje.
Slobodno je svakom vlastelinu
Izraziti svoje misli Caru,
Ma s carevim i ne slagale se.
Kaži dakle plemeniti bane,
S kog uzroka opireš se ratu.

SR. BAN. Rat je svagda lako započeti
Al je teško dokončat ga srečno;
A konac mu, ne početak, vr'jedi.
Ja na koncu ovomu ne vidim
Sreće nama no upravo propast.

S' kim hoćemo da mjerimo koplja?
S protivnikom koji nam ih skoro
Već istrže iz junačkih ruka.
Pa od onda jel' njegova sila
Što opala, il' narasla naša?
O moj care, to je sve na protiv,
Tim i nama poraz izvjesniji.
Jedno carstvo osnovò je Murat
U Aziji, drugo u Europi;
Silom palih posilio se je.
Njimin blagom silu učvrstio;
A ta sila sva u jednog njega,
Njom okreće kud i kako hoće,
Nigdj' opora, posluh svud nalazi.
Nije tako, ni je u nas care;
Pa s njim ni je ni boja nam biti.
I ako je smjel i hrabar soko,
Ljuta mu je sila uklonit se
Ispred jačeg i smjelijeg orla.

(velik žubor u vlasteli)

RADIĆ Ti dva carstva vidiš samo, bane,
I okolo popeta nad njima
Ispolina u oklopu zlatnom;
Al ne vidiš pod oklopom rana,
Ni kako se pod njim često ljulja
To dvostruko ogromno podnožje.
Jedan samo ali zgodan udar,
Kao što ga mi smislismo sada,
Pa s visine one vidjećeš ga
U jedan put gdje se strmoglavi.

BOJO. Strah me da se, unj udariv, sami
Ne srušimo a on čvrst ostane.

Radić Karamani i azjanci drugi
Njegov jaram kušaju da svrgnu,
U Evropi Grci i Bugari
Na polak su samo pob'jegjeni,
I od gnjeva drhćuć izgledaju
Da im kogod znak ustanka dade.
Dok u ovih ima još života,
Dok skorašnju državu još nije
Otmanović sasvim utvrdio,
Na njega nam treba navaliti.
Docnije bi odveć kasno bilo.

Toplica. Sad, il nikad.

Kobilić. Svi mislimo tako.

Bojo. Ne dirajmo ni u mlada lava
Dokle god nas ostavlja na miru.

Radić. Na miru će on nas ostaviti
Dok ne zdrobi što je progutao.
Čim ogladni nov će plijen opet
Potražiti, a mi smo mu prvi.

Patrijarh. I ja kažem što sad kaza Radić.
Ne mislite da će s našim dankom
Murat dovjek zadovoljan biti.
Pogledajte na vrhu Balkana
Zasagjen mu polumjesec; zija
S' rogovima k' nama okrenutim.
Čime da mu ispuni prazninu?
Druge zemlje nema mu van naše.
Ne, ne, djeco, sebe ne varajmo;
Turčin gdje sad stoji,
Naprjed ili natrag,
Al svakako pomaći se mora.

Sr. ban. Sveti oče, hitar je Moslimac:

Zna on dobro da Srbija brdna
Nije kao ravna Romanija,
Nit je lako vojštit sa Srbinom
Kao s' Grkom ili s' Bugarinom;
Pa htjet neće da sumnjivoj sreći
Svu izloži svoju stečevinu.
Vjerujte mi,
Ako ište nad Grkom gospostvo
Srpskim dankom zadovoljiće se.

BOGDAN. Al megjutim sve više i više
On poda se Srpske zemlje zbija
Već vojuju pod njegovim st'jegom
Sin kletoga Vukašina, Marko,
I toliki srpstva otpadnici.
Hrabrost naša baš je njemu mamac,
Jer uvigja da najbolje može
Popuniti našom bujnom krvlju
Svoje žile kad god mu s' isc'jede.
Ne, moj bane, ni sanjati nije
Da će Murat pred Srbijom stati.

RADIĆ. Baš i da bi stao, pa šta bi ste
Od nas htjeli vi, pristaše mira?
Do vijeka da s' otkupljujemo
Kod mišica i mačeva dobrih?

TOPLICA. To ne ćemo.

Mnogi. *(s' njegove strane)* To ne ćemo nikad.

BOJO. Još za sada platimo mu danak,
A megjutim. . .

Mnogi. *(s Bojove strane)* Platimo mu danak.

LAZAR. Ja bi prije ovu krunu s glave
Zavitljao, gospodo, megju vas,

Nek je nosi komu god je volja,
No platio danak Padišahu.

4 Jugov. Ču li Bojo? čuste li vi ovo?

Bojo. Ipak velim pošljimo mu novac,
A megjutim potičimo tajno
Ugnjetene narode na njega.
Pa čim ovi odasvud ga stegnu,
Mi nanj snažno tada navalimo
Da mu udar presudan zadamo.

Lazar. Je l' do toga vojevodo? Tada
Već prepirci ni uzroka nema,
Što zelite to je učinjeno.
Navještam vam danas da je savez
Ugnjetenih naroda već skopčan.
Čim Padišah krene na Srbiju
Ustati će listom Karamani,
Grci će mu udrit iza legja,
S' bokova će Bugar i Arbanas,
A pod mojim stijegom na susret
Poći će mu Bošnjak i Srbjanac.
Sto tisuća najhrabrije vojske
Izvesti ću na Kosovo polje.

Svi. Ura!

Radić. Care, to li s' učinio?

Lazar. To je tvrdo već ugovoreno.

Bogdan. Mudrosti se tvojoj svi klanjamo.

Vuk. Uz ostale i ja vičem: vojna!

Bojo. Vuče, Vuče!

Vuk. Vojvodo, već dosta.

Sr. ban. Brankoviću, u posljednjem času
Ostavi nas... Gr'jeh na tvoju dušu.

VUK. Vidiš, bane, sada protivljenje
Nij' izlišno samo, no i štetno.
SVI. Vojna, vojna, vojna!
SR. BAN. U taj savez
Ja nikakva pouzdanja nemam.
Grk ne smije ni podići glave
A Karaman tek svladan ne može;
O drugima ne ću ni da zborim.
Ali care, kad izvodiš vojsku
Na Kosovu tam ću i ja doći
Ma se više otud ne vratio.
GLASOVI. Krasno, bane.
BOJO. Žrtva svi! Nek bude.
LAZAR. Opštim dakle saglašenjem plemstva
Ja car srbski Lazar
Otkazujem Padišahu danak
I rat vječni njemu javljam.
SVI. Ura!
PATRIJARH. A ja vojnu svetom oglašavam,
I prizivljem blagoslov nebesa
Na oružje vaše.
SVI. Ura! Ura!
LAZAR. Vitezovi, kući odlazite,
Pa nek svaki što najbrže može
S četom svojom na Kosovo dogje. —
Raspušten je sabor. S bogom pošli.
Do skoroga junačkog vidjenja.

(Opet zveče trube na četiri strane. Car i Patrijarh najprije pa se svi drugi razilaze).

Pada Zavjesa.

RAZDIO DRUGI.

POJAV I.

Hodnik u kući Brankovićevoj.

Draško, Jevrenos i Adži-beg.

Draško. Jest, ušla je megju dva pašanca
Ljuta mrzost, a kroz to moj beže,
Što su im se zavadile žene
Koji no je od njih bolji junak.
Te Vukova b'jesno udarila
Miloševu sramnom zaušnicom.
Otud megju pašancima dvoboj,
U kojemu Vuk postigjen osta.
Kad mu Miloš izbi mač iz šake,
U korice metne svoj pa ode.
Jevrenos. Taj je Miloš velеdušan junak
Adži-beg. A Vuk?
Draško. Rana osta mu na srcu.
Tu ja ću mu najpr'je rastrovati;
A vi ćete zatim kako rekoh,
U sumnju mu Miloša dovesti
Da s' Padišom pregovore vodi.
Jevrenos. Pa?
Draško. Pa mržnja, razdor na sve strane,
A Vuk s nama. Sad sve znate. S bogom.
Adži-beg. Jevren-beže, taj je baš za kurban.
Jevrenos. Kad i takih u srbalja ima
Već su od sad izvjesno nam roblje.
Hajd'mo za njim, jeda l' nas Vuk primi.

POJAV II.

Soba VUKOVA. *On sjedi za stolom na kome stoji zapečaćeno pismo.*

VUK. Pošanac me strašno ponizio,
Tast ne štedi ženu mi, ni mene,
A pismima očarava Marko.
Stoput bolji od srodnika tudjin! *(ulazi Draško).*
Dobro došô, vojevodo Draško,
Kakve v'jesti donosiš iz dvora?

DRAŠKO. Ja važnijim od tebe se nadam
Iz sabora turskog; jer sudeći
Po mom pismu, u tvom ti je Marko
R'jeć izrekô, zadnju i najljepšu.

VUK. Ne znam.

DRAŠKO. Kako ne znaš?

VUK. Ne znam; vjeruj,
A skoro bih htio i ne znati.

DRAŠKO. *(spazio pismo)* Još ga n'jesi ni otpečatio,
Već unj držiš oči ukočene!

VUK. Ne tajim ti, to Markovo pismo
Tu preda mnom kao mamac stoji
A u jedno i plašilo neko.
Kako mi je sada duh razdražen
Bolje da ga ne štijem, već spalim.

DRAŠKO. Čudna posla! D'jete li si? Valjda
Grom iz njega neće iskočiti
Da ti oči sprži. *(uzimlje pismo)*

VUK. Draško, Draško,
Neće oči, ali hoće dušu,
Hoće ime, i svu slavu moju.

DRAŠKO Dijete si dojsta.... ja sam čovjek;
Pa baš ako komu ima duša

Bit spržena, to nek bude meni —
Eto ti ga otvorena. Čitaj.

VUK. Jesi li mi angjeo il' gjavo?

DRAŠKO Što sam tebi, to sam i sam sebi;
Naše sudbe spojene s' u jednu.
Čitaj.

VUK. Ti otpoče, ti i svrši.

DRAŠKO (*čita*). „ Već konačno r'ješio se Sultan
„ Da Lazara s tobom zamijeni.
„ Do sada si uvjek mudar bio,
„ Sada, Vuče, budi najmudriji.
Kod tasta bi izgubio ludo
I to malo što uživaš sada,
Kod padiše pred nogama svojim
Vidio bi srpsku carevinu.
Biraj dakle kako t' uči pamet:
Da postaneš rob il car do v'jeka,
Ja poture, il do tebe prvi
Na pregjašnoj mojoj očevini;
Kob obojih et' u ruci tvojoj. *(baca predanj pismo)*
Jesi l' čuo?

VUK. Šta ti misliš Draško?

DRAŠKO. Ja se klanjam novom suncu srpskom
Koji stoprv stupa nam na zrenik.

VUK. Na mene je sada red da reknem:
Dijete si.

DRAŠKO. Al' i zašto reci?

VUK. Zaboravi da je tastom mojim
Marko otjeran s' očevine svoje?
Pa je li mu vjerovati sada?
Ne kuša li da razdorom našim

Samo olakša pobjedu Sultanu,
A osvetu i dobitak sebi?

DRAŠKO. Nikad Marko ne bi varalica;
A tebi je pisao već jednom
Da Lazaru hoće da s' osveti
Pa i dojsta eto sveti mu se,
Njegov vjenac na te prenoseći.

VUK. Al nećes me nikad uvjeriti
Da kraljević mogao bi biti
Bolji Vuku prijatelj no sebi.

DRAŠKO. I o tome iskreno mi pisa
Kô pobratim vjernom pobratimu *(vadi svoje pismo i čita)*
„ Šćah za sebe Lazarevu krunu,
„ Al predvidjeh odpor dug i krvav,
„ A vječite nemire i jade
„ Na koje bi naišô kod plemstva
„ Zbog zlokobna spomena mog oca;
„ Pa s' okanih misli te za svagda.
„ Dosta mi je Prilip moj, a s Vukom
„ Znam miran ću zivjeti u njemu.

VUK. Nek bi meni on i bio iskren;
Al ko jemči i meni i njemu
Za Murata? Taj svladaće carstvo,
Da Srbima povratí ga opet,
I samo se zadovolji s dankom?

DRAŠKO. Svladao je već narode mnoge
Državu im ipak ostavio;
Darovô je i Šišmanu ludom
Jednom život, dva put vlast, a samo
Kaznio ga treći put, već tada
Kô neharna vječna odmetnika

VUK. Vojevodo, ti paklenim umom

Pobijaš mi svaku ljutu sumnju.
Kad god stojiš blizu mene, svaka
Misô tvoja prijanja mi duši,
Kao plamen smoljastomu drvu.
Sad odstupi molim te na malo
Da sam sobom razmislim se tiho.

DRAŠKO. Odstupi ću, a kako ti volja,
Il na malo, ili na vijeke.
Sve razmisli, al ne smetni jedno
Da jedanput samo u životu
Osmjehne se sreća na čovjeka.
Zlo, ako je tada ne zagrli.
Ostavljam te na raskršću strašnom
Baš izmegju groba i prestola.
Do večeras jednomu il drugom
Odlučno se moraš uputiti. *(odlazi)*

VUK. Grob il presto!... I jest, i jest tako.
Al na grobu sija
Blagoslovljen vjenac mučenika,
A crni se
Na prestolu kruna izdajice,
Žigosana kletvom svih vjekova.
Ja na carsku bagrenicu dojsta
Nekad mišljah, i žestoko mišljah;
Ali do nje da ovako dogjem?!...
Ne to neću.. Neću? A ma komu
I za koga vjeran da ostanem?
Slabu tastu za bjesna pašanca!
Što dv'je sestre za ćas poludješe
Da m' onako Miloš osramoti,
A iz dvora tast m' otjera ženu!
Obojica na me ustadoše

*

I baš onda kad ja pristah uz njih!...
Kad god ova obuzme me misô
Proključa mi vrela krv u srcu.
(čita malo pismo pa ga baca).
Idi; neću dalje. Tomu pismu
Sav sadržaj strašno je primamljiv,
Neodoljiv, da ga Bog ubije.
Marko, Marko okužio si me!. .
Izići ću da s' razvedrim malo.
(otvara vrata, ali staje opazivši dva kalugjera).

POJAV III.

JEVRENOS, ADŽI-BEG; *pregjašnji.*

VUK. Oprostite oci kalugjeri,
Više puta vi me potražiste;
Al poslovi gutaju vrijeme
Pa ne mogoh do sad da vas primim.
JEVRENOS. Tvoj je prijam, ma u koja doba,
O velmožo, za nas uvjek sretan.
VUK. Rekoše mi da ste i vi žrtva
Osmanlijskog b'jesa.
JEVRENOS. Njinog b'jesa,
A po nešto i ludila svoga.
Kad na svetu goru navališe
Naumismo da se obranimo;
Kroz obranu baš i propadosmo.
VUK. Okrom vašeg, čujem, poštediše
Sve ostale tamo samostane.
JEVRENOS. Jer svi drugi ostaše na miru.
Mi im kasno naučismo narav.
Turci samo gnjeve se na otpor,
A na susret ko jim ide tiho

S njim su blagi pa i velедušni:
Bogastvo mu i vlast ostavljaju
Samo da ih od njih pripoznaje
I drug vjeran ostane im uvjek.

VUK. Hm.. A Marka vidjeste li tamo?

JEVRENOS. U istoj je po gotovu slavi
Kan' da jošte u Prilipu sjedi.

VUK. Čudo!... Još mi recite za vojsku
Je l' je mnogo? je li im opremna?

JEVRENOS. I mnogo je, i opremna im je,
Sam je Hristos satro!
Koliko je to Plovdivsko polje
Sve borcima stoji pritisnuto;
A jednako još iz Anadola
Kuljaju im nebrojene čete.
Bar našima dao Gospod slogu.

VUK. Nesloge se, oče moj, i bojim.

JEVRENOS. Pravo imaš; ali ona ipak
Od svih zala nije zlo najveće?

VUK. A u čemu ti g'opažaš?... Kaži.

JEVRENOS. U izdajstvu.

VUK. Toga u nas nema.

JEVRENOS. Bog bi dao! Ali što ja vidjeh
S' ovim drugom mojim

VUK. Šta vidjeste?

JEVRENOS. Dopusti mi da zadržim tajnu;
Dosta rekoh da nad srpstvom bdiješ.

VUK. Il sve reci, il ne reče ništa
Ti znaš nešto što je možda strašno.

JEVRENOS. Nazrjeh djelo vogjeno u mraku,
A takovo kad god se uzleže

U narodu kakvom, uvjek mu je
Crn preteča krvi i propasti.

VUK. Krv nam dakle i propast uštedi
Otkrivši ga ako je još vr'jeme.

JEVRENOS. Još je vr'jeme; ali da t'otkrijem....

VUK. I da za to o mojemu trošku
Izgorjeni samostan podigneš.

JEVRENOS. O velmožo, nek ti Bog isplati,
A ja ću ti želju ispuniti.
Idué amo, na Plovdivkom drumu
Sretosmo se s'vlastelinom srpskim.
Bješe podne, i prepeka teška,
Te zajedno sjedosmo pod lipu.
O dušmanu raspitivaše nas,
Vrlo dugo, al' i vrlo vješto:
Koliko je Srba do Sultana,
Koji paše najbliže mu stoje,
I kako se do njih može doći.
Sve što reče stjera nas u sumnju
Da Muratu na dogovor ide.

VUK. A znate li za njegovo ime?

JEVRENOS. Tajaše ga i on i momci mu.

VUK. Ne spaziste kakva obilježja.
Na licu mu, il na konju znaka?

JEVRENOS. Ne, do grba sa kobilskom glavom.

VUK. Šta? s'kobilskom? spaziste li dobro?
Bijase li kobila nad grbom?

JEVRENOS. Kan da si je oč'ma sam gledao.
Možeš li ga poznati po tome?

VUK. Vrlo dobro — Mnogo važnu tajnu
Otkriste mi, oci kolugjeri;
A ja ću vam držat obećanje.

Za sad s Bogom. Jošte dvije r'ječi.
Kazaste li tajnu jošte komu?

JEVRENOS. Mi nikomu.

VUK. Nemojte ni od sad.
Je l'vam poznat vojevoda Draško?

JEVRENOS. Za to ime čujemo tek sada.

VUK. S bogom, s bogom. — Ha i Miloš, Miloš!...
Taj vlastelin bio mu je ulak.
O divne mi za osvetu zgode!
Skinuti mu obrazinu s'lica
Da svak vidi lažno mu poštenje,
Pa satrt ga.

Momak (*ušavši*). Car dolazi amo;
Sjahao je.

VUK. Idem mu na susret
Baš dolazi u zgodan trenutak. (*ode*)

POJAV IV.

Ulaze LAZAR *i* VUK.

LAZAR. Da, sestre sam danas pomirio
Da se više nikad ne zavade.
A brzo nam i opreme ratne
Napreduju (*sijeda*) Već mi Pucić javlja
Da Bošnjaci na Kosovo idu;
Danas kreće i Zećane Balšić,
A naših se već množina slegla,
I jednako dolaze odasvud.

VUK. A u mjesto tog Kosova polja
Ne bi li nam bolje priličio
Za bojište kakav brdski predjel?

LAZAR. Konjica je u nas mnogobrojna
Pa šta bi smo s njome u brdima?

VUK. Nije manja ni u Moslimaca,
Pa nezgoda svuda u tom ista.
No mi bismo na dobitku bili
Što sva brda ne poznata njima,
Skroz poznamo. Otud napadanje
Za njh mučno, nam obrana laka.

LAZAR. Tim bi vojna četimice išla
Pa i dugo; a želim je kratku.
Ne, osnove već joj ne mijenjam.

VUK. A jesi li i sve vojskovogje
Označio?

LAZAR. Gotov sam i s otim.
Ja upravljam sa srijedom vojske,
Pored sebe zadržavši Boja
I Bogdana s' devet mu sinova,
Desno krilo s lakim Zećanima
Predvodiće Balšić i ban srjemski,
Ljevo Vlatko, Tvrtkov vojevoda,
Uz Miloša i Strahinić bana.
Hrabrom Mitru čim s granice dogje,
Otkud sada na Moslimce motri,
Povjeriću sve ostražnje čete.
A napokon tvojim zapovjest'ma
Podvrgnuću c'jelo konjaništvo.
Kakav ti se čini razpoložaj?

VUK. O moj care, moj ljubljeni taste,
Kad ni u čem ne posluša Vuka,
Poslušaj ga barem u jednome.
Svoju vojsku prije neg izručiš
Pazi dobro komu j' izručuješ
Opasna su sad vremena, prezaj
Od najboljih, skoro i od mene.

Kad već bura na pučini morskoj
Uzme b' jesno da korablju guta,
Na njoj niko o njoj se ne brine;
Drug ostavlja druga svog, brat brata,
A o tom se svak jedino pašti
Da svoj život i imanje spasi.

LAZAR. Tvoje r'ječi kao na zlo slute,
I doista zlo mi neko taje,
Izjasni se.

VUK. Ti se odmah plašiš;
Hudih sumnja ne propuštaj srcu
Htjedoh samo da te obav'jestim
O izboru tvojih vojskovogja.

LAZAR. O izboru obav'jestiti me
Pošto ti je izbor taj već poznat,
To je čisto ne odobriti ga;
Nešto hudo ti mi nagov'ješćaš.
O moj zete, što god znaš govori.

VUK. Kako bih ti rekò to, a srce
Nepripravno tebi da ne pukne?

LAZAR. Je l' sumnjati o kom vojskovogji?

VUK. Lijepo je zaista carovati,
Sve najviše, najgordije glave
Pokučene gledati pred sobom,
Klik naroda kud god progješ čuti,
Moći roba na vlast uzvisiti,
A vlasnika svrgnuti na ropstvo.
Ali opet kada ja pomislim
Kakve munje oblakom obvjene
Oko krune careve se viju,
Kad pomislim kakve vrlo često
Zle klijaju i opasne misli

U glavama pred njim pokučenim,
Tada cara u sjajnosti žalim.

LAZAR. Oh!

VUK. Kad vidim da i sami oni
Na koje je on rukama punim
Izasuo milosti bez broja
Sve ih grdnom neharnošću gaze.
I ruku mu cjelujući glede
Kako bi je zubima zagrizli,
Tad od jada ja nad carem cvilim.

LAZAR. Oh, oh!... Doista to i jeste jadno.

VUK. To je jadno, al je i jadnije
Kad u sjenku prestola sjedeći
Potajno ga kogod potkopava,
Namigujuć zlom neprijatelju
Svoga cara, vjere i otadžbe.

LAZAR *(ustajući)* Ha, kaži mi kletog izdajicu.

VUK. Ni taj, care, nije još, najgrgji
Već je onaj koji po što si ga
Ti najbliže sebe privukao,
Najnježnije k srcu pritisnuo,
Dao njemu što najdraže imaš,
Koji, rekoh, cjelivom paklenim
Nevjernoga žida tebe ljubi,
Pa Sultanu izdaje u ruke.

LAZAR. *(Stoji nekoliko kao izumljen)*
Joh! kroz maglu tvojih tamnih r'ječi
Spažam sliku koju opisujes,
Pustu sliku zeta Kobilića!...
On! Kobilić da izdade mene!
Trebalo bi tada da nebesa

Prolome se nad glavama našim
I pogani taj rod ljudski satru.

VUK. I jamačno Božja će ga ruka
Postignuti, ak uteče ljudskoj.

LAZAR. Vuko, o moj Vuko, kaži meni:
Je l' to samo gola tvoja sumnja,
Il' izvjestan kakav dokaz imaš?
Ali, Vuko, promisli se dobro
Prije nego na to odgovoriš.
Tvoj odgovor na dušu ti pao
Kao rosa Božjeg blagoslova
Ak istinit bude; ali ako
Neistinit iz sumnje poteče,
Il iz kakve sakrivene strasti,
Ako smjeraš da u propast baciš
Nevinoga svojeg pašenoga,
A ne misliš da bi oko mene
Tim najbolje razagnao ovce
I sama me ostavio u času
Prevelike srpske opasnosti
Tad o Vuko, oh tad, tvoj odgovor
Nek ti bude najgrgje proklestvo
Tebi i svemu tvomu pokolenju.

VUK. Moj je život do sad čist sav bio,
Pa jos za me dovoljno ne jemči?!
Iz djetinjske raspre s Kobilićem
Posumnjat si mogô da bi lako
Vuk do niska potvaranja sišô!....
I to budi;
Veledušan muž ostaje Miloš,
Vuk opadač podal.
Vjeruj onom, ovoga se čuvaj.

LAZAR. Ne, ne tako, o moj Brankoviću.
Obojica zetovi ste meni,
Čeda mila u jednakoj mjeri;
Obojica zbog vrlina svojih
Jednak do sad mom ponosu uzrok.
No jedan je sad tužilac, drugi
Optuženik, a predamnom oba;
Pa jednaka predstoji mi dužnost
Da na pravdu tebe opomenem,
Ko i njega, ako kriv ispadne,
Neumitnoj pravdi da podvrgnem.

VUK. Ja tužilac Milošev nijesam
Nego prosto prinosim ti tužbu
Nanj od drugih meni donesenu.
Te baš slušah kad ti dolažaše;
Pa me groza s tolika nevjerstva
A i bojaz opšte pogibije
Natjeraše da ti sve otkrijem.
Ne promislih u hitosti da će
Svaka moja na Miloša tužba
Tebi lažna il sumnjiva biti.
Sad uvigjam da i sama revnost
Nesmislena preskupo se plaća.

LAZAR. Svakako si dokro učinio:
Al ja.... vječni Bože! vječni Bože!
Šta da mislim?.... Pamet mi se muti...
Pa gdje su ti, koji su to ljudi?
Ne reče mi, šta ti saopštiše?

VUK. Poslaću ih tebi; sam ih vidi,
Sam im r'ječi ispitaj vrijednost.

LAZAR. Pošlji mi ih; idem pravo dvoru;
Neka s mjesta sa mnom dogju, s mjesta.

Al vidjećes, Vuko, biće laži,
Samo laži, ili proste sumnje.
Pošlji mi ih. Zbogom *(Vuk ispraća Cara kroz jedna vrata, a Draško ulazi kroz druga).*

POJAV V.

DRAŠKO; *malo poslije momak.*

DRAŠKO. Tako valja:
Najprije igru sa sestram povedoh,
Te istjerah boj megj lavovima:
Za tim pružih Jevren-begu str'jelu
Da kroz Vuka, Lazara ustr'jelja,
Bi l' mi prvi u naručja pao,
Na Miloša drugi s' ustremio.
Jevren Beg je vješto odapeo;
Ali str'jela za srce ih samo
Zakočila, a probit joj valja:
Za to evo drugu spravnu imam
Lakšeg perja, a oštrijeg šiljka.
(otvara vrata kroz kaja je ušao).
Gdje si, Jančo... Van, pred onim vratma
Čekaćeš ga; on će sada doći.
Evo t' pisma; u njedra ga turi;
Tako. Idi sada. Bud razuman,
I postupi kako te naučih.
(Momak izlazi na vrata kroz koja je Vuk Carem izišao, a Draško na druga).

POJAV VI.

(Uluzi VUK. *otvarajući jedno pismo).*

VUK. I Bugarin tajni pismonoša,
I bugarski napisano pismo.

Gle! od Rajka, Plovdivskog Župana! *(čita).*
« Mi padosmo' još nam vi sva nada.
Padnete li i vi, sve je prošlo.
O velmožo čuvaj car-Lazara
Kô i svjetle oči ti u glavi;
A čuvaj ga od samog mu zeta
Podmukloga Miloš Kobilića,
Njegov čovjek ovdje sa Sultanom
Pogagja se o Srpskome carstvu.
Ako caru ovo ne saopštiš,
Već ushtjedeš prikriti pašanca,
Brankoviću prokleta ti duša
Ne vidjela Božijega lica.„ *(savija pismo)*
Što rekoše oci, ovaj eto
Potvrgjuje. Tu već sumnje nema.
Urlaj pakle! Miloš kod padiše
Sa mnom takmač o prestolu srpskom.
Ludi, sl'jepi care nećes li mi
Ni na ovo jošte vjerovati.

POJAV VII.

VUK. *Ulazi* DRAŠKO *prividno gnjevan.*

VUK. Ha, vojvodo, čitaj ovo pismo.
DRAŠKO. Do gjavola pisma sva na sv'jetu;
Nek jih čita kom je do njih stalo,
Ja od gnjeva evo ću da svisnem.
A ti, Vuko, ti se tiho daviš
Bog zna s čime, dok u drugoj sobi
Žena ti se u suzama topi.
VUK. Mara cvili?
DRAŠKO. Od gnjeva i srama.
Ne bi dosta pristranu joj ocu

Što tri dana uskrati joj pristup
Carskom dvoru;
No primiv je jutros pred dvorjanstvom
Ne dade joj da mu ruci pridje
Dok ne moli sestru za oproštaj.

VUK. Da je moli vojvodo?

DRAŠKO Da, Vuko,
Carev nalog bijaše da moli;
Niz lice joj potekoše suze;
Al na ino ne mogaše joj se,
Već učini po očinoj volji.
Vukosava osmjehnu se gorko,
I cvilećoj pred njom sestri prosti.

VUK. Grom u njega!... Grom u njega!... Lazar
Sjećajuć se da mu je kći Mara,
Zaboravlja da j' i Vuka žena.
Al krvavim slovima ću njemu
To u pamet tako zapisati
Da nikako vr'jeme ne uzmože
Zbrisat mu ih. — Čitaj ovo pismo

(Dok čita Draško Vuk hitro prekoračuje sobu).

Nališe mi sve do vrha čašu
Baš čemerom samim; pa je ispih;
Ali sada na njihovu glavu
Baciću je i razmoždit im je.

DRAŠKO. Ne vjerujem što ti ovaj piše;
Miloš mrzi odviše na Turke
Da bi ikad od njih što primio.

VUK. Gledaj sada! I ti kao Lazar!
Ne vjeruješ! Svakomu je Miloš
Rodoljubac pošten, zet nad svima
Naj'vjerniji čovjek veledušan.

Moguće je samo Brankovića
Privoljeti na svako izdajstvo;
Sam Branković!...

DRAŠKO. Kud te gnjev zanosi?
Tek od jučer ja sam li na sv'jetu
Da Mijoša nebih poznavao,
I kroz zastor lažna veledušja
U gadne mu prozirao strasti?
Al na Turke znam žestoko mrzi,
Pa sumnjati moram.

VUK. Mrzi, je li?
Šta ćes reći kad i s druge strane
Iznesem ti istu v'jest o njemu?

DRAŠKO. Još i s' druge strane?

VUK. Da, jutrošnji
Kalugjeri, časni, sveti oci,
Sreli su mu čovjeka na putu
Koj idjaše u Plovdivski tabor
Šta će njemu taj poslanik tajni
Kod Turaka u ovako vr'jeme?

DRAŠKO. To je nešto drugo.

VUK. A da kako.
Javio sam već Lazaru nešto;
A sad ću mu odpraviti oce
Da mu sami sve podrobno kažu;
Pa najposlje iznjeću mu pismo.

DRAŠKO. A tim šta ćes biti uradio.

VUK. Sve; jer tada Miloš gubi glavu,
A kazniv ga car do smrti plaće.
U jedno se svetim obojici.

DRAŠKO. A za sebe ništa ne svršavaš!
O moj Vuko;.

Ti srčeći za osvetom sitnom
Carstvo jedno ispuštaš iz ruka.
Al možeš li bar nadat se tome
Da će glavom platiti pašanac?
Nikad; on će za čas bit uklonjen,
Pa sažaljen, pa i natrag pozvan.
A osveta kakva ti je tada?
Nebesa mi! biće me sramota
I kazati da se tako svetiš,
Tvoja žena to zna drugačije:
Ona s' mjesta smoždi gordu sestru
Što joj smjede samo prkositi.
A ti Vuko kada se ti svetiš
Jednom caru i njegovom zetu,
Trebalo bi da prvomu krunu
S glave skineš i na svoju metneš,
Pa drugomu gnjevno tad da sudiš
Kan uvrjegjen podaniku vladar.
Tako ljudi veliki se svete;
I tad strepi od njih sv'jet i veli:
Onakoga vr'jegjati ne treba.

VUK. Sve je tako; priznajem da zboriš
Kao mudar i otvažan čovjek.
To je tako, pa ja to i mogu;
A tebi je poznato da mogu.
Ali, Draško... neću, dotle ne ću
Neki glas mi unutrašnji veli:
Brankoviću u to ne ugazi.

DRAŠKO. Stoprv sada poznam ta do kraja
Ima ljudi rodjenih nizoko,
Ali duha uznosita, silna,
Sve smijedu što zamisle umom

Šve izvrše što preduzmu djelom
I od borbe sa prkosnom sudbom
Ne prestaju dok je ne obore,
Te ne sjednu pobjednici vrli
Do najviših mogućnika sv'jeta.
A ima ih opet i takovih
Koje iznjevši sreća na rukama
Visoko je tako postavila
Da bi samo pružajući ruku.
Dokučili krunu, al njen bljesak
Odviše jim zasjenjuje oči,
Te ispred nje kao zaplašeni
Sve izmiču i izmiču natrag
Dok ne sigju na najniži stupanj

VUK. Ja, Boga mi, neću takav biti.

DRAŠKO. Bićeš, i to zadnji megj zadnjima;
Jer najveća padišina milost
Bez kazni se, Vuko, ne odbija.
Sam ti Murat došao do praga
I na vrata kucnuo ti krunom,
Pa kad mu ih n'jesi otvorio,
Neće l' reci, ostupivši gnjevan,
Baciti je prvom koga sretne!
A već Miloš k njemu pohitao!
Dok ti ovdje o osveti misliš,
On se tamo pogagja za žezlo
Kojim će ti rebra izlomiti,
Pa gola te poslati po sv'jetu.

VUK. Grom i pakô! To bi moglo biti.

DRAŠKO. Kad sve dobro izmjeriš, megj' nama
Taj je Miloš najvještiji čovjek.
Iz ništa se znao podignuti:

Prost dvoranin najpr'je pa vojvoda,
Pa zet caru, pa i car najposlje.
On sve ide, penje se na više,
I let orlov ustaviće samo
Kada vidi druge sve pod sobom.

VUK. Zar i mene? Da to predupredim,
O vojvodo, sadružio bih se
Sa gjavolom samim, i za pomoć
Jedinu mu svoju dušu dao.

DRAŠKO. On se mnogo na svog carskog tasta
Ne obzire; on umjesno veli:
Ni Lazar se nije obzirao
Na rodjaka svoga car - Uroša,
Već za njega živa tjerao se
O njegovoj kruni s Vukašinom.
Zašto nebih i ja s' njim? Na sv'jetu
Svak marljivo svoju sreću snuje. —
Pa doista, i jest tako, Vuko.
U sebarskoj samo kolibici
Cijeni se tjesni pojam srodstva;
A u carskim sjajnim dvorovima
Moć i slava to je sve; svak k tomu
I od sebe svojim putom stupa;
Pa ko dogje do cijeli, taj je
Očevidno dokazao svj'etu
Da i bješe za to najvrjedniji.

VUK. Svi razlozi imaju ti, Draško,
Tako jaku silu ub'jegjenja
Da ti na njih ja primjedbe nemam.
Pa kad si mi već prijatelj takav,
Evo i ja otkriću se tebi.
Od prije mi stajaše do srodstva;

*

Ali sada tast mi i pašanac
Odr'ješiše i savjest i ruke.
Postupaju samnom bezobzirce,
Pa i ja ću bezobzirce s njima.
Ti mi samo tvojim tankim umom
Nagji način da izbjegnem crni
Narodnoga izdajice ukor,
Pa evo me.

DRAŠKO. Divno zboriš. Do sad
Sumnjao sam o tvom veleumu,
Klanjam mu se sada.
Nego mi je ipak čudo, Vuko,
Što kod tvoje sve pameti bistre
Ne proničeš u stvar najprostiju.
Predvigjaš li, reci, da će vojna
Svršiti se sa porazom našim?

VUK. O tom samo zasl'jepljeni ljudi
Sumnjati bi mogli.

DRAŠKO A od vojne
Nijesi li tasta odvraćao
Do posljednjeg časa?

VUK. Svi to znaju.

DRAŠKO. Tast u prkos tvojim savjetima
Ide ludo da s' u propast baci.
Možeš li ga zadržati silom?

VUK. Ne kako god ne mogoh ni svjetom.

DRAŠKO. Neka dakle ludo i propadne.
Ti si dužnost zavjesna mu zeta
Ispunio.

VUK. To je zajsta tako.

DRAŠKO. A sad treba da ispuniš dužnost
I savjesna vlastelina; cara

Ne mogavši, treba spasti carstvo,
A to onako kako se to daje.

VUK. Ne može se bolje razložiti.

DRAŠKO. Sad ostaje to pitanje glavno:
Kak' od carstva da s' ukloni propast?
No drukčije neg pobjeditelju
Još pr'je boja da velmoža mudar
Veže ruke zgodnim ugovorom.
Inače će onoj po pobjedi
Služeći se svojim punim pravom,
Kao s robljem razpolagat s nama.

VUK. Još nijesam nikad uočio
Tu stvar tako! Sad je na jedanput
Iskočila drukčija pred mene.

DRAŠKO. Pa kad budeš uštedio zemlji
Tursko ropstvo, hoćes li joj Vuko,
Izdajica il spasitelj biti?

VUK. Al Boga mi, to je tako jasno
Kao što je na nebesma sunce.

DRAŠKO. Mužu koji obóreno srpstvo
Na Kosovu carevim bezumljem
Pouzdigne iz njegove krvi
I spadnuvšu sa glave mu krunu
Na glavu mu opet čvrsto stavi,
Tomu mužu svi budući v'jeci
Vikati će: mudri spasitelju!
Isto kao što bi vikali ti
Izdajico! kada to mogavši,
Kô što možeš, nebi učinio.

VUK. Vojevodo spremi se još noćas
Da odjezdiš na Plovdivski tabor.

DRAŠKO. Pa ja licem?

VUK. Nit vjernijeg imam,
Nit vještijeg. Svakomu ćeš reći
Da odlaziš kući po vojinstvo.

DRAŠKO. Budi dakle.

VUK. Sad me čuj još nešto.
Ja zakasnjeh da prionem poslu,
To uvigjam, a megjutim Miloš
Padišahu sam se ponudio,
Pa mi može smetnja bit na putu.

DRAŠKO. Ne vjerujem.

VUK. Al se toga bojim.

DRAŠKO. S tvoga puta ukloni ga tada.
Nastojeći da ga kô nevjeru
Tast presudno odbaci od sebe,
I zatvori u udaljen zamak.
Šta će tada Murat s njim? A ti ćeš
Nanj povukav svu tastovu pažnju
I sam bolje njim se zakloniti.

VUK. Kalugjere pozvah; biće došli.
Uvedi ih, da ih caru pošljem
A kašnje ću izn'jet mu i pismo.

DRAŠKO. I taj posô na mene osloni;
Nek ih po mom načinu naučim
Šta i kako Caru da govore. *(u sebi).*
Još ne treba otkriti mu ko su.

VUK. Pravo veliš, sve na tebe spuštam,
A ja idem da pripravim pisma
Koja no ćeš, sa sobom odn'jeti.

Pada zavjesa.

RAZDIO TREĆI.

POJAV I.

Soba careva. — Ulaze Vuk *i* Dvoranin. *Malo za tim* Jevren-beg *i* Adži-beg.

Dvoran. Car nalaže da ga tu pričekaš. *(odlazi)*
Vuk. Dobro. — Šta me zvao?... Odkad mi se
Kalugjeri otkriše ja strepim....
Već se sa mnom o svem razumješe,
Pa nek idu; noćas još nek idu.
(Ulazi opet dvoranin).
Dvoran. Amo hod'te. *(Ulaze Jevren i Adži-beg).*
Vuk. Šta će oni ovdje?
Dvoran. Car je i njih zvao. *(odlazi)*
Vuk. Šta je, beže?
Jevren. Ne znam šta je, ali dobro nije.
Pod stražom nas amo dotjeraše.
Vuk. Zlo!
Jevren. Ako nas hoće da suoči
Sa Milošem, tog se ne plašimo;
Al ako je doznao koji smo,
Propadosmo.
Vuk. Ne odajte mene,
Pa što bilo, život vam jemčim.

POJAV II.

Pregjašnji i Lazar.

Lazar. Brankoviću, krasan lov ulovih.
Malo prije dospije mi pismo

Sa granice od vojvode Mitra
Da dva bega dogjoše u Prizren
U od'jelu krotkih Kalugjera.

VUK. Šta, moj care, bi li ovi bili?

LAZAR. I ako je vjerno opisano
Obilježje na licima njinim,
Odmah ću ti svačij' ime reći. *(zagleda jih u lice).*
Jest, ovo je čuveni Jevrenos,
A taj drugi neki beg Adžija.

VUK. Zár Jevrenos u rukama našim?
Zanj će Murat, koliko god teži,
Zuha zlata dati.

LAZAR. Ako samo
Živ iz dvora sad iznese glavu. —
Grku kleti što odbaci Hrista,
Odgovaraj na pitanja moja;
No znaj ako i najmanje slažeš,
Tim ćeš grkljan sam presjeći sebi.
Najprije mi ali točno kaži,
Kolika je u Murata vojska?

JEVRENOS. Tri stotine tisuća je ima.

LAZAR. Take sile ne bi on dizao
Da ne misli prisvojit mi carstvo.
Je li njemu to misao?

JEVRENOS. Nije.
On uvigja da je nemoguće
Sastaviti krst i polumjesec,
Pa spokojno vladati nad njima.
Murat samo na Carigrad sm'jera,
Na taj pupak sv'jeta, i tu sebi
Visok prestol hoće da podigne.
Odatle će on krst otisnuti

U Evropi do Balkanskih gora,
U Aziji tamo do Jermenskih,
Da megj' tima granicama čvrsto
Drži vladu čista turadija.
Što se tiče obližnjih plemena,
Sva će dankom za se privezati
Da mu budu oklop na okolo,
O koj' će se razbijati sila
Spoljašnjega svakog napadača.
Ti mu s' za to pouzdan ne vidiš,
Pa oružje diže da te zbaci,
I drugomu tvoju krunu preda.
To su, care, Muratove misli.

LAZAR. Velike su, beže, kao što je
I osnova svakolika mudra;
Nego ludost u tome je jednom
Što se nada da j' izvršit može.
Al' pošto se Murat tomu nada,
Želim znati koji je to Srbin
S kojim bi me zam'jeniti htio.

JEVRENOR. Još ga jutros, ako i u magli,
Pokazasmo tebi.

VUK. *(u sebi)* Sad odahnuh.

LAZAR. Šta? Zar Miloš?.. Jevrenose, pamti:
Laž najmanja smrt vam je oboma.

JEVRENOS. To s' ne smeće tako lako s uma;
Velim t' ipak da je licem Miloš.
Zato navlaš amo smo i došli
Da sve točno s njime ugodimo.

LAZAR. To je mnogo. O nevjero kleta,
Očevidnost tvoje sramne laži
Van sebe me zanosi od gnjeva.

Vi dogjoste s njime ugadjati,
A meni ga odaste još prije
No što vas je i stegnula nužda?

JEVRENOS. To doista i jest zagonetka;
Ali neću istumačiti je
Van ako nam za živote jemčiš
Carskom r'ječi što se ne poriče.

LAZAR. Nisko roblje! zar životi vaši
Jednu samo carsku r'ječ vrijede?
Zar ne mogu mukama iz usta
Iščupat vam tajnu tu za koju
Smijete se samnom pogagjati?

JEVRENOS. S nama možeš što god hoćeš sada.
Ali ko se na bojištim mnogim
Nije nikad smrti poplašio,
Taj ni muka neće u tamnici.
Znaš po sebi, junak svud je junak.

ADŽI-BEG. A inače tako djelo, care,
Nit bi carsko, niti mudro bilo:
Ne bi carsko, jer istinu od nas
Sam zahtjede; ne bi pak ni mudro,
Jer bi našom zatrpao smrću
Tajnu koja tvoju krunu vr'jedi.

VUK. Sv'jetli taste, ovaj pravo veli;
Prema stvari što je njihov život?
Sada nam je nužnije no ikad
Raspoznati vjeru od nevjere.

LAZAR. O moj Vuko, bijah odahnuo
Kad uhvatih te uhode klete,
Jer pomislih da su klevetama
Moj dom carski htjeli zamutiti,
I lišit me sablje Miloševe.

Sad mi opet mrak na dušu pada
I srce mi smrtna bolest steže...
O zlokobni Turci,
Da bi vihar odnio vam r'ječi
Koje ćete sada izustiti!
Da bi mutni Vrdar ih na vjeke
Progutao, kô pučina njega!
Prost vam život... Eto, govorite.

JEVRENOS. Pismene je prve pregovore
Započeo Marko s Kobilićem;
Ovaj žurno produži ih preko
Svog čovjeka što nam u stan posla,
A nas evo sad otpravi Sultan
Da ih s njime sasvim završimo.
Svu mu zemlju koju sad ti držiš
Ostavismo, van Prilipsku oblast,
Da se Marko opet u nju vrati,
I gradove Niški i Srdički,
Da ih Sultan za sebe zadrži
Kô njegove vjernosti u zalog.
Miloš odbi ovaj zadnji uslov.
Punom vlašću premda snabdjeveni
Mi gradove htjesmo za Sultana
Rad' njegove bolje bezb'jednosti.
Tu golema prepirka se rodi,
A gnjev iz nje, a iz gnjeva pr'jetnja.
Odviše je tvoj zet plah, o care;
Prezrivo nas otjera od sebe,
Govoreći da vlast prekročismo,
Pa on da će bolje na Kosovu
S Padišahom sve sam urediti.

VUK. *(u sebi.)* Sve što reče, skoro sve istina;
Samo s mene što stvar nanj premetnu.
LAZAR. Još ne vidim zašto da ga odaš.
JEVRENOS. Plah je Miloš, al i ljut Jevrenos.
Nešto prkos, a tajati neću,
I strah nešto da nas o povratku
Ne bi dao on ubiti putom
Nave'še nas da g' odamo Vuku,
Al ne više no koliko treba
Da dopadne smetnje i zatvora;
A mi sebe sami ne izdavši,
Da bezbjedno vratit s' uzmožemo.
To svršivši jutros
Spremasmo se umah da bježimo;
Ali bismo prije zatvoreni.
VUK. *(u sebi)* R'ječ održa.
LAZAR. Tako zar ?... Ti lažeš,
Očevidno lažeš, poturice ;
To se tako ne mogaše zbiti.
Brankoviću, izvedi ih tamo,
I odmah im daj odsjeći glave.
VUK. Stoj ; da lažu, svojom bih ih rukom
Posjekao ; ali po nesreći
Tu istine mora dosta biti.
Čitaj ovo pismo.
LAZAR. Iz Plovdiva !
Ah !.... Moj Bože !... o moj dobri Bože !
(baca se u stolac, misli žalosno, pa ustaje.)
Odstupite ; vas ću zam'jeniti
Sa dvojicom od vojvoda mojih
Koji padu vašima u ruke. *(odlaze turci).*
I ti, Vuko, i ti sam odstupi...

Sad ne trpim nikog... Pustite me
Da nevigjen u samoći gutam
Svoj jad, svoju jarost, svoje grdno
Očajanje da kô b'jesan vičem,
Da takove izgovorim kletve
Od kakovih zgroziće se nebo.
Pustite me, bjež'te svi od mene.

VUK. U tom stanju ne puštam te sama.

LAZAR. Šta ćete mi? Kada je i Miloš
Već nevjera, svi nevjere, svi ste.
Eto vama krune, eto žezla,
Et' prestola moga; uzmite ih,
Razgrabite, nos'te, samo više
Da ne gledam do sebe ni jednog,
Ni jednoga da ne slušam više,
Da spokojno ovdje duh ispustim.

VUK. Tebe žalost odveć nepravedna
Prema svakom čini.

LAZAR. Nepravedna?
A pravedan ko je prema meni?
Ko je? reci... Oh, oh! je li Miloš?
Onaj Miloš kog toliko ljubljah!
Grozno, grozno! s Turcima se tajno
O najcrnjem pogadja izdajstvu!
Predaje im narod sav i mene!
Ah strahote!... Ne lažu ti ljudi.
Kazivanje njino, ono pismo
Nose pečat istine na sebi.
Miloš, moj sin drugi, protiv mene!
Grozi s' eto i priroda sama...
Pred očma mi pomrčava sunce... *(posrće)*.
Miloš! Murat! Narod! O proklestvo! *(pada)*.

VUK. Živčan potres silno spopao ga!
Na usta mu pjene udarile!
Da li koga da u pomoć zovnem?
Ne, treba; to će brzo proći. —
Sad se može izroditi čudo
Ak' uhstjede da Miloša odmah
Izobliči, il suoči s njima.
Od toga ga moram odvratiti,
I put dati toj dvojici umah.
Pa za sad ću i s osvetom stati;
Jer tjerajuć Miloševu kaznju
Mogao bih istjerati svoju.
Sve su, sumnjam, sve su o Milošu
Same priče za to izmišljene
Da odlučno u kolo im ugjem.
Al' napokon šta ja za to marim?
Sad mi samo mora bit do toga,
Pošto ugjoh, da izigjem srećno. *(Car dolazi k sebi)*
Ustaj, care, može kogod doći,
Pa te vidjet u takome stanju.
LAZAR. Ti si, Vuko! Šta to bješe sa mnom?
(ustaje s Vukovom pomoću).
Oh! s pameću i tuga se vraća...
Strašno, strašno!... Moj zet! Moj Kobilić!
VUK. Ohrabri se, i zaboravi ga.
LAZAR. Je l' u sobu kogod ulazio
Dok na tlima ležah?
VUK. Nije niko.
LAZAZ. Pa nikomu ništa i ne kazuj,
Niti Mari, ni carici samoj.
Ču li, Vuko? ova strašna tajna
Nek ostane nam dvojici samo

U prsima dovjek zakopana.
Joh! kada bi razglašena bila
Ubila bi caricu, a narod
Napunila dvoumlja i straha.

VUK. Od prilike i ja tako mišljah;
Djelo mraka u mrak nek utone.

LAZAR. Ljubljaše ga i carica tužna!
Ko, ko njega, Vuko, ne ljubjaše?
Sve velmože moje smatrahu ga
Kô junaštva, i veličja uzor;
Unj gledaše s udivljenjem narod;
Kolibice, kao i gradovi,
Zvečale su često od pjesama
Iskićenih Miloševom slavom!
A sad Miloš izdajica! Oh, oh!
Pade rajnik s najvišega neba!
A za Boga nije li to jadno?
Zar to nije da ljut kamen pukne,
I izlije suza sažaljenja?...
Svom narodu Miloš izdajica!

VUK. Šta? ti plačeš!

LAZAR. Plačem, Vuko, plačem.
Još ti ne znaš koliko duboko
Bješe Miloš u srce mi prodro.
Neću da ti tajim:
Mnogo ljubim sve zetove svoje,
Ali njega mekšim čustvom ljubljah,
Kakvim ljubi i mljezimca mati.
Moje s' oči još unj ne upr'ješe
A da mi se ne ublaži duša
I najljućom brigom savladana;

Povjerenju momu prema njemu
Ne bijaše mjere ni granice.
Često mišljah:
Bog ako me k sebi rano zovne,
Tu je Miloš; u njegovu krilu
Moj će Stjepan brata nać i oca;
I narod mi i sin obezbje'gjen.
A Miloš me sad izdaje!... Vuko,
Je l' moguće da ovako gorko
U čustvima prevaren ne cvilim?

VUK. O moj taste, ne bi sàm prevaren;
Tim se tješi. Koje u nas srce
Izpod zlatnog vladalačkog plašta
Istom tugom ne bi raskinuto?
Na svog brata prvo-vjenčanoga
Vukan Ugre dignu; Radislava
Sa prestola zbaci brat Vladislav,
A ovoga treći brat kralj Uroš;
Uroš kašnje u Primorje prognan
Proklinjaše sina Dragutina;
Stric Milutin sinovčevu krunu
Svomu sinu postavi na glavu;
Osl'jepjeni kralj Dečanski ocem
Bi udavljen drugovima sina.
Ko je više ljubio no Uroš
Svoga kuma Vukašina kralja?
Kum ga liši carstva i života.
I car Lazar nježnostiju istom
Ljubio je Miloša svog zeta,
Pa taj Miloš turcima ga proda
Da se krunom mladjahna mu sina
Sam uvjenča nad grobnicom tasta.

To su u nas sve obične stvari,
Pa ne treba s njih se rascv'jeliti.

LAZAR. Idi brže, idi, potraži ga,
Doved' mi ga, sam ću da mu sudim,
Sam nevjernu srubiću mu glavu.

VUK. I otkrićem njegova zločinstva
Zaziranje posijat u plemstvo,
Da uzprèza jedan od drugoga.
Malo prije sam tajati ht'jaše,
A sad eto...

LAZAR. Doved' mi ga ipak;
Hoću barem da ga izobličim,
Da g' bremenom poniženja satrem,
Da iskalim prepunó mi srce
Uživajuć smetnju i stid njegov.

VUK. Ko je nago na prevaru taku
Misliš da ćeš olako ga smesti?
On, kakav je, sve bi odrekao,
Do nebesa podigo bi ti tužbe,
Smio bi se pozvat i na plemstvo.
U tom bi ga smjelo potpomogli
Toplica mu i Kosančić vjerni,
Te sav bi se uzrujao narod,
I viknuo na te što žigošeš
Takom ljagom časnoga junaka.
Ne, ne, care, ovu stvar uguši
Dok ne svršiš s padišahom vojnu,
A tim prije što je točno znamo,
Pa u ničem škodit nam ne može.
Sad je dosta nanj paziti samo
I vojske mu ne dati u ruke.
To jedino svjetuje ti mudrost.

LAZAR. Uv'jek mudrost! Šta će mi ta mudrost
Kad od laži podle
Ne može me nikad sačuvati?
Kad ne spaža mrskog izdajicu
Kroz zavjesu čašne odanosti
Kojom krije svoje gnusno lice?
Što će meni ta nesnosna mudrost
Koja jezik i ruke mi veže
Da ne mogu ja car baš ni ono
Što rob zadnji u mom carstvu može,
Tok slobodan pustiti svom čustvu
Zakonitom, najpravednijemu?...
Car, car! Ha, ha! Bolje, rob okrunjen,
Smijeh, ruglo svjetsko!.., I za takim
Dostojanstvom otimlju se ljudi?!
Za to Miloš dušu preda vragu,
A sramoti ime?! O bezumlja!
Al to ipak on postići neće;
Ne, vidno je da nad srpskim carstvom
Presudu je svoju Bog izreko.
Ovaj prestol na koji se sprema
Miloš sjesti, grozni ovaj prestol
Sav umašćen krvlju vladalaca
I plemičkim natovaren gr'jes'ma,
Najposlije pod bremenom njinim
Mora da se slegne i razdrobi.
Pamti, Vuko, moje proročanstvo,
A s pašancem kako znaš i radi.

POJAV III.

M i l o š *i pregjašnji*

Gdje si danas, o moj sv'jetli taste?
Vrijeme je da ostaviš Prizren.

Do dva dana, il do tri najdalje
Turska vojska biće na Kosovu.

LAZAR. Valjda nema sokolovih krila.

MILOŠ. Vjeruj što ti velim. U šestero
Od'jeljenja, uz bubnjeve zvečne,
A s razv'jenim stjegovima noćas
Moravu je vodu pregazila.
Pred drugim je Ilderim Bajazit;
Jakub trećim, a četvrtim Hajdar
Upravljaju; petomu na čelu
Sariš paša stoji, a sa šestim
Zapov'jeda junački Kurd-aga.

LAZAR. To je tebi sve poznato točno
Kao da si megju njima bio:
I gdjeno su i kada su prešli.
I vogje jim, i broj od'jeljenja.
To, Miloše, bolje znaš i prije
Nego što znam ja Car!... Čudna posla!

MILOŠ. Moje v'jesti promećeš u smijeh;
Ali skoro osvjedočićeš se
Da istinu glase.
Donije jih moj odotud čovjek.

LAZAR. Čiji čovjek?

MILOŠ. Koga bjeh poslao
Da uhodi u Turaka vojsku.

LAZAR. Tvoj, tvoj čovjek?.... I ti reče!... Vuko,
Čuješ li ga? Posla li ti, Vuko,
Koga svoga tamo da uhodi?

VUK. Ja ne poslah; ali mislim ipak
Da uhode u ratu su nužne.

LAZAR. Svetoga mi Amosa kog slavim,

Ja sve mišljah da u mome carstvu
Jednom meni pripada ta briga.

MILOŠ. A ako se, opštem dobru željan,
I još kogod o tom brine, care,
Ja, Boga mi, u tom zla ne vidim.

LAZAR. Opšte dobro! ho, ho! Šta se tako
Uv'jek skvrni svetost te riječi!
Opšte dobro! Koliko god vas je,
Svakomu je ono u ustima,
A u srcu nikom.

MILOŠ. Nikom, care?!

LAZAR. Nikom', nikom'; sto put upitaj me
Sto put ću ti odgovorit: nikom'.
Rodoljublje, prestolu odanost,
Čast junačka, sve to gola priča,
Sm'ješna basna, gnusne gnusne laži. *(odlazi)*

MILOŠ. Gdje sam! Šta sam čuo! Kud to sm'jera
Vuko, ti mi kaži.

VUK. Malo prije
Na mene je izlio bujicu
Svoga gnjeva, kom uzroka ne znam;
A sad eto došo red i na te.
Najbolje je da šutimo za sad.

MILOŠ. Ja ne mogu.

POJAV IV.

Pregjašni. Opet CAR, *a u isti mah dvoranin na druga vrata.*

DVORJAN. Sa Kosova teklić.

LAZAR. Neka ugje. — Teklići su nekad
Kao vjetar letjeli; ti dogje
Kô kornjača.

TEKLIĆ. Svjetla kruno, dva sam
Dobra konja do Prizrena satro.
LAZAR. Mrcine ti b'jahu. Ko te šilje?
TEKLIĆ. Vojevoda Mitar.
LAZAR. Imaš štogod
Da na riječ dodaš?
TEKLIĆ. Ništa.
LAZAR. Idi. *(pročitavši pismo)*
Mitar dično sproveo je Turke
Kroz planine, pak ih na Kosovo
Pretekao pr'jekim putovima.
Moravu su dojsta prevalili.
Ni Jevrenos nije slagao nam,
Oko trista tisuća ih ima. —
Vuko, izdaj sve naredbe nužne
Da još noćas svi krenemo na put,
I carica sa svim rodom našim
Za Kruševac, i mi na Kosovo.
Ti ostani, zete Kobiliću;
Imam da te upitam za savjet.

POJAV V.

LAZAR *i* MILOŠ.

LAZAR. Vidiš, zete, sudbinu vladara!
Svakojake sumnje, nepovoljstva,
Ljutina im srce često grize.
I laživu truje sladost vlasti.
O pod krunom vladalačkom, vjeruj,
Isto kao pod trnovim v'jencem,
Danuje se i noćuje jadno. —
Al na stranu s otim. Znaćeš valjda,
Uhvatismo dva uhode turska.

MILOŠ. To stoprva čujem. A koji su?
LAZAR. Čuveni su sa junaštva svoga:
Adži-beg je i Jevrenos.
MILOŠ. Oni!
LAZAR. Šta mi veliš, da li da ih smaknem,
Il' Muratu da ih natrag pošljem?
MILOŠ. Zapita li o tome i Vuka?
LAZAR. Malo prije.
MILOŠ. Kakve je on misli?
LAZAR. Čuh njegovu; sad da čujem tvoju.
MILOŠ. Moj ti savjet da jih žive pustiš.
LAZAR. Baš nikako drugačije, zete?
MILOŠ. Njinom smrti šta bi dobit mogo?
Padišaha zbuni veledušjem.
LAZAR. Veledušje nije svud umjesno.
Smaknuvši ih lišavamo turke
Dvaju njinih najsmjelijih vogja.
MILOŠ. S hrabrima se hrabro i postupa:
Dva junaka onako na glasu
Kao mačke zaklat u tamnici,
To se meni stidno čini.
LAZAR. Kao vogje ne dogjoše amo,
Nego kao uhode dušmanske.
MILOŠ. Junak samo tako smjelo može
Baciti se bez obrane svake
U pogibu, svojima na korist.
LAZAR. I takove ako svoji slave,
Tugjinci ih, zete, ubijaju.
Tvog uhodu da šćepaše turci,
Bi l' mu bili život oprostili?
MILOŠ. Dobri taste, Turci mi nijesmo.

LAZAR. Al promisli zrelo: ovi ljudi,
Da ih pustim, svu izvidjev zemlju,
Saznav sile i slabosti naše,
Mogli bi nam mnogo naškoditi.

MILOŠ. Baš ne mogu ni o sili našoj,
Ni o bojnim ovim predjelima
Odnijeti svomu padišahu
V'jesti dosta spokojnih za njega.
Za to uprav i pustio bi ih;
Nek on vidi da se niti sile
Nit uhoda njegovih ne bojiš.

LAZAR. Ha, taj Murat da zna kako svojski
Ovdje braniš njegovima život,
Dojsta bi ti carski zahvalio.

MILOŠ. Za mnijenje upitao si me,
A ja ti ga odriješito kazah;
Ti pak radi kako ti se svidi.

LAZAR. Sada počuj još i nešto drugo.
Prizren odveć bojišta je blizu;
Pa naumih sa svim domom mojim
Da caricu u Kruševac sklonim
Šta ti veliš?

MILOŠ. To je mudra misô.

LAZAR. Ali mudrost i to iziskuje
Da uzdana pridružim joj muža
Koji bi je slobodíti znao
Dok rat traje, a ako se svrši
Sa nesrećom kakvom nenadanom,
Kao uz r'ječ, sa propašću vojske,
Smrću mojom, ili čimgod drugim,
Koji-no bi i nju i djecu mi
Obranio od napasti svake,

Pa umio, prema prilikama,
Uputit ih najzgodnijom stazom.

MILOŠ. Ti oprezno promišljaš o svemu
Kô razuman otac, muž i vladar.

LAZAR. Žena, djeca, to je meni blago
Koje skoro predpostavljam carstvu;
I to velje moje blago, zete,
Evo tebi predajem u ruke.

MILOŠ. Neće biti!

LAZAR. Carica je htjela
Muža takog u komu da ima
Povjerenja neograničena.
Ja boljega naći joj ne mogoh.

MILOŠ. Na toj časti hvala ti, moj care;
Potpuno joj osjećam cijenu,
Ipak joj se moram ukloniti.

LAZAR. Svoga tasta, ufam, poslušaćeš.

MILOŠ. Šta ne mogu kao što bih htio!
Naloži mi stvari nemogućih,
Svoj ću život rado potrošiti
U zaludnu sl'jepu naprezanju;
Al nemoj mi reći
Da iz ove izostanem vojne,
Da opasnost kô i diku njenu
Ne pod'jelim s drugovima svojim,
Jer tad bi mi slavi tok presjekô;
A s njom gubi vrijednost i život.

LAZAR. Kako! Ide car u vojnu, tebe
U državi ostavlja za sobom
Da njom kao drugi car upravljaš,
Pa ti nećeš! Šta bi htio više?

Da i samu carsku krunu sebi
S glave skinem, a tebi je metnem.

Miloš. Ne, za krunu moja glava nije,
Kô ni moja pamet za upravu.
Što je vr'jedno u tvojega zeta
To je srce i desnica dobra.
Mač mi u nju metni,
A bojište otvori mi srcu,
Pa to volim no sav bljesak vlasti;
U tvojoj se vojski volim tući
Kô posljednji vojnik, no ostati
Prvi čovjek u državi tvojoj.

Lazar. A ne misliš da tast ako moli,
Mogao bi zapovjedit vladar?

Miloš. Toga nećeš učiniti, nećeš.
O pomisli, molim, na dan bitke
Pitali bi ljudi: gdje je Miloš?
Pa šta bi im odgovorit mogli
Prijatelji moji?
On ostade u Kruševcu sklonom
Da tu čuva žene i dječicu.
O vječita ruga!
Kad krv lije svaki Srb za carstvo,
Miloš, Miloš, taj hvaljeni Miloš
Da se krije megj' suknjama ženskim,
I dječijim lakim kol'jevkama?
Grom u mene prije! grom u mene!...
O moj mili taste, tako sv'jetlo
Ostalo ti do vijeka lice,
Živ nam tako bio, poštedi me
Od sramote i od neposluha.

Lazar Ja ne štedjeh neposlušnog nikad.

Tast već n'jesam nego car; i evo
Vojevodi kô car zapovjedam
Da s caricom pogješ u Kruševac.

MILOŠ. Tako!... Dakle ni ja već za srodstvo
Ne sklanjam se, no za tobom zlazim
Na poljanu dršavnoga prava.
Kô vlastelin i vojvoda srpski
Ja sam dužan da s ljudima svojim
Branim zemlju kad je napadnuta.
Taku dužnost hoću da izvršim.

LAZAR. Šta!?

MILOŠ. To niko odreć mi ne može.

LAZAR. Vojevodo, u zô čas po sebe
To izreče. Od vremena nekog
Odviše se preda mnom veličaš;
Već se mašaš i vrhovnih prava.
Ti pošilješ u stan turski ljude
Bez careva znanja; ti o turskim
Pokretima izvješten si pregje
Nego što sam i sam; ti uhode
Turske braniš žešće i vještije
Nego što bi ma kakav moslimac;
Ti napokon smiješ i poslušnost
Odreći mi.... šta, šta ti ne smiješ?
Ho, ja znajem mnogo još koješta,
Sve ja znajem, vidim, i u vr'jeme
O svemu ću račun potražiti.
Ne pometni s uma, vojevodo,
Da je ljudma silnijim od tebe
Gordu šiju savio car Lazar....
I tebi će, moja ti r'jeČ carska. *(odlazi)*

MILOŠ. Je l'istina ovo? Ja takovih

Čuh riječi iz tastovih usta!
Šta iz istih ne prodire!.... Magla
Rasiplje se izpred mojih oči.
Sav razgovor onaj bješe samo
Iskušenje... Sada razum'jevam
Onaj njegov gnjev pridušen silom
Od kojega katkad izletaše
Divlji plamen... O nesrećni care,
Tako strašno ko te prevario?....
Da Vuk nije?... To izvidjet' moran
Radi s' ovdje o poštenju mome.

(*Odlazi*).

Pada zavjesa.

RAZDIO ČETVRTI.

POJAV I.

SRPSKA GOSPODA *sjede po večeri. Pred njima su čaše. Stoji žamor. Na polju se čuju straže, koje viču jedna iza druge:*

STRAŽE. Drugo doba noći;
Sve je mirno; pazite stražari.

MITAR. *(Vuku na uho)* Šta je caru te je brižna lica?
Malo zbori, zdravice ne nosi!

VUK. *(polako)* Ljut je valjda što mu neko slaga
Da je Miloš turskim uhodama
Pomogao uteći večeras.

MITAR. A koji je taj laživac kleti?

VUK. Car ne htjede imena mu reći.
O kad bih ga znao, vojevodo!
Ne bi više taj slagao nikad.

MITAR. Šaput stoji svuda na okolo;
Već gospodu obuzimlje nemir.

LAZAR. Još ne vidim moga Kaštriota,
Pa ni vjernog Radića nam nema;
Ja za njega mišljah pouzdano
Da će biti prvi na Kosovu.

STRAHINIĆ. Kad mu, care, mimo dvore progjoh
Pred njima mu dosta vojske vidjeh;
Ali on je čekaše i više,
Pa je valjda s toga zakasnio.

LAZAR. Biće tako. — Pijte, vitezovi.

BOGDAN. Car-Lazare, ne pije se nama.

LAZAR. Zasto, starče?

BOGDAN. Prosti na slobodi
Što ću javno da t' upitam nešto.
Stupio si megju nas večeras
Neobično namrštenim čelom,
Koje ti se nikako ne vedri.
Svak uvigja da se s nečim boriš.
Je l' ti kakva nevolja, moj care,
Koju bismo mogli olakšati?

LAZAR. O Bogdane, da mi jedne nije,
Sve ostale lakše bi mi bile;
No ta jedna odveć mi je teška,
Ta je jedna crnja nego noćca
Koja sada Kosovo prekriva.

BOGDAN. Strah me dalje o tom i pitati.

PATRIJARH. Il je jutros glasnik iz Kruševca
Donio ti nemilih glasova?

LAZAR. Ne, sve mi je po želji na dvoru;...
Kamo da je i u stanu tako!

STRAHINIĆ. U tvom stanu dobra vojska stoji,
A pred vojskom hrabri vitezovi;
Raspored si mudar učinio,
Šta bi više tu željati bilo?

LAZAR. Mnogo, bane, mnogo još koješta,
No nada sve u plemića svakog
Čast junačku, a svoj vojski uspjeh.

BOGDAN. Čast, Lazare?!

PATRIJARH. U Boga je uspjeh,
I Bog će ga svojoj djeci dati.

LAZAR. Ali čast je u rukama našim,
Da j' od ljage čistu sačuvamo,
Il pod noge bacimo u blato.

VUK. Car je brižan što još nema nekih
Od vlastele sa četama njinim.
No još noćas ti nam stići mogu;
Ne stignu li, odgodimo bitku.

KOSANČIĆ. Vjetar silan digo se večeras
I turcima zaprašuje oči;
To je nama divna za boj zgoda.

SRIJ. BAN. Al navuko i oblake crne
Nad Kosovo; strah me, prije zore
U kiši će vjetar iščeznuti.

LAZAR. Već r'ješismo da boj sutra bude,
I sutra će biti. S odgagjanjem
Malo nama pomoći bi bilo,
A nezgode mnogo bi narasle.
Vidov danak nek sudbinu r'ješi,
I ostane vjekovima spomen
Il konačnog srpskog poraženja,
Il pobjede kakovih bi malo.
Pa u oči tog sudbenog dana
Kakvo čudo ako sam i brižan?
Ja večeras oko sebe gledam
Sjajno kolo slavnih vitezova;
Al hoću li i sutra na večer
I koliko gledat ih ovako?
Još večeras Srbi tisućama
Leže tiho na ovome polju,
A koliko ležaće jih sutra
Da nikada više ne ustanu!

MILOŠ. Rodismo se za rod da živimo,
A kad treba da zanj i umremo;
Blago svakom koji časno svrši

Tu zadaću svoju. Car Lazare,
Za takovim žaliti ne treba.

LAZAR. *(živo)* I ja velim: blago takovomu!
Ali teško grešnoj duši onog
Sa kojega žene i matere
Tisućama zaviju s' u crno,
Sa kojega gvožgjem okovana
Sva procv'ili ljuto domovina,
Na koga se kroz vremena vječna
Gomilaju kletve pokolenja!

BOGDAN. Vječni Bože! Šta te r'ječi znače?

SRIJ. BAN. Zla nam sreća! Čuste li ih, braćo?

LITAR. Svi smo š njima svi smo poraženi.

BOJO. I moramo jedan na drugoga
Pogledati sumnjivo i mrko
Bojeći se ko je izdajica.

PATRIJARH. Ne, u vojski takovoga nema.
Srbi mogu svagjat se megj' sobom;
Ali strancu da izdadu zemlju,
Tog primjera u njih još ne bješe.

BOJO. No ako ga bude sada, oče?
Da za takav car isvjesno nezna
Bi l' ovako nama besjedio?

SRIJ. BAN. Sv'jetli care, na sve nas ti baci
Strašnju sumnju, ljagu najgrdniju.
Mi ostati pod njom nemožemo.
Odaberi kukolj od pšenice,
Čast odluči od nečasti srpske;
Izdajicu imenuj pred svima,
Il Kosovo svi ti ostavljamo.

Glasovi. Svi, svi.

KOSANČIĆ. Kad obeščašćeni,
Nek budemo i robovi turski.
PATRIJARH. Vitezovi, kud se zanosite?
Opet velim, izdajice nema;
Dužnost samo car nam predočuje.
TOPLICA. Kakvu dužnost? Tu mi dobro znamo;
A hoćemo da doznamo sada
I nakaznog Srba koji-no je
Zaboravi, te izdaje zemlju.
LAZAR. O moj dobri, posvećeni oče,
Čudna slika sad mi na um pada;
Bog nek mi je u grijeh ne primi.
Kad posljednju večeru na zemlji
Blagovaže njegov sin sa svojim',
Kô što noćas sa vlastelom mojom
I ja možda posljednju blagovah,
Megju samim drugovima božjim
Sjedio je jedan izdajica.
Jedni. Juda, Juda!
Drugi. Ko je srpski Juda?
LAZAR. Al i Judi Spasitelj svijeta
Podnio je hljeb i vino svoje. *(otire rukom suzu)*
Napuni mi ovu čašu, Žarko.
VUK. *(polako)* O moj taste, šta to namjeravaš.
LAZAR. Komu od vas da je sad podnesem?...
Da na dičnu obzirem se starost
Napio bih, sveti oče, tebi
Il sjedini moga dičnog Juga;
Da s' obzirem na plemensku sjajnost,
Zete Vuko, tebi napio bih;
Ali evo napiću junaku
Nad junacma a imeno tebi;

O moj zete Miloš Kobiliću,
I ako si, jadan, naumio
Da me sutra izdaš padišahu
Izpij čašu, nek ti srećno bude,
Ako srećno može bit izdajstvo.

SVI. Šta!

TOPLICA. Grom s neba!

SVI. Miloš!

BOGDAN. Miloš, care?
Tol satanski ko ga okleveta?

STRAHINIĆ. Nek tužilac izigje na sr'jedu

SVI JUG. Gdie je? Ko je?

MITAR. Odmah nek dokaže.

MILOŠ (*ustaje*) Stante, braćo moja.
O nesrećni, prevareni care,
Premda si mi srce uzdrmao,
Ja uzimljem nedrhćućom rukom
Namjenjenu izdajici čašu;
Uzimljem je pred narodom srpskim
I svevidnim a pravednim Bogom
Da je tebi ispijem u zdravlje....
A posljednje sebi u pričešće. (*pije*)
Zadržavam ovu kobnu čašu.
Ti je meni svu otrovom nali,
A ja skoro vratiću je tebi
Punu svoje pravedničke krvi,
Moj klevetnik da se njim zasiti.
Zbogom care. Vidov dan je sutra,
Pa vidjećeš vjeru i nevjeru. (*odlazi*)

KOSANČIĆ. Ni junaka plemenitijega,
Ni sramote bi ikada veće.

Al sramotu, kunem s', osvetiću
Na podljaku koji joj je uzrok;
Tak' u boju sutra živ ostao,
Il m'u raju našla mjesta duša. (*odlazi*)

1 Jugov. Kosančiću, pogledaj po nama,
Pa s prezrenjem zamjenićes odmah
Tu osvete plemenitu želju.
Gnjev svakomu na obrazu plamti,
I odbija od tvog pobratima
Nazdravicu caru nadahnutu
Crnim duhom što podriva carstvo.

Toplica. A taj gdje je? Šta se sada krije?....
O izrode besavjesni srpstva,
Zla nakazo sv'jeta, zmijo ljuća
I od one što je prevarila
Začetnike roda čovječanskog,
De izigji jednom na svijetlost;
Kad istinu kažeš,
Stupi smjelo pred poštena lica,
I istinu otkrij... Ajd' preda me
Da t' iščupam jezik taj iz koga
Otrov kipi zavisti najcrnje....
Ha, izići ne usugjuješ se;
Ti sad strepiš, ti sad povlačiš se
Na dno gnusna blata
U kome si uvjek i živio.
Al na svrhu, gdje god i ko bio,
Naći ću te,
I dušu ti svaliti u pakô,
Od kuda je megju nas i došla. (*odlazi*)

Strahinjć. Nevjera se traži gdje je nema
I čast sv'jetla bezčašćem se mrači.

Kad i Miloš postà izdajica,
Ko već smije u svoj ovoj vojski
Da se čistom vjernošću pohvali?
Ko čast svoju može da sačuva?
Um mi veli da odavde bježim.

SRIJ. BAN. Bježim i ja kad ne vidim ruku
Koja na nas str'jelu odapinje.
Sred Turaka lakše se je naći
No u ovom kolu našinaca:
Tamo mi je život u pogibi,
Al čast ovdje, od života skuplja;
Život tamo obraniti mogu
Od javnoga moga napadača,
Al ne mogu ovdje čast od tajnog. *(odlazi)*

BOGDAN. Ovo strašnom nesrećom nam pr'jeti.

PATRIJARH. O naroda oče milosrdni,
Dogji b'jednim Srbima u pomoć,
I zajazi bezdnu koja se je
Megju njima evo provalila.

I. JUGOVIĆ. S'vjetli care, to i sam ti možeš.
Na Miloša tužba je izdajstva;
I ako joj niko ne vjeruje
Sumnja ipak duhove je stegla.
Otud razdor i zabuna opšta
A u ovom času odsudnomu.
Al zabuni nestaće i traga
Čim svakomu pred očima sine
Miloševa vinost il nevinost.
Kriva neće braniti ga niko,
A kod prava svak će s' umiriti.
Zato neka s dokazima svojim
Na čisto nas tužilac izvede.

LAZAR. Jugoviću, nesmisleno zboriš.
Zar bit mora uvjek tužioca
Kad no u trag ugje se zločinstvu?
A gdje tuži licem car, tu sumnje
Može l' biti?

BOGDAN. Pa doista Miloš...?

LAZAR. On doista moj i vaš izdajnik;
A Jevrenos i drug mu otpušten
Sutra će vam samom krvi vašom
Napisati o tom svjedočanstvo.

BOGDAN. Proklet bio!

BOJO. A je l' dobro, care,
Ostavit ga kriva u slobodi
Da izvrši zlu namjeru svoju?

LAZAR. Ne može nam nauditi, Bojo,
Pošto su mu čete uskraćene.
Ja za krivnju još neizvršenu,
Htjedoh samo kaznit ga sramotom,
Tom najvećom od svih ljudskih kazni.
Sad to svrših, pa svak bud' spokojan.
Bilo vike; s vikom sve i prošlo.
Noć vam laka, vitezovi moji;
Svaki zorom nek je na svom mjestu.

(On odlazi, pa svi za njim). Viču opet bližnje i dalje straže.

Straže. Treće doba noći;
Sve je mirno; pazite stražari.

POJAV II.

MILOŠ *sjedi i piše otirući katkad suze. Momak ga plačući s vrata gleda. Ulazi pod šator* KOSANČIĆ, *a docnije* TOPLICA.

KOSANČIĆ. Kakvo pismo, pobratime, pišeš,
Te pišući suze prolijevaš

Miloš (*ustaje*) To su prve i posljednje bile.
Svalih breme najteže sa srca
Oprostiv se s Vukosavom mojom.
Dobra mi je, a ti znaš je, Ivo,
Dobra mi je kô angjeo bila...
Do sad srećna i ponosna sa mnom,
A od sada!...

Kosančić. Ja ne vidim zašto
Ne bi bila sve to i od sada.
Il je Miloš manji sad no prije?
Šta je vrlu konju kad s smetlišta
Psi ustanu i na njega laju?
On projuri napr'jed ponosito
Na pse gadne i ne osvrćuć se.

Miloš. Kosančiću, nije to moj slučaj;
Ja ga shvaćam sasvim drugačije.

Toplica. (*ulazi*) Tvoj je slučaj da s' osvetiš; kakvu
Osvetu si, kaži, naumio?

Miloš. Kakvom mogu da klevetu satrem:
Tužiše me da izdajem narod
Padišahu; ja ću padišaha
Ovom rukom, sred njegove vojske,
Pod samim mu šatorom probosti.

Kosančić. Moj Miloše, to l' si namislio?

Miloš. To, Ivane; a tim obezglaviv
Tursku vojsku u odsudnom času
Da pobjedu našoj obezb'jedim.

Toplica. Ti si jedan megju nama mogô
Taku mišô začet' u pameti!
Junačka je kô i duša tvoja.

Kosančić. Jest junačka, al je nemoguća.
Ko Murata toga da obori

Okružena četama bezbrojnim,
Opasana silnim stražarima
Što ne daju ni gledat na njega,
A kamo li njemu pristupiti?
Tu je samo junak da izgubi
Kod zaludna pokušaja glavu.

MILOŠ. Doprijeću do njega hitrinom
Kazujući da mu se predajem.
A kad jednom pod šatorom budem
Pašće Murat da sto srca ima
Zaštićenih stotinom oklopa.

KOSANČIĆ. Hrabro djelo bilo bi do duše,
Al kovarno; tebi ne doliči.

TOPLICA. Čudim ti se što to veliš, Ivo.
Nije stidno ni samo kovarstvo
Gdje na sr'jedu ne izlazi dušman,
No svojima krijuć se za legja
Ogledanju polja ne dopušta.
A da toga baš i nije, slavna
Svagda biva i blagoslovljena
Ruka koja obara ma kako
Rušitelja vjere i otadžbe.

KOSANČIĆ. O Milane, srce plemenito,
Ali bujna plahovita glavo,
Šta ne šutiš, da bi zanjemio,
Šta ga hrabriš na takovo djelo
S kakva nam se živ vratiti neće.

MILOŠ. Šta moj pobro, s toga protiviš se?
Već te skoro ne bih ni poznao!
Šta će držak kad je cv'jet opao?
Na što život kad je čast umrla?
A ne vidiš da već obodvoje

Održati ujedno ne mogu?
Gdje pred licem sve gospode tuži
Car vojvodu najuzdanijega,
Gdje tast glavom svog najdražeg zeta
Naznačuje kao izdajicu,
Tuna ovaj, ma šta učinio,
Dogod živi okružen će biti
Opštom sumnjom i nedovjerenjem.
Jednim samo načinom on može
Sve to krjepko odbiti od sebe,
Jednim samo načinom, moj Ivo,
A to smrću kakvu ja namislih.
Sad me neće od nje odvratiti
Ni savjeti, niti mudrovanja,
Niti molbe, ma od koga došle.
Da r'ječ svoju sam car natrag uzme,
Da m' opravda sva vlastela srpska,
Da punica moja carska prigje
S Vukosavom i s dječicom mojom,
Pa svi skupa ogrle me plačni,
Ja bih plačuć iz naručja njinog
Iztrgnuv se k Muratu otrč'o.

KOSANČIĆ. *(otiruć oči)* U koje ćeš doba tamo poći?

MILOŠ. Prije nego zabijeli zora.

KOSANČIĆ. Bog to hoće, Bog nek i pomogne
Svršiv djelo da se živ povratiš.

TOPLICA. Ti odstupaš?!

MILOŠ. Stani, pobratime.
Ja ću djelo svršiti, ne sumnjam;
Ali sumnjam hoćemo li više
Nas dvojica vidjeti se ikad.
Hodi barem da se zagrlimo.

KOSANČIĆ. Još vremena ostaje nam za to. *(odlazi)*
TOPLICA. Je li ovo naš pobratim Ivo?!
Proli suze, pa odstupa tiho
U pogibi sama t' ostavljajuć!
MILOŠ. Sam i hoću, Milane da budem.
U Ivana dirati mi nemoj
Kô što ne bi ni u oči moje.
Ja ga bolje nego iko poznam.
Proli suze što me ne odvrati,
A uvigja da ću poginuti.
Malo ih je prolio pred nama,
A srce mu zahtj'eva ih mnogo,
Pa s' ukloni srcu da popusti.
Pošto bude mene preplakao,
Doć' će hrabro da se oprostimo. —
Il se varam, il već po iztoku
Prva pruga svjetlosti se pruža?....
Nuder brže da se naoružam.
Ti megjutim ždrala mog osedlaj,
A vjernoga Todora mi pošlji.
(Ide Toplica, a Todor s vrata).

POJAV III.

MILOŠ *i* TODOR.

TODOR. Evo mene, mili gospodaru.
MILOŠ. Otkud brže! Ili tu bijaše?...
Jest, vjere mi! Po licu ti vidim,
Još nijesi ni usnuo noćas.
TODOR. Bog ubio svakog koj' bi mogo
Po zdravici carevoj da usni.
Tu sam bio i gledao tebe

Kad pišući prol'jevaše suze.
A poslije i slušao sam te
Na što si se, u z'o čas, riješio.
Jaoh meni! koćeš poginuti.

MILOŠ. Sve si dakle vidio i čuo.
Što si čuo, evo i ja pisah
Mojoj ženi a gospogji tvojoj;
Što s' vidio, to joj sam ti kaži
I predav joj ovo pismo, dodaj
Da mi teško padaše umr'jeti,
Vrlo teško, a to zbog nje jedne.
No drukčije kad ne bješe možno
Nek se tješi što pogiboh dično.
A kad djeca budu joj odrasla
Nek ih uči na čast i junaštvo;
Nek im često, svaki dan, govori:
Vaš je otac za čast poginuo.

TODOR. Oj ljubim ti ruke i koljena
Ne šilji joj toga strašna pisma;
Znam na njemu ispustiće dušu,
Djeca tvoja ostaće sirota;
Pored sebe sav ćeš dom satrti.

MILOŠ. Bolje satrt nego l' osramoćen.

TODOR. Gospodaru, o moj gospodaru,
Sramota se tebe ne dohvata
Kô ni oblak sunca visokoga...
Mojoj tužnoj gospogji se smiluj.
Joh, pomisli o dolasku mome
Kakvi će se po tvojemu dvoru
Razljegati glasi očajanja!

MILOŠ. Bjež' odatle, moja vjerna slugo,
Ne razvijaj pred očima mojim

Crni ugled domaćega jada,
Ne cv'jeljaj me plačem tim još više.
Ja nijesam ni prečem' od tebe
Popustio.... bježi, bjež' odatle.

TODOR. Popusti mi barem u jednome:
Ovo pismo drugi nek odnese.
Do sad sam te ja pratio svuda,
I sad nek te u stan turski pratim;
Pored tebe umrijeću lakše.

MILOŠ. *(duboko tronut)* Šta me mučiš, Todore, zaludu?
Našto žrtva više no jih treba?
Svaki svoje ima da ovrši:
Ja da glavom srpskog dušmanina
Našim Srbma i sopstvenu bacim,
Kako više ne bi nikad mogli
Naprtit je sumnjom ni sramotom,
Ti, moj Todo, da gospogju svoju
I djecu mi, dok uživiš, čuvaš,
Njima vjeran kô i meni budeš.
Idi dakle; moj blagoslov s tobom.
Okani se plača.... budi hrabar....
Al' mi prije skopčaj ovaj oklop...
Sad si gotov. Evo ruke... zbogom.
Ja vremena dosta neimadoh,
Da nagradim rijetku ti vjernost;
Vukosava to će učiniti.
O tome joj pisah;
A megjutim eto njoj na spomen
Tog prstena, tebi ove sablje.
Dobro mi je brani s njom, moj Todo.
Dosta, dosta s plačem... Idi zbogom....

Ne, ne tuda; ev' izlaska.... zbogom.
(odlazi Todor dušeć se od plača).
Ah!... težak je rastanak na v'jeke!...
Svi me moji ljubljahu od srca,
Svi, van jednog pašenoga Vuka.
Oj nesrećni, crni Brankoviću,
Uspio si da m' ukloniš s puta!....
Ali ti se tako ja uklanjam
Kako ćeš mi mrtvu zavidjeti
Sto put žešće nego
Da pred tobom živ jednako stojim.
(uzimlje nož i skriva ga u rukav).
Evo noža koji će rasporit
Srce žedno krvi i vlasti srpske.
Ako m' izdaš, o čeliče tvrdi,
Sjuriću te u sopstvene grudi.

POJAV IV.

MILOŠ. *Ulazi* TOPLICA *potpuno oružan. Odmah za tim i* KOSANČIĆ *takogje oružan.*

TOPLICA. Konj je gotov, a gotov sam i sam.
Vrijeme je da se uputimo.

MILOŠ. Kud, Milane, ako Boga znadeš ?!

TOPLICA. Evo t' štita. Brže, ne dangub'mo.
(Stupa na vrata Kosančić).
A nut'! gledaj i Ivana našeg!

MILOŠ. Kosančiću! I ti naoružan!
Šta to znači, moja mila braćo ?

KOSANČIĆ. Gdje nevina tvoja glava pada,
Tu može li naša da ostane?
Kad te n'jesam odvratiti mogò,
Mogu barem da poginem s tobom.

TOPLICA. O Ivane, malo prije ovdje
Bjeh o tebi nešto posumnjao;
Sad uvigjam da sagr'ješih; prosti.
KOSANČIĆ. Kad o ovom sumnjati se moglo,
Već o komu da se ne posumnja?
Bog nek prosti svima koji gr'ješe
Sa namjerom kô i bez namjere,
A najpreče nama troma ovdje
Koji evo od sve braće naše
Prvi ćemo stupiti, pred njega.
MILOŠ. O vi Bogom pobraća mi slatka,
Što ću reći primite za Boga.
Jednog mene, a ne vas, tužiše;
Meni se je i opravdat jednom.
Sam izumjeh način opravdanja,
Pustite me da ga sam i svršim;
Jer inače da računah na vas,
Ja bih bio lakši odabrao.
Uvjek vlastan da žrtvujem sebe,
Zgr'ješio bih vas ne poštedivši.
KOSANČIĆ. Za čast svoju brinući se samo,
Ti na našu kao zaboravljaš!
Šta bi rekô sav taj srpski narod
Čuvši da je poginuo Miloš,
U viteškom svome poduzeću
Kod živa mu oba pobratima?
TOPLICA. Koliko god istina je, pobro,
Da ti ideš, i mi ćemo poći;
Ni govora o tom bit ne može.
Ja već predah svoju četu drugom.
KOSANČIĆ. *(Milošu)* I ja svoju pored tvoje Vlatku.
Svezu što nas skopčavaše s vojskom

Prekinusmo. Njoj nek Bog pomogne,
A nama se sad brinuti samo
Kako ćemo svoj svršiti posò
Megj' turcima. Sumnjam hoće li nas
Pod oružjem pustit pred Sultana.

TOPLICA. Ja, Boga mi, dokle god se s glavom
Ne rastavim, ni s' oružjem neću.

KOSANČIĆ. To znadijah, pa ovako smislih.
Ta velika neumrla slava
Da obori silnog padišaha
Ta Milošu jedinomu ide;
A u dio nama dvoma pada
Da životom svojim zaklonimo
Njemu život dogod ustrajemo.
On će dakle, položiv oružje,
Sam Muratu pod šatore ući
Da ga udre nožem iz potaje;
A megjutim mi ćemo oružani
Pred šatorom pričuvat mu konja,
Da, čim gotov na polje uzleti,
Sva trojica skupa udarimo
Jurišeći kroz gomile turske
Je da l' bismo iznijeli glave.

TOPLICA. Valjan način smislio si, Ivo.
Uput'mo se dakle. Pohitajmo
Dok se nije vojska probudila. —
Šta zamišljen stojiš, pobratime?

MILOŠ. Proklet bio ko je kriv što danas
Past' moraju dva Srbina taka!
Proklet bio!... Već vas ne odvraćam.
Vjerni druzi bismo za života,
Bud'mo vjerni i u smrti druzi.

Još se jednom zagrlimo.... jednom.
Pa već nikad. (*grle se*).
Zbogom Ivo, moj Milane zbogom.....
Megju ljudma čast vam vjekovita.
S vas Kosovo svima pokolenjim
Hram ostaje divna pobratimstva,
Hram uzorit gdje su veledušno
Dvije r'jetke najčistije žrtve
Prinesene Bogu i narodu. —
A sad hajdmo.

TOPLICA. Svak na svoga konja.

(*odlaze*).

Pada zavjesa.

RAZDIO PETI.

POJAV I.

ŠATOR SULTANOV, MURAT *sjedi*, BAJAZIT *na nogama*.

BAJAZIT. Pob'jedićeš; Alah bo je s' tobom;
Al tad Srbe kakva sudba čeka?
MURAT. I svladani još ostat će jaki
Da bi mogli robovi nam biti;
Najprije ih oslabiti valja.
Za to glava Lazaru će pasti,
A žena mu i dijete ludo
Popeti se na uzdrman prestol,
Da pod njima do malo se sruši.
Ti prestolja skupi ćes ulomke,
A u ime Lazareve kćeri,
Kojom moraš harem okititi.
BAJAZIT. A šta mislìš tada s' Brankovićem.
MURAT. Igračka nam do sad nužna bješe;
Pa igračkom i osta će nama.
Marka poslah da zauzme Prilip;
A u njemu ostavit ga mislim
Dok njegovom pomoću ne svršim
Sve te srpske okolne vlasnike;
A tad red će i na njega doći.
Čuo si me — Sad obigji vojsku
A sve paše pod šator mi pusti,
I za njima kaura na glasu,
Tog preteču zle tastove sreće.

(odlazi Bajazit)

POJAV II.

Ulaze Jevrenos, Adži-beg, Kurd-aga, Haidar, Sariš i mnogi paše ; *klanjaju se* Sultanu *pa staju na okolo. Za tim ulazi* Kobilić.

Kobilić. Bog sam jutros silnom Padišahu
U pomoći bio !. . Do sad uvjek
Tvoj najžešći protivnik ja bijah;
Ali premda tastu svomu vjeran,
Kô sin ocu, bih nevjerom nazvan
A pred licem sve gospode srpske,
Za večerom, ne bilo je take !
Što kod njega nepravo izgubih
Dogjoh amo da pravedno stečem,
Posluživ te kô što zaslužuješ.

Murat. Kod mene su taki vitezovi
Dobro uvjek došli. Bog je, vidim,
Tvoga tasta u svem zasl'jepio !
Al ćes ovdje mnogo više naći
Nego što si tamo izgubio:
Boljeg oca naći ćes u meni,
A megj ovim junacima pravim
Čast kakova i ide junaku.
Za to carsku evo r'ječ ti dajem,
I desnicu zalog obećanja
Poljubi je, i sin dobar budi.

(Miloš pristupa ; ali Adži-bez pruža k njemu ruku da stane, pa govori sultanu).

Adži-beg. Nasljedniče sveca Muhameda,
Sunce sv'jeta, jaki Padišahu,
I sami su pravovjerni srećni

Kad ti mogu nogu poljubiti,
A nevjernik poljubiće ruku ?

KOBILIĆ. Niski rode, puzi ti po prahu
Ljubeć nogu što po tebi gazi,
A ja stranca koj' pritisnu s'vojskom
Svetu zemlju moje otadžbine
Ja ga, robe, i cjelujem ovako.
(udara Sultana nožem).

JEVRENOS. Šta bi ovo! *(Svi trče Sultanu)*

KURD-AGA. Jel' Padišah ranjen!

MURAT. Alah! Alah!

ADŽI-BEG. Užasno razporen!

KOBILIĆ. *(zgrabio Muratovu sablju)* Oprah ime; a sad, Osmanlije,
Sad ću skupo prodati vam glavu.
(Neki napadaju na Miloša, drugi se bave oko Murata).

JEVRENOS. Ha! ta tvoja šta je prema ovoj ?

KOBILIĆ. *(siječe Jevrenosa)* Tu; već nećeš uhoditi Srbe.
(siječe Adži-bega) I ti idi svecu Muhumedu.

HAIDAR. To je avet; bježmo iz šatora
(Svi se razbjegavaju; trči na polje i Miloš. Čuje se pred šatorom jedan paša gdje viče).

PAŠA. Kaurin nam ubi padišaha;
Amo, Turci.

KOSANČIĆ. *(viče)* Hvala višnjem Bogu!
Za tu novost evo ti uzdarja

KOBILIĆ. *(viče)* Brže konja.... A sad juriš, braćo.
Bjež te, turci; žalosna vam majka!
(čuje se strašna vika i boj).

POJAV III.

MURAT *leži. Hitno ulaze* BAJAZIT, HAIDAR *i* LJEKAR.

MURAT. Bože vjerni, ovako li b'jedno
Ja umirem !... Gdje je sad Bajazit ?...
Ko je tamo ? Ho'te, pomozite.

BAJAZIT. *(trči s ljekarom)* O moj oče, istina je dakle !
O moj tužni oče ! *(pripada k' njemu)*

MURAT. Moja sudba,
Bajazite... vidiš.... moja sudba !

BAJAZIT. Je l' još nade ? Ljekaru, šta veliš ?

LJEKAR. Bng je velik, al je rana grdna.

MURAT. Reci odmah, samrtna je rana;
Ne udara drukčije taj Miloš.
Je l' uhvaćen ?

BAJAZIT. Uteći ne može.

SARIS. Kao b'jesan juriši kroz vojsku
Sa dva druga svoja. Rekao bi
Svi vragovi krče put pred njima.

MURAT. Kao što je u Srba junaštva
Kad bi bilo u zô čas i sloge,
Od njih, valah, propalo bi carstvo.

(Ulazi Kurd-aga)

BAJAZIT. Šta je Ago ?

KURD-AGA. Jedan kaur pade.

BAJAZIT. Stoprv jedan ! Šta radi ta turad ?

KURD-AGA. Malo koji smije da im prigje,
Svaki bo je ranjen il ubijen.

BAJAZIT. Šta ? Da li će carev ubojica
Živ uteći iz c'jele mu vojske ?
Amo konja idem ja za njima.

MURAT. Tu ostani i čuj. Ja ne mogu
Preživ'jeti ni vas ovaj danak.
Da duh ne bi klonuo u vojski
Kažite joj da sam slabo ranjen,
A boj odmah zametnite *(ulazi Sariš)*

BAJAZIT. Pašo
Šta donasiš ?

SARIŠ. Kobilić je svladan.

MURAT. I vrijeme je bilo. Je l' ubijen ?

SARIŠ. Ni je ; ali sav je rana živa.

MURAT. Bar pogiboh od dobra junaka.

SARIŠ. Bio bi nam, mislim, utekao
Da s' kopljima u zemlju zabjenim
Na jedan put svud okolo njega
Ne digosmo ko gvozdenu šumu.
Pa i tada da vidjeste čuda !
S' konja sleti pa skakati poče
Preko koplja skokom ne vigjenim.
Tri put skoči al napokon svladan
Teškim ranam na zemlju se sruši.
Ni tad niko prići mu ne smjede
Dok ne vikne: Sad, slobodno Turci,
Kobilić vam već ne može ništa

MURAT. Oh, da imah nekoliko samo
Pored sebe takovih junaka !
Sv'jet bih čitav bio pokorio.

HAIDAR. Donose ga.

MURAT. Nek još jednom vidim
Tog užasnog moga ubojicu.

*

POJAV IV.

Svi pregjašni. — Unose na štitovima Kobilića.

Haidar. Evo ti ga, čestiti padišo;
Kako hoćes da ga umorimo?

Murat. Na zemlju ga lako položite
Zahvalivši Bogu velikomu
Što vas spasi od njegove ruke.
Meni sudbom b'jaše nam'jenjeno
Da poginem baš od te; pa sudbi
Poklon'te se i ostovite ga
Da spokojno duh junački pusti.

Miloš. O Murate robovi ka' ovi
Ne shvataju tvoje veledušje.
Ja i ako radovat se moram
Što dušmana mog naroda smakoh,
Žalim, vjeruj, što muž takav gine.

Murat. A reci mi je l' te čast zgažena
Izazvala na ovako djelo,
Il junaštva prazno slavoljublje?

Kobilić. S časti ginem, jer za čast i živjeh.

Murat. Divim ti se, i nas dvoje da smo
Još za život, oprostio bih te —
Bajazite,
Nek se vrše moje zapov'jesti.

Bajazit. Svak k četama svojim; na sve strane
Odmah dajte boju znak. Ti, pašo,
Započni ga na desnome krilu *(svi odlaze)*.

Kobilić. Oj .... Srbijo! (*Podiže se pa pada*)

Bajazit. Kaur već ne živi.

Murat. O da nikad ni živio nije!
Nosite nas u najzadnji šator. *(odnose ih)*

POJAV II.

— Bojno polje. —

(Čuje se boj iz daleka. Čete prolaze hitno preko pozornice. Dolazi JUG BOGDAN sa sinovima.

1. JUGOV. Boj je žestok odmah iz početka.
BOGDAN. Prvi udar najžešći je uvjek
U Turaka; ko im taj izdrži,
Malo da ih nije pob'jedio.
2 JUGOV. Bogme, naši na lijevom krilu
Ni ped zemlje još ne upustiše.
3. JUGOV. Vidim tamo na prvome redu
Careva se perjanica vije.
Lazar hoće da je svuda prvi,
Na bojištu ka' god u državi.
BOGDAN. Baš to nije tako za pohvalu;
Trup se ruši čim glava mu padne.
(Prolazi dvoranin)
Dvoranine, kud ćes, te pod sobom
Tako vršiš toga dobra konja?
DVORANIN. Nosim nalog vojevodi Mitru
Da lijevo potkrijepi krilo *(odlazi)*.
BOGDAN. A gle! odmah drugoga za ovim.
(dolazi drugi dvoranin).
Velemožo Car nalaže Bošku
Da mu dogje sa njegovom četom.
BOŠKO. Hvala caru, oče, braćo, s bogom.
BOGDAN. Vrati mi se Boško, pobjeditelj,
Il nikako i ne vraćaj mi se.
BOŠKO. Razum'jem te — Sad, junaci, sa mnom *(odlazi)*.
BOGDAN. O moj Boško! kako rado ide!...
Hoćemo li više vidjeti ga?....

Bog ti znao ; ja znam samo jedno,
Da ne ćemo š' njim se postiditi.

3. JUGOV. A mi dokle stajaćemo ovdje
Boj gledajuć, a boja ne bijuć ?

BOGDAN. Čekaj, sine, dok navale Turci
S većom silom na sredinu našu
Imati ćes o što da s' umoriš.

1. JUGOV. Mitar eno u boj stupa ; vješto
Obilazi da u bok udari.

2. JUGOV. A gledajte Boška ide hitno
Da turčinu drugi bok opaše.

BOGDAN. Vješt je napad ; teško da odoli
Neprijatelj.

2. JUGOV. Boj nastade opšti,

1. JUGOV. Turske čete obuzimlje nered,
Dok se naši svi sabrano biju.

BOGDAN. Izvjesna je pobjeda nam tamo

1. JUGOV. Ali evo nasrću i amo

2. JUGOV. Jest vjere mi ; i na sr'jedi našoj
Već zameću boj ozbiljan

BOGDAN. Konje (*dolazi dvoranin*).

DVORANIN. O gospodo sjajna, sr'jeda nam je
Svuda dužom napadnuta. Naprjed.

3. JUGOV. Pomoz Bože ! i vr'jeme je bilo

BOGDAN. Naprjed djećo u Hristovo ime ! (*Odlaze*).

POJAV VI.

LAZAR *sa svojim štitonošom. Jedan vojnik dovodi Pašu.*

LAZAR. Hvala Bogu, dobar je početak,
Desno krilo razbismo Sultanu
Neka Mitar suzbija ga dalje;

Ja sam sada najnužniji ovdje..
Koga vodiš? *(ulazi vojnik s' Pašom)*

Vojnik Jednog pašu, Care.
U bijegu uhvatio sam ga.

LAZAR. Osmanlijo, kako ti je ime ?

PAŠA. Do sad bijah Suleiman Paša,
A sada sam tvoj rob, srbski care.

LAZAR. Bolje sreće i ne zaslužujes;
Valjan paša ne okreće legja.

PAŠA. Pravedan je ukor; ali bi me
I sam bio jutros pohvalio
Kad pogubih u taboru našem
Tvomu zetu junačkoga druga.

LAZAR. Momu zetu! Kojemu?

PAŠA. Naj jačem
Megj jakima, Miloš Kobiliču,
Komu ime ostać 'u Turaka
Vječit spomen groze i divljenja.
A i oba vjerna mu drugara.
U junaštvu malo ustupahu.
Svoj nam vojski dosta posla daše
Dok uspjesmo da ih savladamo.
Ja posjekoh jednoga, drugoga
Kuršid-aga; ali Kobilića
Ne mogaše niko da obori;
Sam se sruši od žestokih rana.
Čast i slava onakom junaku
I ako je ubio padišu.

LAZAR. Šta! padišu! ? Ubio padišu! ?
Miloš... Ture, istine mi veliš ?

PAŠA. A ti care kao da to neznaš!
Pravo mi se, jaoh, podsmijevaš,

Jer nikada takove sramote
Osmanlijje još ne pretrpjcše.

LAZAR. Je l' moguće?

ŠTITONOŠA. Ja čuh malo prije
Jedno ture kako izdišući
Proklinjaše Miloša ubijcu.

LAZAR. Oh! oh! (*ide na stranu*)

ŠTITONOŠA. Vodi pašu tog i predaj
Tamo gdje su svi zarobljenici. (*vojnik odvodi pašu*)

LAZAR. Vjerna dušo Kobilića moga,
Sad te poznam kada je već kasno!
Mučeniče časti ti mi dojsta
Groznu čašu što ti pružih vraćaš
Punu tvoje mučeničke krvi,
Da usplačem dok sam živ za tobom,
A stidim se i mrtav u grobu. —
Šta učini o bezumni Lazo?!...
A od mene bezumniji Vuče,
Da li si se i sam prevario,
Il pakleno prevarit me htjede?...
Šta će reći sad vlastela srpska,
O Milice, šta ćeš mi ti reći?
Vukosavo u crno te zavih,
Sam lišiv te najdičnijeg muža
Što g' imade ikad srpska žena! —
Štitonošo, na kojoj je strani
Sad opasnost veća?

ŠTITONOŠA Bajazit je
Sastavio razbijeno krilo,
I š njim opet smjelo napr'jed stupa.
(*Lazar odljeće, za njim štitonoša*).

POJAV VII.

Dva vojvode srbska.

1. Vojv. Žešćeg boja ne vidjeh od ovog;
Dvije vojske kô dvije planine,
Jedna drugu ne može da makne.
2. Vojv. Svak se hrabro drži, ali Lazar
Najhrabrije. Eno ti ga opet
Gdje s' na čelu l'jevog krila bije.
Očajano kô posljedni vojnik.
1 Vojv. Koga nose? (*donose Boška*)
2. Vojv. Boško Jugoviću!
Boško. Na zemlju me ovdje položite...
Već se s' ove neću nikad dići.
Ah!.. gospodo, je li tu moj otac?
1. Vojv. U boju je s ostalom ti braćom
Boško. Da l' su jošte svikolici živi?
1. Vojv. Svi do jednog.
Boško. Sam pogiboh dakle;
Bogu hvala Staromu mi ocu
Dostavite moj samrtni pozdrav,
I kaž'te mu da se sam ne vratih,
Već me amo drugi doniješe...
Da izdahnem.
1. Vojv. I izdahnuo je!
2. Vojv. Hrabri Boško čast t' i pamet vječna!
1. Vojv. On umire a mi tu stojimo
Besposleni? Vratimo se u boj
(*Ovi odlaze a dolaze Bojo i Mitar*).
Bojo. Odahnimo malo.
Mitar. Već je podne
Prevalilo a na obje strane
Još se bije jednakom žeštinom.

BOJO. Tomu mnogo doprinosi kiša
Što je jutros razhladila vazduh;
Pa još i sad zastrto je sunce.

MITAR. Baš neka bi nas sunce i pržilo
Samo kad bi i prašinom vjetar
Još Turcima zasipao oči.
Zdravo sam se noćas radovao
Nenadanom tomu pomoćniku,
Al s jutrašnjom nestade ga kišom.

(*Dolazi Draško i govori u sebi*)

DRAŠKO. Sada treba svud sijati bojaz.

(*gleda Boška pa kaže glasno*)

Ko to mrtav leži?... Ho i Boško!
A već su mu do tri brata pala!

BOJO. Šta? Četiri Jugovića mrtva?

DRAŠKO. I Strahinić i Ban Srijemački,
I najbolje vojvode bosanske,
Okrom Vlatka.

BOJO. Znaš l' izvjesno Draško?

DRAŠKO. Cvijet naših pade, i Boga mi
Osmanlije hoće nadjačati;
Jer dokle smo mi u boj uveli
Sve pješačke čete u njih mnogo
Još ostaje posve ne dirnutih.
Ne bi l' bolje bilo da polako
S ovog polja povučemo vojsku
U planine što nam legja štite?

BOJO. Ti li Draško, to predlažeš sada?

MITAR. Takovim bi pokretom u naših
Duh klonuo, te bi odstup mogo
U bijeg se lako pretvoriti.

DRAŠKO Ako rekoh Bojo ne posjekoh.

BOJO. Ti odstupaj kad za kožu strepiš,
A već o tom ni pred kim ne pisni,
Jer ću t' reći da si plašljivica. *(odlazi)*.

DRAŠKO. Kušah Boja al je oduševljen;
No šta se je s' tim Radićem zbilo,
Te ga nema?

MITAR. Tomu s'i sam čudim
Il se doma odveć zabavio
Sabiranjem vojske il u putu
Na Turke je gdjegod nabasao,
Pa ne mogo do nas protući se.

DRAŠKO. Moguće je i jedno drugo.

(Prolazi četa: pred njom

1. ČETOV. Brže, braćo; uskorenim krokom.

(Prolazi druga četa: pred njom

2. ČETOV. Na trk; ura!

MITAR. U skupu se držte.

DRAŠKO. Ljevo krilo suzbiše nam Turci.

(Dolazi Lazar s dvoranima)

LAZAR. Trči Vuku, vojevodo Draško,
Nek udari odmah s' konjaništvom.
U boj, Mitre, s četama odmornim.

(Odlaze Draško i Mitar)

Grom u Turke!
Svud počinju malaksati naši.
Kakav ono arap rastjeruje
Naše borce? za mnom prijatelji.

(Svi odlaze)

POJAV VIII.

Jug Bogdan *ranjen na konju, s njim je* Radovan *i još jedan momak.*

Bogdan. Tu stanimo, skinite me s' konja
(sijeda na zemlju)
Radovane oklop mi otkopčaj. —
Dobra bješe sablja, bolja ruka
Što je mogla prosjeći ga tako.
Je l' duboka rana?

Radovan. Kan da jeste.

Bogdan. Već počinje živo boljeti me...
Oh, oh, bol je življe u mom srcu.
Moji habri sinovi! Do sebe
Njih petero vidjeh
Gdje padoše jedan iza drugog!...
Ali sam jih za to i rodio. —
Koji ovdje mrtav junak leži?
Šta! i šesti!... Boško, mili Boško!...
Vidite li djeco već i šesti!
Tako mlada, tek u prvom boju
Što vojeva, pokosi ga sablja.
Vi plačete? oh! i jeste plačno.
I carica sestra će za njime
Više suza izlit iz očiju
Neg oblaci što izliše jutros
Na kosovo vode.... Plači, plači
O Milice b'jedna, sva u crno
Sva se zavij; pored druge braće
I tvoj bratac najmiliji pade.

Radovan. Velemožo, oprata je rana

BOGDAN. Sad je zavij, i utvrdi dobro
Oko bedre zavoj da ne spadne.
(Dva četovogje prolaze sa ostacima svojih četa).

1. ČETOV. Najstarijem Jugoviću četa
Suzbjena je, eno i sam bježi!

BOGDAN. Bježi, veliš?

1. ČETOV. Ti si tu, velmožo?
Mi mu odmah idemo u pomoć. *(odlaze)*

BOGDAN. Šta u pomoć? Ubijte ga, bolje;
Ubijte ga, mog bjegunca stidnog,
Da mu ocu ne crveni lice
Na posljedni njegov dan života.
Moj sin bježi! Ču li Radovane?!...
Ne uteko dao Bog! — Šta vidiš?
(Radovan ostavlja zavijanje, pa ustavši gleda po bojištu).

RADOVAN. Ne srdi se, velmožo, na njega;
K Turcima se opet okrenuo,
I bije se sred njih očajano.
Strašan metež stoji. — To je borba.
Ne vidim ga... Eno g' opet... Jaoh!

BOGDAN. Pade, je li?... Šutiš Radovane!

RADOVAN. *(saginje se k nozi)* Pokoj duši divnoga junaka.

BOGDAN. Pade... pokoj i duši joj vječni!
Kô čovjek se za čas uplašio,
Al je kao vitez poginuo. —
I ja danas, i ja ću da padnem.
Živio sam dosta kad preživjeh
Sedmerici onakih sinova.
Je si l' gotov?

RADOVAN. Evo.

BOGDAN. Skopčaj oklop.
Sad da vidim mogu li se jošte
Odupr'jeti na ranjenu nogu.
Hvala Bogu
Što mi dosta još ostavlja snage
Da poginem s' mačem u desnici.

(Dolazi plačući jedan Jugovičev momak)

BOGDAN. Šta ti plačeš? Kamo ti gospodar?....
Kamo mu se silna četa tuće.

MOMAK. Oh!

BOGDAN. Govori, crna kukavice.

MOMAK. Od sve čete jedan ja ostajem.

BOGDAN. A on?

MOMAK. *(jeca)* Leži nad gomilom svojih;
On posljednji bi oboren.

BOGDAN. Tako!....
Tužne glase donio si, slugo,
Al u jedno i utješne ocu.
On posljednji! Hrabar legnuo je
Više hrabrih!... Bolje
Ne može se vječni san usnuti.

(korača malo pa nastavlja)

Osam žila već je izguljeno
Iz živa mi srca... Sluge moje,
Podrž'te me malo... I sam sada
Da pogledam po tom groznu polju
Tom krvavu Jugovića groblju.

(gleda podupirući se na sluge)

Eno, eno zastave mu stavne!
Posljednja se posljednjem u ruci
Po Kosovu vije!
Kad i ona bude oborena

Već nikoga neće bit da znamen
Doma moga u visinu digne.
Al će barem znamen Jugovića
Slavno pasti,
Ko što bješe uvijek i nošen.
Oh! ne sumnjam o mom Božidaru...
Gledajte ga, kao lav se bori!
Ali već je sa sv'jeh strane stješnjen
Od boraca divljih.·. Nije možno
Da odoli sam on njima svima...
Tama mi se navlači na oči,
Pridržte me djeco. (*Obara glavu k ramenu*)

RADOVAN. Bjedan starac!
Duh junački napokon mu klonu.

BOGDAN. Ne, ne klonu meni duh, no t'jelo,
Al je i to prošlo. (*opet gleda*) Nut! nema je
Već zastave nema!... Razumijem...
Svršeno je. — Privedi mi konja. —
Staromu su stablu
Sve do jedne odsječene grane,
I od njega ne ostaje drugo
Do panj truo
Iz kojega mladike ne niču. (*Dovode mu konja*)
Vrli druže, vranče plemeniti,
I tvoj čas je došô!
Na smrt ideš s' gospodarem tvojim,
Njega nije žalit već, jest tebe...
Al prolazi tako slava sv'jeta.
Pomoz'te mi da se popnem djeco.
Ha eto me. — Sada s Bogom, s Bogom.
Ni jedan me nemoj sljedovati;
No po bitki mrtva nam tjelesa

Iznagjite, i u jednu raku
Zakopajte starog Jug - Bogdana
S' devetero njegovih sinova.

RADOVAN. (*zadržava konja*) Prosti smjelost vjernom štitonoši;
Ali gledaj, naši svuda bježe;
Sad ginuti izlišno bi bilo.

BOGDAN. Gdje padoše ovce, tu i pastjer
Mora pasti. Na stranu.
(*Mahnuv sabljom podbada konja*).

RADOVAN. Zaludu!
I svi danas svi će poginuti!...
I ja idem za njim a ti ostaj
Da posljednu ispuniš mu volju (*odlaze*).

POJAV IX.

LAZAR s dvoranima *za njim odmah* MITAR.

LAZAR. Već su naši na obadva krila
Uzmaknuli a kolebaju se
I u sr'jedi. Zlo stojimo.

MITAR. Care,
Vuk po čem je dugo oklevao
Da udari s konjaništvom svojim,
En' odstupa sa bojišta. Gledaj.

LAZAR. Šta ludueš? On se samo kreće
Da mu konji mah zgodnije uzmu.

MITAR. On odstupa, velim.
Šta bi išô onako uz goru
Da nam'jera u boj upustit se?
En' okrenu Kruševačkim drumom.

LAZAR. Da l' i samim
Mojim oč'ma mogu vjerovati?...

O ti koji sv'jet i ljube stvori,
Bože vjerni jel' ovo moguće ?

MITAR. Ti si izdan i sva vojska s tobom.

LAZAR. Oh, izdala i samoga njega
Sopstvena mu djeca ! Izdala ga
Svaka želja i najdraža nada !
Bog pravedni ah ostavio ga
U posljednjem času mu života !
On odstupa dojsta ! Za nevjeru
Vjerna zeta potisnuh u propast !
O Milošu gdje si sad svom tastu,
Gdje si sada svom narodu milom ?...
Ali ja ću oba osvetiti. *(slazi s konja)*
Brže konja odmorna mi dajte.
Idem glavom za njim da ga stignem
I tog strašnog izdajicu kaznim. (*Viče iz daleka Draško*)

DRAŠKO. Bježte, Srbi, mi smo pob'jegjeni ;
Ko god može nek spasava život.

LAZAR. Ko to viče ? Smrt tom nesretniku. *(bježe gomilom preko pozornice)*

1 VOJNIK. Propali smo ; u planine, braćo.

LAZAR. Konja, konja, (*odlazi*)

2 VOJNIK. Ja ne mogu dalje,
Bježi Trojko ; ti se bar sačuvaj
Starom ocu. Ne stoj, bježi, zbogom.

3 VOJNIK. Zgaziše me... oh bjedna mi majka ! (*Lazar izlazi i hoće da zadrži ljude*)

LAZAR. Kuda će te, ljudi ? Od koga se
Poplašiste ? Gdje je hrabrost vaša ?

3 VOJNIK (*sa zemlje*). Car Lazare ubij me za boga.

LAZAR. Ovako ih nikad ne zadržah,
Konja dajte, ma kakova konja. (*opet odlazi traje bježanje*)

DRAŠKO (*viče iz bliza*) Pobjegoše s Kosova Bosanci.

4 VOJNIK. Čuješ l' ovo ?! (*u bijegu*)

5 VOJNIK. (*bježeći*) U zao čas po nas!

DRAŠKO. Vuk pobježe sa svim konjaništvom.

6 VOJNIK. Svak, svak bježi.

7 VOJNIK. Ko je lud nek gine.

DRAŠKO. (*iz bližega*) Car pogibe.

Glasovi. (*bježeći*) I Car!... Propast! Propast!

(*dolazi Lazar na konju*)

LAZAR. Ko to viče da sam poginuo?
Evo mene, moji hrabri Srbi,
I već ne dam ni jednomu dalje;
A koji bi ipak proći htio
Taj najprije mora pogaziti
Tjelesinu svoga mrtvog cara

DRAŠKO. (*sasvim blizu*) Šta stadoste na jedan put tamo?
Turci koga stižu tog i sj'eku.

LAZAR. Taj nesretnik, koji god je, laže.
Vi dvorani stan'te im na suprot:
Ko god bježi ubijte ga. — Ljudi,
Vratite se od bezumna straha,
I junački okrenite prsi,
Pa izpred nas bježati će Turčin.

DRAŠKO. (*izlazi hitno*) Šta stadoste, žalosna vam majka;
Car pogibe, a ostraga Turci
Nemilice gaze nas i kolju.

LAZAR. Kleti druže Vuka izdajice,
Izrekô si svoju laž najzadnju,
Car još žive i evo te kazni; (*probada ga*)
Takih više ne imalo Srpstvo!

DRAŠKO. (*pada*) Oh! Lazare, otpala ti ruka. (*čuje se vika turaka*).

Turci. Alah, Alah!

Vojnici. (*bježe bez obzira*) Turci!

LAZAR. Na njih složno

BOJO. Sve zaludu moj junački care.

LAZAR. I sam vidim

BOJO. Sad na sebe misli.

LAZAR. Već je otpor nemogućan. Budi.
Kosovska je bitka izgubljena,
S njom i carstvo.
O gospodo moj čas kucnuo je.
Komu nije stidno pobjegnuti
Taj nek bježi, a ko hoće samnom
Da junački umre evo m' puta. (*srće u Turke.*)

BOJO. Svi za Carem. Juriš!

(*čuje se žestok boj, pa usklik Turaka*)

Glas. turs. Ura ura! Alah i Padišah!

(*Dolaze Bajazit, Haidar, mnogi paše, a pred njima vojska koja tjera Srbe.*

BAJAZIT. Stoj, Haidare; ne idi za Srbma
U ta brda. Kada oni bježe
Most od zlata pružiti im treba,
Da s' udalje s' bojišta što prije —
Zabranjujem pljačku
Dokle god nam u blizosti stoje.
Vojsku skupi i u stan uvedi;
A okolo nek oprezne straže
Svu noć bdiju da se sve izvrši,
Hajdar pašo, glavom odgovaraš. (*Hajdar odlazi*).
Da junaci, pobjeda je naša;
Ali muke i krvi nas stade
Mnogo više nego što vrijedi.
Već takovih Turcima ne želim.
Vrijeme je da Padiši odem.

*

Jed. paša. On iz krila prorokova sada
Na te gleda, i raduje ti se.

Bajazit. Već umrije ?... Moj današnji vjenac
Poliven je neocjenom krvlju !...
Al bi sudba taka. U stan hajdmo ! *(odlaze)*.

POJAV X.

Bojo *smrtno ranjen jedva se dovlači pa pada, malo za tim dolazi* Radić *s nekoliko vlastele.*

Bojo. Dovdje dogjoh, dalje već ne mogu...
O Kosovo ostadoh na tebi !...
Iz kostiju srpskih vitezova,
Što će trulit na njedrima tvojim,
Da l' osvetnik ustati će kadgod ?
(Dolazi Radić očajan, za njim neko od mlagje vlastele: jedan vlastelin kaže drugomu.

1 Vlast. Tu nek stanu čete.

Radić. *(Sav u sebe odubljen)* Zakasnismo !

2 Vlast. Oh, ovdje je divljeg boja bilo:
Svuda lokve krvi, svud gomile
Ljudi, konja, slomjena oružja;
Mrcnjavinam sav udara vazduh,
A junaka izdišućih jauk
Jošte zveči tamo i ovamo
U tišini noćnoj.

Radić. Zakasnismo !
Čudne bruke ! vječnog stida našeg !

1 Vlast. Hoće nam se rugati i djeca
O povratku.

2 Vlast. Mi pjevasmo putom
Dok krv ovdje naši prol'jevahu !

3 Vlast. Al ne čujem nikakva veselja
Zbog pobjede u taboru turskom:

RADIĆ Da što više pomoći dovedem
Ja ostavih bez pomoći braću,
O sudbino huda! Bar gospodo,
Osvetimo padše nam drugare.
U stan turski jurnuv iznenada
Otrujmo im ove strašne noći
Počivanje.

3 Vlast. Ne, moj vrli bane;
Bez koristi šta da satiremo
Naše hrabre čete? nije l' bolje
Da ostatak Lazareve vojske
Otidemo s njima poduprjeti?
Lako ćemo zbijeg doznati joj.

2 Vlast. Car jamačno ode put Kruševca.

1 Vlast. I mi s mjesta za njim pohitajmo.

RADIĆ. Svi ste jedne misli. Vojsku dakle
Okrenite Kruševačkim putem;
Za vama ću doći al naj prije
Da o boju štokod razaberem
Od kakvoga ovdje ranjenika. (*Svi odlaze*).

Radić ide po bojištu, razgleda i prevrće tjelesine.

RADIĆ. Tog ne poznam... Ovaj po oklopu
Mora biti kakav velemoža....
Vječni Bože! Slavni je Jug-Bogdan!
Zmaju stari; i ti skonča danas!
A gdje su ti hrabra djeca tvoja?
Pored tebe ne vidim ni jednog,
Do samoga vjernog štitonoše...
O i Mitar! vojevoda Mitar!
Kog još vidim?... Strahinića bana!

Strašno, strašno....
Zašto noćas mjesečino pusta
Obasjavaš ovo grozno polje?
Zagji u mrak vj'ečni; žarko sunce,
Više nikad ni ti ne izigji,
Da ne gleda niko rasap srpstva
I sramotu moju očajanu.
Ko uzdahnu tamo? neki junak
Diže ruku... *(pristupa)* vojevoda Bojo!

BOJO. O Radiću ti li si?... Sad dogje?...
Valjda zato da nad nama kukaš.

RADIĆ. Bojo meni teži je tvoj ukor
Nego što je smrtna rana tebi.

BOJO. Ja megjutim prolih svu do kapi
Krv u ratu komu se protivljah;
A ti koji najžešće ga ht'jaše,
Ne dade se u njem ni vidjeti.
Drugovi ti drukč'je postupiše.
Miloš ubi samog Padišaha,
A s' njim oba paše pobratima.
Svi do jednog padoše takogje
Jugovići čuda počinivši;
Pa pogibe i moj ban srjemački,
I svi glavni vitezovi srpski.
Vuk Branković, prokleta mu duša!

RADIĆ. Šta?... govori.

BOJO. Jedan on izdade!
Bez udara ode sa bojišta....
Trči za njim bane u Kruševac;
Vas ste dvoje jedan za drugoga

RADIĆ. Oh. Oh!

BOJO. Trči.

RADIĆ. Još mi jedno kaži,
Šta bi s' carem? Kud on ode s vojskom?

BOJO. Pomoz' malo da se pouzdignem.
Vidiš onu hrpu tjelesina
Što najviše oklopima sija?
Ondje leži nesrećni car Lazar
S' najvjernijim svojim dvoranima.

RADIĆ. I on!... Svi, svi dakle!

BOJO. (*spusta se opet*) Svi umr'ješe
Proklinjući Vuka i Radića. (*Dolazi treći Vlastelin*)

3 Vlast. Čekamo te, pospješi se, bane,
Dok te Turci n' jesu tu zatekli.

RADIĆ. Ja sam gotov. Vi idite s vojskom
U Kruševac Carici udovi,
I kažite njojzi da ako sam
Na Kosovo odveć zakasnio
Dogjoh ipak na vr'jeme da umrem.
(*Vadi sablju i spušta se na nju*)

BOJO. O Radiću!

3 Vlast. Šta učini!

RADIĆ. S bogom
Legnuo sam pored braće svoje
Na razvale Lazareva Carstva
Na grobnicu Srbjanske slobode.

Pada zavjesa.

PRILOZI.

MILOŠ KOBILIĆ.

Po nekijem stranama našega naroda kaže se *Kobilić*, a po drugima *Obilić*. Prvo je ime bez sumnje jedino pravilno, jer megju grbovima starijeh porodica srpskijeh nalazimo i grb Kobilićev, a na njemu stoji kobilska glava. On se po tome morao zvati Kobilić kao god što se i *Jablanovići* tako nazivahu po jablanu na grbu njinom stojećem, i *Zmajevići* po zmaju.

MARKO KRALJEVIĆ.

Ja sam proučio ovu ličnost i po povjesničkim malim tragovima koji o njoj postoje i po narodnijem pjesmama da bi shvatio njegov istiniti karakter. I najposlije po tim dvostrukim tragovima a nešto po logičnoj deduciji ovako sam ga uobrazio.

Marko dok je bio prosto kraljević morao je biti eminentno *kavaljer*, junačan, plemenit, milostiv, čist od svake ljage, i ja sam ga takoga izveo na pozornicu u mojoj tragediji Uroša V, koja još leži u tami. Poslije smrti Vukašinove, sin mu Marko bi svladan Lazarem, i izgubi Makedoniju. Tad je pala njegova prirodna plemenitost; kavaljerski mladić i kraljević, postavši kraljem i krunu odmah izgubivši, osjetio je crv vlastoljubja i osvete prema Lazaru, te je prebjegao Sultanu, i podstrekavao ga na rat protiv Lazara. Prvi se rat okonča Niškim mirom a drugi Kosovskom bitkom. Poslije ove bitke Marko bi od Turaka povraćen u svoju Makedonsku kraljevinu; odakle je kao *vasal* morao Sultanu u ratovima pomagati, te najposlije pogibe u maloj Vlaškoj kod Krajova. Ali ako je i bio turski *vasal*, on je često napadao na pojedine turke, koji su za svoj račun gnjavili hristjane, i tijem je dobio ono slavno ime u narodu; jer ovaj izgubivši jednom samostalnost, morao je slaviti onoga koji ga još bar zaštićavaše od najgrgjih Krvopija. Dakle Marko kao osebna ličnost plemenit je bio, ali nije kao ličnost državna. On je egoistično za svoju malu državicu žrtvovao turcima srpsko carstvo, koje je Lazar bio počeo po dobro utvrgjivati. — Pokazavši dakle Marka u tragediji Uroša V kao sjajna *kavaljera* u prvoj mladosti, a u Lazaru kao vlastoljubiva kralja, tijem sam iznio u cjelini njegov karakter i privatan i političan.

KONAC.

HERCEGOVAČKE PRIPOVIJETKE.

1. Zašto raja vazda kuka?

Kad su raspinjali čifuti Ristosa upitao je Ristos apostole: — Znate li što vjerni narodi sada misle i rade? — Znamo odgovore mu — Grci mudruju kako bi te mudrošću izbavili. — Da Bog da vazda mudrosti imali! — Rusi okupljaju silni narod da te silom otmu. — Vazda ga imali! — Latini sakupljaju novaca nebili te novcem otkupili. — Vazda ih imali! — što čine rišćani? pripita — Oni, gospodaru, svi iz glasa kukaju i lelekaju za tobom; *kuku nama jutros i dovijek.* — Da Bogda vazda kukali i lelekali! — Te tako i danas stoji.

2. Pop ne dava nego uzima.

Vozila se preko jedne velike vode punana lagja svakojega naroda u kojoj je bio i nekakav pop. Puhne žestok vjetar te izvrne lagju i mnogi potone, megju kojima i pop. Jedan čovjek iz popova sela kad se vrati u veče kući, kaže popadiji sve kako je bilo, a ona ga poče kleti zašto ga pušta da se utopi. «Jesam, popadijo, crkve mi, deset puta zaosoblce zavikao: *daj pope ruku!* a u to utonu u vodi. — Onda popadija još više poče jadikovati i šakama sebe u prsi biti, govoreći seljaku, «a zašto ne reče, Bog te sudio: *na pope ruku!* on se nije, kukavici meni, naučio davat ne uzimat.»

3. Što zovete mrtve?

Prevozila se preko jedne vode lagja punahna svakoga naroda te uždi žestoki vjetar da su svi u riziku života bili, pa u onom strahu svaki se počne po svome zakonu moliti Bogu. Rišćani: — pomozi sveti Nikola sad al ikad! a Turci: sveti proroče Muhamede, aman! — Jedan prosti seljak, videći da ništa ne malaksava vjetar, no to višji biva, zaviče: Što vam je ljudi? jeste li pri sebe? što zovete mrtve? nego dajte da zovemo koga iz onoga sela da nam pomogu.

4. Udovaz i žene.

Jednom ljeti posle tolike suše pane dobra kiša. U jedno selo pop po leturgjiji kad izagje pred crkvom nazove narodu: — dobro jutro moji Rišćani! — pa pridoda — evo Bogu vala i njegovoj milosti, nagje nam lijepe kišice, sad će sve, posle tolike suše i muke iz zemlje oživjeti da se jadni narod pomože — Ne pope! Bog ti i sveti Jovan, ne daj! — poviče jedan. — A zašto ne, zlo te smelo? — svi ga upitaju. — Kako zašto, ljudi? da li ne znate, znali vas jadi! da su mene tri žene u zemlji i jedva sam ih se kurtalisao, a na čudo sam i s ovom jednom živom a kamo li su četiri, ako bude istina što pop reče; da Bog da se za jezik uvio! —

5. Žena u crkvi.

Jednoj ženi pogje muž po svijetu i za toliko se vremena ne vrati kući. Imala je troje četvero djece koju je ranila s mukom i nategom, pa kadgogj bi došla u crkvi na leturgjiju, vazda bi izostala te po čitavi sat klečala pred prestolnom ikonom svetoga Jovana Krstitelja i molila: Sveti Jovane! naše lijepo krsno ime! proputi moga domaćina i brzo mi ga kući povrati, vesele sreće i pune ćese! — Dosadi se ključaru one crkve čekati svakoga sveca tako, promisli kako bi odbio onu ženu da i ona izigje kad i ostali narod, te jednom kad žena po običaju

poče se moliti, sakrije se u oltar za ikonom Sv. Jovana, pa prevrne glas kao da joj svetac govori i to jetko: — Vuci se otole bezobraznice jedna! Kako se ne stidiš? da mi se moliš za sina ali za brata da ti doma dogje, umolila bi me; ma što muža zoveš? ja znam žašto ti treba! — Žena se uplaši, ali se nikako nemoga uzdržati da mu se ne osveti, pa nase, nase, nase, do crkveni vrata, te s vrata počne prijetiti prstom put ikone, govoreći: — čuješ! ti si s tvoga jezika i glavu izgubio! — pa otole, bjež!

6. Djevojka, magare i baba.

Osiroti u nekakvo selo jedna djevojka bez oca i matere, bez brata i bez sestre, i nigje ništa nije imala nego tri četiri stotine groša, pa pogje kod jedne babe u selo i upita je: što bi rekla bako! kad sam ovako sirota ostala, a bez ničijega donosa, bih li kupila jedno magare sa nešto malo para te mi je ostanulo od pokojne majke, pa na njemu nosila drva u čaršiju doklen mi se desi sreća da se udam? — Baba joj se nasmije pa joj krnjezupčki reče: — Ljuda lji si molje diljete! zašlljo blji se tlji ludlja i neljaka mučljila? negljo kad imašlj para, kupi mužlja, pa tlji druglji magarljac i ne trebljuje. —

7. Djevojka ide na zavjet

Imala je majka dvije ćeri u siromašnjoj kući, pak odluči da stariju zavjetuje manastiru u kalugjerice. Krenu jedno jutro rano put manastira majka prva a ćer za njom. U putu iznenada udri kiša, a nikakva drugoga ogrnjača nijesu imale osim svojijeh saljačkijeh haljina, te majka domisli se od nevolje pa podigne ozada zubun pro glave, no nesrećom podigne po visoko i košulju. Ćer joj to vidi te i ona isto tako učini, i tako idući dogju i do manastira, a kad ih vide djaci počnu se u sav grohot smijati a one se počnu čuditi te stara opazi što je, kako je. Spušti brže bolje zubun pa navali svake jade na ćer, vi-

čući : — Što mi moja kukavice ne kaza u putu ? — Bogme majko — ona odgovori — ja sam mislila da se ovako na zavjet ide. —

8. Pope liječi odžu.

Pomami se odža, te mu sin vodi sve odže i kadije i ulemu da mu mole Boga po svom zakonu, no ništa mu ne mogaše pomoći. Snije mu se jednu veče sinu gje mu na snu neko govori : nikad ti se otac izliječiti neće ako ne zovete vašega čipčiju popa krsta da mu on Boga moli i oproštenom molitvom izagna gjavola kako pop bude znati. — U jutru tek svane, trči odžin sin za popa i sve mu potanko kaže, i pop mu obeća, govoreći da prije nemože nikako dok ne pripravi što je za gjavola *lazum*. Sin mu otide s preporukom : — Bržaj pope ! lijepe ti bogomolje *), i dina mi ako ga ozdraviš na poklon ti sve što našega držiš. — Pošto ode odžin sin, pop se obraduje i u sebi reče : — pomozi mi jutrošnje jutro i svi sveti kad dočekah da se krvniku nasladim — pa otole ode u šumi te ubra pogolemu jednu drenovu tojagu, pa sutri dan kod odže. Skoči na popa manit odža, a on zaviče : — sputite ga ako oćete da ga izvidam. — Skočiše pešestina te odžu s konopom spute i noge i ruke, a pop po njemu s onom tojagom što god je ikada bolje mogao. Počnu na nj Turci svi jednogrlice vikati : — šta radiš pope ? popala te groznica jutros da Bog da ! — Eh moje age — reče im pop — ovako se iz Turaka gjavoli izgone, jer je u njemu gjavo nekršteni, pak se kršteni gjavo boji krsta a nekršteni tojage, no puštite me da ga liječim ako ćete. — Svi na to umuknu a pop opet ofuk, ofuk, vičući : Izigji gjavole iz toga dobroga Age i poleti ili u višinske visine ili u dubinske dubine, u morsku pučinu, u jamu bezdanju, u gori gje se kokoš ne

*) Malo će koji Turčin zakleti rišćanina — crkve ti — nego — bogomolje ti.

čuje ili u vodi gje se Bog ne moli — Za dva tri dana ovako liječeći srećom ozdravi odža a popu daruje što mu je bio sin obećao.

9. Pobratimstvo turčima i rišćanina.

Nagju se negje u nekakvoj *mehani* Turčin i Rišćanin te šjedu jedan do drugoga i počnu piti svaki iz svoje ćese dok se dobro napiju. Tako šjedeći i o svačem se razgovarajući reče Turčin : — Daj vlaške bogomolje ti da se pobratimo za inad nasi dušmana, koji od pašjega srca govore :

O turčine za ne volju kume !
A ti vlaše, silom pobratime ! —

Rišćanin ne moga se odreći nego pristade te se oni pobratime. Uzme Turčin čašu vina pa napije Rišćaninu ; — Zdrav pobratime ! da Bog da ! koliko se na barjamu zaklalo kurbana onoliko poginulo vlaha naši dušmana. — Onda uzme Rišćanin čašu pa nazdravi Turčinu : — Zdrav pobratime ! da Bog da koliko se na vaskresenje slomilo šareni i bijeli jaja onoliko poginulo Turaka — Šta zlo te smelo ! — poviče Turčin — do godine nebi gjavoljega Turčina u ove krajeve bilo ; ti zbilja kuneš ! a ja sam se ono šalio. — I ja pobratime ! od ljubavi tvoje napio kao i ti — odgovori mu.

10. Žali čipčija svojega agu.

Vratiše se turci jednom sa boja gje mnogo turaka izginulo ; te kažuju : poginuo ta i ta, pa ovi i ovi, pa oni i oni dok najpotla pomenu i Mulu Asana, i kad čuje raja njegov čipčija, reče u sebi : — blago mene jutros kad mi je Bog smaknuo s vrata onakoga katila ; — pa od vragoluka da ga Turci čuju poče na vas glas žaliti : — kuku mene moj lijepi i dobri aga ! — Drugi ga turci počmu ćešiti : — dosta više, vjere ti ! Kad mu ništa pomoći nemožeš — A on plačući : — ne mojte se griješiti moje age ! ja imam koga žalite doklen sam gogj živ. —

i nastavi: — vjerujte mi da bih volio da je tri stotine Turaka poginulo no on? —

11. Kako Turčin ne ostade nikome dužan.

Prolazaše jedan put nekakav raja pokraj turskoga *mezara* pa vidi gje jedan rišćanin kopa grob; nazove mu dobro jutro i upita ko je tu umro? a on mu odgovori: — moj aga Barjaktarović. — E Bog da prosti, reče mu, ne ostade nikome dužan. — Kako nije bolan! — odgovori mu oni što kopa grob, — bogme jest mnogim u čaršiju pa kako čujem i u miriju i trgovcima u Dubrovnik. — Ne govorim bogme da nije dužan po čaršiji i u Dubrovnik, nego ako mu je ko opsovao mater a on njemu i oca i mater — odgovori mu putnik.

12. Mudarac i seljak.

Nekakav mudri čovjek progje putem pak vidi jednoga seljaka gje kopa i nazove mu: — pomoz Bog rabotniče jes' li sustao? — i vedeći ga da u radnji život ne štedi reče mu: — počini malo! — E moj gospodine! — reče mu seljak — počinuo bih ja, ali čija je zemlja ne dá da se poćiva. — Pa što? zar nije to tvoja zemlja? — Nije nego tugja bogme! a ja radim vazda na nadnicu jer svoje zemlje nemam. — Pa koliko imaš nadnice bolan? — Imam samo pletu — Pa možeš li živjet o jednoj pleti! — Mogu i da ti se neće, al od ove plete vraćam jedan dio dugove, drugi davam na dobiti, a trećijem ranim sebe i ženu! — Začudi se mudarac kako je to, i ne mogući razumjeti upita seljaka: — Duše ti! kaži mi kako je to? — Bogme ovako; što vraćam dugove, to ranim oca i majku; što davam na dobit ranim dva sina, a treći dio dužan sam ženu ranit kao i sebe.

13. Seljak udario sa zla na gore.

Jedan otac poslao sina suludasta u mlin da samelje nešto žita, pa mu kaže da se čuva da mu ne bi mlinar uzeo

ujma više nego kao svakome, od šinika (100 oka) varićak (5 oka) nego da dobro pamti. Krene s magaretom žita gje nikada nije bio, pa da ne bi zaboravio što mu je otac rekao, sve je putem zaosobice govorio: od šinika varićak, od šinika varićak. Tako govoreći progje po kraj čovjeka gje sije šenicu, a oni čovjek promisli da ga kune pa mu reče: ne tako, zlo te smelo! — A da kako? — Od jednoga zrna da Bog dà trista. — Te on tako govoreći produlji put, te susrete gje nose mrca, pa kad ga čuju gje govori: od jednoga da bog da trista. — Ne tako, zlo te smelo! — A da kako? — To sad pa već nigda. — On tako govoreći srete svatove gje vode djevojku, pak kad to čuje gje govori: to sad pa već nigda, poviču: — ne tako, jezik ti opanuo! — A da kako? — Rodila ti do godine sina. — Te opet ovako govoreći vidi čovjeka gje pali mrtvu prasicu, koji kad ga čuje gje govori: rodila ti sina, on na njega: — rodila ti ga majka, grdni nikogoviću! — A da kako ću? — Od toga ti masna brada — A on tako govoreći sustigne nekoga gje goni na konju gnjoj, pa kad ga čuje da govori: od toga ti masna brada: dokopa svoju potpiraču te po njemu kao po mješini. Sin se onako grdan vrati kući, pa reče ocu plačući: ti si znao kakav je gjavolji svijet pa što me šilja? da me ne boli i desna i lijeva ti bi mi sve moje jade platio.

11. Seljak traži ećima (liječnika).

Razboli se nekakvome seljaku sin te on š njime u Dubrovnik, pa pogje u nekakva poznanika i prijatelja i zamoli da ga naputi na kakva valjana ljekara a da nezali arča. Ovaj mu pravo kaže da je najbolji ti i ti, i kaže mu: Ovaj je kod nas najbolji, svak govori, liječio je pokojnoga Pera, pokojnoga Vlaha, pokojnoga Luku, pokojnoga Nika... — Šta? zla ti sreća! — poviče seljak — liječio je sve pokojne a ni

jednoga živoga aja! bogme, volju ja da mi sina Bog ubije no ećim.

15. Turčim i pjevač.

Nekakav Turčin dogje u jedan han na konak gje čuje da nekakav Srbin pjeva dobro uz gusle. ali mu se ne dopane pjesma jer u njoj srbin pošjekao turčina, pa reče pjevaču: — Daj vlaše, bogomolje ti, udri jednu gje turčin pošjekao vlaha a, dina mi, darovaću ti bakšiš — Vala! oću aga. — Pa započne nekakvu pjesnu kako je pozvao gjergjelez Alija malog Radojicu na megdan, a Turčin: — haj, haj, biće muke! — pa dalje:

Al se Turčin bolje namjerio
Pa za prsi Rada ufatio...

Turč. « goni, goni, sokole! »

Goniše se ljetni dan do podne
Pak je Turčin odolio Radu...

Turč. « a da kako nego odolio? udri sokole, živ bio! »

Kad se Rade na nevolji nagje
Pleći dade i bježati, stade...

Turč. « ha! ha! drž'se vlaše »

Ukori ga sa planine vila;
Ne bjež Rade, ne bjež pobratime...

Turč. « bogme oće jer Alija goni »

Rade mučan od ukora bio
Pa malo se na trag okrenuo!

Turč. « gle ti sad! šta oće vlah!

Pa izvadi iz potaje noža:
Stan Turčine psi ti gr... majku!

Onda se Turčin naljuti na pjevača pa pobježe psujući: a tebe i oca i majku, pašće polito! »

16. Ljeto za zimu.

Požalili se nekakvi seljani planinštaci primorcima : — braćo! blago vama, vi uživate raj ovoga svijeta, prama nas, u ovakoj pitomini, a mi jadni u planini, u snijegu, u ledu, u čiču, u vjetru, u mečavi i svakome jadu; dajte da se kako trampimo da vi nama popuštite malo vrućine zimi a mi ćemo vama ljeti malo hlada, te eto odma lakše i nama i vama — Duše ti, dobro govoriš — odgovori mu primorac, — no imate li vi para za kupiti jer nećemo nikako u trampu. — A koliko bi ste tražili? — upitaju planinštaci. — Na bracku se lako pogoditi; daćete nam jednoga vola, dvije krave, tri konja, četiri kobile, petoro teladi, šestoro ždrebadi, sedam krmaka, osam ovnova, devet jaraca i ovoliko magaradi koliko svega živoga što vam napomenusmo. — Odgovore gorštaci : lako bi smo to sve dobavili i dali, ali ko će naći toliko magaradi? toliko ih nebi našli u cijeloj nahiji. — Po kazivanju ljudi — odgovore primorci — i po vašijem riječima nami se čini da ih mnogo ima u vašemu selu!

17. Nijesam baš iz dubrovnika.

Momče njekakvo uljeze u brijačnicu da se obriči. Brijač bio vraguljast i šaljiv pa oće našaliti se s onim mladićem te ga zapita : — oklen si ti momče? — a on mu se kaže da je rodom iz Dubrovnika, a brijač nastavi : — čuo sam da ima takovih junaka u Dubrovniku koji se puštaju brijati bez vruće vode i sapuna, nego samo studenom vodom. — Ono momče da pokaže kako je i on junak, pa reče : — istina je, i ja lako mogu podnijeti. — Brijač ga namaže studenom vodom bez sapuna pa počne brijati, no od muke počne stiskati zubove a zažimati oči, pa nemogući dalje trpjeti reče brijaču : — učini ator udri mi vruću vodu i ipaeno sapuna, jer ja nijesam baš iz Dubrovnika nego malo podalje. —

18. Francuz i Njemac.

Šetali se dva glavna prijatelja, Francuz i Njemac, pak vide blizu puta prasicu su osmero mali praščića gje oko matere, — vuji, vuji, vuji, — pa Njemac u šali reče Francuzu : — gle lijepije Francuzića ! — A Francuz odgovori : — Istina je dok su onako mali jesu Francuzići, ali kad ostaraju i od debljina leže, pretvore se u Njemca, jer onda ne kvijuču — vuji, vuji, vuji, — nego grokću : — ja, ja, ja.

19· Kalugjer i riba.

Dogje uz božićni post kalugjer u rišćansku kuću i ne namjerivši se ništa drugo posno ispeče mu jednu tuku, govoreći u sebi : — ako ne uzoće kalugjer i djak, ano ćemo mi, a oni neka uzmu ljeba i vina što je postu dato. — Iznesu ovu tuku, kalugjer i djak gladni obojica pogledaju a čuju miris, pa od miline obojica počnu žvaćati i zubovi im činiti vodu, te jedan drugoga počnu gledati. Reče domačin : — Duovniče, oprosti jer posnoga nije mi se namjerilo u kući ništa. — Lako je za to — odgovori kalugjer — ja ću je pretvoriti u ribu — pa vikne na tuku : *Poveljevaju ti da pretvoriti sja u ribje ;* pa odma poče jesti, a djak i domačin zapitaju ga — može li, oco, to tako biti ? — a on im odgovori : — *vsja vozmožna vjernjuštemu.* »

20. Krstili vuka.

U nekakvo selo naume krstiti vuka da ne kolje ovce ; na koje vuk jedva pristane i obeća vrh njegova poštenja da neće više po krštenju klati. Dovedu popa i počne mu čatiti dok na jedan put vuk skoči i opelji uši te nešto osluškiva. Upita ga pop : — Što ti sad bi ? — Učini mi se kso da čuh da zableja ovea — odgovori.

21. Pas i vuk pobratimi.

Pobratime se Vuk i Pas, pa reče Pas vuku: — Ma, bolan ne bio pobratime! zašto se nebi ti jednom okanio trpeža i grabeža i po gori gladnoga skitanja, kad bi ti moglo biti da ovgje kod mojega dobroga gazde ležimo kod punana korita svega i svašta a nikakova drugoga posla ne bismo imali nego da kad i kad po kojom preo dana i po noći lajemo? — — Duše mi dobro govoriš — odgovori vuk — i baš oću; nego moj pobratime sve nešto gledam a muka mi je upitati. — Šta pobratime? pitaj slobodno. — Što ti je ta konop okolo vrata? — Ovo služi nama kad nas gazda gje gje u žeželju sveže, pa da mu je lakše i brže svezati i odriješiti kad ga je volja. — Odgovori mu vuk: — pobratime nemogu ti sad ništa odgovoriti dok malo ne promislim. —

22. Pitali su raju: kako si? — Dobro, ali bih još bolje da mi nije turskoga — *aferim!* i kalugjerskoga i popovskoga — *Bog da prosti.*

23. Pitao raja turčina: zasto me Ago, dina ti, biješ? — Zato da te boli.

24. Pitao nekakav tvrdica cigansko dijete kad mu je došlo na konak: ali ćeš, dijete, ljeba ali mlijeka? — Ja najvoliji udrobit.

25. Rekao je megjed: rodiće ove godine kruške; pa ga upitali: bolan! od kuda ti to znaš? — Bogme zato jer su mi mile i drage.

26. Pitali su jednoga starca: kad je čovjek u svojem vijeku najveseliji? — Dva puta; prvom kad se oženi a drugom kad mu žena umre.

27. Pitali su djevojku: zašto su ti meke sise? — Va istinu sve s moga meka obraza.

28. Pitali ciganina: zašto je najprvo objesio oca kad je carem postanuo? — Zato da svijet reče: pravedna cara!

*

29. Koliko ih je ?

Sidjeli u jednoj bašći i razgovarali se dva muža i dvije žene (broj! reče oni te gatku priča) zet i šura, otac i majka, sin i ćer, brat i sestra, tast i punica, i megju njima jedno dijete sakriveno i bez imena (dakle 15); pak dogje megju njih jedan prijatelj i daruje im 5 jabuka govoreći: — ja ih više nemam a vi dijelite kako znate. — Sad pogodite koliko svakoga dopanulo? — Bogme pet jabuka u petnajestinju, to dopada svakoga po treći dio od jabuke. — Nije istina, nego svakoga po cijela jabuka a njih je bilo samo petinja t. j. otac i majka, njihov sin, kćer i zet, a ono dijete sakriveno i bez imena bilo je u tribuhu zetove žene!

Iz zbirke Vuka Vrčevića.

Car Mehmed

I

SKENDERBEGOVA SABLJA.

(Narodna legjenda)

Čudni glasi dopadnuli
Mehmed caru silenu,
Kako junak Skender-beže
Ima sablju vilenu,

—

Kojom konja i konjika
Jednim mahom pres'jeca,
I po cijo lakat tvrde
Još zemljice ras'jeca. —

—

Sultan željom usplamtio
Da tu sablju pribavi,
Da se i on kô delija
Njom u sv'jetu proslavi.

—

Knjigu piše Skender-begu
I l'jepo ga pozdravi,
Moleć bana da mu svoju
Čudo-sablju otpravi

—

Ban milostiv, sablju šalje
Da padiši ugodi :
Tamo — neka krunom slave
Ona i njem' urodi !

—

Kad Mehmedu sablja stigla,
Gladi bradu veseo ;
Odmah britku pripasao,
B'jesna hata usjeo:

—

Pa naredi hitrim momcim
Da s' na konja posjede
Jedan crni rob nevoljni,
I pred njega izvede. —

—

Momci brzo poslušali,
Brže bili gotovi,
Saletili sinjeg roba
Kò divljiji skotovi.

—

Kad rob stao na biljegu,
Car po hatu polegô,
S daleka se zaigrao,
Britku ćordu potegò :

—

E bi, misliš, i tri roba
Jednim mahom svalio,
Kako bješe zategao
I silno navalio.....

—

Iza svijeh naramnica
Što ga snaga podn'jela,
Ošinuo kukavnika,
Nesreća ga odn'jela ! —

No gle čuda — divna čuda!
Tko bi s' tome nadao?....
Jedva care nješto rane
Bješe robu zadao. —

—

Rasrdi se poput guje,
Pa u saraj odleti;
Viče divit i hartiju,
Kano sišò s pameti.

—

Na koljenu knjigu mrči:
„ Aramïo Skendere,
„ Od tebe se n'jesam nadò
„ Take ljute nevjere!

—

„ Poslò si mi drugu sablju,
„ Koja ničem nevalja;
„ Vraćam ti je — e Bog dao;
„ Da ti obraz okalja! — "

—

Kad na ruke Skender-begu
Sitna knjiga dopala,
Ne bješe ga zar još nigda
Bolja volja spopala.

—

Brci mu se osmjehuju,
Za uvrjedu nemari;
Neg Mehmedu otpisuje,
Da se junak nejari:

—

„ Čestit care! n'jesam krivac
„ Obraza mi mojega!
„ Ti tek n'jesi posjekao
„ S nevaljastva svojega.

« Ako sam ti i poslao
« Od pojasa ćordicu,
« Lje, Boga mi! neposlah ti
« Uz nju moju desnicu....

—

« Vjeruj meni, moj devlete,
« Sablja slabo pomaže,
« Kad u mišci nije snage
« Da junaštvo pokaže. — »

Na Cetinju na Blagovijesti 1866.

J. SUNDEČIĆ.

KAKO SE U CRNOJ-GORI

BOŽIĆ SLAVI.

I Srblji, kao gogj i ostali Slaveni, imaju svoje prastare mnoge i različite, krasne i divne običaje, koji su sasvim duhu naroda srpskog shodni; jer im te običaje nikad niko silom nije nametnuo: nego su neki, i to većinom, iz samoga narodnoga življa iznikli i postali; a neke su opet sa hrišćanstvom dragovoljno primili, koji su takogje njihovijem prastarijem običajima slični, a duhu i njihovu karakteru svojstveni; zato ih narod, kao svoju najdragocjeniju svetinju čuva, i potomstvu od koljena na koljeno predaje.

Srblji svoje običaje pored vjere i crkve drže i poštuju; i ko bi im u njih dirnuo, taj isto, kao da bi im u najvišu svetinju dirnuo.

Slaviti krsno ime i poslužicu, taj običaj mimo sve druge Slavene i hrišćanske narode isključno Srbi imaju. Oni imaju i osim toga svoje divne običaje pri krštenju, svadbi, pogrebu, daći, božiću, i. t. d.; no se svuda jednako ne čine. Jedni i isti običaji sa nekijem dodacima i malijem izmjenama drukčije se u Crnoj-gori izvršuju, a drukčije u Hercegovini, Bosni,

Srbiji, Banatu, Srijemu, Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji, Dubrovniku, Boki, Zeti i Staroj-Srbiji.

No pri svemu tome, što su u glavnome svi jednaci, i pak bi ih po mojemu mnijenju trebalo potanko ispitati i pomjesno opisati, ne samo po mjestima kuda Srblji žive nego i kod svijeh južnijeh, središnijeh (centralnijeh) i sjevernijeh Slavena; jer bi tek tako do pravoga poznanja i cjelokupnijeh slavenskijeh običaja došli, i tako bi najlakše izmegju njih svaku i najmanju razliku poznali. A to bi i za našu historiju i za naš jezik od dosta velike koristi i važnosti bilo.

Premda su mnogi slavenski književnici, koji se sa narodnijem stvarima bave, pokušavali, da narodne običaje ispitaju i opišu; ali one pomjesne razlike i odjelitosti, koje takogje svoju važnost imaju, koliko je barem meni poznato, nijesu još kod svijeh Slavena, a najmanje kod nas Srbalja, potanko i podobno opisane ni ujedno cijelo sakupljene.

Da bi dakle onome, koji bi se svojski i brižljivo ispitavanju i opisivanju narodnijeh i pomjesnijeh običaja sasvim odao, ako će i u nečemu malo olakšao, ja ću opisati — kako se u Crnojgori Božić slavi. —

Izmegju svijeh slava i običaja Srblji uopće Božić najveselije i najradosnije dočekuju i slave. Oni se u Božićnoj slavi sa veseljem od svijeh Slavena jako odlikuju. Nema blagova-dana, nema svetkovine, nema slave ni veselja, koje bi se u Srbalja sa božićnom slavom moglo usporediti. Svaka duša od mladoga do staroga Božiću se raduje i veseli. Veselje je to tako veliko da ga je teško potpuno opisati.

Divno je Božićnu slavu crnogorski besmrtni pjesnik u « Gorskom Vjencu » kroz usta igumana Stefana spomenuo:

» Nema dana bez očnoga vida!
» Niti prave slave bez Božića!
» Slavio sam Božić u Vitlejem —

« Slavio ga u Atonsku-goru —
« Slavio ga u sveto Kijevo —
« Al je ova slava odvojila
« Sa prostotom i sa veselošću:
« Vatra plama bolje nego igda,
« Prostrta je slama ispred ognja —
« Prekršćeni na ognju badnjaci —
« Puške puču, vrte se peciva,
« Gusle gude, a kola pjevaju,
« S unučagju djedovi igraju;
« Po tri pâsa *) vrte se u kolo,
« Sve bi reka', jednogodišnjici!
« Sve radošću divnom naravnjeno;
« A što mi se najviše dopada,
« Što svačemu treba nazdraviti! »

U ovo nekoliko vrsta nacrtana je božićna slava prosto, ali živo i jasno tako, da i onaj, koji nikad u Crnoj-gori, ili gdje mu drago u srpskoj kući o Božiću nije bio, kad ih pročita, odmah pravi pojam o toj slavi dobije.

U obredu božićnje slave badnjaci su i pecivo dvije najvažnije stvari. U Crnoj-gori loži se samo po jedan glavni i veliki badnjak **), a badnjačića u nekijem kućama lože onoliko, koliko je u kući muškijeh glava; a u nekim i mnogo više.

Badnjačiće na nekoliko dana pred Božić počnu sjeći i kući donositi. Kako ih počnu sjeći, odmah se djeca počnu veseliti, igrati i pjevati; brojeći na prste, koliko je dana do

*) U Crnoj-gori « pâs » zove se ono, što u Hercegovini « koljeno »; i broju se ovako: jedan pâs, dva brata; drugi pâs, djeca od dva brata, ili prvi bratučedi; treći pâs, drugi bratučedi, i. t. d.

**) U Hercegovini se lože tri glavna i velika badnjaka.

Božića. Ovo se brojenje na pet danah pred Božić počinje, i to od maloga prsta, govoreći: «Ovaj da otpane» i. t. d. dok do palca izbroji, kad do njega izbroji, onda govori: «Ovaj da se izjede.»

Veliki se badnjak ne siječe prije, nego na dan u oči Božića porano iz jutra; zato se ovaj dan i zove: «Badnji dan» ne samo u Crnoj-gori, nego i kod svijeh Srbalja. Veliki badnjak treba domaćin da posiječe, i da ga kući donese. Pri sjedžbi badnjaka, kao i na badnju veče i na Božić narod mnogo čara i gata.

Domaćin se na badnji dan rano digne, Bogu pomoli, i isjekiru, koju je na nekoliko dana pred Božić naoštrio, uzme i u dubravu, gdje je još odavno badnjak zabilježio, pogje, da ga posiječe. Kad pred badnjak dogje, tu kapicu skine, pa se k istoku okrene; prekrsti se i Bogu se pomoli; po tome počne s jedne strane badnjak da siječe, govoreći:

« Pomozi mi Bože i Božiću! »

kad ga s te strane do pola posiječe, onda ga počne s druge strane prema onoj, samo nekoliko naviše, sjeći, ponavljajući:

« Pomozi mi Bože i Božiću! »

ali ga nikad s druge strane neposiječe tako ni dotlen da sam na tli pane; no ga s te druge strane nekoliko zasiječe, pa sjekiru ostavi, i rukama u badnjak upre tako, dok na onu stranu, s koje ga je najprije počeo sjeći, na tli pane. Pošto badnjak pane, onda domaćin opet molitvu ponavlja, gledajući, jeli mu se po želji sa korjena odlomio. On tu već gatanju i čaranju pristupa; jer ako mu se badnjak nije ružno odlomio, i, ako mu je sredina od njega obla ostala, onda je veseo, i govori, da će mu nova godina u svemu srećna i rodna biti.

A naprotiv, ako bi mu se badnjak ružno zalomio, i ako bi mu sredina lokvasta ostala, onda je neveseo; i drži za cijelo da će mu nova godina nesrećna i nerodna biti.

Kad se slučajno tako dogodi, onda mnogi opet i drugi badnjak sijeku; i neće, da ostave, dogogj im se badnjak po želji ne odlomi.

Kad ga tako posiječe i okreše, onda se opet prekrsti i Bogu pomoli, pa ga na vrat digne i kući ponese. Noseći ga vrh mu na prijed, a dno nazad okrene; tako kad ga i kući donese, te ga uz kuću prisloni, vrh mu dolje, a dno gorje okrene *). Pošto ga uz kuću prisloni, gdje će do doveče tako prislonjen stati, onda domaćin krene u kuću, a domaćica ga na vratima kućevnijem doćèka, držeći u jednoj ruci šenični kolač, a u drugoj čašu vina **); domačin joj nazove: « dobro jutro! i čestit ti badnji dan!» A domaćica odgovori; «dobra ti sreća! — i s tobom zajedno i ovi i svaki drugi!» — Pa domaćin uzme kolač u ruke, te sa tri strane od njega ugrize, i ono, što zubima odkine, to izjede, i vino iz čaše popije.

Na badnji dan prije večere malo se što jede. Cijeli se dan radi i pripravlja sve, što je za Božić od potrebe, i što se najljepše može. Domaćin zakolje najboljega brava za pecivo, a mnogi mjesto brava peku prase, koje je navlastito za Božić hranjeno, i koje se «božura» zove. Masline i lovorike dobave iz primorja, te badnjak i vrata od kuće na badnji dan za-

*) Ovako u Hercegovini badnjak ni pošto ne bi donijeli ni okremuli, nego, kad ga nose, dno mu naprijed okrenu; a i uz kuću ga prislone onako, kao što raste. Inače držali bi za veliku nesreću i udes.

**) Za čudo! u Cernoj-gori svak čašu zove: putijer. Koliko je meni poznato, po svijem drugijem srbskijem predjelima nigdje se čaša putijer ne zove. Samo je to ime crkva zadržala čaši od svetoga Pričešća, koja od grčke riječi «potiros» dolazi.

kite; gdje to ne mogu dobaviti, onda mjesto masline i lovorike zakite zelenikom i brštanom *).

Djeca na badnji dan igraju, pjevaju i jedva čekaju, da se umrači, i da se badnjaci lože.

Čobani na badnji dan kao što drugijeh dana obično čine, ne miješaju brave, nego svaki svoje odjelito čuva; i nipošto taj dan jedan s drugijem prije u veče neće progovoriti. Oni na badnji dan ne nose za bravima obični prut; nego na dan prije svaki sebi nagje najljepši prut, pa ga ostavi, i na badnji dan š njim brave goni.

Brave na badnju veče, kao obično drugijeh večera, ne dogone kući rano, no malo docnije, pošto se umrači. Kad se bravi kući približe, onda domaćin pred kuću izagje, dva grebena i dvije voštane svijeće iznese: pa jedan greben i jednu svijeću metne na jednu, a drugi i š njim svijeću na drugu stranu vrata ili struge, izmegju čega treba da svi bravi progju. Kad bravi počnu na strugu ili na vrata ulaziti, onda čoban na jednu, a domaćin prama njemu na drugu stranu vrata stanu, pa čoban svojijem badnjijem prutom brave broji, a domaćin se Bogu moli. Kad tako brave prebroje i sprate, onda domaćin uzme ognjilo, i da čobanu; a čoban ga uzme i zubima ga stisne, govoreći: « koliko ja ovome ognjilu zubima naudio, toliko zlotvor našoj kući, i vuk bravima. » Po tome ugju u kuću, i domaćica čobanu pruži jedan pšenični kolač i nekolike priganice, da pojede, dok večera bude gotova.

Sad se već velika vatra loži, slama se prinese i žito u

*) U Hercegovini se ovo kićenje počne na badnji dan prije zore, pa se svuda kako po kući i po sobama, tako i više svijeh vrata, i u oboru i u njivama, gdje je žito posijano, nakiti. A i čeljad se, osim starijeh, sva zakiti po jednom trobojno-išaranom grančicom brštana. Take išarane grančice nose, te i crkvu zakite.

jednoj zdjelici priugotovi, da se badnjaci unose. U taj mah djeca, gdje ih u kući ima, najviše od radosti uzigraju. Domaćin se digne, kapicu skine, svijeće, koje će na vratima od kuće sa obje strane dvojica, kud se badnjaci unose, držati, zapali i Bogu se pomoli, pa pred kuću sa braćom i sinovima, gdje ih ima, izagje i glavni badnjak uzme, a ostali muškarci uzmu badnjačiće, te ih sa dnom naprijed u kuću unesu, nazivajući najprije domaćin, pa za njim svaki redom, koji badnjačiće nose: « dobra veče! i čestita vi badnja veče! » — A domaćica ih na vratima od kuće sa jednom zdjelicom različitoga žita dočeka, te ih redom iz ruke tijem žitom posiplje, svakome odgovarajući: « dobra ti sreća! i stobom zajedno i badnja veče i Božić i svaki blagi dan! » Druga žena, koja je do domaćice u kući najstarija, stoji prema domaćici, i drži pšenični kolač i na njemu majoliku vina; pa, kad domaćin badnjak na vatru naloži i badnjačića preko njega isprekršćaju, onda ga nožem malo zasiječe, i od prijespomenutoga kolača nekoliko otkine, pa na zasjekotinu metne i vinom ga prelije, nazdravljajući mu: « zdrav badnjače, veseljače! mi tebi vina i pogače, a ti nama zdravlja, mira, muške djece, roda, ploda i svake dobre sreće! » Pa od te zdravice malo okusi on i sva čeljad po redu, kako je koje starije *). Sad se odmah izpred kuće ili sa prozora iz kuće nekolike puške ispale za znak, da su u toj kući već badnjaci naloženi, a slama se ispred badnjaka i svuda po kući prostre, kao što pjesnik veli:

« Prostrta je slama ispred ognja
« Prekršćeni na ognju badnjaci » ;

---

*) I u kneževu se dvoru ovako isto badnjaci lože. Sami Svijetli Knez Nikola glavni badnjak unese i naloži. On i inače narodne običaje jako ljubi i poštuje. On se često izražava: običaje mojijeh pradjedova i mojega naroda tvrdo ću držati i kao svetinju poštovati.

pa se večera stavlja. Večera se u oči Božića ne stavlja na običnom mjestu, niti na stolu nego se pred badnjacima kod ognja vreća prostre, pa se š' nje večera. Na stolicama se tu veče ne sjedi; no se pokupe i u jedan nugao do sjutra ostave. Tako se isto i ožeg ili kako u Crnoj-gori zovu: lopata, što obično svaki dan kod ognja stoji, digne, i dok Božić progje u nugao ostavi. U nekijem kućama na badnju veče sva čeljad izmegju dva ognja, progju, govoreći: « progjoh izmegju dva ognja a trećega se nebojim. » Kad tako učine, govore, da se te godine nijedno čeljade, koje je izmegju ta dva ognja prošlo, groznice ne boji. A u nekijem opet kućama sva muška djeca preko badnjaka preskaču za to, da se u toj kući muška djeca ragjaju i da se plode: kravice, jagnjice i šarene jarice.

Ovakijeh i ovijem sličnijeh gatanja i čaranja na badnju veče i na Božić ima mnogo i premnogo u srpskome narodu po selima.

Pošto se badnjaci po obićaju nalože, i pošto se večera, onda načne igranje, pjevanje, puškaranje i veselje tako, da tome veselju kraja nema. Tu svak staro i mlado igra, pjeva i veseli se. U toliko domaćin donese i k ognju primakne pecivo, koje je kao što smo već spomenuli još iz jutra priugotovio i na ražanj nataknuo, da se peče. Kad ga uz oganj pristavi, onda opet iz pušaka pucaju. Pri okretanju peciva, niko neće reći: «okreći;» nego « veseli ». Svak se čuva da na badnju veče i na Božić ne bi ružnu riječ kome rekao; jer to drže za veliki udes!

Igranje, pjevanje i veselje nikad neprestaje; bi rekao, da se je tu noć zemlja sa rȁjom pomiješala; kao što i crkva u svojijem krasnijem i uzvišenijem pjesnama pjeva:

« Nebo i zemlja dnes sovokupišasja, rozdšusja Hristu. Dnes Bog na zemlju prijde, i čelovjek na nebesa vzide. —

« Nebo i zemlja dnes proročeski da vozveseljatsja, ange-
« li i čelovjeci duhovno da toržestvujut. — Likujut angeli
« vsi na nebesi, i radujutsja čelovjeci dnes, igrajet že vsja tvar
« roždšago sja radi v' Vitlejemje Spasa Gospoda. —

« Kristos roždajetsja, slavite.... ! »

A Crnogorski vrli pjesnik kaže:

« Puške puču, vrte se peciva,
« Gusle gude, a kola pjevaju,
« S' unučagju djedovi igraju;
. . . .
« Sve radošću divnom naravnjeno! »

Tako se jednako igra, pjeva i veseli sve, dok brav bude pečen. Kad se brav ispeče, i kad se istavi, onda svaka kuća po jednu pušku ispali, za znak da je brav pečen i da je od ognja odmaknut. Po tome nastupi tišina, jer svak pogje, da malo zaspe. Ali i pak treba uraniti, da se u crkvu ide.

Domaćica se najprije digne i česnicu (pogaču) umijesi, u koju jedan srebreni novac zamijesi. Ovu česnicu u nekijem kućama na Božić jedu, a u nekijem do nove godine stoji; pa je sva čeljad jedu *). Ko u svojemu komadiću onaj novac, što je zamješen, nagje, govore, da će taj cijele godine srećan biti, i da će novce dobivati. U mnogijem kućama s tijem novcem miješaju sò, te bravima daju, da napreduju!

Liturgjija se u crkvi na Božić do zore svrši. Na liturgjiju ide domaćin i gotovo svi iz kuće muški, a gdje što idu i žene i djevojke. Po svršetku liturgjije svi, koji su u crkvi mirbožaju se, t. j izljube se; ljubeći se jedan govori: « mir božji, Hristos se rodi! » - a drugi odgovara: « va istinu se rodi!

*) I u Hrcegovini česnica do nove godine, što narod « Mali Božić » zove na trpezi stoji, a u sred nje zadjedena grančica masline, lovorike ili bršljana; a neki je nakite cvanjcikama, talijerima i dukatima.

— a drugi odgovora: « va istinu se rodi! poklonjamo se Hristu i Hristovu roždaustvu!» — Koji se u crkvi nijesu mogli izljubiti, ti se pred crkvom ljube. Na Božić se u crkvi izljube i oni, koji su u zavadi, te se tako mnogi lako pomire.

Kad se tako izljube, onda svak svojoj kući ide, pucajući iz pušaka, koliko se više može.

Domaćin, kad u kuću kroči, nazove: « dobro jutro! i čestit vi Božić!» - a domaćica ili ko drugi iz kuće stariji, odgovori: dobra ti sreća! - i s tobom zajedno i Božić i svaki blagi dan!» Onda domaćin k ognju pristupi, i glavnju od badnjaka, koji je već pregorio, potakne tako, da od ognja varnice sijevaju, a on govori: a, badnjače, veseljače! u dobri čas da Bog da! ovoliko nam (t. j. koliko onijeh varnica) zdravlja, mira, roda, ploda, veselja, muške djece i svake dobre sreće! Pa se onda sa svom kućnom čeljadi mirboža.

Kad se tako mirbožaju, onda trpezu postave da objeduju. Ali prije nego što počnu jesti, zapale svijeću *), pa je u česnicu (pogaču) ili u žito, što je u zdjeli na trpezi zasade, te se sva čeljad oko trpeze opet Bogu mole; pa onda sjednu i objeduju. U nekijem se kućama najprije omrse sa sirom; u nekijem sa pečenjem a u nekijem sa kobasicom.

Oko polovine objeda ustanu i domaćin u slavu božiju napije; napitka je kratka: « u lijepu slavu svetoga Roždestva Hristova, koji nas je ovako divno pohodio i vesele učinio, da ga mnogo godina zdravo i veselo dočekujemo, i da po-

---

*) U Hercegovini u nekijem kućama svijeća onoliko, koliko je u kući čeljadi; pa svako čeljade, drži svijeću u ruci. Kad molitvu svrše, onda domaćin sve pokupi svijeće, te ih u jednu rukovet sveže, i u žito, što je u zdjeli na trpezi zasadi. Kad prigore, onda ih vinom i hljebom utule.

može nama i svakomu bratu hrišćaninu!;» pa on najprije od te zdravice malo okusi; tako i sva čeljad redom.

Po objedu dolazi polaznik*; on pred kućom pušku izpali, pa onda u kuću kroči govoreći: «dobro jutro! i čestit vi Božić! — a domaćin ga sa svom čeljadi na nogama dočeka, i odgovori mu: «dobra ti sreća! — i s tobom zajedno i Božić i svaki blagi dan.!» — A domaćica ga žitom pospe, govoreći: «dobro nam došao, srećni i čestiti! s tobom nam svaka dobra sreća došla!» — Polaznik odmah k ognju pristupi, i glavnju od badnjaka potakne, sjakajući onako, kao što je domaćin, kad je iz crkve dosao. *). Pa se kako s domaćinom, tako i sa svom čeljadi mirboža, i pita: «kako vas je Božić polazio, i jeste li veseli!» — A domaćin mu odgovara: «dobro, brate, nikad bolje; svega dosta i sve veselo!» Po tome ga za trpezu povede, te ga pečenjem i vinom nudi. On, i ako je kod svoje kuće objedovao, i pak po običaju treba da i tu, koliko mu je za volju, pije i jede.

Tako jedan u drugoga Božić polazi. A u nekijem kućama i selima sva čeljad idu iz kuće u kuću, te redom za tri dana slave, jedu i piju.

Na Božić kao i na badnju veče, čuvaju se čeljad, da se nebi komu ružna riječ omakla, i da nebi ko udario koga; jer, ko bi na Božić udario koga, taj bi, govore svu godinu imao či-

*) U Hercegovini zna se, ko će koga polaziti; pa ako je polaznik z istoga sela, kad pogje, da polazi ponese bardak vina, te ga u kući domaćinu da; a kad badnjak pokrene i običnu sjakalicu izgovori, onda na njemu ostavi jabuku i u njoj cvanjciku; a neko talijer, ili dukat, to je, kako ko može, i kako mu je volja. Ove novce domaćica primi, i polazniku čarape ili ubrusac, kao uzdarje pri polasku da.

U Mostaru je običaj, da zet na Božić tasta polazi i obično dukat na badnjaku ostavi. A tasta njemu košulju daruje.

*

rove! Mnogi za cijelo drže, da se komostre više ognjna na Božić nikako ne mogu ugrijati! — Čobanu se na Božić za užinu pošalje šija od božičnjega peciva. Badnjak, kad pregori, posiplje se žitom i vinom. Čeljad, koja se toga Božića nijesu vidjela, gdjegod se do novog ljeta vide, tu se mirbožaju, s pozdravom: « Hristos se rodi i vaistinu se rodi. » —

Od glavnoga se badnjaka ostavi jedna glavnja za Mali Božić, taj novu godinu ili, kako još narod u opće govori: Vasiljev dan; pa se u oči nove godine na malijem badnjačićima i ta glavnja naloži; ali se ne čini nikakva obreda, niti kakve izvanredne slave ni veselja, kao o Božiću, što se čini.

Eto tako se u Crnoj-gori Božić slavi.

Na svršetku ovoga članka, treba mi kazati, da ja opisujući božićnu slavu i obred, nijesam tumačio radnju i stvari, šta, koja u ovome obredu zlamenuje; nego sam ga u svojemu redu opisao samo onako, kako ga narod izvršuje. A vrijedno bi bilo, da se istumače kako stvari, tako i gatanja i čaranja, koja narod naš o Božiću čini; jer, i ako u nečemu ima praznovjerstva i predrasuda, kao što je to kod prostoga naroda običino; ali je opet i svakojako ovaj božićni obred pun morała i religioznosti tako, da svaku stvar i svaka radnja ima svoj prenosni smisao i značaj.

Kad bi se ko toga posla primio, onda ne treba, da po svojemu mišljenju stvarima daje značenje, nego onako, kako ih narod zna, zašto to tako čini. A književnik pošlje može svoj komentar dati, i svoje mnijenje o stvarima izložiti.

Cetinje 1. Marta 1866.

Nicifor Dučić.

Plam sjeverski.

(Pravi naslov ovoga djela u rukopisu stoji ovako: — Plam sjeverski to jes pjevanje u hvalu moškovskoga Veličanstva, prikazano Prisvijetlom i Priuzvišenomu Gospodinu Savi Vladislaviću, istoga Veličanstva Svjetniku, zlatne ostroge Vitezu, Knezu, Vlastelinu slovinskomu, od Injacija Gradića Dubrovčanina Družbe Jesusove, ljeta Gospodinova 1710; pripisano na 10 Prosinca ljeta Gospodinova 1730 u Rimu. — Ovo djelo tiskao je lani u Moskvi G. Vikent Makušev u svojijem — Materijali dlja istorii diplomatičeskih snošenii Rossii s Raguzskoi respublikoi.)

Posred mraza sn'jega i leda,
Zime gdje su vjekovite
Jasno gorjet plam se gleda,
Pun svjetlosti plemenite.

I zaman se na nj podiže
Sila oružja viteškoga,
On sve pali, sve užiže,
Tja do mora očeanskoga.

Pače u moru jače gori,
I svû krepos većma otkriva,
Bog Netuno njega dvori,
I blaga mu sva darìva.

Nebesa mu sve najveće,
A s ljubavi osobitom,
Siplju iz krila časti i sreće
S obilnosti čudnovitom.

Neka svjetlos ta njegova
Jakno sunce zgar s nebesi,
Kopna što je, što je plova,
I prosv'jetli i uresi.

Ali nije plam ognjeni,
Komu pjesan hvale snuje,
Neg hrabreni Car Moškovski
Koj se plamu prilikuje.

Ognja u plamu žestokoga
Tako i Bog vječni i pravi
Svega puka izraelskoga
Vojvodi se vjernu objavi.

Nije dakle nepristojno
Kruni tvojoj, Slavni Care,
Veličanstvu što dostojno
Bi božjemu dnevi u stare.

Sad tvê blago srce prosti
Drobna ptica s tanke hvoje,
Ako vedroj tvôj svjetlosti,
Iz Dubrave pjesan poje.

Prem bijahu njek' jeh lita
Svi gradovi i države
Bez obrane i bez štita
Moškovskijeh kruna glave.

Tim postaše smeće i bune,
Navidosti i nevjere,
Svak hlepeći carske krune
Blaga dio da proždere.

I slobodan proć razlogu
Tašta oholas č'jem se goji,
Što n'je drago sv'jetu i Bogu
Samosilno da osvoji.

Pače da istu smrsi krunu
I jedinstvo nje prisveto,
Motrit tajnu sv'jem nabunu
Ne krati se smjenje kleto.

Neka slavna Moškovija,
I gradovi nje čestiti
U troglav'jeh mnoštvo zmija
Š njom bude se pritvoriti.

Sedmoglavi zmaj srditi
U Lernenskoj bari staše,
Kom se ljudska moć oprjeti
Ni junaštvo ne'sud'jaše.

I prem jednu od t'jeh glava
Gvozdje britko os'jecaše,
Nje na mjesto c'jela i zdrava
Druga taj čas izviraše.

Tako da ona sva država
Cjeća štetá huda zmaja,
Kê bijaše mnoga slava,
Napuni se tuge i vaja.

Svak se ište sahraniti,
A od imanja s' i ne stavlja,
Koplja i str' jele kad braniti
N'jesu vr' jedne nič'ja zdravlja

Udes ali ne dopusti
Taki rasap da se zgodi,
I država da opusti
Kâ raskoše svake plodi.

Zato odredi da nje obrana
Bude Vites primogući,
Koga sv'jeta svaka strana
Glasi djela pjevajući.

Dogje on, vidje i umori
Ognjenome str' jelom zmaja,
Tim se mjesto sve pritvori
U raskoše mirna raja.

Sad skup harni u veselju
Lernenskijeh sv'jeh diklica,
Svom prinoseć Branitelju
V'jence od rusa i ružica;

Medn' jem glasom zapjevaše,
Veleć: «tvê smo robinjice;
Ti si dobro svako naše,
Mi dobitak tvê desnice.

Dokle svjetlos bude sjati,
K moru brže teći rike,
Glasićemo i pjevati
Tve kreposti, slave i dike.

Dobitnik si mnokrat bio,
I čudna je tvoja sreća,
Ali er si pridobio
Zmaja, čas je tva najveća.

Dostojna je tvoja krepos
Nad oblacim stolovati,
Nek sunčana svjetla ljepos
Na čelu ti bude sjati.

Puk je Tebi naš zapiso
Inokupno vlasti družbu,
Jezik, pjesan, pamet, miso,
Srce, ljubav, vjeru i službu.«

Tako uzdarje dikle izbrane,
Dobročincu pokloniše,
A Lernenske gore i strane,
Isto glaseć sve zamniše.

Nu što jezik harn'jeh vilà
Istomačit nedotičè,
To u muku, drago i mila,
Srčano mu, duša reče.

Hrabreniji vele veće
Moškovski se Car ukaza,
Kad domaće smaknu smeće,
Ne al tugja bez poraza.

Nu er pakljeni Kralj nemili
Htjàše u Moški časćen biti,
I njegovoj hudoj sili
Sve Moškovsko podložiti.

Velikoga iz jezera
Vas na pjege crne i bl'jede,
Karcat jeda i čemera,
Od sto glava Zmaj izide.

Da potlači, da raskine
Krunu Carstva Moškovskoga,
Ime slavno da pogine
Cara i Kralja istočnoga.

Ali potom njega upazi
Carske Krune vlas hrabrena,
Snažno sunu, ter porazi
Taj čas Zmaja stoglavena.

Taka krepos i moć taka
Ne začu se vik na sviti,
A ni slična, ni jednaka
Već pod suncem neće iziti.

Samo e' dika jedinoga
To poroda, trjeba'e r'jeti,
Komu pleme Carsko poda
Carevati na sem sv'jeti.

Pristojno je zgar s nebesa
Da mu sv'jezde čelo okrune,
Nek v'ječnoga sred uresa
Slave uživa sve potpune.

Neprijatelj tad pakljeni
Ljudsk'jeh uzrok prvi šetà,
Koga muče plami ognjeni
Od početka prv'jeh ljeta.

Videć zaman da bijaše
Sve što smotri i osnova,
Čim satrti Carstvo mnjaše
Tugje puške bez olova.

Pače videć poraženu
Nemaštinu od sto ruka,
I vlas Carsku potvrgjenu,
Jak uboden bivo muka.

Zato u gnjevu ognjem paha,
I zlobe ga vrtnja mori,
Glavom trese, vije i maha,
I rasržbom trjeska, gori.

Škriplje zubim, nogam lupa,
Netrpljiva kreat jeda,
Glasom grmi, oko slupa,
Prs zagriza, usni ujeda.

Za t'jem na zbor srde zove
I nemani najgrdnije,
Njima svoje misli nove
Da objavi i otkrije.

Vitoroga iz pod čela
Najpr'je pogled grdo izbeči,
Pak ko strašan tr'jes i str'jela
U ovake prasnu rječi:

»Pored Moške svjetla grada,
Što mi b'jahmo usadili,
S pr'jeke zgode eto sada
Ružno smo ga izgubili.

I trpjeti taku štetu
Vlas pakljena da se prigne,
I da tešku na osvetu
Svoju silu ne podigne?

Prikor to bi vjekoviti
Bio našoj oholasti.
Ko da ima nas poniziti
I oskvrnut naše časti!

Sam Moškovski Car da smije
Oprječit se našoj moći,
I da c'jeni, da umije
Svemu Paklu vrha doći.

Dopustiti to nikako
Mi nemamo, družbo mila,
Satrt ima ter svakako
Moško smjenje naša sila.

Vjerni zato mojoj Kruni
Na ubojstva spravite se,
Ter ma volja da se ispuni,
Bez krzmanja potežte se.

Svaki od vas sve što gore
Može, i hugje misli, i tvori,
More žeži, valja gore,
Krši, pali, topi, ori.

Ne trebuje da u dilje
Besjeda se ma prostira,
Svaki od vas leti udilje,
Gdje ga zove čas i vira.

Tisifone i Megjera
Tad i Aleto srde klete,
Koji od jutra do večera
Umrlijem motre štete;

Netarpeća pune jeda,
Gdje se zbuča vasaj Pako,
Grda stasa i pogleda,
Besjediti staše ovako.

«Ne trebuje sila mnoga,
Strašni Kralju i mogući,
Carstva svega Moškovskoga
Kako će se Kruna stući.

Oganj Svečki, Turska sablja
I Tatarska š njima str'jela,
Lasno tvrdoj Moški ugrablja,
Našoj vlasti što je otela.

Kralj je Svečki vazda spravan
Za sve naše svjete sljedit,
On je vitez hrabren, stavan,
Vr'jedan vasaj svjet ubjedit.

Njega ćemo najprvoga
Sunut s vojskom da hrabrenom
Na Cara udre Moškovskoga,
I silom ga satre ognjenom.

Znamo da se njega boji
Sason, Poljak, Njemac vrli,
I krvavi gdje su boji
Da on prvi teče i hrli.

Ali neka Moška prije
I nje Carstvo bude zbjeno,
Mir, Otmansko š njim koljeno
Činićemo da razbije.

Kad se vojske slegu take
I na samu od sv'jeh strana,
Kê će sile biti jake?
Odoljet im ka li obrana?»

Hitr'jeh srda, misli opake,
Kralj oholi, b'jesni i grdi,
Lako mudre, vr'jedne i jake
I pohvali, i potvrdi.

Ali s take hude odluke
Pakljenoga zbora i v'jeća
Dogje Paklu gore muke
Uzrok, teška i nesreća.

S višnje odluke prave i svete
Pod nebom se često zgagja,
Da ko tugje motri štete,
Sebi istomu zlo poragja.

Kako Sjever plahi, kada
Priko mrazn'jeh leti gora,
Sve pred njemu strmo pada,
On put sebi svud otvora;

Upretanu ako srete
U dubravi iskru ognjenu
Uzmnaža je i njom štete
Čini suhu i zelenu.

Pače silom vihra b'jesa
Strahoviti oganj vrli
Plame uzdiže do nebesa,
I sve hara, žeže i prli.

Tako Svečki Kralj i mladi
A po svjetu Pakljenomu
Planu, hotje da dosadi
Svemu Carstvu Moškovskomu.

Spravlja on za to prešno i zbira
Vojsku sve što može veću,
A pameti ne razbira,
Kakvu može naći sreću.

Mni da vojska ta njegova
Toliko je vr'jedna i jaka,
Da će satrt množ gradova,
Množ viteza i junaka.

Da njegovoj nije sile
Sila kà se može opr'jeti,
Prem da bi se sjedinile,
Vojske kê su sve na svjeti.

S takom glavom punom b'jesa
Vodi okrunjen vojevoda
Vojsku punu bojna uresa.
Što joj Svečka mlados poda.

Jur u srcu vihra jači
Svud slobodan skače i teče,
Krši, valja, ori, tlači
I Moškovske glave s'ječe.

Zrna i klupka dašde ognjena,
Grme topovi, i strjeskaju,
Moškovska je krv razl'jena,
Sva prid njime strena ostaju.

Još za više misli i c'jeni
Da n'je sile, neće biti,
Da njegova kipa sjeni
Smjetiće se opr'ječiti.

Ljudska narav u snu pazi,
Ćuti, sluša i besjedi,
Na visine gorske uzlazi,
Na pristolju Carskom sjedi.

Stupa, trči, skače, leti,
Slatko pjeva, tance vodi,
Vika, zove, kâra, prjeti,
Sad je na ognju, sad na vodi.

I sto in'jeh stvari čini,
Za sve da se i ne kreće,
Neg počiva u tišini,
Kako da ne ćuti veće.

Ali kad se san odili
Sve što u njemu dogodi se,
Sve nakazni da su bili
Ljudska dobro sv'jes stavi se.

Za miso nas većkrat vara,
S oholosti zadružena,
Dim ona je, vjetar, para,
Slika tašta i himbena.

Povjetarce po kom leti,
Ne samo oro kralj od ptica,
Negli ki se ni vidjeti
Mogu, komar i mušica.

Nu Kraljević Svečki i mladi
S vojskom prije neg doleti,
Gdje g' obstr'ješe ljuti jadi,
Htjede Lešku krunu oteti.

Tim Augusta on usili
Na dom ćaćkov da se vrati,
Nek Stanislav njegov mili
Leškom krunom bude sjati.

Njega okruni, er Poljačke
Sve države stahu u smeći.
Ni desnice bi junačke
Vr'jedne oprjet se toj nesreći.

Da je mnoga on se stavlja,
Vlas njegova, moć i sila,
Koja krune diže i stavlja
Poljačkoga u sred krila.

Raste s toga u njem veća
Smionos, objes i sloboda,
Drži u Moški ista sreća
Da ga čeka slava i zgoda.

Ali nagje sve inako,
Er netom se s Moškom srete,
Prem da se udri vrlo i jako,
Neisbrojne podnje štete.

Nu er tuga tugu rugja,
I boles ju nasljeduje,
Na svjetu se r'jetko zgagja,
Da se s tugom napreduje.

Prem da Svečki vitezovi
I Kralj njihov srce imaju
Usadit se na rat novi,
I opr'jet se lavu i zmaju.

Srnu opet hugje i gore,
Moškovska ih sječe sila,
Poraženi svi se ore,
Razrušena ko gomila.

Tim bregove na sve strane
A s junaštva Moškovskoga
Za izgled sv'jetu još je hrane
Svečk'jeh ruka, glava i noga.

Samovoljnos Kralja mlada
Bez obzira i svjetnika
Svak ćas gore vojskom vlada,
Er ju sreta zgoda prika.

Tako bivši većekrati,
Grdno, i ružno razbjen bio,
U što može već s' uzdati,
Ki mu ostaje vojske dio?

Usiljen je s malo druga
Za moć glavu svu sahranit,
Bježat ranjen i pun tuga
Pod krilo se Tursko stavit.

I zaman se Turska sila
I poljačka sva zateče
Na obranu Kralja mila,
Ki se njima smjerno uteče.

Er Moškovska mudra slava,
Sv'jem se um'je hitro opr'jeti,
I Petrova Carska glava
Svakoj sili odoljeti.

Ah nevoljni Kraljeviću,
Gdje su tvoje slavne odluke?
Kad veljaše podložiću
Sve Moškovske meni puke?

Dobra sreća, kà njekada
U desnici tvojoj staše,
Svegj vesela, blaga i mlada
Od tebe se ned'jeljaše.

Plam Moškovski kad ugledà,
Strah je obide, ter obrati
Na trag stupaj svoj ureda,
I već s tobom nehtje stati.

Sreću, velim, mnogu, s kojom
Čas i diku njegda stečè,
Sad s pogrdom ona tvojom
Ostavi te i uteče.

Gorka boles tve nevolje
Ah kolika i kakva je,
Kà ti srce kidà i kolje,
Tò Nesterov Bender znaje.

Gorostasni njegda ljudi
Bijahu se jur pripeli,
A s oružjem u požudi
Nebo Jovu da bi oteli.

Jednu zato postaviše
Vrhu druge oni goru
Sa nebeske na najviše
Uspeti se strane goru.

Tada Jove, Bog veliki,
Cjeća ohole smionosti,
Ku smotriše ljudi priki,
Razgnjevi se ljuto dosti.

Tere tako zgar s nebesa
Hudo djelo kad upazi,
Protivnike pune b'jesa
Tr'jeskovima sve porazi.

Kažeć sv'jetu izgled tada
Čim se oholi ljudsko sm'jenje,
Da toliko niže pada,
Koliko se više penje.

Jove il je čuda ona
U Sjeveru ponovio,
Ili se je Boga u Jova
Car Moškovski pritvorio?

Er n'je bilo vik na sviti
Vlasti umrle tač hrabrene,
Kà je mogla pridobiti
Sile mnoge sjedinjene.

Car Moškovski sam oni je,
Nedobitna koga slava
Pridolivat sile umije
Okrunjenih veće glava.

On kreposti desne svoje
Sve Moškovske vedre Care
Na daleko priteko je,
Rimske i slavne sve Cesare.

Ljudska mudros dake n'jedna
I besjeda znane glave
Zadovoljit nije vr'jedna
Dostojanstvu take slave.

Slave, koja u svjetlosti,
Sve četeri strane sv'jeta
Slična rajskoj čestitosti,
Na sunčanom kolu obl'jeta,

Trubljom tere plemenitom
Svuda što me srce želi,
A s pohvalom pričestitom
Bez pristanka glasi i veli:

»Živi slavni Care, u vjeke
Živi, neka rastu veće
Tve kreposti privelike
I čestite tvoje sreće!

Nesterova živi lita,
Svegj dobitnik nigda u vaju,
Čini djela tva čestita,
Da dotuže Turskom zmaju.

Nevjernike pali i s'jeci,
Koji mrze pravu istinu,
Čin da svoje krvi u r'jeci
Zaduše se i poginu.

Živi i čini, Hogja kleti
Da s munara već nevika;
Da se obore svi mečeti
Krstjanskoga protivnika.

Pravovjernu čas obrani,
I nju iz robstva oslobodi,
Nek se većma rasprostrani
I kreposti tvòm razplodi.

Živi, srećan, ćestit, slavan,
O Moškovski vedri Care,
Bog je udjelit tebi spravan,
Vjekovječne časti i dare.

Nek na svjetu i u Raju
Slavno budeš stolovati,
I blaženi ko sivaju.
Š njima pored budeš sjati.

DIO II.

ZAPISCI

BARA BETERE*)

O Političkoj i gragjanskoj uredbi bivše republike dubrovačke.

DIO I.

POLITIČNA USTROJBA.

—=—

Glava 1. Značaj vlade.

Vlada bivše republike (skupnovlade) dubrovačke bijaše aristokratična u posljednijem vjekovima. Plemićki nasljedni stališ koji vladaše Dubrovnikom, sastojao se samo iz pedeset do šesdeset porodica u vrijeme padnuća republike.

Njezin unutrašnji ustav predstavljahu tri državna vijeća: 1. Veliko vijeće, 2. Senat (*Consiglio dei Pregati*), 3. Malo vijeće.

Glava 2. Veliko vijeće.

Veliko vijeće sastavljeno od sve dubrovačke vlastele bijaše vrhovna državna vlast. Svaki od 18 godišta odrasli vlastelin prikazao bi se u službenom odjelu velikaša u ovaj poglaviti zbor; koji pošto bi previdio njegovo plemstvo i njego-

*) Vidi na svrsi.

ve godine, u zlatnoj knjizi *(Lo Specchio)* ubilježeno, i pošto bi svjedočanstva učinjena od ravnatelja javne nastave o njegovoj nauci i ćudorednosti pregledao, onda bi ga kao svog sudruga svečano umjestio.

Ovo veliko vijeće, u kom se skupljalo nekada 200 do 300 viječnika, u zadnje vrijeme brojilo je samo 70 do 80 članova. Jer česti ratovi, pomori *(epidemie)* i potresi zbivši se u prošastijem vjekovima, kao što su postepeno umalili od tri četvrtine pučanstvo države, tako nestade u razmjerju i vlastoskijeh kuća.

Veliko je vijeće izabiralo sve činovnike, i odregjivalo njihove dužnosti u gradu i okolinama; postavljalo je nove zakone, a stare kada bi nužno bilo uništavalo; ustanovljavalo je ispravne poreze i različne carine; riješavalo je državo-pravne i ustavne odnošaje; odlučivalo je o miru i o ratu; činilo je milost u kriminalnijem stvarima;. i pridruživalo je nove kuće u red vlastoski.

Glava 3. Senat.

Poslije velikoga vijeća, senat je bio prva i glavna vlast u državi. Sastojao se iz 45 članova, koji su se zvali senatori, i bili su birani od velikog vijeća. Njima su se povjeravala glavna zvanija što se ticahu koliko unutrašnje toliko i spoljašnje uprave. Odluke senata izvršivale su se bez priziva, ako se nebi tomu opriječila oblast Proveditora, o kojoj će se niže govoriti. Njegove ostale službe bijahu: voditi i svršivati političe poslove države; postavljati pravila za unutrašnje otpravništvo; odregjivati izvanredne i neispravne poreze; opredjeljavati troškove u javnijem stvarima; odobravati i odbacivati odpravničke račune; pregledati u koje mu se god vrijeme svidi radnju i postupanje činovnika, izrekavši presudu bez priziva; imenovati poslanike, popečitelje, i konzule kod

stranih država; riješavati u posljednjem stepenu prijavljene prizive u gragjanskijem parnicama; pisati osnove zakona; ele senat je vlast imao, činiti i naregjivati sve ono što cijenjaše da je dobro ili korisno po općinu, držeći se uvijek obstojećih ustavnijeh zakona i običaja, (koji se nemogahu povrijediti bez dozvolenja velikog vijeća), i štujući sve pregjašnje svoje odluke, od kojijeh mogao se samo udaljiti svojijem istijem riješenjem privoljevši na to tri četvrtine a u nekijem slučajima sedam osmina prisutnijeh Senatora.

Dostojanstvo senatora trajaše za života, a samo u slučaju smrti ili svrgnuća jednoga izmegju njih, prelazilo se k izboru novoga. Ali sa svijem tijem veliko vijeće svake godine potvrgjivaše svakog pojedinog senatora u svome dostojanstvu. Tijem načinom vlada upotrebljavaše pravo nadzora nad godišnjijem ponašanjem pomenutijeh dostojanstvenika.

Glava 4. Malo vijeće.

Malo vijeće bilo je od sedam članova, izabranijeh svake godine od velikog vijeća izmegju senatora. Malo je vijeće imalo izvršujuću vlast. I tako izvršivalo je zakone i sve odluke velikoga vijeća i senata. Moglo je riješavati neznatne gragjanske, državne i kriminalne parnice. Prijavljene prizive u pomorskijem parnicama sudilo je u zadnjem stepenu; sačinjavalo je pisma na strane vladaoce i svoje činovnike, i na njih udaralo pečat državni; primalo je u javnu ili privatnu audienciju strane poslanike, popečitelje, duhovne dostojanstvenike, i ostale znamenite strance; bilo je poglavita oblast redarstvena; upravljalo je jednom blagajnicom koja se zvala: *Detta del Rettore*, od kuda su se plaćali sitni unutrašnji potrošci u godišnjem iznosku od prilike 30 tisuća dukata. S ovijem novcima Senat je morao oskrbiti malo vijeće, i mjesečne troškove odobravati. Najposlije malo vijeće bješe organ, posredstvom koga morale su se

slati svekolike prozbe, memorandumi, i pozovi spadajući u nadležnost velikog vijeća i senata za dotično riješenje. S toga bilo je vlasno ova dva poglavita zbora sazivati na redovne i izvanredne sjednice.

Izvršivanje pak odlukà izvršujuće vlasti, pripadalo je najmlagjemu malovijećniku, koji se smatrao za državnog popečitelja.

Glava 5. Knez ili rektor republike.

Ni jedan od pomenutijeh triju vijeća ne mogaše se sazvati bez predsjedništva kneževa, koji bijaše glavni predstavnik državne vlade. Biralo ga je veliko vijeće izmegju senatora absolutnom većinom glasova samo na mjesec dana. Za koje vrijeme stanovaše u državnom dvoru od kuda mu nije bilo dopušteno izlaziti, nego samo kad trebaše u kom vijeću ili javnoj svečanosti da prisustvuje. U kojijem prigodama bijaše obučen u velikome crvenom plaštu, urešenu u znak vlasti jednim trakom od crne kadife, a pred njim glazba sviraše uz pratnju svijeh poglavitijeh činovnika, i 24 dvorska stražara (zdura).

Knezu je pripadalo da u svakom vijeću predlaže o čemu će se viječati, i da ga raspusti pošto bi se vijećanje o predloženijem predmetima dovršilo. Malo vijeće bješe vlasno uputiti Kneza kakve predmete na pretresanje ima ponijeti; a senat pak mogaše ga i prisiliti da takovijem napucima prednost u raspravi dade, za tijem bilo mu je slobodno svoje posebne predloge činiti. U savjetu imao je jedan glas kao i svi ostali senatori. Bilo mu je povjereno da čuva gradske ključe, i državne pečate.

Mogao je suditi vrlo male stvari. U slučaju bolesti kneževe ili kakve druge smetnje, njegovo bi doštojanstvo zastupao najstariji malovijećnik.

Glava 6. Proveditori ili čuvari pravde.

Veliko vijeće imenovaše svake godine jednu oblast sastavljenu od tri senatora pod imenom *Proveditora*, kojoj jedina

zadaća bijaše nadzirati da se zakoni izvršuju. U sjednicama velikog vijeća i senata, oblast čuvara pravde mogaše ili svojevoljno ili po predlogu koga mu drago vijećnika, oprijeti se i obustaviti izvršenje svake odluke, kad bi našla i dokazala da je protiv zakonu; natjeravši onu vlast koja bi nezakonitu presudu učinila, da je ili dobrovoljno ili naročitom zapovijedi nadležnoga senata nevaljanom proglasi. A budući da malo vijeće bijaše neposredni izvršitelj vladinijeh odluka, ono je osobito bilo podvrženo nadzoru proveditora. Ovi mogahu na sve njegove sjednice prisustvovati, svaku rješidbu razvidjeti, i njezino izvršenje za vrijeme 24 sata obustaviti, to jest dok bi svoju oprijeku na znanje senata ponjeli, i dok bi ovaj ispitavši razloge od proveditora navedene, konačnu presudu o dotičnom predmetu izrekao.

Glava 7. Državni Tajnici.

Izmegju činovnika u raznijem popečiteljstvima u prvome redu stajahu tajnici. Njima samijem kao perovogjama bijaše dozvoljeno ulaziti sa članovima vlade u svakolika viječanja, makar se ticala najveće državne tajnosti. Najstariji, izmegju četiri što ih bijaše, zvao se veliki tajnik, a ostali potajnici. Budući da državni ustav ne dopuštavaše nijednomu od članova vlade dubrovačke potpisivanje uredovnijeh spisa; te tako jedini tajnici potpisivahu u ime vlade svekolike spise, kao odlučnice, naredbe, dopise i t. d. Oni su u viječnici ili dvoru pisali zakone, odluke, i različna pisma, držali su zapisnike razprava u svakome od triju vijeća; čuvali su javne pismohranike (arkive); pod njihovijem ključem stajahu osebničke oporuke; držahu dvostruki ključ od svijeh uredovnica i pisarnica javne uprave; mogahu zamijeniti u službi svakog državnoga pisara, bilježnika, i većeg činovnika; bijahu napokon po ustavu službeni pomoćnici kod svakog poslanstva, javnoga predstavništva

i političkijeh pregovora; a više puta bili su oni sami poslanici koliko za političke toliko i za otpravničke poslove.

Stalna plaća tajnicima bila je slaba, gledajuć na važnost njihovoga zvanija; ali takova nedostatnost bivala im je nadoknagjena odregjenom novčanom taksom koju im plaćahu gragjani za potpise na putne listove, svjedodžbe o zdravlju, pomorske i trgovačke spise, oporuke i t. d. A opet i senat bi ih katkad surazmjerno porodičkijem potrebama i drugijem okolnostima novčano potpomagao, kako mogahu skupivši sve ujedno shodno njihovom dostojanstvu gospodski živjeti.

Pogrebna svečanost državnoga tajnika, imaše sva ona preimućtva kao i samoga kneza i nadbiskupa. Opijelo bi mu se činilo u stolnoj crkvi, sa nadgrobnijem slovom u latinskom jeziku. U sprovodu pratili bi ga svi vladini članovi i dostojanstvenici. A sva ta svečanost činila se na državne troškove.

DIO II.

Sudbeni red.

Glava 1. Krivnički (kriminalni) suci.

Četiri senatora, birana svake godine od velikoga vijeća većinom glasova, sastavljahu kriminalno sudstvo. Dvojica izmegju njih vodili su zločinstvenu istrage, a sva četiri skupa izricali bi presudu; protiv koje mogaše se krivnik prizvati na senat putem proveditora. Takogje parnice gragjanske izmegju dubrovčana i stranaca, kao i potrice (poljske štete) spadahu u nadležnost ovoga suda; koji imaše na svom raspoloženju četiri perovogje, četiri zdura, i nekoliko vojnika (sòdata). Mogaše svaki dan neprestano držati svoje sjednice.

Glava 2. Gragjanski suci.

Gragjanski sud prvoga stepena, bijaše takogjer sastavljen od četiri člana, koje imenovaše veliko vijeće izmegju 12 senatora, u tu svrhu izabranijeh. Sve parnice morale su se javno raspravljati tri puta na sedmicu, osim dana odredjenijeh za sudne praznike; a sudilo se je po dubrovačkome zakoniku. Ovaj zakonik sastojao se iz četiri knjige zakona, imenovane: 1. *Statut* ili prvobitni zakoni; 2. *Reformationes* ili poslijedujuće popravke istijeh zakona; 3. i 4. zvane *Verde* e *Croceo* sadržavale su potonje zakone kao nastavke pregjašnjijeh. U svemu gotovo vidi se jezgra grčkoga i rimskoga prava. A kad bi se dogodilo da na neke parnice zakoni općinski nebi se mogli uporaviti, tad bi se pozivalo na stare uz slične okolnosti izrečene presude, bile one po običajnom ili po latinskom pravu, ili napokon po riješitbama rimskog sudišta Rote *(Decisioni della Rota romana)*. Sve pak presude ovoga suda morale su biti latinski napisane, i u njima sporne stvari potanko obrazložene; a nezadovoljna strana mogla se pozvati na senat posredstvom malog vijeća, te ako bi onaj osudu potvrdio, parnica bi se konačno dovršila; ako li bi je naprotiv uništio, stajalo je stranama na volju ponoviti parnicu kod suda prvog stepena, podkrjepivši istu boljim razlozima.

Odvjetništvo zakonito bješe dvojako. Jedni bijahu općinski odvjetnici (*avvocati del comune*), a ove odvjetnike — dva na broju — biraše svake godine veliko vijeće iz svoje sredine, da zastupaju i brane kod suda samo državne interese; drugi, brojem četiri bjehu gragjanski odvjetnici (*avvocati del proprio.*)

Ovi posljedni — bivši kod sudišta zakoniti branitelji gragjanskijeh poslova — morali su svaku parnicu oni zametnuti; a poslije u tećaju rasprave mogahu i same stranke, koliko svoje

posebne, toliko i tugje parnice kao punomoćnici zastupati i braniti. Odvjetnici su bili gotovo svagda samo vlastela.

Siromasima sud je odregjivao jednoga odvjetnika besplatno.

Što se tiče sudnoga reda izvan grada, država se dubrovačka dijelila u jedanaest knežina, koje upravljahu toliko knezova pod naslovom kapetana (satnika) izabranijeh od velikoga vijeća. Oni su sudili po zakonima dubrovačkijem sve stvari kriminalne i gragjanske; a njihove osude bile su podčinjene vrhovnome pozovnom sudu u Dubrovniku. Svaki od rečenijeh knezova imao je godišnje plaće 1000 do 1500 dukata dubrovačkijeh, jedan dio u gotovini, a drugi dio u naravnim plodinama.

DIO III.

Financialna uprava.

Glava 1. Državni blagajnici.

Šest blagajnika, koji se birahu na tri godine izmegju senatora i nazivahu *Tesorieri e procuratori di Santa Maria Maggiore*, a po dubrovačku *Testavljeri*, sastavljahu vrhovnu financialnu oblast, koje bijaše dužnost pobirati sve državne dohotke, a vladu snabdjevati s potrebitijem novcem za raznostručne troškove, te slijedovateljno držati sve račune o prihodima i rashodima. Bijaše joj takogje dužnost upravljati državnijem blagom, i novcima pobožnoga zavoda (*opera pia*) davajući raspoložive glavnice na dobit.

Svršetkom pak svake godine podnijela bi popis državnijeh dužnika putem maloga vijeća senatu koji njezinu radnju pregledaše. Kao uredski pomoćnici rečene oblasti bijahu četiri činovnika izabrana izmegju najzaslužnijeh Dubrovčana gragjanskoga stališa.

Glava 2. Državni pjeneznićari.

Osim pomenute vrhovne oblasti, još bijaše jedan niži financialni ured sastavljen od tri senatora, koji nošahu naslov *Državnijeh pjeneznićara* i bijahu jedna vrsta prigledníka. — Oni ne rukovahu novcem, nego samo vodijahu pjeneznićno računarstvo. U njihovo područje spadaše takogjer izdavati po naredbama senata sve novčane naputnice, koje prije isplate morale su biti od maloga vijeća kao valjane priznate i pismeno potvrgjene. Tako da svako raspolaganje općinskog blaga, moralo je biti ubilježeno u dnevnike četiriju oblasti; a naime: kod senata pri izdavanju naredba; kod pjeneznićara pri izdavanju novčanijeh naputnica; kod maloga vijeća pri potvrgjivanju istijeh; a najposlije kod blagajnika pri izdavanju dotičnijeh novaca.

Glava 3. Niže financialne oblasti.

Solarski ured.

Bijaše sastavljen od tri senatora zvana po dubrovačku *Soprasolinari*, koji se mijenjahu svako tri godine. Oni upravljahu stonskijem solinama, i svom prodajom soli u državi. Imali su pod svojom zapovijedi jednoga pjeneznićara, dva uredska opravnika, i ostale potrebite činovnike za samotržtvo soli u Dubrovniku i Stonu. Za svoju radnju bili su samom senatu odgovorni.

Konsularski ured za istok.

Ovaj ured, sastavljen od tri senatora, dopisivao se neposredno sa narodnijem konzulima u istoku, za sve što se ticaše pristojbe koju su ovi naplaćivali u istoku na robu što se krca-

la u dubravačke brodove; a primljene svote preko konzulskijeh troškova, izručio bi u državnu blagajnu.

Brodarski ured.

Imaše pet senatora koji nadzirahu da se uzdrži dobar poredak u narodnome brodarstvu. Oni su takogjer raspravljali pomorske parnice, i držali imenik svijeh gragjana koji su bili suvlasnici u brodovima, i po rečenome imeniku postavljali su poreze što su morali suvlastnici plaćati državnoj pjeneznici.

Ured od petirazloga (Ufficio di cinque ragioni).

Ovijem uredom vladahu pet velevijećnika i bijaše im dužnost državnijem imanjem (*Demanio*) upravljati. Držahu takogjer dnevnik troškova, kako vladinijeh, tako i javnijeh poslanstva.

Carinarski ured.

Ovomu bijahu na čelu četiri velevijećnika, koji predsjedavahu primanju carine, koja se po stalnome cjeniku plaćala za uvoz i provoz robe. Oni su takogje sudili sve razmirice koje bi se porodile pri krcanju i iskrcavanju robe.

Ured potrošarine vina.

Tri velevijećnika bila su na upravi ovog ureda, koji je naplačivao potrošarinu (*Dazio di consumo*) na vino, i sudio bi u poslovima kriomčarenja ove potrošarine. Senat bi često ovome uredu pridružio druga tri senatora; a tad na sve presude koje bi ovaj ured izrekao u predmetu dotičnog kriomčarenja niko se ne mogaše na viši sud pozvati.

Ured novčane kovnice.

Vrste novaca, što je vlada dubrovačka pod nadzorom tri senatora činila kovati, bile su ove: dukati sa svojijem odlomcima; talijeri zvani *Rettorali* od dukata i po vrijednosti.

Drugi talijeri *Libertine* od dva dukata vrijednosti. Ovaj ured bavio se takogjer novčanijem prometom, mijenjajući dubrovačke novce za inostrane i obratno, čemu lijepo su se koristili i vlada i trgovci.

DIO IV.

Vojska.

U mirno doba Dubrovnik je imao jednu satniju od 200 pješaka i drugu od 100 topdžijah od kojih jedan dio stražario je u dvoru, na gradskim vratima, i bijaše posadom potvrgjavama; a drugi dio stajaše na raspoloženju raznijeh oblasti za vojne izvršbe.

Vojničko častništvo sastojalo se pak iz jednoga četnika, jednoga satnika, i dva poručnika. Pet plemića bili su takogjer vojeni počastni zapovijednici u gradu i u stonskijem tvrgjavama. A jedan odsjek od tri člana u senatu imao je nalog paziti da su gradovi opravni i dobro utvrgjeni. U vrijeme nužde sva sela bijahu dužna spraviti na zapovijed vlade odregjeni broj momaka za izvanredne vojene službe.

Na taj način štedio bi se trošak stalne vojne sile.

Dio V.

Vjerozakon pucanstvo.

Pučanstvo svekoliko u državi dubrovačkoj bilo je vavjek rimo-katoličke vjere. Imalo je svoga nadbiskupa sa stolnijem kaptolom od nekoliko kanonika. Biskup stonski i nekoliko bi-

skupa u susjednijem pokrajinama bijahu nadbiskupu područna. Nadbiskup uživaše stalni godišnji dohodak od dobara što bjehu odregjena dubrovačkoj nadbiskupiji; ako mu ovaj nebi dovoljan bio, vlada bi ga na svako njegovo zahtijevanje novcem darivala. A prebende kanonika bijahu posve neznatne, ali budući oni svi plemići, vlada cijenjaše da mogu i bez plaće živjeti.

Stolna crkva, i crkva svetog Vlaha zaštitnika bile su dvije poglavite crkve u mjestu. Za uzdržanje njihove gradnje, osim pobožnijeh priloga što su gragjani davali, i vlada je sa lijepom svotom u pomoć priticala, iz osobite pjeneznice za tu svrhu ustanovljene.

Sveštenički stališ u razmjerju pučanstva bio je mnogobrojan.

Svijetovno duhovništvo, kome bijahu podjeljene župe (parokije) u gradu i i po selima, sastavljalo je duhovno brastvo, poznato pod naslovom *Congregazione dei Preti.* — Ono je imalo od zadužbina što su pobožni gragjani ostavljali, vrlo bogatu zakladu, kojom točno i savjesno upravljaše, te su se prihodom po naročitoj volji oporučitelja mise plaćale za izdržavanje sveštenstva, a jednim dijelom siromasi pomagali. Ovo brastvo razmetnu francuska vlada, utijelovivši silom njegova dobra k državnome imanju; i od toga vrememena ostadoše i sveštenici i siročad bez svake potpore.

U gradu su bila tri samostana. t. j. franjevaca, dominikanaca i benediktinaca. Ova tri reda svagda bijahu korisna i velezaslužna po otadžbinu. Dosta oni sudjelovahu na uzdržanje vjere, i većom je stranom njihova zasluga što se dubrovački seljani uljudnošću i blagošću odlikuju. Pomenuti redovi dadoše napokon državi velikijeh i slavnijeh muževa u svakom pogledu.

Ali najznatniji i najkorisniji red bješe Skolopa, komu je važna zadaća književne i moralne obrazovanosti svekolike mladeži povjerena bila. A kako je ovaj velezaslužni red izvrsno svom zadatku odgovarao, govoriće se opširnije u glavi o javnoj nastavi. Njegovi članovi primali su stalnu godišnju platu u gotovini.

U Dubrovniku bila su takogjer tri samostana kalugjerica za vospitanje vlastoskijeh i pučanskijeh kćeri, i druga tri zavoda nesvećenijeh kalugjerica za kćeri trećeg reda gragjana. Prve izdržavahu se prihodom svojijeh do bara, a druge radnjom svojijeh ruku i pomoću dobrodušnijhe gragjana.

Važno je takogjer ovdje spomenuti, da se cijelo pučanstvo dubrovačko na tolika brastva dijelilo, od kojijeh svako bi sebi naslov uzelo, ili po zanatu članova svojega bratstva, ili po qramu crkve kojoj bjehu pridruženi.

Ova brastva imaše od ostavština dobrodušnijeh osoba svoje posebne zaklade i nepokretna dobra, čime uzajmno se pomagahu, i doprinašahu na uzdržanje sjajnosti spoljašnjega vjerozakonskog obreda, a dobrijem skladom koji izmegju njih vladaše uzdržavalo se jedinstvo vjere, i javni mir i poredak.

Sva rečena brastva francuzi su raspustili, a dobra njihova k državnom imanju prisvojili.

Pučanstva u državi dubrovačkoj bilo je svega od prilike 30,000 dnša.

DIO VI.

Oblast što hranom upravljaše.

Država dubrovačka zbog tijesnog prostora (450 kv. milja) malo je zemlje imala, od koje samo četvrti dio mogaše se obragjivati, jer ostalo bijaše kamenito i neplodno; s toga Dubrovčanima na njihovoj zemlji ne ragjaše žita više nego što

trebaše za tri mjeseca. I zato vlada za ne izložiti svoje pučanstvo gladi i nevolji, bješe još od davnina ustrojila jednu oblast od 3. senatora pod naslovom *Uprava nad živežem*, koja imaše nalog oskrbljivati mjesta sa potrebitijem žitom, uljem, i vinom, a to na slijedeći način:

U gradu je bila jedna tvrda, prostrana, i u najljepšem kusu sazidana zgrada, koja se upotrebljavala za javne žitnice U njima je bilo vavjek žita staranjem pomenute oblasti, koja imaše na svom raspoloženju, jednu znatnu glavnicu, činovnike, pećare, i ostala potrebita sredstva za peći kruh, i narodu ga svaki dan prodavati na cijenu koju bi senat udario, i koja svagda bijaše niža od trgovačke cijene u mjestu.

Jer vlada nije više puta ni na štetu gledala, samo da nebi pučanstvu kruha nestalo. A gradskijem siromasima u vrijeme gladi kruh se mukte dijelio.

Žito se sa dvora, a najvećma s istoka preko narodnijeh konzula nabavljalo. Primalo ga se takogjer iz Ugarske i Napulje uslijed ugovora sklopljenijeh izmegju Dubrovnika i dvora Austrinskoga i Napuljskoga.

Kad bi seljački puk zbog rgjave ljetine glad pritisnula, rečena oblast ujedno sa zemljskijem posjednicima priticaše mu pomoć, davajući mu potrebito žito, koje bi on kroz jednu ili više godina pod jemstvom svojijeh gospara u naravi vratio.

Što se tiče ulja, svi vlasnici dobara morali su po zakonu svake godine poslati u javna skladišta dvanaesti dio ulja od svojijeh maslina. Vlada im ga je plaćala po onu cijenu, koju bi senat odredio, a ta je obično bila pošto god niža od tržne cijene. Ovo bi ulje uprava nad hranom činila pučanstvu prodavati, koje ga je svagda priličnom cijenom imalo. A posjednicima naknadu štete na cijeni, vlada bi dozvolila da mogu ostalo njihovo ulje uvoziti i izvoziti slobodno od svake carine.

A da bi napokon pučanstvo i vinom oskrbljeno bilo, pošto bi senat i za dovršenog trganja prepisao sve u državi nalazeće se vino, i ustanovio potrebitu količinu, i cijenu za pučku potratu, onda su morali posjednici izmegju sebe dogovoriti se, koliko će svaki od svoga vina u javne podrume saliti; ako li bi ovo nedovoljno bilo, tad bi seljaci svojijem vinom odregjenu mjeru dopunili. Premda ova usilovana prodaja vina, radi slabe cijene, voznijeh troškova potrošarine i. t. d. bijaše u vrijeme slaboga roda po vlasnike tegotna; u plodnijem godinama bijaše im vrlo korisna, s toga što im zakon davaše izvjesnost i prednost svoje vine lasno rasprodati. Takove tegobe i preimućstva zakon pametno bješe udesio, složivši svako godišnje oskrbljenje grada vinom, sa korišću dotičnijeh posjednika koji bijahu poglavita potpora poljodjelstva.

Zakoni ustavni strogo zabranjivahu uvoz inostranijeh vina. Jer domaće vino bijaše jedina obilata zemaljska plodina, koju su zakoni osobito štitili, a to bi se sve više i više umnožavala, i tijem blagostanje države raslo.

Kad bi vlasnici i seljani podmirili državu za godišnji potrošak vina, onda suvišak bilo im je dozvoljeno izvoziti i prodavati kuda im drago.

Veliko vijeće imenovaše svake godine iz svoje sredine 3 vijećnika s nalogom da nadziru na mjere, mjerila, i sačinjavanje živežnoga cjenika; koji su se zvali gradski živežari. (*Giustizieri della città*).

DIO VII.

Zdravstvena oblast.

Graničenje države Dubrovačke s Turskom, i svagdašnja trgovina što š njom po suhu i po moru imaše, prinugjavalo je Dubrovčane na stroge mjere kontumacije da bi se sačuvali od kuge, koja je gotovo neprestano istok zarazivala, i uvla-

čila se periodički svako 20 godina u susjedne pokrajine: Bosnu, Hercegovinu, Srbiju, i Arbaniju.

Ali vlada Dubrovačka svojim brižljivim i mudrim naredbama, vavjek je ovu nesrećnu zarazu od svoje otadžbine odvraćala ; tako da je u pogledu zdravoznanstva u cijelome svijetu na glasu bila.

O ovako važnome predmetu neka mi se dopušti obširnije progovoriti.

Bijaše u Dubrovniku jedna stalna zdravstvena oblast od 5 senatora, imajuća pod svojom zapovijedi pisare, glasnike, kapetane od luka, lazaretske nadzornike, tekliće, vojnike, i jednu dovoljno snabdjevenu blagajnicu, da bi mogla u smislu zakona sve oprezne naredbe izvršiti, i dobar poredak uzdržati. Netom bi se u kome mjestu od susjednijeh pokrajina kuga pojavila, odmah bi senat privremeno dvije najnužnije mjere u djelo priveo: 1. da bi izbjegao svako zatezanje u izdavanju naredba, što u tako važnijem trenucima moglo je biti po narod opasno; pridružio bi k zdravstvenoj oblasti još 2 senatora kako bi se skupa sastojala iz sedam članova davši joj punu vlast da naregjuje sva sredstva opreznosti, koja bi shodne cijenila za ukloniti bolest od države ; 2. budući da opreznim mjerama i naredbama u javnoj zdravstvenosti najvećma može doprinijeti seosko žiteljstvo, s toga osobito se pazilo da seljani svakim živežem dovoljno oskrbljeni budu, da ih glad i nužda nebi primorala krišom unositi kojekakvijeh otrovanijeh stvari. Za tijem rečena bi oblast postavila stegu (kordun) radi zdravlja, koji bi odvojio državu od svakog dodira s Turskom.

Evo kako kordun bijaše ustrojen: cijela bi se država razdijelila u osam okolina od kojijeh glavna po sredini mjesta kao što bijahu Mrcine, Stravča, Brgat, Ploče, Kliševo, Slano, Oselje i Ston, imali su po jednoga načelnika iz vlastoskog reda,

koji imaše sudbenu vlast u zdravnijem predmetima nad svijem selima svoje okoline. Samo Ploče kao predgragje Dubrovnika zavisile su neposredno od vrhovne oblasti.

Svako pak selo imalo je radi zdravnog redarstva po jednog podnačelnika od gragjanskog stališa, koji je u svojoj službi zavisio od načelnika dotične okoline. Ovi su se dopisivali neposredno s vrhovnom zdravničkom oblašću, i njezine zapovijedi po cijelom kordunu činili izvršivati.

Ali zbog uzajmnog velikoga prometa, moguće nije bilo svako općenje s Turkom prekinuti, te da bi se predupredio tajni saobraštaj, a dao žiteljima način prometnog odnošenja, pomenuta oblast bijaše odredila na sedmicu dva dana, u koje bijahu dozvoljeni trgovački sajmovi na taboru (trgu) poglavitog mjesta svake okoline, gdje bi načelnici glavom, u društvu seoskijeh podnačelnika, nadzornika, i dobro oružanijeh pandura (upisnici), strogo nadzirali da se opće zdravlje u opasnost ne dovede.

Sve stvari iz turske dolazeće dijelile su se na prilijepčive i nepriljepčive. U prvu struku spadaše, vuna, pamuk, platno i druge ovima nalične stvari, koje su se u lazaret primale, a poslije učinjene kontumacije bile su slobodne. Na onu robu koja bi upravno iz kužnijeh mjesta dolazila, kontumacija se produljivala od 60 do 80 dana. Nepriljepčive pak stvari i novci, primahu se samo na taboru, čineći ih prolaziti kroz vodu, oganj, i ocat, kako što bi kojoj priroda zahtjevala.

U svakome selu morali su seljaci po redu stražariti po svijem graničnijem putovima, i ostalim važnijem položajima. Svakome stražaru bilo je pod strogu kazan zapovigjeno, da nikome živu nepoduste granicu prijeći. Njih pak nadzirahu podnačelnik su dva vojnika, što svaki imaše pod svojom zapovijedi.

Niko bez putnog lista, podpisana od mjestne oblasti, nije smio iz sela otputovati. S toga svijem težacima, pastirima, tržarima, i kriomčarima (contrabbandieri) marljivo su se mjerili koraci. A za veću sigurnost, više puta danju i noću podnačelnik pošao bi po selu, te po imeniku što pri sebi imaše, prozivao bi stanovnike da se uvjeri jesu li svi na broju; pa ako bi se našlo da se kojigod kradom izmakao, odmah bi mu se kuća svakog općenja sa ostalijem odvojila, sve dokle nebi svoju odsutnost opravdao.

Svaki podnačelnik sela imaše vlast neposlušnike batinati, jedina pedepsa što se po dugome iskustvu dobrog uzpijeha proiznašla. A opasne i tvrdoglave seljane vlast bi u grad po zatvorala, dok bi kordun trajao.

Okolinski načelnici vlastoskog stališa mjesečno su se ždrijebanjem mijenjali. Imali su plate dukat dubrovački na dan, osim pristojbe što su na taboru na svakoj stvari uzimali, koja im je donosila 80 dukata na mjesec.

Podnačelnici po selima od gragjanskog stališa mijenjahu se svaka dva mjeseca ili ždrijebanjem ili biranjem zdravničke oblasti. Njihova plata bijaše 30 grošića na dan, drva za oganj, i pomenuta pristojba samo za vrijeme odsutnosti načelnika.

Čim bi se kordun postavio vlada bi svojijem proglasom pozvala sve zločince što bijahu u inozemstvo prognani, davši im prost prolaz (salvo condotto) da mogu slobodno u otadžbinu doći, i za vrijeme bolesti na troškove vladine mirno živjeti; a to s namjerom da nebi oni, nalazeći se slučajno u susjednijem pokrajinama, potajnijem općenjem koje mjesto okužili. Jedan mjesec pred dokinuće kontumacije objavilo bi im se; kako sloboda njihovog boravljenja u gradu prestaje, te da kroz odregjeno vrijeme moraju na novo iz države seliti kuda im drago. Vlada bi po svijem selima obnarodovala da će su 400

dukata nagraditi onoga ko ubije zločinca prezirućega vladin prost prolaz, i usudivšeg se granicu prijeći.

Kad bi se kuga gdje u stranome primorju pojavila, protegao bi se kordun i uz obale Dubrovačke. Odmah bi se postavili načelnici i nadzornici u slijedeća sela: Trpanj, Dubu, Nakovan, Podrozario, Kućište. Orebić, Postup, Gjurijanu, Trstenik, Janjinu, Sreser, i Dubu stonsku. Sva ova sela zavisila su od vrhovnog načelnika u Stonu.

Na ostrvima Lastovu, Mljetu, Šipanu, Lopudu, Kalamoti, a tako i po kraj mora u Cavtatu i Vitaljini bijaše takogjer zdravničko osoblje ponamješteno. Sve lagje strage su se nadzirale, ni jedna ne mogaše ni kuda odjedriti, bez znanja i dozvolenja načelnikova, i ne uzevši sobom jednoga zdravnika. A da bi po slučaju koji narodnji brod okužen u pristanište dubrovačko dojedrio, pošto bi se svi putnici, mornari, i roba u lazaret izkrcali, da učine propisanu kontumaciju; brodu bi se megjutim činilo prijeći u grušku luku, gdje bi ga probili, kako će potonut i u vodi 20 dana najmanje kišati. Došavši pak brodovi žutnicom okuženi (febbre gialla) poslali bi se na Mljet u luku *Porto palazzo* da kontumaciju dovrše.

Sve zdravstvene priprave i troškovi, izdržavahu se državnijem novcima. Samo lazaretske troškove oko brodova plaćahu, ili dotični vlasnici, ili roba što u njima bijaše ukrcana. Uslijed oprosta dobivena iz Rima davale su blagajne raznijeh brastva, i pobožnoga zavoda (opera pia) 20 postotaka od svojijeh prihoda, u pomoć troškova za kugu.

Vlada bi obdarila sve one činovnike, koji bi se u tako važnoj službi odlikovali, neke penzijom, a neke drugim darovima.

Gori iskazane zdravstvene mjere i naredbe, vavjek su dobrog uzpjeha za Dubrovnik bile, kad bi se kuga gdjegod u pograničnim pokrajinama pojavila.

DIO VIII.

Plodine, trgovina i brodarstvo.

Naprijed je kazano, da je na zemlji dubrovačkoj malo hrane ragjalo, i za to su zakoni zabranjivali izvoziti žito. Masline i vinogradi bili su izobilni proizvodi. Od 70,000 barjela vina što je ragjalo, četvrti dio prodavao se na dvor, a ostalo su dubrovčani trošili. Ulja se izvozilo preko 3000, a rakije 750 barjela. Lov srgjela, od kojijeh se 3500 bureta slanijeh u inozemstvo prodavalo, bijaše vrlo koristan po dubrovčane. Ele ova tri glavna ploda donosila su Dubrovniku od prilike 420,000 turskijeh groša na godinu. Ova svota pokazuje, kako je zemlja prema množini gragjana vrlo malo davala. Ali Dubrovnik kao isključivo trgovačko mješto sa svojijem brodarstvom i velikom trgovinom što na sve strane imaše, ne samo sve svoje potrebe namirivaše, nego još i unutrašnjijem bogastvom znatno napredovaše. Dubrovnik je za svoj potrošak dobavljao najvećma svake vrste žita, a po manje sočiva i pirimča, mesa i ugljevja iz Turske, čohu, postav, gvožgje, kositer, bakar, kožu, daske i t. d. s drugijeh strana, sve ukupno godišnje vrijednosti 1,800,000 groša.

Spoljašnjom trgovinom što imaše sa Bosnom i Arbanijom, Dubrovnik je uvozio u ove pokrajine, morsku sô iz Stona i inostranu, kafu, cukar, pirimać, sapun, čohu talijansku, kadifu, maziju, lan i konoplju uragjene i neuragjene, pamuk, zlato i srebro prepredeno, i t. d. Izvozio je pak kože ovčije, volovske, zečije, i druge osušene zvijerke, vunu debelu i finu, vosak, gvožgje neuragjeno, sjeme od lana, jegulje slane, različno voće suho, žito, šočivo i t. d. Ova na suhu trgovina proračunavši i brodarinu, koju su dubrovački lagjari zasluživali u prevozu robe, koristila je Dubročanima na godinu ukupno 590,000 groša, premda su morali treći dio svoga dobitka darivati tur-

skijem pograničnijem oblastima, koje za rečenu nagradu bile su pod odgovornošću obvezane, granicu i glavnije putove držati čiste od razbojnika.

Ali pomorstvo bijaše najveće bogastvo Dubrovčanima jer imaše 270 trgovačkijeh brodova, (od 250 tonelata jedno s drugijem) u koje bijaše uložena glavnica od 13,500,000 groša. Ova glavnica odbijavši brodni zator (deperimento) davaše čiste dobiti najmanje 15 0/0, koja iznasaše dakle na godinu groša . . . . 2,025,000.
Ovoj svoti valja pridodati plaću za 3000 dubbrovačkijeh mornara što bijahu uhljebljeni, i koji u svoju otadžbinu slaše . . . . . . 1,000,000.
Samo brodarstvo Dubrovniku je koristilo groša 3,025,000.

Ali treba izpovijediti, da u zadnje vrijeme Dubrovčani, rečenijem ogromnijem dobitkom nijesu nimalo pametno gospodarili, što im se nikako oprostiti ne može. Jer dobar dio svojijeh dohodaka iztrošiše u kuće sa ukrašenijem vrtovima, napunivši kuće skupocijenim inostranim pokućstvom; sve stvari nedavajuće nikakve koristi, nego umnožavajuće naprotiv raskošje megju gragjanima; a ostalo nerazborito ulagaše u gragjevinu novijeh brodova. A budući da sve potrebito gradivo koliko za njih toliko i za kuće moraše se s dvora nabavljati, dakle sva bi gotovina iz mjesta izišla. Ama još je većma žaliti, što nerazborita pohlepa za korišću, dotle navede Dubrovčane umnožavati brodarstvo, da ne samo svoje novce oko njih potrošiše, nego još u veliki dug uvališe se, založivši većom stranom nepokretna dobra.

Postupajući ovijem načinom, dogje vrijeme te od jednom osiromašiše. Jer kad im brodarstvo propade, š njime nestade ne samo sve pomenute glavnice od gotovo 14 milijuna (koju u dobrijem godinama pametno radeći nagomilaše) već i poslije uloženi svoji i tugji novci, a i korist koja se od pomorstva

*

očekivaše; te tako da bi dugove isplatili, neki moraše stisnuto življeti, a neki bijahu prinugjeni kućnu srebrninu, dragocjene stvari, i cijelo pokućstvo prodati, ostavši u krajnjem siromaštvu.

A to sve zbog slabog gospodarstvenog znanja.

Da se budu u svoje pretke ugledali, — koji bez da zanemare brodarstvo, umjeli su svojim prihodima sebi življenje i napredak sa izvjesnijem izvorima osigurati, osnivajući tvornice rukotvorina u Dubrovniku, i ustanovljavajući trgovačkijeh kuća u Evropi i Aziji, — koliko bi danas srećniji bili! (2)

DIO IX.

Javna nastava.

Poslije ukinuća reda Isusovaca, (koji od davnina obučavahu Dubrovačku omladinu) vlada dobavi iz Rima 6 učitelja skolopskoga reda, koji sve do našijeh dana predavahu nauke s velikijem uspjehom u višijem učilištima.

Vlada im darova samostan Sv. Ignacija, — prekrasnu zgradu, najljepši ures mjesta, — jednu znatnu knjižaru, poljsku kuću u Gružu, i odredi im 1400 rimskijeh škuda stalne plaće na godinu.

Javna nauka dijelila se, u višu, nižu, i osnovnu školu. U osnovnoj predavahu se početne nauke, čitanje, pisanje, početna pravila računstva i gramatike, talijanska, i latinska. Pošto bi se ove dvije škole izučile, prelazilo se u višu, u kojoj učevni predmeti bijahu: lijepe znanosti (umanità) krasnorječje, pjesništvo, klasični pisatelji grčki, latinski, i talijanski, mudroslovje, naravoslovje, povjesnica, matematika, i ostale uzorite znanosti. U osnovnoj i nižoj školi učitelji bijahu svijetovni sveštenici, koje birahu sami skolopi, radi boljeg sklada u predavanju nauka. A ostalu književnost i nauku o ćudorednosti, veleučeni oci skolopi znadoše dobrijem načinom i

rijetkom sposobnošću mladeži predavati; a vlada im za takove njihove zasluge svagda priznatelna bijaše, uzevši ih osobitom ljubavju pod svoje okrilje, znajući da iz dobroga izobraženja sve društvene kreposti proizhode. I do duše takova obrazovanost osnovana na istinitoj Isukrstovoj vjeri, neizmijerno doprinašaše na blagonaravnost i mudrost kojom se od iskona Dubrovčani odlikovahu, da je već svuda poznato koliko je velikijeh muževa Dubrovnik dao, što svoju malu domovinu golemo proslaviše.

Dubrovnik je takogjer imao pravoslovno učiliste, u kome Rimski odvjetnici predavahu nauku o pravoslovju.

Država dubrovačka zbog neprestanog odnošaja s vladom Turskom, imaše potrebu od valjanijeh tumača. S toga držala je u istoku na svoje troškove dva ili tri mlada gragjanina, da se u istočnim jezicima usavrše. Slala je takogjer na svoje troškove u Italiju 4 mladića, da uče dvojica ljekarstvo, a dvojica ranarstvo. U ovijem strukama imala je vavjek izvrsnijeh profesora.

Napokon i krasne umjetnosti Dubrovčani su gojili, jer čim bi koji mladić naklonost pokazao za slikarstvom, muzikom i. t. d. odmah bi ga vlada sredstvima snabdjela, kako će u stanju biti svoj um u inozemstvu usavršiti, na diku i korist svoje porodice i cijele otadžbine. Tako bivalo je Dubrovčana u Rimu, Napulju, i druggje, što su se krasnim umjetnostima bavili.

DIO X.

Dobrotvorni zavodi.

U Dubrovniku bijahu slijedeći dobrotvorni zavodi:

1. Bolnica nazvana *Domus Christi*, u koju se primahu svakojaki bolesnici, davši im postelju, hranu, ljekarije, i sve

potrebite posluge. Imaše takogje za svoje liječenje, vidare i liječnike. Jedan sveštenik koji stanovaše u istoj bolnici, bijaše ujedno upravitelj i duhovni pastir ovoga zavoda.

Godišnji troškovi iznašahu od prilike 8000 dubr. dukata. Prihodi bolnice od njezinijeh glavnica bijahu 6000 groša. A manjak svake godine državna blagajna namirivaše.

Nadzor nad opravništvom, i dobrijem postupanjem zavoda, bijaše povjeren trojici senatora.

2. Nahodište imonovano *della Misericordia*, u koje primahu se sva bez razlike nezakonito rogjena djeca; a ovu davahu po selima na dojkinje, kod kojijeh bi do navršenijeh 7 godina ostajala. Poslije ovoga roka ili bi ih iste dojkinje posinile i poćerile, ili bi ih odbor koji zavodom upravljaše, na more, i na različne zanate davao.

Broj nezakonite djece računajući odsjekom, bijaše svagda od 180, koje morala je vlada isključivo izdržavati, i za njih trošiti 15,000 dubr. dukata, neimajući ovaj zavod nikakvijeh posebnijeh prihoda.

Vlada se svojski za rečeni zavod brinula, i marljivo pazila, da senat prije svega za nj potrebiti trošak odredi.

3. Ubožnica za prosjake što se pretucahu od vrata do vrata, u kojoj su besplatno stanovali, i primali milostinju u neke odregjene dane preko godine.

4. Od ostavština bogatijeh dobročinaca osnovao se u Dubrovniku, jedan znameniti a po siromahe spasonosni pobožni zavod (opera pia) sa vrlo bogatom zakladom, kojom upravljahu, kao što je rečeno, državni blagajnici pod nadzorom vlade.

Prihod ovoga zavoda, zajedno s prihodima zaklada raznijeh brastva, iznosio je na godinu 80,000 dubr. dukata. Ova svota po željama veledušnijeh oporučnika savjesno se na najsvetije svrhe upotrebljavala, a to: jednijem dijelom pomagahu se stidljivi i ostarjeli siromasi, koji ne bijahu u stanju sobom se pomoći,

jednijem dijelom činjahu se milostinje duhovnicima za služenje misa; jednijem dijelom iskupljahu se robovi; a jednijem dijelom najposlije obdarivahu se pri udajbi siromašne djevice.

Kad se promisli, da u jednoj maloj, i u opće bogatoj državi, toliko znatna svota dijelila se za pomenute dobrotvorne svrhe, svak će lasno uvidjeti, kako Dubrovčani živo nastojahu svaku struku bijednog i stradajućega čovječanstva utješiti; te kako žitelji jugoslavenske Atine bijahu obdareni, ne samo umnijem vrlinama, nego i prekrasnijem svojstvima blagorodna srca.

5. Založnica (monte di pietà). Ovaj korisni zavod od vlade bijaše ustanovljen s plemenitom namjerom, da bi siromahe sačuvala od lakomnijeh kamatnika, pruživši im lasnoću u prijekoj nuždi pod zalog svagda novaca naći, na vrlo malu kakamatu od 4 o/o. Od ove dobiti plaćahu se činovnici, i uredske sluge, a sa ostacima umnožavala se zavodna glavnica, koju vlada vavjek kao svetu i nepovrijedivu smatraše.

Francuzi kao sve ostale, tako i ovu zakladu silom oteše, a našavše zaloge prenaglo činiše na dražbi prodati, te novce ponesoše. (3)

DIO XI.

Odnošaji izmegju seoskijeh kmeta i gospara.

Vlada dubrovačka iz državnijeh, i gospodarstvenijeh načela, držaše svoje seljane nesposobne posjedovati nepokretnijeh dobara. Ovako uregjenje gragjanskoga života, vlada je držala, zbog svojega položaja, tjesnoće zemljišta, političkijeh i financialnijeh okolnosti, za prijeku potrebu. Jer pomenuto najnižeg reda pučanstvo, budući sasvijem prosto, ne bijaše mu ni misao o gragjanskim dužnostima razvijena, s toga trebalo ga je držati samo u ekonomičnom podanstvu svojijeh zemaljskijeh gospara, prema kojima lično bijahu potpuno slobodni (4), i mogahu se iz-

vršivši neke ugovore, svojijeh gospara svagda oprostiti. Ovakovi poredak ne bijaše dakle nikakvo robstvo, već moralna sveza sa gosparima, koja osim što bijaše probitačna po obje strane, podržavaše u narodu posluh prema zakonu, i zakonitijem vladaocima.

Da bi se pak složile koristi gospara zemaljskijeg i kmetova, osnovni zakoni držeći se od toliko vjekova običajnoga prava bijahu ustanovili prava i dužnosti na slijedeći način: Posjednik sa svoje strane morao je zgraditi svome kmetu kuću za stanovanje, za naknadu koje svaka seljačka obitelj, ma koliko mnogobrojna bila, morala je davati svome gosparu samo po jednoga muškarca, da mu radi na njegovijem zemljama 90 dana preko godine, za koje vrijeme dužnost bijaše gospara izobilno ga hraniti.

Kmet mogaše dati zamjenika u devedeseto dnevnoj raboti kod svoga gospara, ili se odužiti u novcima za koji dan rabote, ili za cijeli 90 dana, po pogodbi.

Posjednik dao bi suviše svome kmetu, za mali godišnji poklon od nekoliko jaja i pilića, 400 kvad. rastegljaja zemlje oko njegove kuće.

Niti gospar mogaše samovoljno kmeta iz kuće izagnati, niti kmet mogaše samovoljno gospara ostaviti. A da bi to jedna ili druga strana učinila, u prvome slučaju morao bi posjednik kmetu platiti sva poboljšanja što bi on oko zemlje učinio, u drugom slučaju kmet bi izgubio svako pravo na nakdadu za potrošeno poboljšanje, a to po načelu koji hoće danepokretna poboljšanja ostaju na korist zemljišta, kad se drugčije nije ugovorilo.

Na ovaj način mogao se kmet svagda odkupiti svoje službe, jer drugo nije bila nego najmovina za kuću.

Proizvode što bi davale ostale zemlje od kmetova obragjivane, dijelilo bi se izmegju gospara i kmeta po ugovoru, svojevoljno sklopljenom.

Veće razmirice izmegju vlasnika i kmeta raspravljao bi uvijek sud, brzo, pravedno, nepristrasno; o čem se svak može uvjeriti da samo zaviri u arkiv dubrovački megju osudama konsula i brzoručnijem postupcima (procedure sommarie) sudova republike. Za vrlo male stvari, vlada je našla bila kao prikladno i nužno dopustiti samijem vlasnicima da pedepšuju neposlušne i netočne kmete, a to davajući im oblast da mogu izmoliti u suda naredbu da pogje zdur ili sodat na kuću kmetsku za naplaćenje. Ali bi opet svaku gospodarevu zloporabu, uslijed tužbe kmetove, pedepsao sud. Ovaj brzoručni i umjereni postupak koristovaše osobito samomu kmetu, koji bi na taj način uštedio dangube, dugijeh puta, troškova sudnijeh; a zemljodjelstvo i dobar poredak dobijahu mnogo.

Ovakova stara ustavna sistema — krepošću koje, seljaci stajahu u tijesnom savezu interesa sa svojijem gosparima, — odgovarala je iz mnogo uzroka položaju Dubrovčana. A najglavniji uzrok, bijaše tjesnoća i neplodnost zemlje, te su većom stranom seljani siromasi bili, a uslijed pomenutijeh odnošaja, gospari su im u svakoj potrebi priticali u pomoć. Dočim da su seljaci u takijem okolnostima, bez svake sveze neodvisni posjednici bili, jedni kao siromasi iz nužde, a jedni kao odveć bogati iz objesti, a pri tom surovi ljudi i bez narodnje samosvijesti, kad bi se još slučajno združili sa pograničnijem susjedima, koji bijahu u uljudnosti mnogo većma od dubrovačkijeh seljaka zaostali, mogaše se lasno dogoditi, da bi bili radili o raspadu Dubrovačke slobode i samostalnosti. A ko bi mogao tako združenim divljim čoporima bez vojne sile svagda odoljevati?

Ponašio s francuskoga
NIKOLA PUTICA.

GODIŠNJI PRIHODI	Turskijeh groša.
od glavnica stavljenijeh na dobit u Rimske Založnice (Monti di Roma) za račun Državne blagajne, od prilike	18,400
Od glavnica državnijeh u Beču	35,305
„ „ u Mlecima . . .	6,754
„ „ u Napulji . . .	2,768
Pristojbe na prihode od glavnica koje posebni stanovnici Dubrovački držahu na kamati u pomenutijem gradovima	540
Ukupnost godišnjeg poreza tako zvanog *Arboracci* na brodove dalekoga brodarstva	54,260
Od pristojba pri prodaji posebnijeh interesa u rečenijem brodovima	— —
Od običnog poreza na gragjevini brodova .	12,280
Od konsulskijeh pristojba na istoku . . .	9,210
Od potrošnine na vino i rakiju u gradu i	15,350
predgragjama . . . . , ...	26,095
Od potrošnine na meso u gradu	2,916
„ na svinjetinu	383
„ na meso izvan grada . .	307
Od pristojbe na proizvod vina	4,912
„ „ ulja	800
Od ujma	3,700
Od carinskoga poreza na loj	770
Od gnoja na Pločama	1,380
Od najma na državne zemlje i kuće . . .	2,763
Godišnja ukupnost carinarskoga prava . .	23,025
Čista korist od prodaje soli	30,700
Ukupnost običnog godišnjeg prihoda . . .	252,613

GODIŠNJI RASHODI.	Turs. groša
Plata ministru bivše republike koji stanovaše u Beču	5,372
Plata poslovogji koji prebivaše u Napulji . .	1,900
„ „ „ „ u Parizu . .	1,074
„ „ „ „ u Rimu . .	700
Plata i obični troškovi Carigradskog konsulata, osim izvanrednijeh troškova što se imahu kod Porte	5,612
Plata i obični troškovi konzulata u Smirni . . .	5,800
„ „ „ „ u Soluniću .	2,000
„ „ „ „ u Aleksandriji	2,200
Plata mnogopoštovanim Ocima Skolopima za uzdržanje zavoda javne nastave . . .	7,500
Obični troškovi za uzderžanje nahodišta . .	15,400
Plaće predstavnicima Skupnovlade u državnim knežinama, dvorskim ministrima i ostalijem gragjanskijem činovnicima	46,100
Kamate izplaćivane pjeneznicama raznijeh brastva u gradu na glavnice vladi pozajmljene	3,800
Godišnji trošak za unutarnju upravu i gradsko redarstvo koji se zvaše *Detta*, i bijaše pod upravnom maloga vijeća	36,840
Plaća vojničkim činovnicima i oprava gradskijeh tvrgjava	27,700
Danjak što se svake tri godine Otomanskoj Porti plaćaše i trošak što se uza nj imaše, iznošaše svake godine	25,470
Izvanredni trošak kod pomenute Porte . .	15,350
Za uzdržanje dobrog sporazumljenja s krajevima Barbarije	20,000
	222,818

GODIŠNJI RASHODI.	Turs. groša
Prenosim	222,848
Za obične i izvanredne poslanike i tumače koje je vlada slala k bosanskijem pašama	4,000
Ukupnost običnog godišnjeg rashoda .	226,818
KRATKO OPETOVANJE PRIHODA I RASHODA.	
Običnog godišnjeg prihoda bijaše	252,613
„ „ rashoda bijaše . . .	226,818
Ostajaše svake godine suviška . . .	25,795

1) Ovaj izvješćaj pisan je bio u francuskom jeziku po nalogu Milutinovića, generala austrijanskoga.

Baro Betera rodio se god. 1770 na 20 lipnja od Petra Betere pućanina dubrov. i Marije kćeri Marina Dimitri, obe dvije stare kuće antuninske. Prve književne nauke imao je kod Piarista u Dubrovniku. Godine 1779 otide u Žmirne, gdje mu je otac bio konsuo dubrovački i do nekoliko doba tu postane perovogjom. Vrativši se u domovinu republika ga učini podtajnikom Senata, te god. 1803 pogje za posao u dvor bečki. Po ukinuću dubrov. republike, koje se dogodi na 31 Siječna 1808 po zapovijedi Generala Marmont-a, ovaj ostavi Baru Beteri svu platu dokle mu nagje pristojno mjesto u novoj upravi. To se dogodi god. 1811, i tad Betera postane tajnikom Municipija i tajnikom *degli istituti di beneficenza e degli ospici*, kojima je ravnao punijeh 8 godina.

Na 9 Agosta 1801 oženi se s Anicom kćerom Pera Zuzeri, pućanina antunina, s kojom porodi tri kćeri i dva sina, od kojijeh ostaje živ mlagji sin Pero, jedini ostatak ove stare dubrovačke porodice. Go-

dine 1810 bude zatvoren u monastiru Picrista i stavljen pod istragu političku, jer mu je policija sequestrala bila jedno pismo na njega od Vida Betere, rogjaka mu; koji dospije svoj romantični život u tavnici austrianskoj, i bješe posljedni tamničar *par lettre de cachet* u Austriji. Ali Baro izagje ispod istrage nevin i još ko tomu dobije od vlade austrijanske mjesto Pretura političkoga u Dubrovniku. A to bi 1820 na 20 Spnja. U toj službi ostane do 1842 godine, tad pogje u stanje mira. Prestavi se na 21 Srpnja 1852. Bio je jako učen čovjek i vješt latinskomu, taljanskomu jeziku, i iskren gojilac nauka klasičkijeh. Ali zabavljen vas život s poslima vladinijem i kućnijem nije mogao posvetit rijetki svoj um muzama; i s toga nije ostavio mnogo ploda svoje sposobnosti. Nekoliko spisa o gospodarstvu i o poljodjelstvu i nekoliko pjesama latinskijeh i slovinskijeh, što poznanici u velike hvale, nahode mu se u rukopisu.

N. V.

2) U svojoj knjizi — Della mercatura e del mercante perfetto — prvo djelo poznato o trgovini, dubrovčanim Kotrulji prikara i on svoje sugragjane radi njihove pomame za gragjevinam i kupovanjem srebra, zlata i dragoga kamenja. On je živio XV. vijeka.

3) Opet se ponovila založnica u Dubrovniku; jako je u dobrom stanju i gdje koje godine povjeri u dug preko 200,000 fna.

4) Izvadak iz knjižice što se nahodi u starom Arkivu pod brojem 11, s naslovom: *Fascicolo Rogatorum Consilii.*

Sabato li 6 *giugno* 1807.

Illustrissimo ed Eccmo. Sig. Rettore

G. Marino Domenico di Slatariche.

La prima parte é di accomettere all' Ecclmo. minor Consiglio che risponda a S. E. Generale Lauriston.

« Che noi abbiamo già dato gli opportuni ordini per il ritorno dei paesani mancanti al lavoro delle strade e che li medesimi saranno pure costretti in occorenza con i soliti mezzi di pubblica Autorità a ritornarvi; che il modico assegnamento che si da per vitto ai paesani durante il lavoro delle strade li metta nella dura necessità o di morire di fame o di fuggirsene; mentre che i medesimi paesani quando sono impiegati al servizio legale dei loro proprietarj, hanno in vigor di legge per loro giornaliero mantenimento a oncie trenta di pane, due cutli di vino ed un cutlo di legume, col necessario condimento per ciascheduno; in guisa che se taluno dei proprietarj non somministrasse al contadino il suddetto mantenimento, il contadino non sarebbe per legge nemen cbbligato di prestargli servitù. In quanto poi alla responsabilità dei proprietarj, questi non avendo veruna giurisdizione sui contadini non possono per conseguenza corrispondere per la mancanza dei medesimi; anzi tutte le volte che i contadini mancano ai proprietarj nelle servitù dalle leggi limitata i proprietarj stessi devono ricorrere alla giustizia e braccio dei rispettivi Tribunali.

Narodna epigrafija.

Kad je idea narodnosti zavladala u društvenome životu, tad se je i epigrafija izbavila one davne predsude koja je pri tako nazvanijem klasičnijem jezicima, sve ostale hulila i zabacivala. Dandanašnji, Bogu fala, ne stide se ljudi ostaviti potomstvu uspomenu svojih jali radosnijeh jali žalosnijeh čuvstva, svaki u svome materinskome jeziku.

Ali epigrafija, kao što svaka vrsta književstva, ima svoje vlastitosti; neke od tijeh obćenite i jednake u svijem jezicima, neke opet različne po različnosti ustroja njihova i po svojstvu narodâ, koji njima govore. Da se sastavi nadpis nije dosta nekoliko riječi razmjerno sporediti, a da se sastavi narodni nadpis nije dosta prevesti na svoj jezik grčku oli latinsku epigrafu.

Jezik talijanski jamačno je najbliže srodan latinskome. Najznatniji ipak talijanski epigrafisti Giordani i Muzzi nijesu se strogo držali sloga i ukusa starijeh latinskijeh epigrafa, a ni novijeh Gagliuffa i Morcella, već su iznašli novi epigrafički slog priličan talijanskome jeziku i narodu.

Narodna epigrafija dakle, da se izgladi i savrši, ište da se okol nje radi marljivo i ozbilno: a to je ono što sveosve ostaje da se učini kod nas.

Doslije nije bilo govora o našoj narodnoj epigrafiji, jer smo naš materinski jezik ne samo klasičnijem podniživali, nego, žalibože podniživali ga svijem na svijetu.

Ele je vrjeme da se jednom lišimo takove kukavnosti. Epigrafija nam mora biti narodna: jer je sramota da nam se najposljednja riječ na grebu piše u svakojakom jeziku osim onoga kojega smo za života govorili. Epigrafija nam može biti narodna: jer nam se jezik divno ugagja, kako što svakoj struci književstva, tako, baš bi rekao, najbolje ovoj; budući bo sintetički ustrojen, lašnje se sklanja, nego ostali europejski jezici na onu prostotu, kratkoću i točnost koja se iste u nadpisima.

Jedno se hoće dakle: da naši književnici uvaže, kako je pravo, narodnu epigrafiju; da je ne cijene, kao možebit doslije, za posao nedostojan ozbiljnijeh truda.

Trebalo bi paka da ko sastavi natpisà, ne uskrati ih obnaroditi, da ih općinstvo mogbude prilično prosuditi: jer ako je igdje potrebnita kritika, to je svakako ovdje, gdje nemamo ni pravilà, ni izgledà kojih se držati.

Tom svrhom, nukan od mojih prijatelja, priopćujem, kao pokušaje, neke iz megju natpisà od mene složenijeh u raznijem prigodama; uzdajući se da će mi se, pri namjeri, smjelost oprostiti.

LOVRO KUKULJICA.

I.

DNE IX STUDENOGA GOD. MDCCCLXIII

PRESELI SE U VJEČNOST

JOKO ALINOVIĆ

RODOM NOVLJANIN DOMOM DUBROVČANIN

SRCEM SLAVLJANIN

BIJAŠE ČOVJEK PLEMENITE ĆUDI HRARBENE DUŠE

ODVAŽNA ZNAČAJA

STAVNA MU RIJEČ OPREZAN GOVOR

OBRTAN POSAO

SAMOUK UČENJACIMA SE PRIDRUŽIO

POŠTENIJEM OMILIO

NIKOME SE NE OMRAZIO

KORISTIO SVOME NARODU BOLJE NEGO RIJEČJU

DJELOM

UZ TO ZASLUŽIO

DA BEZ RAZLIKE RODA I ZAKONA

SVAK GA ISKRENO ZAŽELI I POŽALI

VJEČNA MU USPOMENA

II.

MOLITE SE BOGU
PRI SVEČANIJEM ZADUŠNICAMA
B. VRBANA BOGDANOVIĆA
BISKUPA EVROPSKOGA
PREMINUTOG U PRIZRENU
DNE II SRPNJA GOD. MDCCCLXIII LVIII SVOG ŽIVOTA

SIN FRANJEVAČKE DUBROVAČKE OBITELJI
BAVIO SE JE NEUMORNO
PROPOVIJEDANJEM BOŽIJE RIJEČI
I UZGOJENJEM REDOVNIČKE MLADOSTI
DOKLE
NIKOMU DUŽAN DO SVOJOJ KREPOSTI
DOSTIGNE VELIKA CRKOVNA DOSTOJANSTVA

NADAREN OD PP. PIA IX
NASLOVOM
SVOG STOLNOG PRISJEDNIKA
RIMSKOG VLASTELINA I DVORSKOG KNEZA
UPRAVLJAO JE XVI GOD.
USKOPSKOM ARHIBISKUPIJOM
OSTAVIV ZA SOBOM
MNOGI PLOD PASTIJERSKE REVNOSTI

IME MU JE SAČUVANO DO VIJEKA
U ZAPISNIKU VELIKE RIMSKE SKUPŠTINE GOD. MDCCCLXII
KREPOST MU SPOMINJU
I KRSĆANI I NEVIJERNICI SA KOJIM JE BORAVIO
ŽELE GA I NARIJEKUJU
OSAMLJENI BRAT RAZTUŽENI PRIJATELJI

III.

III SJEČNJA MDCCCLXIIII

ZASLUŽIO JE NAPOKONJE ČASTI

MARKO NIKOV KNEZ PUCIĆ

VLASTELIN DUBROVAČKI

DIČNO NOSIVŠI PREKO KOBNOG DOBA

VELIKO IME SVOJIH PRADTACA

AVAJ NESREĆE

S NJIM NESTANE

RIJETKI UZOR STARE DUBROVAČKE KREPOSTI

IV.

ZADUŠNICE

POPU IVANU PULJIZEVIĆU

DUBROVČANINU

SKORO ŽUPNIKU U DUBROVAČKOJ BISKUPIJI

NAJPOSLIJE KANONIKU I ŽUPNIKU U KOTORSKOJ

BIJAŠE ČOVJEK ŽESTOKE VJERE

A BLAGE STRPLJIVOSTI

MNOGO UČEN I MNOGO ČEDAN

RADO SE JE S NARODOM BAVIO

LJUBEŽLJIVO NEUMJETNE UČIO

SIROMASIMA I UCVIJELJENICIMA

SKROVITO POMAGAO

PRED VELIKAŠE ČISTE DUŠE DOLAZIO

NEOKALJANE ODLAZIO

SVOJU SVEŠTENIČKU ČAST

NIKAKVOJ PODLOSTI UZAJMIO

UMRIJE IIIIOG SVIBNJA MDCCCLXIIII

XXXXVIII SVOG ŽIVOTA

POŠTUJTE LJUDI PO BOGU SVEĆENIKA.

V.

POD OVIJEM POKROVOM

LEŽI MRTVO TIJELO

MATA KNEZA PUCIĆA

VLASTELINA DUBROVAČKOGA

KOJI

JEDINO S NEUGODNOSTI VREMENA

NIJE DOPRO DO SLAVE

KAKVU JE DUBROVNIK

NEKADA DIJELIO

TOLIKI BIJAŠE

UMOM SVIJEŠĆU ZNAČAJEM

UMRIJE VIOG TRAVNJA MDCCCLXIIII

SVOJE LXX I DEVETE

VI.

O. SEBASTIJANU FRANKOVIĆU

MALOBRAĆANINU

BISKUPU SIJONSKOME

I APOSTOLSKOME NAMJESNIKU U CIJELOJ BOSNI

PREMIN. XXXOG STUD. MDCCCLXIIII

KOJI KAO STARJEŠINA DUBROVAČKE REDOVNIČKE DRŽAVE

PUNIJEH DVANAEST GODINA

PROSVIJETLI SVAKOJAKIJEM URESOM CRKOVNU SLUŽBU

POPRAVI RAZRUŠENIJEH SAMOSTANA ZATVORENIJEH OTVORI

UZDIGNE U DRŽAVI BOGOSLOVNE NAUKE

POLUČI JOJ PRED ČESARSKIJEM PRIJESTOLJEM

MNOGE DAROVE I POVLASTICE

I UVJEKOVA SVOJE VLADANJE

BLAGOĆOM ULJUDNOŠĆU I MIROLJUBLJEM

NEZABORAVNOME DRUGU POSTOJANOME PRIJATELJU

I DOBROČINCU

FRANJEVAČKA DUBROVAČKA OBITELJ

NAPOKONJU SVJEDOČBU

LJUBAVI I HARNOSTI

P.

VII.

GROB

GJURA AVOSCANI

SVEĆENIKA DUBROVAČKE BISKUPIJE

NAUČITELJA U BOGOSLOVLJU

PRI ZADARSKOME DRŽAVNOME ZAVODU

KOJI

IZNEMOŽEN TAJNOM DUŠEVNOM BOLESTI

SIT SVJETOVNIJEH PRIJEVARA I ZASJENA

DOTRČI AMO K VIJERNOME PRIJATELJU

DA GA ZAGRLI I U NARUČAJU MU IZDAHNE

II KOLOV. MDCCLXIIII

VIII.

PRISTUPITE MLADCI NEŽENJENI
PRISTUPITE DJEVE NEUDATE
NOS'TE SOBOM SMILJA I BOSILJA
NAKITITE RAKU DJEVOJČINU
OVDÍ PÒČÍVA
KATE DROBČICA
KĆI ANTUNOVA
ČUDO DOBROTE I LIJEPOSTI
KOJU ZAVIDNA SMRT UGRABI
XVIII LJETNU
PREKO PIROVNIJEH SPRAVA
NAJZADNJI DAN SRPNJA MDCCCLXIIII

IX.

MDCCCLXIIII

RADOSLAV DOBRETIĆ IVANOV

SEBI I SVOJTI PRIPRAVI

ŽELEĆ DA KOSTI

OVDJE

A DUŠE SE PRI BOGU

SJEDINE

X.

NEKA SE NAZNAČI ZLATNIJEM SLOVIMA
U NOVOJ POVIJESTNICI
DAVNOG DUBROVNIKA
SUTRADAN PO BOŽIĆU GOD. MDCCCLXIII
KAD SE PRVOM OTVORI
UZ OPĆENITO VESELJE
NOVI BUNDIĆEV THEATAR
VELIČANSTVENOM MIŠLJU UZDIGNUT
IZVRSNIJEM UKUSOM IZRADJEN
DIVNON KRASOTOM NAREŠEN
I
NEKA SE VIJEKOM SLAVI
IME LUKE BUNDIĆA
VRLOG OGRANKA STARE DUBROVAČKE PORODICE
S TOGA
ŠTO JE SMIO ZACETI NA KORIST DOMOVINE
U DOBA SEBIČNOSTI I NEMARNOSTI
PLEMENITU MISAO
I PRI SVAKOJAKOJ PROTIVNOSTI
HRABRENO JE ISPUNITI
TIJEM UPUĆUJUĆI
U OTAČBINI GUNDULIĆA I PALMOTIĆA
SA OŽIVLJENJEM PJESNIČKOG SKLADA
SRČANI I DUŠEVNI SKLAD
SLAVA MU SLAVA

MARIJA

POVIJEST KONAVOSKA.

ULOMCI.

I. Pivnica pod kapom.

Njih mislenja sva pristaju
K momu vaju:
Da me iznagju pak zarobe.
Gjorg. Psalt. pj. LV.

— Stotinu hudoba zajedno neka mi put pripriječe, imam prodrijet i učinit što sam namislio.

— Vala! večeras nećeš.

— Za šta neću?

— Zar nijesi razumio što sam ti kazo? — ludo ćeš poginut bez ičesa učiniti.

— I ti baš misliš da će mi oni zasjestit klanac? — Netom čuju, onake gube, bahat našijeh, neće znati gdje se koja stanila.

A pak neka i dočekaju, pos im se ohladio! tri vazda mogu privezat za kite od ćesa, a nož mi i družina podijelit će ostalo.

— Haj boga ti doma! — Bre, ni da su koze nebi tako zborio; pušti vjere ti, sjedi i promisli: bolje je promišljeno nego namišljeno. Lagahno i po zgodi opravćemo poso bolje nego na zor: er, opet ti govorim, izginućemo ako....

— Au jadan ti sam! — da mi je sada ovdje družina ukazo bi ti časom ali ću po zgodi ali ću na zor. — I tako veleći skoči se na noge, škripne zubima i zadrma s puškom za pasa.

— De, de, radi kako ti drago; doći će do malo i družina, ja sam je zvo; samo ako ti se štogod dogodi ne krivi mene, er sam ti kazo što su namislili onama preko vode.

Ovi je razgovor slijedio u sutor badnjega dana megju Vulom, i njegovijem ortakom Pavurom u pivnici pod kapom. Ova je pivnica sa zapadne strane vrela od Ljute pod jednom kamenitom glavicom nazvanom *Kapa :* mjesto po sve na jaban u kršu, i nezgodna pristupišta, svratište svijeh onijeh, koji kako i Vule radili su o inadu, sili i grabšam. Strašivo bijaše u neko doba noći tudar prolaziti, er si mogo lasno na kogagod od takoga društva nalećet. Buka bližnjega vrela, orenje vodâ niz strmenite ljuti, slap iz pod mlinâ kojijeh tuda ima nekoliko, uzmnažalo je strahotu putniku; er ne dopuštujući mu čuti bahat neprijatelja, davilo mu je glas za pomoć povikat. Krčmar bijaše spodoban mjestu; slijep i nijem za sve što bi tu čuo i vidio: a obrtan za svoju koris, hranjaše svegjer pripravna dobra vina i rakije, mesa, kruha i ostale jezbine, neka bi u svako doba društvo moglo naći zabave i podžeći svoje junaštvo.

Tu Vule bješe se ročio sa svojom družinom. U jutro pošlje Pavura po Dunavima i Mrcinam dati na glas dvanesterici, koje on cijenjaše najvaljanije za svoje odluke; po tome naredi mu da siđe u donju stranu, i prokuša što se tamo činjaše; a pak prije noći da dogje pod kapu. Pavur obrtno i razborito momče, opravi naručena, i dolazeći u pivnicu nagje Vulu i pripovije mu kako bijaše dočuo da Mato Matijin, bojeći se one noći kakva nasilja kada sva čeljad budu u crkvi

misljaše su nekoliko valjanijeh drugovâ zapeti busije i čuvati svoju Mariju.

Kako Vule bijaše primio te doglase čuli smo malo prije. Sila mu ne dade razmišljati, nego, uzešćen budući se skočio na noge, otide vidjeti bijaše li krčmar stako i pripravio naregjeni mu bakaljar družini za večere ; i našavši ga spravna i složena u sahan, pun neustrpjenstva dogje na vrata pivnice osluhivat ide li kogodi. Postane tuj za malo, napenje uho, i jur htjaše početi lomit nekakve psovke, kad dočuje ples nogâ i grohot kamičaka s gornje strane pivnice Vrne se brže unutra, prihvati pušku i opeta izhodèći vikne : — Stan — koji si ? —

— Naši smo — odjave dva tri glasa za jedno ; — i nakon malo banuše pred pivnicu četiri osobe oružane.

— Pomozi Bože, kad ste se već dokanili, — reče Vule, ulazeći prvi, i prislanjajući pušku uz bačvu — ja mišljah da već nećete ni doći.

— Dobar večer Vule ! odgovoriše mu opet skupa — a koja je poćera? evo nas, ne može se prije.

— A gdje su ostali ?

— Mnim da nijesu daleko, — odvrati mu jedan od došlijeh.

— Vala ! ako noćas ne uzbudu imat brzije noge, nek ne idu k meni. —

— Nu koja je poćera ? Zar ćemo na Krivošije, pa nam je treba odmah s prvoga večera putovati ?

— Svetoga mi Jovana ! malo manje, — a vidjećeš Šišo. —

Pogledaše ona četiri jedan na drugoga i rekoše nešto iza zuba; a u toliko opeta pripadoše trojica, pak dvojica, a nakon malo druga dvojica, svi jednako oružani, po dvije puške male i jatagan za svilajom, puška velika i struka o ramenu. Nazvaše ulazeći dobra večer, rukovaše se i upitaše se za zdravlje.

Vule ih prebroji, i nagje da mu nema najboljega druga Andrijaša Cjetova. I videći da ne dolazi upita Pavura bijaše li ga zovnuo ili zaboravio.

Pavur uzmućen s prvašnoga razgovora s Vulom, sjedjaše uz vatru paleći ćibuk. Na glas Vulin okrene se i gladeći brk sa sisom od ćibuka, odgovori mu preko volje :

— He! zaboravio Andrijaša, najstavnijeg druga? još nijesam pomahnito ko i ti —

— Da gdje se zabio? priloži srdno Vule.

— U vraga doma kako ti noćas, ai mistobom, — smrsi na po usta Pavur.

Sakupjena družina udilj sjeti se da nešto nije do volje ovoj dvojici, tijem počne šaptati se i razlaziti dvoje po dvoje po pivnici; njeki sjedoše na jednu stranu, njeki na drugu, a njeki uz oganj kod Pavura koji sam mogo im je kazati uzrok nedovolje svoje i Vuline. U to ovi svegjer neusterpljiv, opeta izidi na vrata osluhivat igjaše li Andrijaš, ali zaludu; bahata nečuje se, kasni se. tama sve to jača. Ali opazivši družinu zamišljenu i neveselu, promisli da je bolje od inada krenut je pićem i večerom. Za to obraćen krčmaru :

— Oj Vicko, reče mu, što si se tu osudio u prijeklatu kod vatre? Što puštaješ da družina stoji ovako sjetno neveselo? Hajde ustani, toći rakiju, daj štogodi preda nju; pak prepravi sopru da se večera, jeda u toliko prispije i Andrijaš —

Vicko čovjek sredovječan, malo lukav. a malo i prepaden, opojavi se na ovi poziv, brže bolje skokne iz prijeklata, te ištuči se naknadit od dugoga muka, prične : — Vala je i vrijeme — tu mlatiš ko bat po stupi, a društvo zabundisalo *) i gladno i žedno — A nebojte se junaci — neslušajte što Vule

*) Zabundisati, riječ konavoska, znači stati omušen, biti zlovoljno zamišljen.

prkeka *) Ko uskošena babetina — Sad će vas Vicko probudit — nema vam jadni do mene. — I slijedeći svegjer govoriti, prihvati caklenicu, potrča k' bačvici, odvrne je i natoči rakije, izvadi od nekla jabukâ, te svijem tijem pred Vulu:

— Na ti rgjo! Drž, dijeli i toči, dok ja, tri a dva pet, spravim sopru. Pijte Junaci, pijte brzo, — nu znajte da se na jednoj šanče, a na dvije igje — a pak, Bog se u Trojstvu rodio, — po tri doke svaki — Palinka je ovo stara, podignuće vas, vjere mi, bolje neg Vuline šeremete.

Vule prihvati i stane dijeliti, a Vicko u toliko prostere nešto čilima po trpezi, stavi na srijedu sahan bakaljara, zauli ga dobro i izmješa; prospe nekoliko gvozdenijeh vilicâ oko sahana; iscijepa sitno luča, nažeže ga i namjesti na jedan kameniti stupac na kraj trpeze i kod njega jošter stavi dosta mrva istoga luča za prilagati čijem prvi bi dogorio. Na svrhu natoči bokaru od pet kutala vina i namjesti je kod svjetnjaka. Kad sve pripravi zovne Vulu i družinu da se posade.

Svi pristupe i zasjedu; Vule izkomadi brašenicu koju bijaše sobom donio, pak sjede i on na vrh trpeze.

Žudiš li vidjeti malo iz bližega ovu gozbu? he, dok su još svi oko sahana, privuci se bez straha, te zaviri u pivnicu i vidjeti češ u jednoj kući pozemljušici, dugoj okolo tridesti lakata a širokoj dvanest s jedne strane bačvu do bačvé (sve povaljene i pune vinao), a uz dvije srijednje prislonjenijeh dvanest pušaka velikijeh. U dnu sa zapadne strane ognjište, okolo njega krevete, i jednoga čovjeka sjedećega, posuta pepelinom gdje stiče i vriježi oganj. Na bedrenici prema jugu vrata su zatvorena, a na strani prema istoku trpeza je. Vidjeti ćes okolo trpeze posadjenijeh dvanestericu, lijevom rukom naslonjenom, a desnom oružanom s vilicom gvozdenom pribadati bakaljar iz

*) Prkekati — govoriti što mu drago.

obćenoga sahana. Vidji ko sve dvanes drže malo sklonutu glavu prema zdjeli, migaju brcima, kretaju donjijem kosjerima, i dočim jedan komad žvaču, drugi drže na vilicam, trečega ciljaju u sahanu za ubosti ga. Pogleda im lica, ona su od sebe tmasta, ali uz lučevi plamen, s dimom smješanijem, časom su žutobljeda, časom po sve mračna, a sjena gustijeh brkova tako im krije bradu, da bi reko da je i nemaju. Strašivi su vidjet i na danu, nu pred lučevom sviječom još strašiviji, reko bi nekakve sablasti da su se ondje sastale na jegjek. — Sve je muk, bez daha su — samo čuješ cokot vilica po sahanu — i vidiš one osobe gdje kad-no-kad jedna drugu drne laktom, a iz pod namrgogjenijeh obrvâ namigne na jednoga na vrh trpeze, koji, zamišljen, više je premeto bakaljar po sahanu, negli ga je ijo. — Sad prijatelju moj, kada si ih sagledo bježi prie nego te opaze. —

I do istinu, oni na vrh trpeze, na koga namigavaše družina, bijaše zamišljen. i ne bijaše ini neg Vule. Nidišljija siloviti, sa svjem da nehtjaše sklonut pamet na nukovanja Pavurova, nije opeta hotio kad dobro bijaše razmislio, uvaliti sebe i družinu u kakvo grdilo odkuda bi najposlje imo sramotan iziti. Srce jogunasto gonilo ga je da učini što bijaše namislio, nu hoće li družina tako slijepački za njim usrnuti kada uzazna da ih busija može dočekat na klancu? to ga je plašilo, er konavljanin veli: ko dočekiva ti i bije. Mislio je kako bi što bi, s koje bi strane počeo nagovarati društvo za ohrabrit' ga i za sobom privesti ga. Nu nekako je trebovalo početi, jer već vidio je da i družina neustrpljivo čekaše da joj očituje svoju namjeru i uzrok onoga skupa pod kapom. Riječ mu se bijaše sapela u grlu, tijem za nekako probudit je promisli najbolje je nazdravit; i, dohvativši bokaru s vinom, zagleda se u nju, otere i pogladi malahno brke pak počne:

— He braćo i družino! Ja vas zazvah i sakupih ovdi

postavih sopru da blagujemo — i evo po malo blagujemo — ali vam jošter uzroka ne kazah ovega našega sastanka, — (ustavi se, pogladi opeta brk, pokašlje, pak priuzme) — Evo vam baš s nokta uzroka. — Ja sam naumio oženit se, i oženit se taman s Marijom Mihajlovom u inad svoj donjoj strani Konavala. — Ja je prosih, ali dobre volje neće da ide — vala! rekoh, nećeš dobre, hoćeš silom. Što rekoh ne porekoh: — evo baš noćaš mislim je oteti, pa taman s kućnjega praga. Vi moji svatovi, šeki naši darovi — Što kaže mi Pavur, da nas čeka busija; toga ovaki sokolovi ne plaše se: kumpari (1) ne smijedu ni gledat na ovake, a kamo li ih dočekat. — U zdravlje dakle ni moje, ni vaše, nego u zdravlje one mlade nevjeste koju ćemo noćas dovesti, i u zdravlje onega junaka koji prvi za nju hvati rukom i.....

Još ne doreče kad s dvora zagrmiješe dvije tri puške a zrna im probivši vrata od pivnice udariše po protivnomu zidu.

Pustiti Vuli bokaru a ostalijem vilice, skočit se, pograbiti gjeferdare, i rastrkat se po pivnici za sklonit se, sve bi jedan tren.

II. Ometa.

Smeća smeću smećom smeta.
Gund. Sunčanica.

Ni krčmar od Pod-kape, ni Vule, ni njegov drug Pavur mogahu promislit, da svjetlos ognja koja kroz vrata na noćnju tamu odsivaše, mogla bi onu noć tkomugod upasti u oko, i to još više čijem malo manje neg svaku večer oganj u pivnici gorijaše. Vule zamantran mislima od grabše; Pavur naljutjen

1) *Kumpar.* iz taljanskoga *Compare* riječ od porugljiva kojom brgjani konavoski nazivlju ljude donjijeh sela. Znači po njihovu, čovjeka koji nosi bječve a ne čarape, i koji nije običan oružju i junaštvu, i za to od male vrijednosti i cijene. — Nu nije istinita šala, er i donjeseljani znadu nositi čarape i pušku, i u prigodi valjani su i junaci su ništa manje nego brgjani. —

s mahnitoga nerazbora Vulina; krčmar zadržan spravom večere, ne mišljahu ni od ognja ni o vratima, koja samo zatvoriše okolo tri ure noći kad ju.evina navali jača i stane raspršavati żeravu po pivnici. Ali njeko drugi koji je vazda stajo na opazu, vidje iz daleka onu svjetlos, vidje je i domisli se.

Podvitijeg rukâ, naslonjenijeh pleći uz kućnju bedrenicu, sklonjenom glavom k zemlji stajaše Mato Matijin na šetalištu prema kapi, i misljaše kako bi bolje razredio straže za čuvati onu noć svoju Mariju; brojio je drugove, razabiro je kakvi su, i gdje bi kojega bolje namjestio: riječim, bijaše se baš zadubo u busiju onu, cijeć koje Pavur i Vule bijahu se zainadili u pivnici malo prije. I budući paka uzdigo glavu kako za odahnuti i raspremiti pamet, upre mu u oči svjetlos iz Pod-kape. Zagleda se s prva u nju kako u stvar običnu; ali na jedan mah dogje mu na pamet, da oni oganj, onu večer nemogaše biti ondi po običaju, er toli krčmar, koliko svak drugi na badnju večer bijaše ili na domu ili kod prijateljâ. S toga produlji vrat i zapre još bolje očima, i tad ištom opazi da svjetlos, na čase bi nestajala, a na čase se opeta opojavljala kako da tkogodi iz prid ognja promicaše. Vještomu Matovu oku to bijaše dosta za poznati da u pivnici bijaše osobâ; ter ono doba, ono mjesto, prigoda badnjega večera, sve skupa učini mu posumnit da sve ino ondje imaše biti nego kakav običajni skup. Ali u toj sumnji šine ga nenadno strahovita miso: — Ondi je Vule — ondi mu se sakupja družina za udarit na Mariju. Ko munja kroz oblak prolete mu preko pameti riječi Marijine: *u Božiéne svece.* Brzo brzo prebere u pameti sve što mu bijaše pripovidjela Marija onda, kadar bijaše je noćno, malo dana prije, otišo polazit. Kroz što na jedan mah u žestokomu njegovu srcu probude se sumnja, strah, ljubav i gnjev. Otisne se od kućnjeg zida kako nožem oboden, ter zažarena lica a uzdrmana srca pruži obje šake stisnute put one svjetlosti, i pri-

jeteći, zavapi samo dvije riječi „*vala nećeš*" i uljeze u kuću.

Bijaše se ranije večeralo u kuću Matijinoj, stavi bijaše otišo u Mihajla ugovarati Mariju za Mata, a svi domači u ognjištu. Naš Mato miran er mu ne bijaše ćaće doma, zovne na pod mlagjega brata Pava Bijaše ovi mladić na dvadesetoj godini, u svemu sličan bratu Matu, samo manjega stasa i bez brka, prikladna lica, dobre ćudi, i hrabrena srca. Podložan svomu starijemu bratu kako boljemu od sebe i vjeran mu u svakoj prigodi, bješe zadobio bratovu ljubav nad ine, i Mato prid potrebi veće se u njega uzdo nego u druge. Došavši k Matu na pod upita ga čemu ga zvaše; a Mato, samo hvati ga za ruku, izvede ga na šetalište i prstom pokaže mu svjetlost Pod-kapom. Pavo zapanjen, stane gledati brata, pak ga zapita: šta hoćeš? reci. -- A Mato isto pružena prsta put kape reče mu: Vidišli? -- Što? upita opeta Pavo. -- Onu svjetlost u pivnici Pod-kapom. -- Vidim, a pak? -- Ondje je Vule, slijedi Mato, on noćas misli udarit na Mariju: hoj biti samnom? --

-- Hajde brate! što ti se snjeva; i prije je bilo oganja i svjetlosti pod-kapom, pa šta za to? Zar noćas baš na badnju večer. . . . . .

Ne govori mi išta, neg samo mi reci, hoj biti samnom noćas? -- prireče mu malo srdno Mato.

-- To nije treba ni pitat, s tobom sam i u planinu. --

-- Dobro. -- Hajde brže bolje uzmi oružje: rijet ćemo domaćijem da idemo u selo; a pak kad budemo iz avlije, kazat ću ti što mislim.

Časom oružaše se oba, i dohodivši na vrata ognjišta oznaniše kućane da idu u selo dok bude Misa, pak okrenuše vanka. Domači im nazvaše dobar put bez pogovora, er znadijahu običaje seoske mladosti na badnju večer.

One godine kad ovi dogogjaj slijedio je, mijena bijaše u prav na Božić, i tako noć badnjega dana bila je sa svijem

tmušava. S prvoga mraka vidjela se je kojagod zvijezda, ali okolo dvije ure noći budući jača dunula juževina, nekakvi crni oblaci sakriše ono malo nebeske svjetlosti, i debeli mrak prekrije i nebo i zemlju. Mato i Pavo vješti putu, za mrak i nemariše, dali pače isti mrak sudaro se zgozdno s misli Matovom.

Hodeći tijem mrakom Mato počme tiho veliti Pavu koji ga sustupice slijedijaše:

-- Pavo, ona svjetlost Pod-kapom uzmučila me je veoma, er znam da je Vule naumio ugrabit Mariju u božićne Svece, to mi je ona ista povidjela. Ja sam se dogovorio s jaranima, i mislismo počet noćas zapinjat straže toliko oko kuće joj, koliko i drugovdje na zgodnom klancu. Htjesmo pred po-noća sakupit se; ali oni oganj straši me, da ona napas, mješte po Božić, ne bude baš noćas štogod opravit kad budemo svi kod crkve. Promislio sam za to otiči sad odmah su tri četiri druga taman do u Ljutu, usulit se do pod-kapu i kako mu drago bilo obaznati koji je oni skup noćas onondje.

Pomnjivo je Pavo slušo riječi Matove, nu čujuć svrhu odgovori mu iz pod glasa: -- Žitak je poso usulit se pod-kapu: možemo bit ili opazeni ili čuveni: nas malo, njih dosta, ko zna što može se okotit.

— Za doći pod-kapu, pusti mene za to: debeli je mrak, pokrit će nas. Nu čuj me; ja idem ovdi gorje zvati Mičana, a ti sagji dolje na put pa potrči do Ivelje i zovni ga s vrata, ali po ništo ne ulazi u kuću da ne bi se zakasnili. --

— Pa kako! mi sami četverica? boba ti Mato ne luduj! usulit se su četvericom gdje znaš da jih najmanje ima dvades, nije poso Mato, nemojmo na što noćas ludo nagazit. --

-- Jadan brate, ne idem gonit megdan već samo opajkat; -- nu kad veliš da nas je malo, nek ti bude; zovnuću ovdje gredom Gjuricu Markova, staroga vuka; -- pet dosta nas je, veće, moglo bi biti gore. --

*

-- Gjurica dobar drug, zaglavi Pavo; ti hajde ali ne zadrži se nigdje; ja ću te dočekat na raspuću, ako ti bahneš prije čekaj na istome mjestu.

Razdijeliše se; Pavo obrne niz rudine na put, i brzo dolazeći Ivelji na kuću, zovne iz pred vrata. Pašćenje navali lajat, Ivelja izigje vidjeti da ne bijaše tho god oko kuće. Oglasi mu se Pavo, i budući mu Ivelja, otvorio avliju on mu u malo riječi pripovije uzrok svoga dohoda, i zamoli ga da se brzo opremi.

Na što Ivelja, budući ga uveo u avliju i zatvorio vrata: — O sedamnesti zakone! kako se je pospješio! he — a vala! može mu lasno prisjesti badnji dan i sastanak pod kapom.... Stan.... reko si da će nas biti peterica — malo je — Haj ti uljezi na pod i napi se štogodi dok ja zviždnem Mica.

— Nemoj sreće ti da ulazim. Ti znaš što su ženske, a napose tetku Anicu, ako me zahvati, neće me puštati do ure, vrijeme leti pa bojim se da ne okasnimo.

— Ne boj se za to, ja ću lasno prekinuti sve razgovore: — ulazi, nećeš stati vjerovanje. — Uzidoše obojica; Pavo zaviri u ognjište, i na po glasa nazove dobru večer. Sreća da bijaše mučo! sve ženske skočiše, okupiše ga, i bješe ih mnogo, neka mu hvata struku; neka oružje, čine mu da sjede, i navališe izpitivati ga — odkle ide — kuda će — čemu zvaše Ivelju; — a tetka Anica paka kako najstarija navali večma neg ine. Brani se tužni Pavo što bolje može, pridava im nekakve lakardije, sad veli jedno sad drugo, ele nagje se megju ženam ometen ko pas u raži; kad na boga prispje mu Ivelja s Micom koji ga zovnuše da izlazi.

— Pa kako, skoči tetka Anica, tako odmah? bre nećeš — sjed tu -- nije si se još ni napio — stan malo nije suda.

Da što ste do sad radili? vikne Ivelja -- hajde mamo, hajd brzo donesi rakije, ali dobre ve' -- leti. --

— Nu ga! leti! — ne pada svijet — odgovori stara Anica, cijepajući luč na klupi, pak budući ga nažegla, i britvom, koju potegne iza pasa, načinjajući cjepanice da se razplamtaju, priuzme: — Suda vam djeco kuda će te sad tako na prijeko; vi ne idete u selo, neg slobodno u kakvu. . . . .

— Idemo gdje idemo, prisječe joj živahno Ivelja, hajde, donesi što imaš, i ne drži nas,

— S nama Bog, s nama Bog. — eto idem, i uputi se Anica brebonjeći. — Stara bijaše Anica ali pospješna, otide i donese rakije i smokava, napiše se, i ostavljajući svijem dobru noć izidoše Ivelja, Pavo i Mico.

U to doba i Mato, buduć opremio poso, hmilio niz brijeg sa Mičanom i Giuricom, i malo manje neg zajedno bane on od ovud a Pavo s druzima od onud na Raspuće. Oglasiše se, poznaše se, sastadoše se. Ustaviše se za malo za dogovoriti se kako bi se vladali i što bi uradili. Ali Matu kojemu bješe na srcu sve to prije doseći pod-kapu, bojeći se da u dogovoru ne okasne se, reče družini · — Sad hajdemo prije nego oni otidu iz pivnice: prikulajmo se što bolje možemo, poznajmo ko su, pak će nam i samo pasti na pamet kako se vladati.

— Nije to ta, odgovori mu Ivelja : što hoj tako u tren odabrati i učiniti? dogovorimo se, bolje je promišljeno neg namišljeno, kad budemo omrljali poso kajaćemo se u nevrijeme.

— Dobro zboriš Iveljo, odjavi mu Mato; ali ja ne mislim išta velika raditi. Ubiti neću veg pri nevolji. Evo ti što mislim : ako oni u pivnici budu spravni saći u naše selo za obigravat oko Marije, poplašit ih, omestit ih; i odbit ih noćas na koji mu drago način. Homo dakle, ne stanimo ni časa dok još vidim onu prokletu svjetlos; ako mi paka putem koja pane na pamet, javiću ti je. — Izpuštajmo se, nu ne u daleko: ja ću prvi, ti Ivelja za mnom, a Gjurica nek zadnji ostane: — u ime Božje, mičimo. —

Nitko ne poreče, da li sve ovo šes valjanijeh i u srcu slobodnijeh mladića nategoše i zametnuše se s puškam preko ramena, i u dahu uputiše se. Prvi je Mato; on ne vodi družinu pravijem putem, nego kad sagje na rijeku, obrne na lijevu, pak nakon malo opet na desnu, ter preko njivâ i krajem plotâ uprav na Ljutu. Svegjer mu je oko na *kapi*, i zato kad malo mimogje Vučju-glavicu, bistro opazi trojicu ulazeću u pivnici. Obazre se na Ivelju i tiho reče mu: — Jesi li vidio kako se kupe? — Jesam taman sad ugledo gdje je neko promako mimo svjetlos. — Mato! ovdje treba je misliti kako se ima tamo prisukati, da na štogod ne nagazimo.

— Mislim pobro i ja o tomu, i za to vodim vas ovuder. Kad dogjemo pak na rijeku, nećemo na most, nego bi ja pregazio na čupriji 1), pak dosuko se u Maguda kod mlina i poslušo ide li kogod iz donjijeh sela na oni sastanak. Ako ne bude nikoga, nego samo gornjo-banjani 2), tad ćemo lasno, er ovi doći će svi gornjijem putem, a doli, ostaje nam sve čisto. —

U toliko dogjoše do vode, pregaziše je i priprijećiše na Magudov mlin, gdje se i ustaviše. Juževina bijaše počela jurve dobro puhati, ter nešto huka vjetra, nešto buka ljute, a nada sve mrak debeli pomagaše dobro Matu. Vrata pivnice već bijahu se zatvorila, znak da bijahu svi se dokupili; donjijem putem nema čuti nikoga, od ikuda glasa ikakva ne čuje se; tijem Mato ne imajući išta više izgledati, stane razregjivati svoju malu družinu: — Ja ću, reče joj, Ivelja Mičan i Gjurica dokulati se do Pivnice; a ti Mico i Pavo zasjesti ćete u Dobrašina više mlina i čuvajte od kakve uhode: ne izbacajte puške do velike; a ako čujete da smo mi popucali, ne mičite se

1) *Čuprija*, ime jednoga gaza na rijeci *Ljuti*.

2) *Gornjo-banjani*, seljani gornje strane Konavala.

dok ne čujete naš bahat; jedan kamičak bačen blizu vas, biljeg je da smo mi: — tada, kud nam se svidi. —

Nakon tijeh riječi svi na izgled Matov, priprašiše puške i podvadiše malahno oružje iza svilaja neka im je lašnje na ruci, pak se uputiše. Traćkima poznatijem dopriješe do Kape: Gjurica i Mičan rasjedoše prema vratima pivnice, za oprjet se ako bi kogod opazivši ih, htio jurišiti vanka; a Mato i Ivelja otigjoše sa strane gornje lastovice, gdje znahu da ima Argatnica (1) kroz koju mogaše se zaviriti u pivnicu. Malo po malo i lako lako dovukoše se i nagjoše baš jednu tijeh Argatnicâ otvorenu po više ognjišta: može bit da ju krčmar bijaše navlas otvorio da mu manje dim oči usklapi. Nadazrje se Mato kroza nju, i vidje vas skup muklo posagjen okolo trpeze ; pozno je svijeh jednoga po ednoga, i sudio je po omušenijem obličima da im nešto nije ravno do svrhe. Na taj pozor uzhlapta mu se srce i pomisli : joh jadna Marijo ! ili nešto grdno motre o tebi, i strahoća misli čini im mučati : — ili te pod silu oteti — ubit mene, jali tebe ko te ne uzmogu odvesti : — ili ih je strah vidimice udariti, pa misle o kakvoj izdaji.

Ljubav i gnjev razdraže ga žestoko; s prva ublijedi, pak se zažari, zablještiše mu oči, stisne sa svom snagom gjeferdo, uzdigne ga, nanese ga na oko i hotije kroz Argatnicu u vas oni skup opalit ga; nu Ivelja ga drne sa traga, veleći mu : pazi da svi ne izginemo. Sjeti se tad Mato svoje družine, slimi pušku, i stane opeta viriti unutra. Nu kad vidje Vulu gdje bijaše nastao napijati zdravicu, i čuje one rieči: *oženit se baš Marijom i pod silu, onu istu noć*, otisne se od argatnice ko da ga zmija obode, uhvati Ivelju za mišicu mrmljajući ištom

(1) *Argatnica*, nazivlju konavljani onu supljinu, koja ostane u zidu iza gradiva i u kojoj bijaše namješten lijes *Argat* na komu stoje zidari kad grade.

da ga razumije: Vidio sam i ćuo već dosta: hajdmo k Gjurici i Mićanu; kod kojijeh kad prigju reče im na po usta: Udrimo iz pušaka u vrata, a ti Ivelja stani na opazu; ako kogod izleti na vidjelo prije neg okrenemo udri, nu smjereno, u sred pasa gdje mu nema glasa. To rekavši oboriše iz tri puške vatru na pivnicu, pak brže neg munja, sa svijem da je mrak, niz brdo okrenuše, a za njima Ivelja s nategnutijem čarkom. Kod Dobrašinova mlina vrže Mato kamičak, i izkočiše ona dvojica koja ondje zasjedoše, pak svi skupa sagjoše na rijeku, pregaziše je, i tad samo ustaviše se za nabiti puške.

U to doba učini se pobuna u Pivnici; neko skače tamo neko amo, podbija oružje, ali nezna kud će, kamo li će; dok Pavur čujući da na dvoru nejma ikakve vike, doge krajem zida do vratâ, otvori ih puškom, skoči se do tli, pak mahne vanka. Njegov izgled uslobodi ostale, iztrčaše iz pivnice, i raspršaše se simo tamo iskati jeli gdje kogodi. Vule s prva zabušen a potlje razljučen peckanjom srama i osvate uze vapiti: — Gdje si kurviću! — šta potajno udaraš? — amo, ako si junak da se ogledamo! — Pós ti se ohladio! — Znam te koji si — Vala! kadgod te desim.....

— Šta ričeš kao mahnit? — hoj da iz mraka na glas ko zapali ti, sa svoje strane vikne mu Pavur, — šut i pazi hoj li kakav trag poznat, oli ćuti gdjegodi bahat.

— Vraga ti češ opaziti trag po ovakome mraku, dodade Vukale Perov, jedan od družine. — Ovdje gornja strana neima prsta, ovdi su donjobanjci; jurišimo na rijeku, mrak je, ko zna da ne zaskočimo.....

— Hajde Boga ti! jurišit ćeš na rijeku, srdno pritječe mu Vule, — ko da se nemore neg na jednomu mjestu pregazit? — Ai! može biti da se ovuder gdje krije kurvić, i da me služa i ruga se — Ah! sajdite braćo, tamom ako ćemo svi ovdje poginuti, samo da se osvetim, pa konj p....

— Revi revi magarc, smrsi opeta Pavur, ja sam ti velio, pa kad nijesi htio, drž —; bolje oni čuvaju tebe neg ti njih. —

Oni preko rijeke, vidješe ove iztrčati iz pivnice, čuše i viku i riječi Vuline, s česa Mato namisli bolje prevarit ih. Otisne Pava i Mičana put sela da jave Mariji i ostaloj družini neka bi stali svrh sebe; a on s inijem okrene niz rijeku put Obotâ. Kad se bijahu malahno odmakli reče Ivelji: — Okrenimo kako da ćemo niz Pale; tamo gdjegod Mico pripjevat će štogod Vuli, a mi ćemo izbacit po koju pušku i tako metnuti varku ko da smo iz donjijeh konavala, i omesti onega pasa još bolje: a nakon tega uporavit ćemo kući.

— Homo, nu s opazom da nas ne preskoče, odgovori Ivelja.

— Krenuše dobro nogama; blizu Pala Gjurica, ponuka Mica da pjeva, a ovi zakašlje se prvo, pogladi brk, pak stavljajući prst u uho, klikne istresajući grlom jedno dugo dugo *Oj* — pak za tim:

Mili Bože na svemu ti hvala!
Ne bojim se Vule ni smokavâ.

pripočine malahno pak slijedi:

Što mislio ikad ne shvatio,
A mi družbo zdravo i veselo.

Mico zaglavi a oni izbace četiri puške.

Kad Vule razumije riječi i čuje puške, veće baš ne znade na komu se dijelu svijeta nahodjaše. — Raskriviti se izbacit jednu kuburu, pak drugu, pak pušku veliku, sve bi jedan tren. — Haj krst ti . . . . (i izvali jednu od njegovijeh). Ne bojiš se Vule? Vala znati ćeš prije sutra, gubo kumparska! —

Oboti, mjesto gdje se sastaju dvije rijeke *Ljuta* i *konavoštica*, — *Pale*, put je koji niže Obota sa *Svrla* vodi niz polje konavošca.

Baba ti šišam! — Auh jadan ti sam! (vapio je klimajući glavom i kucajući se dlanom po prsima) da mi je prilećet ondje gdje su oni, do bi se za paru šeitanu. —

Mato htjaše ončas nakon pripjevke uporavit u selo, ali Gjurica ne htjaše. On veli Matu nek s Iveljom otide kući a dabi on i Mico, za još bolje umetnut trag, otišli niz Pale i opet zapjevali i zapalili.

Pristane Mato na volju Gjuričinu: Hajde baš tako, odgovori mu, mi ćemo vas čekati na krinjicam; samo pospješno.

Ovi se u polju razdijeliše, a oni pod kapom, videći da više neima koristi tražiti vrnuše u pivnicu, neko srdan, neko poplašen, a neko i zadovoljan da poso bijaše izvjetrio. Gatali su, ko bi mogo biti, ko ne bi, nu u tomu se ne skladaše. Vule svedjer misljaše o Matu Matijinu, ali mu razbijahu miso one puške kod Pala.

Trpeza još bijaše kakvu je ostaviše; bakaljar nedojegjen, kruh rasut, luč na stapcu dogorjen. Šišo prvi pristupi, stakne ono izgorjetine na stupcu priloži novijeh komada luča, razpuha i napravi vidjelo, pak zovne Vulu i družinu da dogju dojesti ono što im bijaše izostalo, a po tomu daće se razgovarati.

Svi prihvatiše poziv i pristupiše k ostacima, sam Vule nehtije, nego slijedi krakati uz pivnicu niz pivnicu. — Na jedan put stane i motajući okom po družini, reče: a neima ovdje Andrijaša! da mi nije po kom vragu on noćas štogod oposlovo?

— A — zavape svi složno prestajući bosti po sahanu. Andrijaš?! — ni po što: — svi zanj glavu. —

Da čemu ga nema ovdje? —

Bit će ga štogodi omelo: bome svak ima svojieh, pak....
— Muč te, mučte, prisječe im Vule, i potrča na vrata. U to začuše svikolici kako u daleku zapjevat, pak nakon malo izdušiti dvije puške. Vule se vrne s riječima: Eno ih dolje na dno Pala; nikako ne znam ko može ono biti, Mato?

majde bojim se... — Nije ne slobodno, rekoše skupa Vukale i Šišo, er kud bi ga vrag tamo dolje nosio. Ono su ti za nago kakvi iz donijeh konavalâ, (slijedi sam Šiso) te budući naljegli ovudar, i oćućeli za nas u pivnici, htjedoše nas malahno poplašit. —

— Vulu nek ne plaše, da ne vide druge, zaglavi Vule i sjede kod bokare, napije se, i javi družini da već nema za onu noć puta k Mariji, ere je njeko opajko za njihov skup u pivnici. S druge strane po riječi Pavurovoj, Mato s busijam imo je jur biti na svomu mjestu, još mučnije dake budući pristupište k selu, nije se više imalo misliti o nikakvu poslu u donjoj strani, nego trebovaše čekati bolju zgodu. Napiše se po jednom svikolici, zapališe čibuke i uputiše se na trag. Svega puta Vule nije riječi progovaro; nepristavno mislio je o uzroku svoje omete: da je Mato, kuda bi išo niz Pale? — ako nije on ko drugi mogo je biti? — Dvoumio je, nu veće držo da nije Mato, nego da jest: - mudar bio al se prevario. —

II. ULOMAK

Braća.

> Kad sam u miru s susjedom odgovorit ću Braći; kad sam u miru s Braćom odgovorit ću kralju.
> *Poslovica Konavoska.*

Jutro je, i sunce poskočilo, a domačini u selu Marijinu promiču po vratima i dozivlje susjed susjeda.

— O Pavo njihov ! (1) Dobro ti jutro.

— Dao ti Bog dobro; — Koga zvaše ?

— Ja, Pavo ! je li Niko Paskov dolazio te zvat po podne na Braću ?

— Jest; a što ?

— Znaš li, bolan, za što nas kupi?

— Bome neznam: da nije gdje kakvagogj šteta?

— A ja, nije slobodno, er bi se znalo. Dà nema se ić na rijeku ?

— Može bit ili na rijeku, ili na pute.

— Puh ! kakvi su ovo starješine ! kupe na braću a ne kažu za šta. Vala ti ja Pavo moj ovo: Todore svaki dan to gore !

— Vala susjede Cvijeto baš tako.

Nu ostavimo domačine u svojoj nezadovoljnosti; a dok Niko Paskov, bratinski starješina, obagje selo i zapovije skup

---

(1) U Konavlima susjed susjeda zove *Njihov.* Tako mješte rijeti: *idem u susjeda,* veli, *idem u njihovijeh.* Za zazvati čeljade iz susjedove kuće, zove ga, o Pavo njihov — o Maria njihova i. t. d. *U njihovijeh,* znači u susjeda.

na braću i ovi se saberu, homo malahno vidjeti ko su ta *braća* i koji uplice ima u životu konavoskomu.

Braća konavoska, a cijenim i ostalijeh našijeh sunarodnika, po momu mnijenju, nije ino nego jedan mali i davni ostatak općinskoga vladanja, s kojijem u ono staro doba, kad puk ili nemaše gospodara vrh sebe, ili ga imaše s vlasti uvjetima ograničenom, uredivaše s općenijem dogovorom posle svoje toliko unutrašnje koliko izvanske. Ali kako svaka stvar na svijetu vedba stara se i promjenuje, tako i u konavlima promjenujući se razlike vlade, župana trebinskijeh, knezova konavoskijeh a na svrhu dubrovačke gospode, ovo općinsko vladanje spane i lik promijeni. Sila bješe jača; svaki novi gospodar, pokratio bi općini malahno noge; ter kidajući malo danas, malo sutra osakatiše ju najposlije tako da nje vlast zbije se samo u one seoske posle za koje zemaljski gospodar ili ne htijaše ili ne mogaše mariti.

Pod dubrovačkom vladom, to općinstvo već malo se brojilo; ali konavljanin ipak ga je brojio. Nikakva važna nebi opremio bez sakupit se u dogovor; megju se stavljali bi zakon selu, koga nije se smjelo pristupit, pedepsali bi odmetnika, odgovarali bi na zahtijevanja gosposka; otkuda i dogje poslovica koju na početku poglavja naveo sam: kad sam u miru s susjedom odgovoriti ću braći, a kad sam s braćom, odgovoriti ću kralju. Budući paka narav našega seljanina, svegjer pritezati bijelj na se, lasno se moglo dogoditi, da, s onom starom misli *„skupština može što hoće“* oprla bi se ta općina kadgogj ondašnjoj vladi cijeć kakvijeh novijeh zakona, poreza ili globe, i za to bude sa svijem zabranjena.

Ali našemu puku skupština je život; neka se zabrani pod jedno ime, pod drugijem uskrsnuti će; zabrani je u selu, činiti će je u gori; nedaj mu je javnu, sabrati će se skrovito. Tako naši konavljani kad već ne smjedoše činiti seoske skupštine,

a oni prevrnuše na crkovne, nazvaše ih *Braća*, i učiniše mudro. Er pod sjenom jedne skupštine koje očiti poso bijaše samo uzdržanje seoske crkve, skrovno htijaše joštera uzdržati stare svoje prave i običaje, nu s ovom razlikom da se veće nije kupio vas puk nego samo domaćini; i tu tako *s demokratične obćine* (prostite, nemojte mi se narugati ako velim) prigje naš konavljanin na *oligarkičnu Braću.*

Ustroj ovega Brastva prostan je. Dvije starješine sa svojom riznicom koja napunja se dacima godišnijem to su ti jedan faktor; svi domačini zajedno sakupjeni to su ti drugi, pa bog te veselio. Svaki brat, oli ti kuća, osven onoga što podava za trošak svoje seoske crkvice, dava jošter za bratinske posle po kojugogj oku pšenice i vjedricu vina To sprema se kod starješinâ za raznijeh potrebâ: za platit globu za kakvu poljarsku štetu, kojoj se krivac nepozna; za harča kad se radi oko seoskijeh putâ, oko rijekâ; za onu pogaču kruha i vjedricu vina koju potrate braća kad pokopaju mrtvoga svoje skupštine, i t. d. Sve što nakon toga prestane na svrhu godine prodava se i pjenez prilaga se u riznicu.

Jednom na godinu, i zna se kad, sakupe se braća u jednoga koga je red zapo, da se u njega goste, ko što je danas riječ. Ti dan iz riznice kupuju se meso i oriz, a gostijonik daje od svoga, vino, svinjsku bedru slanu, i dvije kokoši. U toj prigodi nosi se novi datak, trošak pregleda se, dugovi isporavljaju se, i potrebna za došaste godine privigja se. Na užini po podne, starješine onoga godišta, budući se prije dogovorili, punom čašom nazdrave onoj dvojici koju su odabrali za buduće starješine, i sa čašom predadu im starješinstvo i vladanje. Sva ostala braća kliknuv u napijanje potvrde odabrane. Tako se čini svake godine bez inada i zavidosti, ere sva braća treba je da se obrede, budući da niko ne može izmaknuti gozbi i starješinstvu.

Starješine paka dužnost je paziti na sve ono što utišti unutrašnjo dobrostanje svoje Braće; opaz imaju na baštine da ih ne tari životina, na vode, na pute, na zlice da ne uzrokuju neprijateljstva i smuće. Za to ove pozovu kadgogi pred Braću, pokaraju ih, a kadno-kad i kaznu batima ili globom; i kaznenomu treba je mučati; ere ako bi otišo tužiti pravdi, bit će mu gore. Veli konavljanin kaznenomu ako hoće tužiti se — Pazi! — Znaš li što bijaše na Mljetu kad ubiše kneza? — Rekoše Mljećani: Bat. — A koje držo Bat? — odgovoriše: Svak. — Pa ni habera — Pazi da ne bude i tebi.

Starješine jošter i sva Braća, paze na kućnji mir i seosku slogu, i za to, da se ne komade obitelji na dijele, ulože svu svoju obrtnost i pomnju za smiriti domačina sa kućnjom čeljadi; i samo ondar kad baš vide da skupa ne može jedna obitelj živjeti puštaju nek se podijeli kuča. Vrh djevojaka imaju osobito oko; er budući ove čestokrati uzrok ne malahnijeh smućâ i seoskijeh štetâ, hoće starješine da ona nema držati ruke su veće mladića. Za kojega se pošteno vjeri za toga neka i bude; i ako bez uzroka htjela bi otići za drugoga, bome starješine sakupit će braću, te će pozvat i oca i djevojku, i stavit im pred oči nerazložito postupanje, posljedice štetne, i kadnokad ako se štogod grubo privigja, usilovat djevojku, da ide ondje gdje se prvo obečala, i tako selo oslobodilo se štetâ i osvetâ.

Starješina ili po sebi kad je potrebno, ili ako ga jedan od domaćina zamoli za kakav glavni poso, koji mogo bi doticati svu općinu, pozivlje, ili ti, kako se običajno veli, *kupi na braću*. Štogod Braća skupjena budu riješila i naredila, trebuje svakomu izvršiti; i ne, možebit, toliko cjeća straha kakve pedepse, koliko cijeć sramote da ga nebi iz braće isturili, (er i to se dogagja, ako i u rijetko, s onijem koji neće da poznaju bratinske naredbe). Sramota je tad velika; na zdravici

njegova krsnog imena treba je ispuštit riječi: « *megju braću dolazio, mjesto mu činili, čast mu nosili* » er ne majući svoje braće, nema s kijem ni da zasjede, a tomu je priča i sramota.

Budući se ovako upoznali s konavoskom braćom slijedimo sada našu povjesnicu.

Stari Mihajlo bijaše obazno za očito nasrtanje jogunastoga Vule, i za putovanje Matijino u Captat; bijaše pozno da veće Jovaš ne bijaše oni tajni domaći neprijatelj svoje Marije; a bijaše i dočuo, ere se čukalo po Konavlima, da je sudac zovnuo Vulu i teškomu zaprijetio da se progje Marije Mihajlove i svake štete i nasilja na nje kuću i selo. Sve je to stari poznavo, ali mu i pak bijaše kako mutež pred očima, iz koga išta bistra ne mogaše iscrepat. Sučeva prijetnja dobra je, mislio je, nu ako onemu vragu zavrti štogogj, to će on lasno sve zabacit; skrojiće mi štogod, pak preko granice u Tursku, kako što su i drugi; pak onda?.... Imo je stari dobro opleće svoga plemena i Matijina, ali to bijahu stvari posebne i još ne bijaše pokušo svoju braću hoće li ona biti za njega.

Za to, govoraše sam sobom; — Vule mahnita er vidi da amo još Braća nijesu izkečili zube; pa misli da će mu bit taman, kako snijeva, a kad bude do neke da će mu je turit i pod silu. Vala neće! još je živ stari, još nešto broji megju braćom.... Znam ja, znam, kakoću učinit da oni pas ne smradi mi oko kuće. Sakupit ću braću, ali neću doli na Raspuću, ne, nego uprav ovdi na podu; pak..... ha.... pripraviću im štogod, pak ćemo se lijepo razumjet.... Ova mi je dobra! -- po sedam zakona — još jadan u ovoj glavi ima mozga.

I tako govoreći izide iz kuće, nagje starješinu Nika Paskova, i zamoli ga da bi sakupio Braću; pak se vrne opeta u kuću, naredi svojoj Luciji da za po podne ispeče jedan *čerek* ovnovine, koga bijaše prije dan dobavio, i da svari kupusa na dobroj pastrvi.

Kad bijaše veće jedna ura po podne sagje Mihajlo na Raspuće, mjesto gdje se običajno kupe, da dočeka Braću i tu nagje da bijaše jur došo Pavo Jozov, pozdraviše se i zasjedoše.

— Što su zakasnili domačini, reče Pavo, nema još nijednoga.

— Doći će, doć, odvrati Mihajlo, još ima dosta do noći. A eto o' tamo dvoje gdje laze.

— Nek idu vjere ti, ere imam nešto posla, pa bi želio prije se....

— He, kume moj, prisječe mu Mihajlo, i ovo je poso i ne mali; kad Braća se kupe trebuje sve ostavit i naći se na mjestu.

— Bome, kume, ako se budemo slušati, biti će dobro, toli ne, prohmuća pa proli.

— Taman ti je tako.

— A znaš li kume, čemu se danas kupimo na braću?

— Poustrpi se, a znaćeš.

U toliko pristupe Niko Paskov i Pavo Cvijetov starješine braće, pak nakon malo stari Luka, Vlaho Matov, i jedan po jedan sve dvadeset, i petero braće od sela. Pozdraviše se i zasjedoše iz pod puta, cijeneći na staromu padalu dijeliti svijet i razloge. Poćeše o čemugogj i divaniti, kad stari Luka videći svijeh iskupjenijeh, — Da nu, braćo! reće, nijesmo ovdje da plandujemo već da vidimo poso za kog smo zvani. O starješino kaži čemu si nas skupio.

— Imaš razlog dundo Luka, uze govoriti Niko Paskov, radimo o čem imamo. Evo za što vas skupih. Ovdje, dundo Mihajlo naruči mi da sakupim braću, er da imade jedan težak poso, koga sàm ni po što ne može da razdere; trebuje mu pomoć Braće. Evo njega, eto vas kaži svak svoju, pa Bog! —

Svi se obazrješe na starog Mihajla, a ovi ustavši na noge progovori: He — moja poštena braćo! — Evo imam poso i baš poso. Mi velimo: dva oka dobro vide, a četiri još bolje:

pa nekako ja se bojah sam cijepati jedan poso, s koga nebih htio, da bude ikomu štete a najskoli mojoj poštenoj braći i selu; i za to vas zamučih ovdje. Nu braćo moja, nije poso od dvije riječi, niti bih htio da oni koji putem prolaze čuju i uzaznadu naše stvari. Neg vas molim, potrudite se do·u mene u kuću. Ovdje je blizu; pak ćemo zasjesti kó ljudi, prodivanit, a uzred i napit se da ne budete se u zalud mučili. — Kume Luka, kume Vlauša; jeli ovako dobro? —

— Bome ja bih tako češće kupio se na braću, odvrati posmijehom stari Vlauša: ako su braća kaderi, ja bih volio u zatvorenu, neg ovdje na putu gdje ovo nješto mrzla vjetrica stare mi kosti prožima.

— Posluh posvetilište, odjave ostala braća; hajdmo u dunda Mihajla neće nam biti z gorega. — I ustavši, svi za Mihajlom upraviše. Kad dogjoše u kuću, zasjedoše na okolo a stari na svoje mjesto na vrh trpeze; protere malo čelo i brke ko da se promišlja, pak počme iz tiha.

— Braćo moja bićete čuli, da sam ono moga djeteta tamo obećo kumu Matiji, koji mi je pošteno prosio, i ugovorio za svoga sina Mata. Svemu je plemenu milo, djevojci je ugodno - šta više ima se tražit da se zgotovi poso? — Ali vragu poslu ne manjka. Ono što htijaše biti mirno, evo ide da se smuti, a da bi do koga iz sela nebih ni žalio; već tamo nekud iz divljijeh strana zavije se *nevjera* (1). — Oni lopov, neka mu ovako rečem, Vule Petrov iz Dunava, nasrnuo je taman kó pjano prase, na ono moga jadnoga djeteta, i traži da je otme na sramotu moje i Matijine kuče, i svega našega sela i Brače. Oblazi mi oko avlije, prijeti, dočekuje putima: eto u oči Vlasića da bijaše otišla u Grad, nikadar je svoja kuća već htjaše

---

1) *Nevjera*, znači *zla godina*. Tom riječi služi se konavjanin da pokaže da ima kakvu jaku suprotivu ili ometu. -- *Manjgura* znači djevojka.

vidjeti. U toj prigodi malo što ne poginu mi Jovaš, — To ja ne mogu više trpjeti, a sam branit se ne mogu; neg vas lijepo molim kažite mi što vam se o ovomu svigja. Da vam ko nasrne na kuću i poštenje, kô sad meni Vule, bi li ste se oprli, ali bi ste se puštali dušmaninu? — Kažite mi de kako vam se cijeni, vaše vam vjere i obraza.

Stane muk u braći nakon riječi Mihajlovijeh, pričnu gladit brke, klimati glavom i pogledati jedan na drugoga, ka' da ištu koji će prvi počet, dok na svrhu Pavo Jozov progovori:

— Kume Mihajlo! opora je stvar, nema zbora. Kad čovjek pošteno ugovori djevojku, da mu jedan pàs dogje ometati, mnogo je. Nu reci mi malahno: da po kom vragu nije se *Manjgura* njemu gdjegogj izustila, ili od njega štogodi primila; er tako nasrtanje nije bez ništa.

— Nije kume Pavo! odvrati mu stari, nije sreće mi moje nikad ništa, kroz taj uzrok, zakleo bi ti se za moje dijete. —

— Dobro to što ti veliš, prihvati Pavo Cvijetov drugi bratski starješina; ali ti neznaš što djevojke rade kada se nagju s mladićem na putu. —

— Hajde, boga ti Pavo! odgovori mu živahno Mihajlo; ta za nj nije ni znala prije neg se obečala za Mata. A umijem ti i ovo kazati, da još prije dvije godine neg je isprosio Matija, ono dvoje djece bijaše uhitili megju se vjeru božiju. —

— Ču li me, kume Mihajlo, prihiti stari Luka; de nu dé; zovni, ako ti nije muka Mariju, da je pitamo ovdje pred braćom. Poštena je, ja je poznam, odgovoriće pravo; pak ako ne bude išta o toga, svi ćemo za nju. —

— Tako baš, rekoše svi skupa.

Zovne Mihajlo Mariju, koja nakon malo stupi na pod problijegjena i ne bez straha. Ćućela se u svôm srcu čista od svega ali opeta bojala se braskoga suda koji bijaše za djevojaka oštar i kadnokad nepravedan. Što se hoće, mislila je, da

*

za uklonit ubojstva, posjek vinograda i koje druge štete sela, ne budu me poturit gdje mi nije milo? Ako to bude, velila je sama u sebi; mrtva sam ti na taj čas. Pogleda je stari Luka i domisli se nje blijedilu i strahu; tijem za posokolit je i otresti je, reče joj ljubezno: « Ne blijedi Marija, ne boj se; nijesu braća hajduci Vulini: ti si do sad vazda bila poštena, uhvam da ćeš biti i sada. »

— Hvala dundo Luka na dobroj riječi, odgovori mu ponižno Marija. Ne blijedim od straha, nego me stid pred ovako poštenu braću uljesti. Luda djevojka što će činit megju tolikijem starješinam. —

— Dobro zbori, ja, nije luda, — pozna se *soj;* 1) izusti se stari Vlauša.

— Ču li me Maria, uze opeta govoriti stari Luka; što te budem pitat pravo ćeš mi kazat, kô da mreš. Ne moj se išta bojati, mi ti nećemo ništa, samo nam kaži pravo.

— A česa ću se bojati, odgovori Marija, kad sam megju poštenijem?

— Dobro. Reci nam dakle prije neg te je ćaća obećo za Mata, jeli ti igda Vule štogod govorio, ili ičesa darovo: i ti na koji mu drago način, spuštila mu kakvu riječ da ćeš bit njegova? —

Sa svijem da se nadaše temu upitanju, ali ipak smuti se malahno Marija, i poblijedi; nu, uzdajući se u svoju pravednost, brzo otrese se, pak zapirući očima u nebo a stavljajući ruke na prsi reče:

— Nije, Onega mi koji me sluša i gleda. Čista sam od, svega: nikakve riječi nijesam ispuštala, ni od njega primila dara. — Pak svrnuv oči na oca slijedi: — Prvi i zadnji put

---

1) *Soj* znači krv, pleme, rod. — *Pozna se soj* — običajno veli konavjanin za rijeti, pozna se od koga je roda, od koje krvi i t. d.

što sam ga (u zo čas) vidjela bijaše kada me nenadno stigne u Bagdan - dolu. Tada sam, meni nesrečnoj! poznala što oni pas misljaše; i da Bog od nekud ne nanese onuda nekakva Donjegorca, ko zna što bi bio od mene uradio, kad mu rekoh, da se mene progje, er da ja nijesam za njega. —

— Ha, skoči tad Pavo Cvijetov, dakle ti je govorio da bite uzeo? —

— Pak što je za to, odvrati osvijesno Marija, može tako rijeti i komu drago, ali treba je čuti što će rijeti djevojka i kuća joj.

— Ali prije ti je Vule govorio da će te uzeti neg si se bila obećala Matu: slijedi s naporom Pavo.

— Nipošto, odjavi stavno Marija.

— To tako ti govoriš, ali to se ne može.....

— Pst -- dosta veće, nesluži Pavo navaljivat na djevojku, uze govorit Niko Laskov. Ja poznam Mariju bolje neg iko, er sam se ovdje iz kuće oženio. Ona ne laže, već ti je istinu rekla o Pavo! i opeta velim ti, dosta je. A ako ćeš što bolje obaznat zovi Jovaša, on će ti kazat.

— Što će nama Jovaš i smokve, vikne stari Luka. — Marija, reci nam po tvojoj duši, je li sve istina što si pred braćom rekla?

— Jes, dundo Luka! moje mi duše i zdravlja, i današnjega mi dana, sve istina kô da sad mrem.

— Haj ti tamo Marija, haj, i donesi nam malo rakije da se napijemo, pa ne misli o ičemu.

— Aferun dundo Luka! taman tako najbolje. — zagrmi više glasa zajedno.

Kako na ljetnom žaru uvehli cvijet nakon tiha dažda pojavi se i ožive, tako tužna Marija povrati se i obeseli na riječi staroga Luke i braćin glas; ponižno mu za to zahvali i brzo otide donijeti što joj bijaše zapito.

Dok rakija dogje, učini se velik žamor megju braćom.

Složiše se ne puštat djevojku neg branit je, nu o načinu kako, e brate moj, ne bješe lako. Njeki je htio da se budu odmah oprijeti oružjem, drugi ne, nego samo pri potrebi; oni veljaše čekati na klancima Vulu, pak ga ohladit kô pašće; ovi da ne, nego samo poplašit ga. Jedan ovako ćemo, svaki svoju cijeneći da mu je najbolja. Na svrhu nakon mnogo trlambuke zaglaviše: da na ime sve Braće zaprijetiće se Vuli nek se okani Marije; i oznanit ga da su braća uzeli djevojku na svoj vrat, zato ako bi najmanju dlaku opravio ili djevojci, ili ikomu od kuće Mihajlove, da će imat sve selo na stopi. Priglaviše paka Mihajlu da ikuda ne pušti djevojku iz doma, dok se poso ne očisti; a svakomu od braće da budu imat oko i uho vrh Vule, i njegovijeh ortakà, za općeno vladanje i obranu.

U to dogjoše na pod Jovaš i Marija; ova stane dijeliti voće a Jovaš točiti rakiju. Napiše se redom i po dva puta. Rakija probudi šalu, i pričeše se podbadat kako je običaj konavoska. Pavo Cvijetov svegjer malo nazuban, ali bez uzroka, na Mariju, napijajući drne Jovaša veleći mu: « Zdravo si Jovo! nije ni ovo bez tebe moglo bit.

— Od Boga ti zdravlje, odvrne mu Jovaš: a što to bez mene ne mogaše biti?

— Tako nešto; ele, malo ti, malo Marija, zameli ste kašu, da po svom prilici, neće je ni gjavo pokušat.

— Kume Pavo! Marije se progji, imena ti tvoga, er ona ovemu poslu nije kriva, koliko ni oni koji se nigda nije rodio na svijet. — Ove mi mučene rakije (1) (i prolije nekoliko kapi iz gostarice) ona je čista od svega, a samo ona jogunasta glava, Vule Petrov, svemu je ovemu uzrok; ja ti umijem kazat. —

— A ti? — prav vala kô trklja!, doda podrugljivo Pavo.

---

1) *Ove mi mučene rakije* — običajna zakletva konavoska kad česagogj povijeda i rakiju pije. Ovo i ina oklinjanja koja navedoh u ovoj povjesnici, nijesu moje izmišljotine, nego su uzeta iz usta onega puka.

— Ne velim ti da sam prav; i za to se kajem i prošte- nje pitam pred svom Braćom. — Ali kad vigjoh kako misljaše oni pàs, i što htjaše da uradi; tvrdu ti vjeru dajem, da za njega već prstom ne krenuh. — Matu sam dužan život; — vala za njega ću prigorjet do duše; a za Mariju i dušu. —

— Jovo ! tako s prva bijaše radit, reče mu stavno staro Mihajlo. —

— Što ćeš, dundo Mihajlo! vilovna glava; pa nema drugi neg prosti mi. —

— Da da već smo te čuli, sinko Jovašu, i prostili smo ti. Ostavimo te smokve više, — što bi da bi; — nego ti hajde u ognji- šte k Luci, ter, ako je spravno, donesi, nek braća užinaju; a ti Ma- rijo, brže bolje zovni Jovu, prosterite trpezu i spravite što se hoće.

Pak obračajući se k Braći slijedi : — Čujte me braćo, je- dna mi dogje na pamet i ne gruba, a što se vama čini ? — Da pošaljemo po kuma Matiju, nek bi došo časom do nas; pa da se s nama lijepo razumije, te da onda on opeta uglavi njegovu braću, porad jedinstva i sloge. A -- što vi velite ? meni se čini da nije luda ova !

— Po moju sreću dobra ti je, odgovori za svijeh stari Luka. — Nu der Niko Paskov, pošalji jednoga od mlagjijeh, nek zazove Matiju: nu valjano, da je prije amo neg tamo.

Niko Paskov otisne jednoga po Matiju; a u to i trpza bi pripravljena, i braća zasjela i dojela baš pastrvu, kad na vratima poda prikaže se stari Matija i vikne: Pomozi Bog družino, i dobar vam večer!

— Dobar došo, dobar došo kume Matija ! Pomogo ti Bog i sreća! hodi amo blizu mene, odvrati mu s vrh trpeze Mi- hajlo: Bome si brzo potežio.

— Našo me manjak 1) amo u klepju s težacima, te me

1) *Manjak* - dijete podraslo - Stari konavljanin i mladića zove *manjkom*.

zovne, kaza mi što mi poručiste, evo i me k vama. I tako govoreći dogje do Mihajla; Marija mu digne kabanicu i čibuk, družina se pozbije i učini mu mjesto na vrh trpeze.

— Čuj me Matija, hoćeš li malo pastrve? mi smo sada dojeli; vjere mi dobra je, evo ti ako te begeniše.

— Hajde de — pribodimo da se i napijemo. Nu reci mi što je ovi skup? — ali se danas goste braća u tebe.

— Sad pojedimo malo i napojmo se, pak ćeme i divanit, ne ćeraju nas turci. —

Nikolica, mlagji sin Mihajla, već bijaše donio pečenku, i Jovaš izkomadio je i prestavio pred svakoga tamo i amo po trpezi. Blagovaše, sve ošturiše, i dobro se ponapiše, pak zapališe čibuke. Tad stari Mihajlo, tihom besjedom sve pripovije Matiji što bijahu braća ugovorila i za što ga bijahu zazvali. Nakon česa ovi, i s onom nekom njegovom naravnom žestočinom, uze govoriti:

— Hvala vam braćo; — najprvo, gdje ste se ovako u ljubavi sakupili i prividjeli za ovaj poso; pak hvala vam gdje ste i mene pozvali megju vas, i čast mi učinili. Ne bojte se: i ja ću sakupit odmah sutra našu braću, i uglaviti ih dobro što se radit ima.

— Ovako se hoće: — nego što? — da oni keljavci smrde nam po selu, i gospoduju našom djecom i našijem poslima? Vala ne, dok smo živi! — Prsi im trebuje ukazat, nek bježu miši u planinu gdje su se i oblegli. Samo braćo jedinstvo i vjera; nek smo dvoje braće u selu, ali smo opet jedna braća, jedna krv, jedno selo; što dakle vi uzbudete obaznat, nama odmah na glas, a što budemo mi, odmah ćemo vama: pak onda, što Bog da i sreća junačka. — Eh, da je pusto jedinstvo vazda vladalo u Dubrovniku, ne bi bio unj nigda francuz uljego, ni Crnogorac opalio Konavle ni.. ali ga bijaše nestalo, pa sve k vragu. Er pogledaj; udari jednijem prstom

po trpezi -- vidiš kô se prst svija a trpeza ne kreče se: — a stisni dobro sve pet zajedno, pak udari šakom ovako -- (i to rekavši, skoči na noge pak udari snažno pesti po trpezi, a plitice i bokare zacokotaše, i braća, koja se ne nadahu udarcu, streptješe) vidiš što se radi? -- kuća se trese a lica bljede -- Kad budemo svi u jedinstvu, ne bojmo se ikoga, neg samo onoga koji je gorje, (i ukaže prstom nebo). — Laka vam noć, i ja odoh. —

Ustadoše svi malahno zabušeni s Matijinijeh riječi i klimajući glavom jedan proć drugomu potvrgjahu besjedu veleći: baš ima pravo, onako ti je taman, jedinstvo i Bog.

Jedan od Braće ogrne Matiju s kabanicom, a Mihajlo pospješno stane dozivat Nikolicu da pripravi dundu Matiji luča za puta; pak obračen k starómu koji bijaše na odlazku: Čekaj bolan, reče mu, kad si potežio? vidiš da se ne vidi, hoj se slomit gdjegogj; pričekaj malo dok donesu vidjelo.

— Vala imaš pravo, baš ne vidi se prst pred okom. Brzo ti li se ovo naoblači i smrkne!

Nikolica pripravi luč i donese ga, Matjja otide, a za njime nakon malo braća vratiše se na domove navijestit mlagješini sve što se bješe oni dan zaglavilo. —

MATO VODOPIĆ.

PJESME

Pijerka Marquis-a Bunića (Bona) 1)

I spomena bi se izgubila da je lasno
zaboravljati ko mučati. Tacit.

Rodio se Pijerko, pri svrsi prošastoga vijeka, od vlastoske kuće Bunića, koji su od starina na glasu u istoriji dubrovačke književnosti i politike.

Za ustanka suproć Francuzima (1813-14), što su na prijevaru posjeli bili Dubrovnik (27 Svibnja 1806), i starodavnu i slavnu republiku hajdučki ukinuli (31 Siječnja 1808), zgrabi i on oružje, kao i ostala mu braća da izganjaju tugjinca iz drage domovine 2).

1) Ko mu je trn u oku slovinsko ime uz latinsko, neka zaviri u istoriju domaću, osobito u spomenike Nikolajevića, Miklošića i Pucića; a da mu je manje truda, bolje nego igdje, u Daničićev rječnik, pod riječi : Bunić. Ovo nek služi za sva ostala imena dubrovačka koja su prešla u istoriju.

2) U brke svakom nastojanju i spletkam francuskijem, kako će megju gosparima zemaljskijem i kmetima, megju gragjanima i seljacima, megju pukom i vlastelom zametnuti sumnju, mržnju i protivnost interesa —-jer im je najlašnje (tamo njima) gospodariti gdje nije sloge, a gdje je jes, tu je razmeću;— netom puče glas: — Ko će u vojsku za republiku, neka nosi sobom oružje i potrebitu hranu — iz svijeh sela, od Sutorine do Kleka, provrvi zemlja malijem i velikijem, te svi potrču da se okupljaju pod znamenom sv. Vlaha. Toliko je još bilo ljubavi u prsima dubrovačkijem za domovinom i zlatnom slobodom; tako je svakomu dosmrgjelo bilo tugje vladanje!

Ognjevit i junak na srcu, kad ga pošlju s malom družinom da očisti Gruž i Pile od neprijateljâ, tako vješto i smiono opravi posao, da se do samijeh gradskijeh vrata tisnuo, i tu barjak narodni zabo, baš u brke Francuzima; koji se od toga dana već ne usugjahu izvesti noge iz grada. 3)

Bilo prosinca god. 1813, još ne osvanuo deveti dan, kad Francuzi prihuljaju se s Ploča sa svom silom da udaraju na dvore Antuna Sjerkovića u Gružu, gdje se nekoliko našijeh nastanilo — ciglo njih pedeset, ali pedeset lava; — megju njima i Pijerko sa mlagjijem bratom.

Četiri debele ure trajala najžešća vatra s jedne i s druge strane. Sa Srgja, Lokruma i grada pucali neprestano topovi, jeda dubrovačka vojska, koja stojaše na Bosanci i na Zarkovici pod upravom Iva Nadalića 4), plemenita rodoljupca, ne razabere za puškaranje u Gružu i ne priskoči im u pomoć. I udjede vragu lukavština. Ali naši sokolovi nit se plaše, nit popuštaju. Njih žesti, u nejednakom boju, spomena stare slave i ljubav prema otadžbini i slobodi.

Pod živijem sipanjem dubrovačkijeh zrnâ, dobitnici na stotinu razbojišta, glasoviti Francuzi, ili padaju ili odstupaju.

Hura! slovinska krv slavno i junački nadjaćala tugjince. — A gdje nam sebi, pusta, da je slobodna pamet vodi?!

Dubrovčana poginula cigla dvojica, ali, žalosti! i Pijerko leži megju ranjenijem, ogreznut u krvi. Zrno mu probilo prsi.

Netom general francuski obazna za njegovu ranu, gle izu-

---

3) I u gradu je poslije ustanuo narod, te republiku proglasio. Kad se razvio opet nakon pet godina sv. Vlaho pred Lužom, veselju i viki nije bilo kraja ni konca, a nekakav stari sodat hljupne na tle mrtav od radosti.

4) O slavnom ovom vlastelinu puna su usta hvalâ u suvremenitijeh istorika. — Za istoričku stranu ovoga životopisa vidi: *Fragments sur l' histoire politique et litteraire de l' ancienne république de Raguse. Antoine Duc de Sorgo* — i — *Memorie riguardanti l' insurrezione seguita a Ragusa nel* 1813 e 1814.

čnosti ćućenstva u neprijatelju! pošlje na vas trk liječnika u Grnž s preporukom da ne ostavlja Bunića dokle ga smrti ne izbavi.

Dugo je bolovao i jedva kutarisao.

Što se za njegova bolovanja dogodilo ako ne znate vi, što za slavnu istoriju vašijeh otaca ne hajete, te ste u vašoj kući kako tugjinci najnemiliji, propitajte de! vaše stare ili suvreme spomenike; oni će vam kazati potanko, što meni danas ne ide u besjedu.

Uz ondašnje naše silne nezgode, barem je utjeha i ponos za svakoga poštena Dubrovčanina, što su vlastela, digni njih pregršt, 5) u onom teškom i završnom času, održali dostojno čast Dubrovnika i imena svoga. —

Stoprv Pijerku zarasla rana na prsima — ona u srcu za izgubljenom domovinom ni do vijeka—dotuži mu stanje u rodnom mjestu, te se stavi na put da obigje istok. Još se nahodi nekoliko pisama u stihovima, što majci i nekakvoj prijateljici pošiljaše iz Kaira. Odovle htijaše da se preseli u Ameriku i tu da započne nov život: ali udes, koji ljudske odluke ispravlja ili zapleće, stigne ga na putu, te ga oženi.

I vrati se u rodni Dubrovnik uz molbe stare i mile roditeljice

Plemenite duše, značaja cijelovita, vatren republikanac i narodnjak, gledaše s ponosnijem okom na križiće, kavaljerate i čambelanate — mršava zamjena, sramotna dika za ljudi koji izgubiše dom, slobodu i vlast.

On, dostojan slavnoga imena svojijeh praotaca, koga mu nijedna kraljevska čast umnožit ne mogaše, ostane čist pri svome nebogastvu 6).

A utjehu, koju nije mogao da nagje megju ljudima, potraži Pijerko u krilu književnosti narodne, gdje je nekoliko njegovijeh starijeh osvjetlalo lice sebi i otadžbini.

---

5) Gdje je Miloša kako da ne bude i Brankovića!

6) I ne bijaše sam; još nam drugijeh plemenitijeh karaktera ostavi ono doba na izgled — ali im se izjalovilo sjeme!

Čitava gomila svakojakijeh pjesama, kolenada, maškaratâ, 7) komedijâ i dramâ, što ostavi u rukopisu nakon sebe, svjedoči nam za njegov poetički, osobito komički dar, i za čistoću jezika i duše mu.

U doba kad je svak, ko je mrve znao zamrčit crno na bijelo, hamao svoje pero i svoju dušu u nepristojnijem hvalama i metanisanjima — od šta nam ostaje (horresco referens) cijela biblioteka na grčki, latinski, taljanski i slovinski jezik naštampana — on jedva da je ciglu jednu pjesmicu začeo, ali ni dovršio ni poslao, na čast Mihajla Obrenovića; gdje je htio da pozdravi osvitak — Društva Srpske Slovesnosti — što je onaj knez ustanovio svetom namjerom. Čujte:

Tako djelo blagodarno
Raznalo se na daleko.
Svačje srce Tebi harno,
Svačju ljubav Ti si steko.....

a niže:

Pod pepelom iskra žije;
Potlačit je tugjin neće,
Dok žive nam jes Srbije,
I Mihajla da š njom kreće.

Ova misao, ili da bolje rečemo, ova narodna slutnja pretjecala je onda u Dubrovniku svačije mnijenje.

Kako se i zašto dao na dramatiku pripovijeda nam on isti u nekakvom pismu, gdje veli: da promišljajući o siromaštvu našega theatra obujmi ga misao da skupi i uvježba

---

7) Propalo bilo sve na moru i na suhu, do prepukla siromaštva, ali narodni običaji, ono što se ne grabi, ko biće, hajdučki, još ostajali živi u Dubrovčanima, koji su preživjeli nesrećom svoju političku slobodu. Htjelo se, cijeli naraštaj da poklopi ploča, dokle su nas sa svijem *civilizirali*.

Što je naše bilo, kolende, maškarate i t. d. smetlo se pod otar, a iznjelo na palog *casino*, *puben-bale*, *soirées*, *madame*, *fraile;*... puna vreća svakoga blaga božijega; — ali čista obraza i vesela srca, boj se, dragi moji, da su se naši stari naužívali i za nas.

prikladnu družinu, koja bi prikaživala po Hrvatskoj i po Srbiji u našem lijepom jeziku 8).

Tu plemenitu namjeru za cijelo bi i izveo bio da ga nemila nemoć ne zaskoči. Ali i na postelji bolesti svoje, ne okanivši se predrage misli, nego uzdajući se da će s vremenom oblakšati, tratijaše i ono malo zdravlja u slaganju i pisanju, danom i noći, kô da je htio sve što mu ostajaše života iscrepati na korist narodnju; te sastavi tako do 30 komada dramatičkijeh 9).

Smrt ga skobi u toj svetoj namjeri i prestriže mu u jedno život i radnju god. 1846.

Iz njegovijeh pjesama izabrao sam ovo malo, većom stranom šaljivijeh — a ima ih ovakijeh breme — samo da upoznam općinstvo sa ćudi njegova duha, i sa čistoćom i bistrinom njegova pisanja.

Pijerka Bunića još spominju u Dubrovniku, osobito stare gospogje, koje nam ga prikažuju kao ljepotu od čovjeka, puna živoće i dragosti.

Pošten, veseljak, vješt udaranju, 10) pjevanju i slaganju pjesama, koje čudo da je svakomu ugodio i za sobom dobar glas ostavio!

NIKŠA PRESLIČIĆ.

---

8) Vidi = Dubrovnik za god. 1849, na str. 158. — Ondje Pijerku nameću pridjevku *Lukarić*; to je pogreška mješte Luković; ovako zovu Buniće po selima.

9) Ovo su naslovi njegovijeh dramatičkijeh djela: 1) Barov pir; 2) Vrijedna domačica; 3) Jačinto hvastalo; 4) Domaće ogledalo; 5) Igrač; 6) Bolje promišljeno, nego namišljeno; 7) Knežev sud; 8) Najzadnja naredba; 9) Krepost Ludovika Kralja Ungarskoga i ljubav Tvrka Bana od Bosne; 10) Murat pod Biogradom; 11) Muhamed II u Bosni; 12) Stranoliujbje Crnogorca; 13) Mariana; 14) Župnik od Stravče; 15) Nenadna zgoda; 16) Rat dubrovački sa Stjepanom Kozačom Hrcegom S. Save; 17) Dalmatinski ribar; 18) Prijevar gubi prijevarnika; 19) Rat Kostrumanića Stjepana su četiri brata Radivoja; 20) Razboriti Škipić prezvan amerikan; 21) Pero Lisica prezvan Salomun; 22) Tri kralja bosanska; 23) Zlogovorni Kriještalo; 24) Krunoslava u Carigradu; 25) Naopako djelo Banice od Etolije; 26) Zločinstvo; 27) Starac zaljubljen; 28) Ti smiješne zgode; 29) Mrnarska vjera; 30) Grizenje Dragutina kralja od Srbje.

10) U Dubrovniku se od davnina govori: udarati u *violin* u *pianoforat* (pianoforte), i t. d. Ko za ovu riječ udarati u ovom smislu nije znao, neka je upamti i neka se progje kovanja.

I.

Mladoj prijateljici

Slatko spavaj dušo draga
    Kad n'je misli da te smeta;
    Al grehota 'e mladjeh ljeta,
    Da brez družbe sama spiš!
Al u dugo nećeš spati
    Bićeš i ti obljubjena,
    I ti bićeš zadružena,
    Vjeruj sama nećeš spat.
Ljubav san će rastjerati,
    Razgovor će ljubav biti,
    Ljubav će ti slatko riti,
    Što ne mogu tužan ja.
Zadružena u ljubavi
    Kada draga budeš steći,
    Jednako ćeš hodit leći,
    Ali tadar nećeš spat.
Pitaće te tvoj ljubovnik:
    Ljubi li me srce tvoje?
    Odgovori: drago moje,
    Ja te ljubim, evo na!
Ko se tako srećan rodi
    Da će blude tvoja biti?
    Ko će tebi ugoditi?
    Ko će tebi smestit san?

II.

Istoj kad je nazvala mačka s pjesnikovijem imenom.

Rekli su mi l'jepa Made,
— Velika ti na tem hvala —
Da si dragom tvomu sade
Mašku, ime moje dala.

Al za miran sa sv'jem biti
Rad bi samo Made znati:
Hoj gje na me promisliti,
Kad ga budeš milovati?

Pravedno bih još znat htio,
Ćućet kad si me počela,
Da si maška, što ti 'e mio,
Nazvat Pjerkom najvoljela?

Ako Made mene ljubiš
Ko što ljubim i ja tebe,
S česa ludo vr'jeme gubiš,
Ter nemilo moriš sebe?

Smiri veće tvê požude;
Moj mi podaj, dušo, dio;
Izvršeno nek uzbude
Što je Višnji odredio!

III.*)

Poslušaj Kate
Dušo mà l'jepa
Kak mi se c'jepa
Srce za te.
Gjegod te čujem
Gjegod te vidim
Srcem te slidim,
Ginem za te.
A kadar oči
Vrneš na mene
Srce mi vene,
Već mrem za te.

Kadar mi usta
Tvoja što vele,
Gvozdene str'jele
Kušam za te.
A kada blizu
Sjediš ti meni
Vas plam ognjeni
Budem za te.
Na isti način
Danom hodeći
A noćno speći
Mislim na te.

Kad bi mi rekla
Da sam ti mio,
Zdravlja bi dio
Ja do za te.

IV.

Nekakvoj djevojčici što je za starca pošla.

Djevojko mlada
Stara što ljubiš,
Vr'jeme što gubiš,
Što ćeš mu ti.
Studen star sjedi
Pokraj ognjišta,
Ne može ništa,
Što ćeš mu ti.

Kada bi htjela
Da 'e muška glava,
On tada spava,
Što ćeš mu ti.
Ako bi s tobom
Vr'jeme da progje
Slabos mu dogje,
Što ćeš mu ti.

*) Ove tri, što idu, i još nekoliko pjesama, stavio je on sam u mužiku.

Bešice l'ječi
    Kadar ti služi,
    Zimi se tuži,
    Što ćeš mu ti.
Cv'jetak ti žalim
    Take mladosti!
    Star je pun kosti,
    Što ćeš mu ti.

Uzmi mladića
    Da te rastrese;
    Starac se trese,
    Što ćeš mu tí.
S mlad'jem bi rekla
    Pomozi Bože!
    A star ne može,
    Što ćes mu ti.

V.

Razbludna đikla
    Ište ljubovca,
    Neće trgovca
    Hoćeš l' je ti.
Ona je mlada
    I dosta l' jepa,
    Ište ga sl'jepa,
    Hoćeš l'je ti?
Svegj je rumena
    Ko cv'jet od v'jenca;
    Ište ga n'jemca,
    Hoćeš l' je ti?

Puna 'e taštine,
    Plaha ko muha;
    Ište ga gluha,
    Hoćeš l' je ti.
Vazda trholi
    Vjetru je slična,
    Hitra jezična,
    Hoćeš l' je ti.
Jedina kćerca
    Na svome stanu,
    Ne štedi hranu,
    Hoćeš l'je ti?

Dobro razberi
    Da te n'uskori,
    Pak odgovori:
    Hoćeš l'je ti?

VI.

Nekakvoj gospogji.

Rekoh: Majko *) moli sina **)
Da me starca ne progoni
S oči mi ga već ukloni
Da se sa mnom ne šali:
Dokle mlad sam i zdrav bio
Zna da š njim sam izmjenivo
Igre svake, š njim uživo,
Al sam veće odmogo.
Ona sm'jehom odreče mi:
Moliću ga, da vesela
Uzdrži te do pepela,
Živa vatra da budeš....
— Hotjenstvo je Božje dakle
Da te ljubim i mahnitam,
A ti daj mi što ti pitam
Vazda vatra da budem. —

VII.

Nekakvomu staru gosparu koji je cijenio da lijepo pjeva a nije imao glasa.

Starac slavić na kamenu
I brez krila i brez glasa,
Stane pjevat uspomenu,
Svê ljubavi, stara glasa.

*) Lada, Venere.
**) Leljo, amore.

Još se vara ko i prije
Ljubi izbranu da će steći,
U razbludi glavom vije
Vas zatravjen zgodnom sreći.
Ali mješte drugarice
Mješte ljubi dogje šteta,
Jer ga bježeć ine ptice,
Samo sleti k njem *čuveta*,
Puna himbe i lukavstva.
On zabušen ne zna ženske
Da su r'jeći pune masti;
Ter se na prut sl'jepi od veske.
Ista zgoda muškoj glavi
Svegj udjene na ovem sv'jetu
Kad se u staros gdje zatravi; —
Ljub ne nagje, neg *čuvetu*.

VIII.

Golubović u.
za njegova pisma u Zori Dalmatinskoj

Golube pitomi zašto se divljaš,
Al sebe istoga veće ne poznaš?
Ter zemlju blaženu, što te rodila
Ti bježiš, ko da si zvijer nemila?
Bre! kako ne poznaš te divlje tice
Privarne da su zle prijateljice,
I na te da zlobe videć da iz doma
Doletio si k njima, nauka pitoma!
Sad kažu tu gje si, gorski da gučeš,
I grgje neg divlji brke da sučeš;
Da jezik naš slavni nemilo kvariš
Ko i ti da s jarcim korisno ćariš.

Čuj! krsti se vraga, očisti sliku,
Slados općenomu vrati jeziku.
Ko Gundulić, Gjorgjić piši i govori
Ter će te krunîti njiovi lovori.
Golube pitomi nemoj s' divljati
Jer ne ćeš se moći poslje oplakati.
Tvrdoglav ne budi; pamti ta svjeta —
A opet ti želim sva dobra od sv'jeta.

IX.

Poslanica lijepoj mladoj gospogji.

Starac tvojim pred vratima,
Gospogjice mlada, prosi:
Čisto srce sobom ima,
Koga na dar tebi nosi.
Ugledaj ga s pravednosti,
Slatka 'e ljubav i u starosti.
On ne traži druge stvari,
Neg uza te dušo stati;
Da mu 'e dvorit tvoje hari,
Da ga čuješ uzdisati.
Ugledaj ga s pravednosti
Slatka 'e ljubav i u starosti.
Tvoja l'jepos uzrok mu je
Mnoge tuge i nescreće;
Prosi: - nek me pomiluje:
Ak me mrtva vidjet neće.—
Ugledaj ga s pravednosti
Slatka 'e ljubav i u starosti.

Znati ko je, ak bi htjela,
    Popušti ga stupit k tebi,
    Budi mirna š njim, vesela,
    Dobra učini njemu i sebi.
    Ugledaj ga s pravednosti
    Slatka 'e ljubav i u starosti.

X.

Nekakvoj gospogji koja se podnosi misleć da je još lijepa.

Podnosita, u ime česa,
    Ti si Nike u svojoj glavi,
    Ali c'jenu u napravi
    Ti na sv'jetu misliš steć?
Da si negda l'jepa bila
    Za skladnos t' je vjerovati;
    Al za platu ni gledati
    Hotio te ne bih sad.
Pogledaj se od vrh glave,
    Što se reče, do dno peta,
    Prid ogled se ti prošeta'
    Ter ćeš vidjet kakva si.
Naštipana crna lica,
    B'jelom masti pomazana,
    Sva t' je koža ižvačana,
    Jer s' je odveć mazala.
Uši su ti ko u magarca;
    Oči su ti ulupjene;
    Kose su ti opadene
    Ogledaj se, jeli laž?

Imaš brke od junaka;
Nejednake crne zube;
A ta pusta tvoja gube,
Misliš strašna da n'je stvar?
Što ću r'jet o crnu vratu
Suhu, komu nije para?
Bora mi si od bakaljara
Oštru kožu stavila.
Ne maš ništa 'ko na dlanu
A prsi su nadignute;
Nabila si vune žute,
Poznati se očito.
Nebi obruč od *barjela*
Okružio t'jelo tvoje.
Ak n'je vuna, reci što je;
Koga misliš da varaš?
Kada šetaš, što se vrckaš,
Da si mlagja dvaes godišta,
Ne bi niko reko ništa;
Al ti se sad ruga svak.
Ko je s tobom na posjedu,
U skupštini kadgogj bio
Reko 'e da se izgadio,
Toliko si jezična.
A ti misliš u svoj glavi
Da te svuda časte i hvale;
A sve vode nebi sprale,
Što se na te govori.
C'jenu steći truda nije;
Skladan c'jenu sobom nosi.
Ali ko se sam iznosi
U dnu će se vazda nać.

Ne sudi se po napravi
Ni dobrota, ko ni krepos;
Očita je kako i l'jepos
Narav ljuska po sebi:
S tega Nike budi znati,
Priobražena ak si stala,
Da t' je himba ta propala;
Svak te pozna kakva si.
Mlada, l'jepa, ni bogata,
Ni od visoka soja n'jesi;
Zato kaj se: Moji gr'jesi!
I oholna nemoj bit.
Ter kadar te pokajanu
Puk i narod ljuski vidi,
Sv'jetla obraza tad izidi
Na sv'jetu ćeš c'jenu nać.

XI.

1836

Pozdrav Rijeci.

Zbogom gore i dubrave
Žive vode, ribe i tice
Zbogom l'jepe djevojčice
Ostaviću već vas ja.
Približa se crna zima,
Treba 'e meni bježat veće,
Al kad dogje premaljeće
Iz nova ću k vama doć.

Kada bude sve zeleno
I ružice procavćene,
Nadajte se vidjet mene,
Ak ne budem u raj poć.
A sad valja ak i u silu
Da sam srca utrnuta
Ko kadar me mori *guta*
Koj se l'jeka i ne zna.
Baš različne nemirnosti
Nesrećnoga čeka'u mene;
Osvem gute, osvem ž . . . ,
Tisuć jada imam proć.
Mislim što bi bilo dobro
U toj zgodi učiniti;
Al se mogu i ne mučiti
Vrha 'oj neću nigda nać.
Zbogom, zbogom ostanite;
Svako dobro ja vam želim.
Hodeć ak se ne veselim,
Uhvam veseo k vama doć.

XII.

1838

Prava ljubav.

S one strane zove od R' jeke
Mlad ljubovnik dragu svoju,
Ali ona u pokoju
Ko 'e zaspala, tako spi.
Zvat je stravljen ne prestaje,
Glas mu odljega kam i gore;
Trudi smrtni njega more,
Jer ga draga ne čuje.

Sam se sobom jadat stane,
I nje l' jenoš kori odveće;
Od svoje se tuži sreće,
Misleć zanj da ne haje.
U to ona speći snjaše,
Da š njim vidi drugu vilu,
I ljuveno u nje krilu
Da zagrljen slatko spi.
Skoči speći sva stresena,
I s prozora u glas viče:
Ah! nemili neharniče,
Ter si mogo izdat me.
Bije prsi b'jele svoje,
Skube žute svoje vlasi;
Na daleko jad nje glasi
A jednako svegjer spi.
Kako junak ljubi svoju
Čuje jadat i plakati,
Skoči hitro preplivati
Tek od r'jeke za k njoj poć.
U čas isti na kraj r'jeke
Ona prešno doli dogje,
Ali san joj još ne progje,
Nego speći zagazi.
Plije ona s jedne strane;
S druge plovi nje ljuveni;
Raholi se val i pjeni
Ko pod plavi kad vozi.
Al crn oblak tad zastupi
Od mjeseca dobar dio,
Da on nije ni vidio,
Prema njemu gje plije.

Blizu nešto plješkat čuje,
Da 'e ždrljiva riba sudi;
On zaviče, nju probudi,
Zbugjena se utopi.
U najvršnji čas života
Mješte vapit i zvat Boga,
Ona samo dragog svoga
Po imenu zazove.
Istom tada on po glasu
Spozna dragu svoju ljubi,
Al u strahu da 'e ne izgubi,
Za njom u dno zanjori.
Nigda na vrh već ne izide,
Voleć svršit život tako,
I s̀ njom poći ak i u pako
Nego brez nje na vrh doć.

XIII.

1841.

RIBARSKI RAZGOVOR.

LOBRO, TROJO, *i* MARIN.

LOBRO. Pričekajmo tu Marina
Škaprlende Pera sina ;
Prodavo je ribu u gradu
Kazaće nam što tam radu.
TROJO. Sinojke sam i ja bio.. .
LOBRO. Što ši čuo i vidio ?
TROJO. A šta hoćeš da ti rečem ?
Ja pr'je gledam da utečem.
Ništa vidiš oko sebe
Nego jade i potrebe:
Sa sv'jeh strana jauče se.
Dobro staro spominje se ;
S današnjom se tugom jada
A goroj se sutra nada.
LOBRO. Kad govoriš ti toliko
Tu je Trojo zlo veliko.
TROJO. Zavezaše na baštinu
Da se plaća desetinu,
Kako trudit sva godišta
Red bi bilo, baš za ništa.
LOBRO. Nećeš plaćat ak ne rodi.....
TROJO. Tu baš pamet luda uhodi ;

Jer ne ragja svako ljeto
Zemlja, kako koti pseto;
A red nas je na kamenu
Uzdržat je uregjenu.
Ako ne daš zemlji gnoja,
Slas ne prima tvoga znoja;
Jer gô kamen plod ne dava
Kako ni tor prazan bravâ.
Mnokrat progju dva godišta
A maslinâ nema ništa.
Uhvaš štogod u trećega:
Ter ak puhne iza sn'jega
Vjetar mrazni od sjevera,
Eto jada i čemera;
Vas propane toga maha
Trud i trošak siromaha,
A bližnika nema jaka
Da ga ugleda prosijaka.

LOBRO. Ko razbraja na tu ruku
Ima kušat tešku muku;
Jer je tvrdo, mješte deset,
Više plaćat od trideset;
Ali kako jadnog puka
Ne pomože čija ruka?
Poslušajte mene stara:
U prigodi, na cesara,
Red je knjigu nakititi;
Š njome tanko istomačiti
Od poroba našeg, jada
Sve države, istog grada.
Krepos, kažu, š njim se druži
Mnogo zbora š njim ne služi;

Nas bi ugledo, poznajući
Da živemo gladajući.
TROJO. Dragi Lobro sada nije
Nješto, kako bješe prije.
Za puk niko već ne mari —
Umrli su naši stari!
A mladi su, kò u potrebi,
Ter svak ište koris sebi.
LOBRO. Hajde tamo zlogodniče,
I to manje svegjer biće
Neg se sumnji od ustrašene
Tikve, vinom napojene.
TROJO. Biće moja puna vina,
Ali čućeš od Marina.
LOBRO. Dragi Trojo svegj ne ludi . . . .
MARIN. Hvaljen Juzus . . . .
LOBRO. . . . . Vazda budi.
Jeli bilo ribe dosta,
Jer je danas dan od posta?
MARIN. Koliko t' je duši drago.
Dokle nas je Bog pomago
Trudom teko 'e ribar platu:
Al sad riba na *frongjatu,*
A nami je veoma gore:
Izbrško je c'jelo more
Dalmatinac do ribice,
Male kanjce i grimice
Pohito je, donaé *) haka.
Da već neće ni duraka
Naši hitat u šabaku.
TROJO. Ja ću 'e spremit u baraku.

*) do nam je — u brzoći govora ne čuje se nego donaé.

LOBRO. Kak se ribat tako smije?
Ko toliku ribu izije?
MARIN. Biskup, fratri i kanonici . . . .
LOBRO. Debeli su svikolici.
TROJO. Siromasi jadni plaču,
A što 'e bolje, oni žvaču.
LOBRO. Bilo ovega prije nije
TROJO. Š njih je harač desetine
Odregjen nam . . . .
MARIN. Puk da plaća
Za da biskup š njima žvača
LOBRO. Da šta kažu ljudi u gradu?
TROJO. Boj se zato i neznadu.
MARIN. S mužikom ih zabavljaju;
LOBRO. Psete hljebom da ne laju.
TROJO. Već i mrtve, mili brate,
Pod mužikom u greb prate.
LOBRO. To razum'jem; jer onade
Svak dovrši svoje jade.
MARIN. Red je sadar kad se rodi
Čovjek, plakat gje uhodi,
A kad umre . . . .
LOBRO. Blago mu se
Gje već neće ronit suze.
Gledajući trude svoje
Da zaludnik popio je.
TROJO. Homo doma na mužiku
MARIN. Jaoh se meni nesrećniku.
Puna kuća male djece
A ne hitam ni gerice.
U toliko Dalmatini
Pišu i st'jene po baštini . . . . . .

Ivan Stojković.

Crkovni sabor Konstancki na kome pored vjerozakonskijeh predlagalo se je riješenje glavnijeh društveno-evropejskijeh pitanja, dovede za sobom Bazilejski vrlo znameniti s istog uzroka u općenitoj historiji: a na ovome posljednomu objavi se glasovito naš sugragjanin kojega život idemo da napišemo tom namjerom da bi se općinstvo bolje upoznalo s čovjekom kojemu po pravici pripada odlično mjesto u broju raditelja one veličanstvene borbe koja se je tečajem petnaestoga stoljeća razpravljala iz megju ostarjelog srednjeg vijeka i novog nastajućeg doba.

Još ostaje u Dubrovniku zaštegjena od velike trešnje god. 1667 kuća u kojoj, ako je vjerovati dubrovačkome povjesničaru Cervi 1), rodi se Ivan pri svrsi četrnaestoga stoljeća od Mihajla Stojkovića i žene mu Stojine, a ovo bijaše slavjanska porodica skoro doseljena u Dubrovnik iz Bara arbanaškoga. Ta je kuća 2) bila svojina sve do skorašnjeg doba pučanske porodice *Stay* čiji najzadnji ogranak Benedikt Stay razglašen po cijelome učenome svijetu umrije u Rimu g. 1801; po čemu bi se dalo suditi da *Stojković* i *Stay* jedna su te ista porodica, a da joj ime u izvoru slavjansko, bi s vremenom preinačeno iz prva po latinskome *Stoicus*, a poslije po talijanskome ukusu *Stay*. Kako-

1) Cerva, *de viris illustr.*

2) Kuća je *na Prijekomu*, najzadnja na desnu ruku, kad ideš put zapada. Sad je u njoj gostionica.

god bilo s tijem, izvjesno je da je naš Ivan bio rodom iz Dubrovnika, jer se on isti po navadi redovničkoj nazivlje dubrovčaninom *(Joannes a Ragusio)* a javna saborska pisma jednakijem ga načinom imenuju 1). Nije nam ništa poznato od njegove prve mladosti, osim da se za rana obuče redovnikom u dominikanskome dubrovačkome samostanu, gdje i dovrši mudroslovne nauke. Bila je običaj dubrovačke skupovlade otpraviti na državni trošak u koje od glasovitijih onodobnijeh sveučilišta mladiće koji bi otkriti izvanrednu spodobnost za nauke, bili oni svjetovnjaci oli redovnici; pa tako učiniše s našijem Ivanom koga nalazimo u Parizu g. 1424, a to se vadi iz oporuke matere mu Stojine 2), po kojoj se takogjer dokazuje da Ivan stanovaše u Parizu od najzad nekoliko godina. Ondje, na Sorbonskome sveučilištu načini se značaj Ivanov; i tu e iskat početak i uzroke cijeloga njegova djelovanja na uzbunjenome pozorištu onoga doba. Pri pretežnoj sili dogagjaja Sorbona bijaše stekla neprimijernu važnost. Pozvani od Karla V. da rasude megju Bonifacijem i Klimentom borećijem se za papinstvo, naučitelji sorbonski velikom navlašnom svečanošću odbaciše Bonifacija a privržiše Klimenta: pozvani opet od Karla VI izrekoše svoje mnijenje o crkovnome pomirenju ne kao vjećnici, nego poput sudaca. Istina da pri dolasku Stojkovića u Pariz nije veće upravljao sveučilištom glasoviti kancelar *Gerson*, koji umoren od konstanckog prepiranja predavaše onda za podniženstvo mali katekizam Lijonskoj djecadi: ali gospodovahu mu svejednako načela razvita u razglašenijem njegovijem knjigama. Razlikujući megju crkvom apostolskom i crkvom općenitom, te pripoznavajući ovoj zadnjoj neograničeno pravo vrhovne vlasti, *Gerson* je stvarao gospodovanje demokratičkog

1) Sve poslanice dubrovačke vlade na Stojkovića, a ima ih nekoliko, počinju ovako: *Reverende in Christo pater et dilectissime cives noster* — (Arkiv dubrov. Commiss. et litt.).
2) Cerva, ibidem.

življa u katoličkoj crkvi; i kako onda puk nije imao drugog glasa van onoga što se je dizao iz sveučilištâ tako cijela theoria velikog kancelara spadala je na korist ondašnjih mnogobrojnijeh doktora žednijeh i bez toga da se jednom uzvisi umno prvenstvo nad svakom inom oblasti. Takijem je duhom disala Sorbona kad Stojković tamo stigne. On dakako prtrči preko sviju akademičkijeh stepena izvanrednom odličnošću, postavši do brzo doktorom mudroslovlja i bogoslovlja. Godine pak 1426 ostavi Pariz, i prinese se u Rim. — Rim i Pariz! dva poglavita grada na svijetu, dva središta jedne te iste elipse preko koje se obrće ljudstvo sveudilj težeće na jedno i na drugo, na vjeru naime i na prosvjetu, te kad bi rekao da se je najdalje od jednoga otisnulo, tad uprav zavija da mu se opet približi.

U Rimu Stojkovića vrijednost bi brzo poznata. One iste godine bi imenovan *procurator generalis totius ordinis praedicatorum*, što budući jedan od prvijeh stališa u dominikanskome redu, koji se je tada dičio lijepom kitom valjanijeh ljudi, dokazuje nam cijenu u kojoj su drzali još mlada Stojkovića. Ovršujući posle stećene stužbe Ivan je imao priliku da često polazi papine dvore i da se tako upozna onom politikom kojoj doslije nije došla vrha druga nikakva, otkrivajući istijem putem blago svojeg visokog uma. Sjedio je na Petrovoj stolici Martin V Kolona imenovan papom ne od kardinalâ, po put svojih predhodnika, nego od odbora sastavljena u Konstanci, u koji pored kardinalâ i biskupâ učestvovaše nekoliko doktora kojim ne bijaše nikakvog mjesta u crkvenoj jerarhiji. Martin dakle bio je papa po Gersonovoj theoriji, biran od crkve općenite, baš kako bi se danas reklo, po volji narodnoj. Što se tiče kardinalâ i mnogobrojnijeh *prelata*, njima nije do duše išlo po ćudi uvedenje tog novog pravca, pri kome je ginula njihova oblast i ogromni upliv u crkovnijem poslima: ali ih je bilo megju njima i takijeh koji bijahu pristali na novo ustrojenje crkvene sadruge iz

iskrene pužude da bi se tijem putem došlo vrha davnome nemiru. Jedan taki bio je Julijan Cesarini naslovom sv. Andjela, čovjek neumorne radinosti i mnogo vješt u poslima. Naš Stojković nije za dugo oklijevao kud da se okrene. Njegova ćud, a i parisko uzgojenje gonilo ga je da se približi stranci što bi smo danaske rekli liberalnoj. I tako čineći steće u biržo cijenu i zaštitu istomislećijeh prelata, a po njima milost Martina V. Koji ne mogavši već u dulje otezati zazvanje sabora, što se je, po pogodbi sklopljenoj u Sjeni najzad sedam godina, imao sabrati u Bazileji, *bullom* od 1 Veljače 1431 imenova gori rečenog kardinala Cesarini tada u Njemačkoj kod česarskog dvora, za svoga punomoćnika i predsjednika u saboru s oblašću da i on može svoje namjesnike imenovati. Budući u to umro Martin, njegov nasljednik Evgenije IV potvrdi Cesarini-a u rečenoj časti; a ovaj zabavljen u zlosretnome ratu protiva Česima, zazove iz Rima našega Stojkovića i s njime *Ivana od Polmar* dvorskog prelata, te naruči ovoj dvojici da na njegovo ime otvore sabor u Bazileji, gdje bi i on do brzo stigao.

Sad uprav počinje javni život našega Stojkovića. Na 19 Svibnja 1431 dogjoše u Bazileju dva namjesnika Cesarini-a, i odmah se stadoše brinuti da otvore sabor; što i učiniše 23og Srpnja u stolnoj crkvi Bazilejskoj, premda pri rijetkome skupu crkovnjaka, a još rjegjemu biskupa. Stojkovića zapane čast da drži uvodni govor, kojega on izreče mudro i hubavo, kažu suvremeni povjesničari, počinjući riječima Malakije: *venit angelus testamenti etc.*, a tijem nagovaraše na Cesarini-a nosećega, kako smo rekli naslov sv. Angjela, te naslikujući najgizdavijem bojama budućnost kojoj se je bilo nadati iz radinosti sabora tolikom požudom iščekana. Grehota da prema nadi ne odgovoriše plodovi. Papi Evgeniju bijaše palo sve ujedanput na um da neće sabora u Bazileji, već da se prinese u Bononiju, gdje, veljaše on, lakše bi bilo doći Grcima s kojim se je imalo

ugovarati sjedinjenje uslijed pogodbe megju Martinom V i Manuelom Poleologom Byzantinskijem carem, a poslije sa sinom mu Ivanom. U ovome smislu dakle Evgenije napisa list na kardinala Cesarini kao saborskoga predsjednika: no uzalud. Cesarini koji časom iza svojih namjesnika bijaše stigao u Bazileju, odgovori papi na ime svoje i sabornikâ dubokijem počitanjem, ama opirući se njegovoj naredbi. Paček mu bolje odgovoriše djelom držeći odmah svečano prvu sjednicu, pa opet do malo drugu u kojoj potvrdivši odluke Konstanckog sabora proglasiše svoju nesavisnost od svake zemaljske oblasti makar i same papine. Kako se je uz to prepiranje podnašao Stojković? — Već znamo da je on bio gojenac, te vrući pristaša Sorbonskog sveučilišta, a ovoga mnijenje u tome predmetu, čisto izlazi iz poslanice tada pisane na sabor « Nikome dru- « gomu, pišu Pariski naučitelji, osim samijem sinovima opačine » « nije moglo pasti na um prenošenje sabora . . . . . ako bi » « papa htio raspustiti sabor prije nego se dovrše svi predmeti » « saborovanja, ne treba ga slušati, nego mu se opriječiti » « izgledom na Pavla koji se je suprotivio Petru itd. itd. » (1) Stojković je dakle stao sa saborom proti Evgeniju, držeći se Gersonove theorije, prednosti općenitog sabora nad papom: no pripadajući, barem u početku, stranci umjerenijoj, kako se doznaje iz njegovijeh opetovanijeh napora da ustegne pretjeranost nekijeh koji su hotjeli da mahom osude Eugenija i ovoga privrženike 2) Njega takodjer nalazimo god. 1437 u Bononiji gdje se trudi kako da se povrati mir jur sasma poremečen.

No da ne pretječemo dogagjajima čim se sabornici natjecahu s papom, eto ti u Bazileju mnogobrojni zastupnici Češkijeh Kaliština i Taborita (3), koje Cesarini nemogavši nadvladati du-

1) Rohrbacher, Hist de l'Eglise Cathol. Tom. 21.
2) Labbœus, tom. 12 Concil.
3) Bilo ih je do 300 konjanika.

gotrajnijem ratom, bijaše pozvao na pomirljivo dogovaranje. Suvremeni spisatelji pripovijedaju da su to bili strahoviti ljudi, pa da sabornici nijesu mogli lasno svladati neki svoj unuternji užas, prije nego su se sklonuli da se upuste s njima u dogovore. Ogromni im stasi, široka pleča, brci do iza uha, lice izgorjeno od sunca a izgrgjeno brazgotinama, take je poslanike Češka slala na bogoslovska raspravljanja. Megju njima ipak bijaše ljudi dosta izučenijeh, od kojih osta nam ime Ivana Rokizanskoga *(Joannes de Rokizana)* govornika za Kalixtine i Nikole Galeka *(Nicolaus Galaecus)* Taboritskog svećenika. Prvi ustane Rokizanski, i govorom koji je trajao preko tri dana, hotje da obrani glavno dogma njihovo, potrebnost pričesti uz oboje prilike, kruha naime i vina.

Zlosretna ovo bijaše vjerozakonska prepirka; koju podušenu mnogom kršćanskom krvlju u doba Valdezâ i Albigezâ, bugjahu ipak svi redomice religijozni novotaši onog doba; što pazeći jedan spisatelj našeg vremena (1) veli da u tome zahtijevanju čaše za svjetovnjake krila se je ondašnja opća težnja na izjednaćenje a tijem na srušenje svakojakijeh povlastica, koje su uživali crkovnjaci na uštrb ostalog puka. Lasno da bude bilo tako; ali što se tiče Čehâ, budi nam dopušteno mimogred pridodati da možda kod njih pitanje čaše spajalo se je kakvijem ako i nevidljivijem savezom s davnijem vremenima Moravskijeh apostola ss. Cirila i Metoda i njihove narodne liturgije progonjene i ukinute u prvome svome postanku po tugjinskome svećenstvu pri svoj zaštiti Rimskog dvora. Kojim su se obredam služili megju Slavljanima ss. Apostoli, istočnijem oli zapadnijem? Mi bi smo rekli da istočnijem, bijahu bo carigradski svećenici; a istočna crkva, barem carigradska, premda

1) Louis Blanc, Hist. de la revol. Franc. T. I. — Spisatelj počinje povjest francuskog prevrata s češkijem Ivanom Hus-om.

ne tvrdi dogmatičku potrebnost čaše, dijelila je onda, kao što i sada, svjetovnjacima u većemu broju slučajeva. Sasvijem dakle da od tada bijaše proteklo mnogo vijekova, vjerojatno je da se je u puku bila sačuvala kakva ako i tmasta uspomena starog obreda i dogmata: kojom uspomenom da su se umjeli okoristiti Češki glavari preko svojega više narodnoga nego religijoznoga ustanka, uzimljući čašu za znak kojim opravdati a i poticati mržnju na tugjina. Ako je puko mnijenje ovo što smo rekli, povjesnička je ipak istina da toliko Kalixtine koliko Taborite veoma je zanimalo rečeno pitanje, paček da ovo postavljahu na čelo sviju ostalijeh pri svojim raspravam s katolicima, kako učiniše i sada predlažući saboru nad nekoliko inijeh točaka, ovu: *de comunione sub utraque specie.*

Za svog zatočnika prema Rokizanskomu, sabor okrene našega Stojkovića, koji mu doduše ne ostane dužan, odvraćajući na njegova tri dana, cijelijeh osam dana govorenja. U tome govoru koji se nalazi megju spisima saborskijem (1), opazit je izobiljno izučenje sastavitelja, a izuzevši neku nadutost u slogu, govornik se tako isto odlikuje krepkijem i urednijem načinom dokazivanja. Kad se spodobi ovo djelo Stojkovića s raspravom koju je gotovo tri stoljeća poslije napisao neumrli *Bossuet* o istom predmetu, nije moguće ne zamjeriti neku naliku megju njima; neku zajedničku naklonost na osobitu vrstu dokazâ i razloženja: što sve, trudno da bude slučajno. Ko zna da glasoviti francuski biskup nije imao pred očima besjedu dubrovačkog redovnika, čim se je natjecao s Luteranskijem ministrima. Važno je što Stojković, kao i *Bossuet,* shvativši najtvrgji položaj katoličke crkve prema novotašima, drži se osobitijem naporom dokaza izvagjenijeh iz dogmatičke crkvene neporočnosti, te pozivljući se na povijest i na predaju, podlaga crkovnoj vlasti

1) Labbœus, in app. Syn. Basil.

isto sv. Pismo, a ljuto udara na načelo osobnog tumačenja; kako da je predvigjao u Husovijem učenicima Lutherove predhodnike.

Tečajem rasprave dogodi se nešto zanimivo. Stojković u kojemu je tekla vatrena slavljanska krv, pa se nije bojao strahovitijeh Čeha kao što italijanski prelati, stane, ih napadati ne dosta uglagjenijem načinom a možebiti ni glasom, nazivljući ih pri tome raskolnicima, a njihov nauk raskolništvom: što potakne i žestoko razljuti Taboriskog vogju Prokopa Rafa. Digne se pobuna u saboru, i o malo s ove malenkosti ne izjalovi se vaskolik posao (1). Ovijem se je riječima tužio Prokop na Stojkovića: *conterraneus iste noster injuria nos afficit, haereticos subinde nos vocans;* a njemu Stojković: *quia conterraneus vester sum lingua et natione, propterea tam avide cupio vos ad matrem Ecclesiam redire.* Povjesničar koji naznačuje rečenu okolnost, primjećuje da su se govornici megju sobom nazivali zemljacima s toga što od davnina Dalmatinci i Česi jednoga su porijekla: *Dalmatas enim in Bohemiam irrumpentes occupata regione constat accepisse nomen;* nagovarajući očevidno na poznatu pripovijetku troje braće Čeha, Leha i Rusa (2). Nama je svakako milo ugledati izraz slavljanske srodnosti u prvoj polovici petnaestoga stoljeća,

Osim umirenja Čehâ, drugu zadaču neizmijerne važnosti bijaše sebi odredio sabor Bazilejski, sjedinjenje sa zapadnom grčko - istočne crkve tolikokrat od prije uzalud pokušano. Stisnuti od muhamedanskijeh čopora, Grci sada vapijahu izaboga to sjedinjenje: no žalibože kako s njihove strane bilo je posumnjati o iskrenosti izraženijeh požuda, tako sa strane zapadnjaka nije bilo dosta srdačnosti i velledušja da im idu na susret;

1) Echard, Script. ord. prædicat T. I.
2) Æneæ Sylvii, Hist. Bohem. c. 3.

paček zavagjeni odmah s početka sabornici i papa, mješte da vode posao složenijem silama, stanu svaki po napose raditi, ko da privuče Grke na svoju stranu. Grcima je trebovalo vojničke i novčane potpore: i toga radi, nakon duga otezanja, utekoše se napokon Evgeniju, i sklopiše s njim na Florentinskome saboru svečani mir i crkovno sjedinjenje: što sve dakako osta neplodno, jerbo vjera nije predmet trgovine. U toliko ostaje slava, besmrtna slava ljudima štono se tada iskreno zauzeše za stvar, o kojoj, i ne pazeći na religijozne svrhe, visi, mi držimo za cijelo, duševni i društveni razvoj u tolikome dijelu svijeta. Taki jedan bio je Stojković. Njegovoj bistroumnosti ne ukrade se upliv što je sebi pripravljao u istočnoj crkvi slavljanski živalj, onda malo poznat a još manje cijenjen u zapadnoj Europi: pa zato u prvome sastanku sabora, prije nego se je megju sabornicima počelo misliti o izaslanju poslanikâ u Carigrad, on ih stane opominjati o koristi koju bi stigao predmet sjedinjenja, kad bi prije dolaska Bizantinaca učestvovale na saboru po svojim zastupnicima Jugoslavljanske zemlje onda u pogledu vjere rascijepane megju istočnjake, katolike i bogomile, no svakako u malahnome odnašaju sa zapadom, premda njima nije bilo glavnog uzroka, koji držaše radvojene Grke i Latine: narodna mrznja razvila tečajem svakojakijeh dogagjaja, u kojim Slavljani nijesu imali, barem povoljno, nikakvog dijela.

Primiše mu svjet, i bi njemu istome naručeno da se na ime sabora obrati za tu svrhu Dubrovačkoj vladi, kojoj budući dobro poznate bližnje slavjanske države, mogla bi se najbolje pobrinuti da ih skloni na požude sabora. Dubrovčani ne uskratiše nastojanja; te uputiše toga radi svoje poslanike kralju Bosanskome Stjepanu Tvrtkoviću, Sandalju Hraniću i Radoslavu Pavloviću velmožama Hercegovačkijem, i Georgiu Brankoviču Srpskome Despotu, ali uzalud; jer kako piše *Luccari* (1) ne-

1) Luccari, lib. 3.

ki Bosanski *prelati*, po imenu *Djed*, *Gost*, *Starac i Stojnik* naperiše sve sile da odvrate od toga koraka svoje zemljake prinoseći im zato, dodaje *Cerva* 1) političkijeh i drugijeh svjetovnijeh razloga. Lasno da ti nepoznati *prelati* budu bili i oni skroveni pristaše bogomilstva, kojoj poganoj sljedbi pripadao je veći dio bosanskijeh velikaša, a kralj, premda katolik, morao ih je tada njegovati pri prijetećoj navali turske sile. Hranić i Pavlović očito nagibaše na bogomilstvo, a Branković, sam Bog zna kojoj je vjeri pripadao. Dubrovačka vlada dakle ne uspjevši naručenijem poslom, opravi u Bazileju dva vlastelina Martola Gjorgi-a i Lovra Sjerkovića da izvjeste stvar kako je bivala, i da istijem putem isprose od sabora dopuštenje da im je slobodno trgovati s nevjernicima; budući tada, kako je poznato, zabranjeno katolicima svako općenje s njima, a Dubrovčanima je mnogo koristila pomorska trgovina na obalama afrikanskijem. Dopust bi udijeljen nastojanjem Stojkovića, kako veli dotična *bulla* data u Bazileji na 12 prosinca 1433; *ferventi sollecitudine dilecti Ecclesiae filii Joannis Stoici de Ragusio ordinis fratrum praedicatorum, magistri in theologia;* a opširan je i neprikraćen više nego što obično bivaju take dozvole, jer, ne pazeći na ostalo, nema mu ograničena vremena, čim pape ga izdavahu svegj *ad beneplacitum nostrum*. U ostalome treba reći da Dubrovčani nijesu se poslije cijenili mirni u duši sa ovakijem saborskijem dopuštenjem, jer nalazimo da su iskali i dobivali sličnijeh privremenijeh povlastica od Pavla II, Inočenza VIII, Adrijana VI, Klementa VII, i t. d. U nekoliko drugijeh prigoda takogjer posluži se uspješno Dubrovačka vlada uplivom i vještinom Stojkovića, toliko sad kad se je nalazio u saboru, koliko prije dokle je pribivao u Rimu kod papina dvora; radi česa da mu iskaže svoju harnost, ponudi

2) Cerva, ibidem.

mu prvo opatiju Lokrumsku (1431) a poslije biskupsku stolicu od Trebinja (1436), na što se Stojković opetovano zafali. Pri svoj svojoj obrtnosti, nije ipak mogao isposlovati povlasticu, kojom su iskali Dubrovčani da ih sabor izbavi od imenovanja tako zvanijeh *in Romana Curia*, želeći oni da im je slobodno odabrati na crkovne časti svoje države koga oni hoće, a ne da im se nameću s dvora ljudi svakojaki, *sklonjeni na karbu, na smutnju, na oholast, na klevetanje i odaljeni od njihove ćudi i običaja* (1).

Široko polje Stojkovićevoj djelatnosti bilo je u Carigradu. God. 1435 sabor opravi kao svoje poklisare na Ćesara Ivana Paleologa i patrijarka Byzantinskoga Jozifa II, našeg Ivana s drugom dvojicom, a ti su bili Enrik Menger nijemac, Konstancke crkve kanonik i francuz Šimun Freron kanonik Orleanski. Poslanici, navlaštito Stojković koji im bijaše glava imali su naputak da se dogovore s Ćesarom i s patrijarhom o mjestu gdje bi se sastali zastupnici dviju crkava; ali najskoli im bi naručeno da gledaju kako će omesti korake Evgeniju, koji, kako rekosmo, radio je po napose o tome poslu po svojim ljudima. U samome dolasku Bazilejaca, bio bi rekao da su se stvari za njih dobro upustile; jer 25og studenoga one godine, u samostanu sv. Gjurgja sklopiše u istinu ugovor sa Ćesarom, patrijarhom i poglavitijem crkovnjacima carigradskijem, o mjestu i načinu sastanka; no cijela se stvar skoro poremeti. Prispješe bo u isto doba Evgenijevci i stadoše raditi na svaku ruku da odvrate Grke od Bazilejaca. Ako je istina što ovi kažu u svojoj tužbi proti Evgeniju izrečenoj u sjednici od 25 Ožujka 1438, poslanici papini bili bi došli do te skrajnosti da su pokušali stratiti našega Stojkovića, podmitivši za to razbojnike kojim jedva srećom izbjegne. Doduše imali su u njemu snažnog pro-

1) A. D. Commiss. et Litt. 1430 - 1435.

tivnika. Vrlo vješt grčkome jeziku i grčkoj književnosti, što onada nije bilo navadno kod zapadnjakâ, lasno pribavi sebi cijenu i prijateljstvo najuglednijeh ljudi Carigradskog povišenog društva, a navlastito patrijarha, mudrog i poštenog starca, redom Bugarina, koji je suviše dobro poznavao materinski jezik Stojkovića, kako on isti pripovijeda u svojoj poslanici na kardinala Cesarini 10og Veljače 1436 1). U ovome pismu Stojković ne niječe da je iz prva našao u patrijarhu neko nepovjerenje prema Bazilejcima zbog nepovoljnijeh glasova što se bijahu o njima rasturili; ali kaže: pokli smo ga mi izvijestili istinito o stvarima, sad je hitriji nego drugi, i zauzimlje se za naše posle kolik da su sami njegovi. Dalje piše o ovoj znamenitoj osobi: « starost njegova, sjedine, dugačka brada i veličanstveni stas » « sklanjaju svakoga na počitanje, a ko ga pobliže pozna taj » « treba da se divi njegovoj bistroumnosti, njegovoj vještini u » « poslima a nadasve neporočnosti ponašanja; što se pak tiče » « moga osobnog mnijenja, ja nijesam nikada cijenio da bi se mo- » « gao naći dan današnji tako izvrsni otac u Grčkoj zemlji . . . . . » « kad ga polazim oli sam, oli zajedno s Pakomijem kalugje- » « rom 2), nakon četiri i pet sata razgovora, ja se još ne » « umijem od njega odijeliti. Doisto ne pazeći na nepogodbu » « koja je megju crkvava, ja bih ga baš ocijenio za čovjeka » « prevrijedna i preizvrsna, gotovo jednoga od svetijeh otaca, » « čiji sam život štio tolikijem divljenjem i štovanjem 3). »

Ostane Stojković, ovaj prvi put u Carigradu blizu dvije godine, ne budući se povratio u Bazileju, nego nešto oko polovice god. 1437. Ali njemu ne otigje to vrijeme u sampas; već ga cijela potroši trudeći se i govorom i pismom da prekrči put žugjenome sjedinjenju, i toga radi često prisustvujuć

1) Labbocus, in appen. Conc. Basil.

2) Vjerojatno je da je ovo oni isti Pakomije koji je poslije sjedio na Florentinskome saboru kao Arhimandrit sv. Pavla.

3) Patrijarh Jozif umrije u Florenci 9og Lipnja 1439.

sastancima učenijeh ljudi obaju stališa, koja u tu svrhu bijaše odredio Ćesar i patrijarh. Prikupi takogjer mnoštvo starodavnijeh listina i rukopisa ss. otaca grčkijeh, kojim da se služiti na predstojaćem saboru, kad bi nastala prepirka o ishodu sv. Duha; paček uglavljen da cijela nepogodba u tome predmetu zavisjela je najviše o tumačenju riječi *ex* i *per*, koje prve držahu se Latinci a druge Grci; i spominjajući se da mu je bilo takogjer prepirati se s Česima oko gole riječce *nisi*, napisa u Carigradu jedan vidik oli ti kazalo sviju riječi nesklonivijeh od Evangjelja, spodobeći jedne s drugijem i naznačujući svakoj smisao i vrijednost. Ne zaboravi se ni svog rodnog mjesta, nego opunovlašćen od Dubrovačke vlade 1) isposlova te sklopi s Paleologom god. 1437 trgovački ugovor kojim Dubrovčani dobiše jednaka prava i povlastice, kao što su uživali Mlečići, Genuezi, Katalanci i Jakinjani 2).

U ostalome da je on bio čoviek pomirljivog i plemenitog duha, posve odaljen od cjepidlačenja nekijeh bogoslovaca, svjedoči nam njegovo pismo na Bazilejske sabornike iz Carigrada na 17 Studenoga 1436: « Prevedri Ćesar i prečasni patrijarh, » « piše on, odrediše osobâ na glasu obaju stališa, koje da se » « domisle ne kako bi održale mnijenje svoje stranke, nego » « kako da se sloga dostigne; a naručiše meni da vam pišem » « da i vi tako isto učinite. Kažu bo oni da kolikgogj ih je » « do sada s obje strane pisalo, težili su svikolici i mišlju i » « trudima svojim na to da se uzdrži nesloga i raador. Mi » « dakako koji žudimo slogu i mir i za to se od tolikog doba » « trudimo, imamo nastojati da što srcem žudimo, to isto » « pospiješimo i riječima i pismima i djelima. Ala je za čudo, » « a srce ti plače da cjeća dvije izreke, koje, kako oni isti » « kažu, kod nas se obje od davna čuvaju, bude temeljem »

1) A. D. Commiss. et Litt. l. c.
2) Cerva, Metrop. sacr. Ragus. 1435.

« iskorijenjen zakon kršćanski i katolička vjera. Treba dakle »
« da oli jedna izreka popušti drugoj, što uzdam se Bog će »
« dopustiti, oli da se bez uštrba vjere iznagje kakvo sredstvo »
« po kome da se dostigne mir i jedinstvo, a to da se posve »
« ne uništi kršćansko vjeroispovidanje zbog razlikosti ovijeh »
« izrekâ. Čude se isti nevjernici, a vesele se da toliki mudri »
« ljudi od jedne i od druge strane nijesu podobni sjediniti »
« dvije izreke izlično različite, i vele da je to Božija pedepsa 1). »

Nakon dvije godine boravljena u Carigradu, Stojković se vrati natrag u Bazileju, gdje baš onda bijaše postala golema razmirica megju sabornicima u poslu od Grka. Većina ih, sastavljena ponajviše od crkovnjaka nižeg razreda, bijaše zabila u glavu da se sabor slijedi držati u Bazileji; a kad bi se imao prenijeti, da to bude u kakvome gradu Savojardske pokrajine, a ne drugovgje nipošto: druga strana zaključi da se Grci, prema njihovijem požudama, dočekaju u kakvome gradu od Italije ne daleko od mora, i da se tu nastavi sabor. Ovoj stranci pripadao je Cesarini, papini zastupnici, i ostale malo ne svekolike odličnije osobe; a jamačno je uza nju pristao s početka i Stojković, premda koji od životopisaca mu prevaren njegovijem posljednjijem ponašanjem, drži da je tada odmah ostao s većinom i tako se konačno odijelio od pape. Papa bo potvrdì zaključak manjine i stane končas naregjivati što je trebalo da se izvrši; čim većina saborska, ne mareći za to, počne od tog dana predstavljati svijetu ponavljanje zablaznivijeh prizora, što bi bio rekao da su dospjeli na Kanstonckome saboru. Toliko je ipak istina da se je naš Stojković s početka pridružio stranci s kojom je bio njegov zaštitnik Cesarini i druga dva papina zastupnika, da u poslanici datoj iz Bononije na 13 Srpnja 1437, kojom papa preporučuje Ćesaru i patrijarhu po-

1) Labbœus, ibid.

vjerenike odabrane da idu u Carigrad na susret Grcima, imenovan je iz megju druga tri, takogjer Stojković o kome veli papa, da se je sada nalazio kod njega kao poslanik saborski. Ne bi zaisto saborska manjina bila uvrstila megju svoje povjerenike čovjeka sebi oprto protivna, a ne bi ga ni Evgenije bio preporučio.

Eto dakle Stojkovića po drugi put na obalama Helesponta, ne više da se muči kako će obaviti narudžbinu trudne i škaklјive naravi, nego da se nauživa prizorom ispunjenja svojih dugotrajnijeh požuda, vodeći zastupnike istočne crkve na svečano pomirenje sa zapadom. No gle čudne stvari: ukrca se Ćesar, patrijarh i mnogi crkveni i svjetovni časnici, dogjoše zdravo u Mletke, pa otole u Ferraru gdje ih čekahu papa i Latinci — a Stojković?. Stojković mješte da ide i on u Ferraru, otigje u Bazileju i pridruži se iznovice onome tobožnjemu sabora. Nijedan od njegovijeh životopisaca, a ima ih i suvremenijeh, ne zna kazati uzroka takome nenadanome ponašanju; a nekijem poslije učini se toliko nevjerojatno da ga s toga sljepački zamjeniše s različnijem osobama njegova imena, čineći ga tako prisustvovati i revno raditi u Ferrari a poslije u Florenci. Nama se ipak čini izsvjesno da Stojković nije vidio ni Ferarskog ni Florentinskog sabora; a toga smo mnijenja ne samo jer su za to povjesničari koji su se potanje bavili životopisom njegovijem, nego još što vidimo da oni koji tvrde protivno, oli ga očevidno zamjenjuju, kako rekosmo, s drugijem licima, navlaštito s Ivanom *a Montenigro*, učenijem Dominikancem iz Lombardije, jednijem od šest govornika odabranijeh za raspravu sa strane zapadnjakâ; oli, kako *Appendini* 1), navode okolnosti koje nemaju mjesta, kako ovu da se je Stojković prepirao s Grcima u Ferrari na trećoj, osmoj i devetoj sjednici: kad se zna da u ovijem sjednicama nije niko besjedio sa strane Latinaca, osim Andrije arhibiskupa Kolosenskoga.

1) Notizie istor-critiche T. II.

Pačck kad bi nam što bilo za čudo u njegovome životu mi bismo se manje čudili ovome posljednjome činu, nego kad okrenuvši pleća svojim prvašnjijem drugarima, odgojenicima sveučilišta koji su sastavljali saborsku većinu, pristane iznenada uz manjinu gdje su bili veliki crkovni dostojanstvenici. Gerson-ova theoria kojoj vjerovaše Stojković, nije samo glasila prednost sabora nad popom, nego, kako smo prije opazili, udarala je korjenito na sami ustrojni sustav crkovni, otvarajući saborska vrata svijem crkovnjacima nižega razreda, megju kojim i biskupima nije imalo biti razlike u pravu glasovanja. Ova nauka primljena s oduševljenošću od mnogo odličnijeh učenjaka onoga doba, megju kojim se je brojio slavni Enea Piccolomini, poslije papa Pio II, nije još bila dovršila svoj naravni tečaj po kome da ostane oli da propane; a propade samo onda kad bolje nego theoretička dokazivanja, nesretno iskustvo uglavi svijet da taka gola demokracija ne ugagjajući se ni s duhom ni s težnjama katoličizma, prijetila mu je konačnu propast; s česa, jedno stoljeće poslije, na saboru Tridentinskome, nije bilo megju katolicima ni ciglog pristaše Gerson-ovog nauka, a njegovali su ga, kao svoje najbolje oružje, neprijatelji katoličizma, mnogovrsni Luthe-rovi sljedbenici. Megjutim Stojković nije bio čovjek da poreče jednijem mahom svoja načela pri ikakvome sebičnome obziru. Istina da za zaključak kojim se je prenosio sabor iz Bazileje, bio je njegov zaštitnik Cesarini, pretežni dio biskupa, papa, te napokon isto njegovo mnijenje, jer se tako bijaše dogovorio s Grcima u Carigradu; ali pri svemu tome, bio je zaključak manjine, bivši mu protivni malo ne svikolici niži crkovnjaci. Da bi nam dakle bilo gonetati uzrok Stojkovićeva ponašanja, mi bismo rekli jedno od ovo dvoje: oli on koji se je nalazio u Bononiji pri što se je u Bazileji dogodilo rascijepanje sabora, nije uprav znao kako se je stvar tamo zbila, te tako misleći da stoji s većinom, pri-

druži se poslaništvu što je spravljao u Carigrad papa, kojemu je mnogo koristilo da pristavi svojim ljudima čovjeka poznata i iskusna kao što je bio Stojković; oli znajući za cijelu stvar, hotio je ipak privremeno sakriti svoju misao, držeći najviše do toga da Grci dogju u zapad, a ufajući možebiti da sam taj dugo iščekivani dogagjaj odalečio bi svaki inat i nesporazumljenje. U jednome i u drugome slučaju bilo je uzroka da došavsi u Carigrad promijeni misao: jer budući u isto doba kad papini, prispjeli poklisari saborske većine, tu se dogodi iz megju njih taka sablazniva svagja da, piše nastavitelj Fleury-a 1), zapovjednik papinijeh galija bio bi udarao na galije saborske, da se tomu Ćesar nije protivio. Stojković dakle videći da nema mira megju dvima razpaljenijem strankama, a hoteći sačuvati svoja načela, ostavi Evgenijevce i vrati se natrag ne više na papinijem nego na saborskijem galijama.

Pokle se konačno odijeli od Evgenija, Stojković prione uz ovoga protivnike svojom prirodnom žestinom i radinošću, učestvujući većemu dijelu sjednicâ u kojim Bazilejci proklinjahu bez umora i papu i njegov sabor, i grke i latince. Za nagradu sabor ga povisi na biskupsku čast, dajući mu naslov biskupa Argentinskoga (*Strasburg u Alsaciji*) i tijem naslovom nalazimo ga podpisana na odgovoru danome u skupštini 8og Listopada 1439 na *Bullu* Evgenija, kog skinuta s papinske časti još od 25og Lipnja i. g., Bazilejci ne nazivlju više Evgenijem nego krštenijem mu imenom Gabrijelom. Stojković bi napokon imenovan kardinalom s naslovom *s. Sixta* na 15 Listopada slijedeće godine 1440 od Amadea Savojardskog hrcega sad antipape Feliča V; što, primjećuju njegovi životopisci, sjajno dokazuje mu valjanost, jer antipape imajući potrebu da pribave sebi povjerenje u svijetu, nijesu uzimali za svoje vjećnike nego samo osobe na glasu

1) Fleury, Hist. Eccles. CVII, 47.

sa znanja i neporočnosti ponašanja. Ali uzoritu čast malo je uživao. Negdje u god. 1442, iznemožen silnijem trudima tjelesnijem i duševnijem, umrije u Bazileji i bi pokopan u tamošnjoj crkvi Dominikanaca gdje mu sagradiše sjajni spomenik.

Tako dovrši svoj umrli tijek ovaj čovjek kojim samijem mogao bi se dosta podičiti Dubrovnik da i ne bi imao sjajni vijenac glasovitijeh sinova štono mu rese slavnu prošlost. I pravo, kako niko ne bi mogao reći da nijesu bili od glavne važnosti za cijeli svijet ova tri pitanja što su se pretresala u crkvi katoličkoj u prvoj polovici petnaestoga stoljeća, pitanje češko, pitanje istočno i na svrhu pitanje unutrnjeg crkovnog ustroja; tako nije moguće ni zanijekati znamenitost prvog reda čovjeku koji je u tijem poslima poglavitog dijela imao. Jesu li mu ti trudi bili korisni za čovječanstvo i za ljudski napredak to pitanje nije za našeg kratkog članka, a nanj bi mogao odgovoriti samo onaj koji bi dovoljno riješio ovu ogromnu zaduću: je li bio koristan oli štetan svijetu upliv sabora Konstanckoga i Bazilejskoga. Nama ne ostaje već navesti njegova književna djela: I. Sve što se pod njegovijem imenom nalazi megju spisima saborskijem 1), to jest: *ratio adversus Bohemos de communione sub utraque specie fidelibus minime necessaria* 2). — *Promissiones factæ imperatori et patriarchæ C. P. per ambasciatores Concil. Basileensis, quorum primus Iaannes de Ragusio die* 25 *Novembris* 1436 — *Copia promissionis eorumdem ambasciatorum* — *Propositio ambasciatorum Concilii Basileensis facta Constantinopoli coram serenissimo Imperatore Graecorum* — *Articuli ambasciatorum Concili Basileensis* — na svrhu gori rečene poslanice na sabor i i na kard. Cesarini. II. Osim navedenijeh djela, Echard spo-

1) Labbœus in append. Concil. Basil.
2) Bila je izdana po napose od Enrica Kanizia.

minje sljedeća 1): *Litterae quatuor Magistri Joannis de Ragusio, et Simeonis Fretz (Freron?) ambusciatorum sacrae synodi Constantinopoli ad ipsam Synodum. Cod. Mss. Bibl. Medic. Florent. Plut. XVI, cod. XIII. — Ad Patres Concilii Basileensis de iis quae C. P. in sua legatione peregerat relatio; in catal. Leonis Alatii Romae* 1668 *in* 4.o — *Concordantiae vocum indeclinabilium sacrorum Bibliorum* izdane od Frobenia god. 1496, a po drugi put god. 1525. — *Sermo in Festo S. Benedicti habitus apud ss. Apostolos Romae in praesentia Cardinalium A. D.* 1430. *Mss. in bibliotheca Cassinensi Cod* 92. Cerva donosi još ova 2) *Libellus contra Hussitarum errores — Oratio de communione puerorum in qua respondet ad replicas M. Joannis de Bokizana — Volumen sermonum de tempore et de sanctis — Aliud volumen opusculorum — Nonulla quodlibeta.* III slavni čeh Palacky iznašao je god. 1849 u Bazileji dva rukopisa Stojkovićeva: *Initium et prosecutio Basileensis Concilii,* i *Tractatus quomodo Bohemi reducti sunt ad unitatem Ecclesiae,* koja god. 1857 izda u prvome svesku djela pod naslovom: *Monumenta conciliorum generalium seculi decimiquinti ediderunt Caes. Academiae scientiarum socii delegati Ernestus Birk et Franciscus Palacky:* gdje, u uvodu, kaže Palacky da osim ovijeh, ima mnogo (*permulta*) drugijeh još ne izdanijeh Stojkovićevijeh književnijeh djela 3).

Lovro Kukuljica.

1) Echard. l. c.
2) Cerva de vir. illust.
3) Ovo nam je poznato samo po prijateljskome izvješću: nije smo bo mogli dobaviti pomenuto djelo Palackoga.

Vrsnom pjesniku i prijatelju Jovi Sundečiću
Prijatelj Mate Ivičević
Šalje Gusle
Da mu ih nagladi žice pritegne i natrag vrati.

Sundečiću, sokolovo krilo,
Majci Slavi vazda mi te bilo,
Da se majka uza te mi diči
Da si jade uz pjesne ti liči. —
Prijatelj mi odavna si bio
Prijatelj mi i danas si bio
A ja tebi što i meni ti si
Premda, prijo, uza priju nisi —
Ti se viješ nebu pod oblake
Suncu brojiš po istoku trake,
Trake brojiš, u oči mu gledaš,
Vid si ostriš uz orle se redaš —
Trulu kvočku uz piliće vrebaš
Da je s gnjezda raskocanu tjeraš
Da joj meso iza perja kidaš,
Te ih sobom u visine vodiš
A piliće u sokole rodiš,
Gdje se proso ne zoblje, ne guca,
Gdje po trišću kljunom se ne tuca,
Gdje se krilo po glibu ne vuče
Gdje sokoli od vrana se luče. —
Blago tebi i uza te onim
Što no krvlju kà i znojem svojim
Slavnoj Gori čelò natopiše,
Mlaz slobode u nju pretopiše,
Te se danas kano dublje granà
Div-miris sa svih d'jeli strana.
Jeda sreće da uz tvoja krila
Mjesta nagje iz Primorja Vila
Te uz tvoju zaigra u kolu,
Te uz tvoju zapjeva u kolu,
Kad nam braća krsteći se Krstom
Ne pazeći što i kako prstom
Istom čašom napijati stanu
Istim duhom opojeni planu,
Duhom planu, na noge ustanu
Tužnoj Raji u svatove pogju
I zdravo joj do dvorišta dogju
Uz dragoga Bogom sugjenoga
Uz dragoga rodom rogjenoga
Uz dragoga željom željenoga. —
Bjedna Raja nasila se silom,
Kruto stenje pod rukom nemilom,
Ječi, stenje, doline prolama
Jer je pusta u matere sama.
Pisat, štiti vesti nam neumi;
Kolac bere u ćaćinoj šumi,
Da joj braću nabijaju kocu,

*

Da joj mlate pšenice po docu.—
Žito žcnje a Gosi ga vozi,
Ovne pase a Gosi ih striže
Vole pase i Gosi ih dere
Voće bere a Goso ga ždere,
Krave pase a Gosi ih muze,
Konje pase a Goso ih jaše,
Svinje pase a nijedno za se;
Pčele čuva, medon se ne pita
Blago kopa a Goso ga hita,
Svilu prede a pojasa nema,
Pute mlati a puta joj nije,
Danjak plaća, a suda joj nije,
Dvore mete, bremenicu nosi,
Perčin goji nesrodnome Gosi,
Koji prste lomi joj i reže
Da joj lakše prstenove diže,
Koji nezna nit se znati stara
Što joj srce i kida i para;
Zašto suze oko joj obara
Jeli njozi za vjenčanja dara —
Košulja joj u kalu se crni,
Tkanica joj od kostreti oštre,
Ubruščići bez ruba i srme
Naprstnjaci krti joj i t'jesni,
A opanci Gosini ostanci.
Pregljača joj nesprctna i uska,
Sadak joj je izdrpan i kratak
Mengjuše joj od olova tavna,
A gjerdani od drinova zrnja —
Uz košulju cire joj se bedre
Uz pregljaču koljena joj vire —
Dok sn'jeg mete sjeverina brije,
Vatru loži a Goso se grije,
Bičom bije a pisnut ne smije. —
Grlo ima pjevat joj se neda,
Oči ima gledat joj se brani,
Uši ima začepit ih valja,
Usta ima ljubiti nemogu,
Ruke ima grliti ne smije,
Srce ima, a u strahu bije,
Sv'jesti ima a pri sebi nije,
Bič je bije, a za tugje grije.
Naši djedi silom se opiše
I u sili bj'esno prekipiše.
Gogolj baci naduto im lono,
A iz lona kroz grlo izteče,
Što istcklo to na Raju palo,
Gdje je palo tu je i ostalo. —
S toga Raja i danas nam kuka
S toga Raja i danas nam kapi
S toga Raja i danas nam vene
S toga Raja i danas nam čami.—
Nu Bog dragi i nad Rajom bdije
Ak i zbija on je ne probija,
Ak i bije on je ne ubija,
Ak i kara on je ne obara.
S toga Raja i danas nam žive,
Ona žive i u nadi žive,
Da će dragi uz svatove doći,
Da će barjak pobit joj u dvoru,
Da će konje vogjat joj po dvoru,
Da će vuke i medvjede biti,
Da će Gose šišat joj i briti
Da će nokte srezat im i skratit
Da će duge očistit i platit
Da će kule i munare svalit,
Da će tle im osolicom solit,
Da ne cvati, što proklestvom diše,
Da ne diše što ne krstom smrdi.--
Dragi Raju u matere samu
Grlit, ljubit i kô valja gladit,
Dragom Raja goditi i sladit,
Orle gojit, sokolove pitat,

Djecu ragjat mlj'ekom ih zadajat,
Ml'jekom dojit a duhom nadahat-
Uz mlj'eko će razjedriti prsi,
Uz duh će im razbreknuti prsi
Uz prsi će mišice ojačat
A uz duh će i svijesti biti
Po svijesti djelom će s' djelovat
A po djelih i nagrada primat. —
Majku djeca štovat će i častit
Krševite ravnati joj pute,
Puste gore pročistit i redit,
Sebi sjeći, Gosi ih ne sjeći,
Sebi ložit, Gosi ih ne ložit
Bašče tišat r'jekam ih zal'jevat
Gaje ridat a poljane sijat,
Kuće dizat uz polače zidat,
Blago vozit kući ga dovozit,
Konje steći uz krila im teći
Žito kosit i kruha ne prosit
Ovne strići i u sviti ići,
Ovne klati ražnju ih predati,
Krave tovit i u maslu plovit,
Pčele gojit i medom se dojit,
Svinje tovit i slaninu krojit,
Voće brati i na dalje slati,
Svilu presti i pasove vesti. —
Uz to će se pisati i štiti,
A uz pismo i toga će biti
Što im vr'jedi, ponajviše prudi
Da su ljudi u zadruštvu ljudi,
Da su druzi u zadruzi drugâ,
Da su braća u zadruzi braće
Da su janjci u zadruštvu moma
Da su lavi uz dušmane doma.
Da su dika svetinje i vjere,
Da su krilo zakona i reda,
Da su ugled i tugju i svomu
Da su ponos i tugju i svomu.
Što im sladi neka im se sadi,
Što im godi neka im urodi
Što im treba neka im do greba. —
Ulja, vina i što ina želo
Nek se kod njih i toči i lije,
Nek u skladu jede se i pije
Da si djedâ ne ponove gr'jesi
Da se mržnja zakopa ne kriši,
Da ih kršno ne zateče vr'jeme,
Da ne zgrozi uz temelj im sljeme,
Da uz glave ne zaklopi ime
Te bič zadnji od prvašnjeg' gori
Dublju bezdnu da im ne rastvori -
Moja vila u zabiti bila
Uz kukviše ćulit naučila
Ćulit znade, kukati poštokod
A pjevati posve slabo, Prijo —
Jadi Raje za kukanje vili
Nade Raje za igranje vili
A pir Raje za pjevanje vili —
Nu ti, prijo, nagladi joj gusle
Gusle gladi, žice joj nategni,
Da uz tvoje zagusle mi gusle,
Da uz tvoju zapjeva mi vila
Kad nam Raji do veselja bude,
Kad nam Raji do vjenčanja bude
Nek nam gusle u sugl asju gude!
Prijatelj mi odavna si bio
Prijatelj mi i danas si cio
A ja tebi što i meni ti si
Premda, prijo, uza priju nisi —
Što ti tvrdim prid sv'jetom pritvrdi
Što ti ištem toga mi ne krati. —
Kriv ti jesam, ispravit se mogu.
Prav ti n'jesam, ispravi me, prijo —
Da se meni ne naruga Mijo

Koji klance Biokovi čuva
B'jelim vilam brašenicu kuha
Te ih braći nahranjene šalje
Da pjevaju kò što pjevat valja,
Da im gude kò što gudit treba,
Da uzletom polete do neba! —
Dobro mislim ak' i slabo klimam
Dobro sn'jevam ak' i slabo pjevam;
Nu ti, Prijo, pouzdanje imam
Da će Raji jednom bolje biti,
Da će Raja dragog' doživjeti
Da će Raja k dragom išetati
Da će Raja dragog' pričekati
Pričekati i za zdravlje pitat
Uz drugoga kićene svatove
Uz svatove konje i barjake
Uz barjake krilate sokole
Uz sokole i pjesnike dobre
Dok joj bude takovijeh dobre —
Vr'jeme leti i prešom ti preši,
Eto gusle te ih prahom liši,
Prahom liši i po dobro gladi,
Dobro gladi žice im pritegni
I natrag ih zgotovljenih vrati,
Da ti može u poredu stati,
Kad top pukne, a vojvoda hukne
Vogja hukne, družina se sukne
Konji ržnu, sokolovi kliknu
Da se Raji u pohode ide,
Da se traži što je izgubljeno,
Da se druži što je osamnjeno,
Da se prosti što je zasužnjeno,
Da se gladi što je neglagjeno,
Da se grli što je negrljeno,
Da se ljubi što je neljubljeno,
Da se šiša što je nešišano,
Da se krsti što je suncéeno,
Da se brije što je nebrijano,
Da se čisti što je nečišćeno
Da se radi što je neragjeno,
Da se gradi što je negragjeno
Da se kiti što je nekićeno
Da se otme što je ugrabljeno! —

DVIJE RIJEČI O STJEPANU GRADIĆU I NJEGOVIM PISMIMA DUBROVAČKOJ REPUBLICI.

Još božanstveni Plato tvrdjaše da zemlja na kojoj živemo, zrak u kome dišemo, hrana kojom se hranimo, ljudi s kojim smo u saobraćaju često su najbolji tumačitelji zakona naše države. Ne budući pak zakoni ništa drugo do najvjernijeg izraza ukupnoga javnog i privatnoga života jednoga naroda, možemo i mi tvrditi da ko hoće da s uspjehom prouči privatni društveni i politički ustroj toga naroda i tek njegove historije, ko hoće znati zašto je taj narod nekim pravcem udario i po njemu koračao tekom svog istoričkog razvitka a ne protivnim, zašto se je vazda mirnim zanatima bavio a rat prezirao, zašto je njegova politika uprav takova bila a ne drugačija, zašto je u izobraženju dopro a u gdječem i prešao najnaprednije narode dočim njegovi susjedi ostaše malone u prvobitnom stanju čovječje izobraženosti, — on mora najprije proučiti položaj, zemlju, zagranično susjedstvo, narod i genesis njegova razvitka i druge važnije okolnosti u kojijem se nalazi; pak će tek tada shvatiti moći duh historije njegove, i političkijeh njegovijeh odnošaja.

Historija nam pokazuje mnogo primjera te razlike i to ne samo megju raznorodnijem narodima dali i megju plemenima jednoga istog naroda, dapače i megju granama jednoga istovetnog plemena. Komu je nepoznata bitna razlika političkog i socijalnog ustroja i pravca u staroj grčkoj historiji megju uglagjenim Minervinim gradom i državom sa oporim gradom i državom na Evroti? Ko nepozna razliku javnog i privatnog života megju vojničkom Spar-

tom i trgovačko-pomorskim Rhodom premda oboje pripadaše jednome i to dorskom plemenu? Ko je čitao u slovenskoj historiji povjest velikog ruskog plemena, pa primjetio nije okorjelo republikanstvo mogućega i bogatog Novgoroda i monarhizam ostalijeh ruskijeh zemalja?

Isto tako i u nas Slovena na jugu moralo je biti takovijeh razlikâ. Osobito jedna po svome prostranstvu mala zemlja u svakome je obziru ogromno različna bila od drugijeh posestrima svojijeh: ali ko podublje promotri svekolike odnošaje te zemlje i njezin razvitak pa ih uzporedi sa onijem ostalijeh suplemenica naći će da je i morala ta razlika tako velika biti. Ta čudnovata zemlja bijaše Dubrovnik. I doista koliku različnost nalazimo ne samo u opće nego i u pojedinostima megju zavičajem slobodnoga i junačkog Crnogorskog sokola, i otadžbinom izobraženoga i razboritog ali ne manje slobodnog Dubrovčanina? Oba ta dva bratinska ogranka jednoga istovetnog stabla ljubljaše jednakom ljubavlju zlatnu slobodu, ali da bi je sačuvali ne služaše se, a i ne mogaše se služiti, jednakijem sredstvima. Svoje nepristupne planine i vrleti, neprestano napadanje varvarskog neprijatelja kao i druge okolnosti učiniše Crnogorca nepobjedimim junakom; naprotiv Dubrovčanina, pomorki položaj, tjesnoća i golotinja njegova zemljišta i razvitak cijele njegove historije, i same ga učiniše tako odličnijem mornarom i trgovcem, da mu se je ime sa osobitim poštovanjem spominjalo u cijelome poznatom svijetu.

Trgovina i promet, a osobito morska trgovina, oni su kao podloga bogatstvu i blagostanju starijeh Dubrovčana: a blagostanje, kako i drugovdje, i ovdje je bilo temelj njihovu visokom izobraženju u svakoj struci; vile bo umjetnice tek tada da se usprijatelje s jednijem narodom i da se u njegov zavičaj sasvijem udome, kad je već dopro i u materijalnom obziru do nekoga blagostanja. Mi rekosmo da je trgovina bila glavni temelj dubrovačkom bogatstvu, izobraženosti a po tomu i slobodi. To

Dubrovčani dobro uvidjoše, te zato sa svijem silam nastojaše, da taj glavni izvor a i uvjet srotnog obstojanja svoga i svoje slobode na svaki način raširé i što je više moguće obezbjede. Politici dakle dubrovačkoj svi su drugi državni obziri morali biti podregjeni obzirima svoje trgovine na kopnu i na moru. I doista vidimo da Dubrovčanima u javnijem svojijem odnošajima s drugijem državam, ništa tako na srcu ležalo nije, koliko da otvore sebi i svojoj trgovini sve to dalji put i umnože djelokrug i da joj utvrde sigurnost ugovorima i povlasticami svake vrste. Jedino ti obziri ih vodiše na sklapanje prijateljstva i ugovora u svako doba svoje historije sa državam, narodima, korporacijama, najrazličnije narodnosti, vjere, ćudorednosti i izobraženja; te ih vidimo, u isto doba, u najbližem snošenju sa najkatoličkiom rimskom stolicom i s oekumenskijem koncilijima isto kao i sa antikatoličkim Byzanciom i sa pravoslavnim srbskim vladarima — pa s druge strane i sa neprijateljima cijelog hristjanstva, sa Turcima u Aziji i Evropi, kao i s afrikanskim tako zvanim barbareškima. Kolika je pak bila njihova vještina u sklapanju tih diplomatičkih ugovora, i koliko ovi bješe po Dubrovnik korisni, kažu nam neki uvjeti koji su najregja iznimka ondašnjega megjunarodnoga prava bili, osobito megju krstjanom i turkom 1).

Svaka država, pa bi bila ona i najmanja u svome zametku, teži k tomu da svoje zemljište što je više moguće raširi bilo silom bilo mirnim putem i tim se ojača; spekulativno oko starijeh Du-

1) n. p. jednim člankom ugovora sa Turcima ustanoviše da imetak i brodi država koje bi bile u ratu sa Turcima kad bi se nalazili u dubrovačkijem pristaništima imaju biti slobodni kao da neutralnoj državi pripadaju — oni dakle tim uradiše, da današnje megjunarodno pravilo: « le pavillon couvre la cargaison » u najširem smislu, bi još u srednjem vijeku i samijem turcima priznato. Povlastica koju isposlovaše od bazilejskog koncilija dade im oblast trgovati sa nehristjanskim narodima pa baš da su ovi i u ratu sa cijelim hristjanstvom.

brovčana upoznalo je dobro i svoj položaj i svoju silu i silu svojih susjeda a tim i svoj zadatak, te ni pedi zemlje ne pribavi oružjem nego se zadovolji, malo zemljište, koje im je neobhodno trebalo da bi mogli življeti i državom se nazivati, pribaviti malo po malo ili kupovinom ili drugijem mirnijem načinom. Ali tomu prirodnomu nagonu rastjenja zadovoljiše oni kako mudri državnici drugim putem. Mješte prisvajati tugje zemlje oni izašiljahu mirne svoje trgovačke osvojitelje da se naseljuju po tugjim državam gdje bi im se god činilo da je važna točka svome spekulativnom djelovanju. Od tole množina dubrovačkijeh bogatih naseobinâ na istoku i zapadu, kao na Žmirnam, u Carigradu, Drenopolju, Sofiji, Plovdivu, Soluniću, Vidinu, Ruščuku Bukureštu, Skoplju, Novompazaru, Biogradu, Sarajevu, pak u Messini, Jakinu, Barletti, Genui, Florenci, Mletcima i t. d. i t. d. Ove naseobine bijaše kao komad Dubrovnika na tugjoj zemlji, kako države u državi, jer skoro svaka poveća imadijaše osim Konsula, i svoju crkvu, i svoju bolnicu pa i svoga suca, a stranke imadijaše jus appellandi samo u Dubrovnik; tako da su većinom kolonije sasvim neodvisne bile od sudbenijeh Vlasti zemlje u kojoj se nalazaše.

Da bi pak obezbjedili svoju slobodu bez koje dobro znadjahu da nikakve sreće nemože biti, ovi mudri trgovački diplomati nastojaše se koristiti taštinom ili zahvalnošću drugijeh pojačijeh država, te se i u tome tugjom materijalnom silom koristiti. S toga ih vidimo, da bi izbjegli čigovoj mudroj navali, a osobito vuhvenoga i proždrljivoga krilatog lava, koji je vazda na Dubrovnik zavidljivim okom gledio i prijetio mu propašću, tražiti čas moguće papino pokroviteljstvo, čas španjsko, čas tursko, čas ugarsko čuvajući vazda ni ovim pokroviteljem nežrtvovati svoje državno suverenstvo, i dostojanstvo svoje. Osobito o toj izvanrednoj vještini starijeh Dubrovčana jedan noviji njemački pisac ovako se izražuje: « Dubrovčani se često činiše kraljevom

začuditi koliko svojim lakim popuštanjem isto tako i svojom nepomičnom postojanošću u nijekanju ako ih je ikakav moralni uzrok na to silovao.... jer gdje je god do toga došlo da čim se čast, glas i sloboda Dubrovnika oskvrnuti i okrnjiti mogli, radije su se izlagali i najvišoj opasnosti pa i samome ratu nego da bi u tome popustili.

Države kakav Dubrovnik bio, razumije se, da skoro najglavnija zadaća njezine uprave ima biti, da se zanima i stara tim što se za granicom dogagja, te upotrebljavajući na svoju korist sad tu sad ovu zgodu i kombinaciju, u neprestanom megju narodnom snošenju sa skoro svim državam biti; riječju: take je države glavna zadaća biti diplomatičnom — a da je zaista Dubrovnik, u podpunom smislu diplomatičnom državom bio, pokazuje nam cijela njegova historija.

Koliko je pak važno za historiju take države sve što se tiče njezinih diplomatičkih odnošaja a osobito vlastita pisma samijeh ljudi koji su posrednicima bili u istim, to je svakomu poznato, o tome je dakle izlišno u opće govoriti. Ali pisma Stjepana Gradića, o kojim mi naumismo da koju progovorimo, imaju i radi toga osobitu važnost što su pisana jednim izmegju najvještijih diplomata koje je Dubrovnik imao i s toga što se odnose na važnu, premda jadnu i čemernu dobu dubrovačke historije.

Ali prije nego na sama pisma pregjemo neće biti zgorega ako u kratko štogod rečemo i o životu i djelovanju ovoga slavnog čovjeka.

Od oca Miha Gradića i od matere Marije Benešove rodi se naš Stjepan g. 1613 u ožujku mjesecu. Za njegova djetinstva jošter se u Dubrovniku Jezuite korporativno ne ugnijezdiše ali kao predhodnici *Collegiuma* već ih se nastani nekolicina. Megju tim pojedincima bijaše uprav i dva srodnika Stjepanova i to Ivan Gradić i Ignac Tudisi, a budući tada Jezuite

uprav na glasu radi svoga znanja i učenosti, nije se čuditi da je Stjepanovo prvo izobraženje bilo njima povjereno. Stjepan pak imadjaše i u rimu jednog strica, Petra Benešu, koji u dvoru Urbana VIII imaše znatna upliva budući papinim tajnikom : ovaj pribavi našemu Stjepanu jedno mjesto u rimskom Seminariju. Netom dakle dospje u Dubrovniku pripravne nauke pregje u Rim da bi se tu i u višijem naukam uvježbao. Koliko mu tad upravo bješe godina nije izvjesno, ali se od ista znade, da je u tome zavodu proveo samo četiri godine i da je odtolen, neznam radšta, prešao u Collegium Clementinum gdje i završi svoj učenički tečaj, i to takim uspjehom da kako Appendini kaže već u 28oj godini bijaše obogaćen znanjem skoro svijeh nauka koje se za njegova doba u javnim zavodima učaše. Jeli u Rimu za svećenika rukopoložen bio ili u Dubrovniku nezna se od ista, ali se znade da imadjaše čin Archipresbytera u dubrovačkoj stolnoj crkvi, kanonikat u crkvi Sv. Jerolima u Rimu i opatstvo Sv. Kuzme i Damjana na ostrvu Pazmanu kod Zadra. Jeli ta beneficija ili barem dvoje njih ujedno imao ili zasebice i kojim su mu redom udjeljena bila, nemogu od ista opredijeliti, jer mi još svakolika njegova pisma do rukâ ne dogjoše, a u onim što imam nema o tomu ni spomena. Samo u pismu svibnja mjeseca. g. 1643 pisanu, javlja dâ ga je papa imenovao opatom. Što Appendini 1) o njegovoj odsutnosti iz svoje dubrovačke residencije kaže, to bi se moglo bolje reći o njegovu opatstvu, jer do danas nemamo svjedodžbe da je on na Pazmanu dulje vremena živio dočim znamo da u Dubrovniku življaše barem od prosinca 1643 do studenoga 1648 god. a to vidimo iz njegova dopisivanja sa nekijem Nikom Rossi kanonikom Sv. Jerolima u Rimu. Po tome lako je uvidjeti da nije istina ni ono što Appendini kaže 2)

1) Notizie istorico-critiche i t. d. II. 139.
2) Ibid.

da pošto bi u Zadru posvećen opatom, prešavši u Dubrovnik vrati se od tole do *koji mjesec* u Rim, jer uprav tada ostade skoro pet godina u Dubrovniku otkle se je sa Rossi-om i dopisivao cijelo to vrijeme.

Iz Dubrovnika je nakon te 5 godinâ po svoj prilici prešaoopet u Rim, ali kad to uprav bi nemoženo točno označiti: prvo pismo koje zatim pisa republici (iz onijeh barem što meni do ruku dogjoše) ima datum 5og Travnja 1653. Moglo bi lako biti da je to vrijeme proživio na Pazmanu ili u Zadru. Od ove pak godine ako izuzmeno neka kratka putovanja, ostade u Rimu sve do smrti.

Iz izvora koje mi ovoga časa bi moguće upotrebiti, ne mogu naći ni godinu, kad ga je Kongregacija Indexa svojim Konsultorom imenovala: Appendini kaže da je to bilo do mao pošto se iz Dubrovnika u Rim povrati.

G. 1661. Alexandar VII imenova ga čuvarom 1) glasovite biblioteke Vatikanske, a po smrti dotadanjega praefekta toga zavoda bi njemu predata i praefektura ukazom 14 Siječnja 1682 pape Innocencija XI.

Od Gradićevijeh putovanja najznatnija su dva u Francusku. Prvi put god 1664 otide kao tajnik kardinala Flavija Chigi bratučeda pape Aleksandra, da bi poravnali sa Ljudevitom XIV neku raspru, koja se porodi radi uvrjede francuskog poslanika u Rimu 2). On je tom prilikom i u parižkom Dvoru i megju tamošnjim učenim ljudima mnogo uvažavan i čašćen bio,

1) U svome pismu 16 travnja 1661 javlja kao uzgredno republici to najmenovanje riječima: « . . . esendomi stata fatta ultimamente grazia da S. B.ne della carica di *custode* della biblioteca Vaticana con emolamento assai considerabile . . . » Dakle ne *sottocustode* kako kaže Appendini (l. c. 140) i Ljubić (Dizionario 171). Obe dvije parižke Biographie universelle (Michaud i Firmin Didot frères) još zabunjenije govore o tome najmenovanju.

2) Pismom 31 ožujka 1664 javlja republici da neće do koji dan u Francusku i označuje uzroke tomu.

ali nebudući u velikoj milosti kardinalovoj, vrativši se u Rim njegov drug bi mnogo bolje nagragjen nego li on. Drugo putovanje poduze Gradić god. 1679 kao poslanik dubrovačke Vlade k Ljudevitu XIV da bi isprosio pomoći proti turskom nasilju, a navlastito proti bosanskim pašama, koji i nemareć za ljutu nevolju u koju uvali dubrovčane strahoviti potres od g. 1667, svejednako ih mučahu i propašću prijetjahu ako im novaca nepošalju. Teško da je ikakvo Gradićevo poduzeće tako zlosretno rješenje imalo kako što je ovo. Uprav predšto je imao biti kralju predstavljen, g. Girault, uvodilac inozemnih poslanika ka kralju, predade mu naredbu da se odmah spravi na put za granicu, bez da mu je niti uzrok tomu kazan i bez da je pred kralja i pušten bio. Što je uzrok toj strogosti proti njemu bio, nezna se od ista. I onda je svak na svoj način stvar tumačio: ali je najviše glasova za to bilo da je pred kraljem, koji je bio veoma naklon jezuitima, bio obtužen jansenizmom 1). Tim se više može tomu glasu vjerovati što je Gradić s Jezuitom Honoriom Fabri malo prije toga u Rimu imao oporu književnu prepirku 2). Osim toga možebiti da je francuskog kralja i to činilo odlučiti da Gradića ne primi što nikako nije mogao da zaboravi osobitu privrženost Dubrovčana ka spanjolskoj, privrženost koja se Ljudevitu činila potvrgjena tim, što pošljednijeh godinâ francuski ratni brodovi zakvačiše nekoliko dubrovačkijeh brodova za koje se mišljaše da pomažu španjcem — a Gradiću naprotiv činilo se da uprav ta šteta učinjena dubrovačkom brodovlju da će još lakše skloniti kralja

1) Ni sam Gradić nije znao što je pravi uzrok tomu, nego u svojim pismima republici navodi samo što je čuo da ljudi o tome govore — te se je slagao sa mišljenjem većine osobito radi toga što se je u Parizu, kako on kaže, sumnjalo i pogovaralo da je i sam papa naklon jansenističkoj sekti.

2) De opinione probabili; štampano u Rimu 1678.

da udijeli republici i kakvu materijalnu pomoć 1) osobito u tadanjoj nevolji

Premda republika nigda ne prekori Stjepana radi neuspješnosti toga poslanstva, ipak malaksavši mu sile neprestanim djelovanjem na književnom i političkom polju, a skučen i godinami ne nadživje dugo svoj povratak iz Francuske te 7 svibnja 1683 završi u Rimu svoj sjajni i plodoviti život.

Gradića mora čovjek sa dva glavna gledišta po napose smatrati, to jest: sa znanstveno - literarnoga i sa političkog jer na oba ta polja megju njegovim suvremenicima nije mu lako mnogo suparnika naći.

Ovdje nije mjesto potanko posugjivati njegovu literarnu radnju jer naša glavna zadaća nije njegovim se podpunim životopisom baviti a to su i onako već drugi učinili; biti će dakle dosta ako u opće kažemo da nema skoro naučne struke tada poznate, kojom se Gradić bavio nije, i njegovi nam ga spisi 2) pokazuju vještim matematikom kao i filologom, odličnim pravnikom kao i bogoslovcem, izvrsnim govornikom kao i filozofom, iskusnim državnikom kao i povjesnikom. Koliko je Gradić kao učen čovjek u Rimu a i izvan Rima uvažavan bio svjedoči nam podjeljeno mu mjesto u vatikanskoj biblioteci, mjesto koje su u svako doba najodličniji znanstveni ljudi zauzimali, kao i čast Konsultora Kongregacije Indexa, svjedoči nam njegov pri-

1) Iz pisma Gradićeva republici 15 kolovoza 1679.

2) Spisak njegovijeh literarnijeh diela nahodi se u Dolcijevim « Fasti literario - Ragusini etc 59-60, u Appendinijevim » Notizie istorico-critiche II 143-144 u Ljubićevu « Dizionario 172 i u knjigopisu dalmatinskom Valentinellom etc. 13, 196, 210, 211, 213, 215, 219. Ljubić i obje parižke Biographie universelle kažu da neki pripisuju djelu. » Dissertationes quatuor mathematicae. Amstelodami apud Elzevirum 1680 12.o i drugo. Dissertatio de directione navis ope gubernaculi, de stellis etc. ibid. 1680 12o. nekakvu drugome Stjepanu Gradiću. Dokle god ne obaznamo ko je bio taj Gradićev suvremeni jednoimenik, ili dok nam se barem naznači izvor gdje je ta vjest crpena, nek nam se dopusti i unaprijeda držati našega Gradića sastaviteljem i tezijeh spisa.

jateljski i znanstveni saobraćaj sa najodličnijem naučenicima svoga vremena kao i s nekijem visokijem osobam koje nam navode njegovi životopisci 1).

Što se pak njegove diplomatičke vještine tiče, tu može čovjek samo čitajući njegova pisma upoznati, i čuditi se njegovu dubokom poznanju najzamršenijeh odnošaja svijeh tadanjijeh državâ i procijeniti koliko je on koristi donio tim rijetkim poznanjem svojoj otadžbini tjekom svoga dugoga života. Premda je on cijelo vrjeme svoga diplomatičkog djelovanja u Rimu probavio, čovjek se ipak neće istini iznevjeriti ako kaže, da je malo koji senator njegov suvremenik u samome Dubrovniku tako duboko poznavao javne i socijalne odnašaje svoje otadžbine, da je ikoji tadanji dubrovčanin poznao sve stojne i tmaste strane te čudnovate države, njezinu pravu zadaću i sredstva kojim bi uzdržala svoju slobodu i opet se podigla iz čemrne nevolje i sa kraja propasti u koju je dovedoše množina političkijeh socijalnijeh i prirodnijeh biča koji na Dubrovnik padoše, i kojim najstrašniji korollar bi porazni potres g. 1667 sa svojim poslijedicami. Dosta je da kažemo da ga je otadžbinska Vlada držala kao jednoga od najdarovitijeh i najizvrsnijeh posrijednika javnijeh megjunarodnijeh poslova koji se do tada u

1) Nikako ne moženo mukom premučati čudnovati način kojim je Gradićev životopisac Ambrosoli (u Galleria de' Ragusei illustri. Ragusa 1841 fol.) procijenio njegovo znanstveno-književno djelovanje. Rhetorske Ambrosolijeve fraze: «sarebbe forse giusto l'affermare che i suoi contemporanei ne lodarono meritamente la dottrina e l'ingegno, nè i posteri gli fanno ingiuria posponendo i suoi scritti a molti altri» neznam kome više škode: ili Gradićevu imenu ili sudčevu razboru i nauci jer se čini kao da mu nije poznato ni elementarno načelo svakoga povjesnika: da se vrjednost u naukam i t. d. jednoga čovjeka ima mjeriti prema duhu, okolnostima i odnošajima vremena u kome je živio a ne subjektivnijem mjerilom dobe u kojoj sudac živi. Kad bi učeni ljudi Ambrosolijevim načinom prosugjivali znanstvena djela najslavnijih ljudi n. p. Aristotelove spise o prirodoslovju kako bi se umah, taj ispolin u svakovrsnoj nauci, pretvorio u najvećeg neznalicu!

Dubrovniku rodiše, a tim je bogme dosta rečeno, ako se sjetimo toga što je gore kazano o glavnom značaju i zadatku dubrovačke republike.

Kolika je pak blagodarnost republike prema njemu bila, pokazuje se u tome, da ova konservativna vlada i stroga ispuniteljica praviteljstvenih naredbâ i ustanovljenja, da bi ga mogla barem u ničem nagraditi, prekrši starinski zakon koji ne dopustaše da rogjeni Dubrovčanin može biti glavom domaće Crkve, te ponudi našemu Stjepanu nadbiskupsku stolicu svoje otadžbine — ali on u svojoj skromnosti ispriča se. navodeći svoju starost i želju ostati i nadalje u Rimu koji mu je dugijem bavljenjem drugom otadžbinom postao; te se zahvali na toj časti.

Osim pomenutih mi imamo još da navedemo jednu vrlinu ovoga znamenitoga čovjeka. Njegova neograničena ljubav k domovini, premda od mlagjijeh godinâ pa do smrti u tugjemu svjetu, pa tamo i većinom i izobražen, nimalo nek nas ne čudi jer je to obična crta svakoga Dubrovčanina bila, primjer koji se u takoj mjeri može naći samo može bit u historiji dvajuh starijeh klasičnijeh narodâ. Ali ako pogledamo na opći duh njegova vijeka i ako promislimo da vrijeme koje u Rimu provede, provede najviše i najbližem doticaju sa dvorom i dvoranima i da glavni njegovi poslovi bijaše upravo diplomatički, moramo se zaista čuditi iskrenosti i postojanosti njegova karaktera sa prijateljem i neprijateljem, sa velikijem i sa malijem i slobodi kojom izražavaše svoje mnijenje premda mogučim slušaocem ne vazda prijatno; pogledom na opću pokvarenost koja osobito za njegove dobe u vječnom gradu zavlada, možemo bez straha kazati da i u toj vrlini u svojoj bližici nije imao mnogo takmaca. Kad nebi smo ništa drugo imali da okrijepimo to svoje tvrgjenje dosta bi nam bilo njegovo postupanje u raspri sa jezuistom Fabri i otvorenost kojom izražavaše svoje misli u be-

sjedi 1) koju izreče u Petrovoj crkvi u Rimu 2og Lipnja 1667 pred sakupljenim kardinalima, predšto imadjahu otići u Konclave da novoga papu biraju.

Toliko o Gradiću i njegova djelovanja u opće, sada u kratko i o njegovim pismima.

U četiri arkivske sveske koje mi do rukuh dogjoše 2) nagjoh 436 pisama od kojijeh je najprvo pisano mjeseca Lipnja 1642 a najposljednje 10og Travnja 1683. Dopisivanje je dva puta prekidano, ili recimo točnije, u ovim sveskami nenalazim nikakva pisma, za cijelo vrijeme od 13og kolovoza 1643 do 5og travnja 1653: pa opet od 25og ožujka 1662 sve do 26og kolovoza 1673. Ali zato imamo 129 komada dopisa (od 26 prosinca 1643 do 4 prosinca 1648) megju Gradićem koji tada

---

1) Oratio de eligendo summo pontefice sede vacante, post obituru Alexandri VII. Koja se nalazi u knjizi; Septem illustrium vivorum poemata. Edilio altera. Amstelodami apud dan. Elzevirium 1672. p. 405 sq.

2) Druge dvije sveske Gradićevijeh spisa (ovdje je po svoj prilici malo pravijeh pisama) koji se još u Dubrovačkom arhivu nalaze pod bilježkom «Fasc. XI N. 1254 An. 1643-57» nebješe mi još poslane dok sam ovo pisao, razumije se dakle da na ova pisma za sada nijesam se mogao ni obazreti. To isto budi rečeno i za 40-50 raspršanih pisama u pomenutom arkivu koja nemogući u izvorniku do ruka imati isposlovah od državnog ministarstva dopuštanje da ih mogu dati prepisati ali prijepisi žalibože još nijesu gotovi.

O ostalim Gradićevim pismima koja njegovi životopisci navode niko ništa neznade. Ljubić u svome slovniku kaže da je Gradić ostavio u rukopisu okolo 2000 pisama i da se nalaze u njegovijeh naslijednika. To me prinudi da za tu stvar pobliže propitam obrativši se na svoga mnogoštovanoga prijatelja g. grofa Nika velikoga Pucića, koji pošto na sve strane raspita javi mi da u naslijednika Gradićevih nema nikakvih rukopisa, jer da je on sam u oporuci naredio da se u tadanji državni arhiv predadu — po tomu ako ih još ima imaju biti još i sada u tome arhivu. Ali bože moj ko bi ih u takome labirintu mogao naći gdje je protokol tako uregjen da ćeš, tako rekuć, prije sve drugo naći nego ono što tražiš! Načelniku vlasti pri kojoj se arhiv nalazi zaista bi na čast služilo kad bi isposlovao kod Vlade da pošalje kakva znanstveno izobražena čovjeka koji bi preduzeo opisanje i preuregjenje toga zanemarenoga blaga jer prosti kanceliste i njima slični činovnici, razumije se, da nijesu za taj posao.

u Dubrovniku življaše i goronavedenim Nikom Rossi (dubrovčaninom) kanonikom Sv. Jerolima u Rimu. Pisma Gradićeva na republiku upravljena, ako izuzmemo 10-12 komada koje s puta pisa, sva su iz Rima pisana.

Što se jezika tiče, pisma su dakako talijanski pisana, jezikom, osobito za Gradićevo doba, trgovačkim i službenim skoro svijeh krajeva na obalam jadranskoga i sredozemnog mora. Jezik mu je i slog tako lagahan a uz to tako uglagjen i ukusno okićen da čovjek jedva može vjerovati da je on suvremenik tako zvanijeh *secentistâ*. Našijem jezikom pisano je samo u nekoliko pisama i to po nekoliko vrstica, osobito u pismima Rossinijem Gradiću i to najviše za stvari za koje mu je stalo bilo, da kad bi slučajno pala tugjinu u ruke da ne bi odmah razumio o čemu je riječ, to je dakle bio megju njima kao neki diplomatički dopisni ključ 1).

Arhivski nadpis: « minute di lettere i t. d. » koji se na sveskami nalazi sasvim je točan jer to najviše i nijesu prava pisma nego koncepti pisama šiljanijeh republici — ipak to ne umanjuje njihovu vrijednost jer su i opet svojeručno Gradićem sastavljeni.

Što se pak sadržaja tiče ovdje ne samo da se vidi pravac i narav dubrovačke megjunarodne politike nego i diplomatički odnošaji sa pojedinim državam: isto tako i unutrnja politika u skoro svijem administrativnim strukama ogleda se u Gradićevim pismima.

---

1) U pismu Rossinu 10og sječnja 1644 u Rimu pisanu i na Gradića upravljenu nalaze se n. p. neke vjesti narodnijem jezikom od riječi do riječi ovako pisane: «Ovdi se razbolio opat veliki (t. j. papa). malahno mu je febre: tu je buka po Rimu velika, i da mu što bude (dubrovački provincijalizam i znači od prilike: *i kad bi umrao*) vigju da bi zlo stvari prošle za njih (t. j. za kardinale Barberine, koji, budući i sam tadanji papa Urban VIII iz Barberinske familije, imadjahu najviše upliva u upravi javnijeh poslova), a pericolose i za svakoga. Po gradu pripišuju i globe svakoga bogme vrlo ne skogavaju (imperfectivum od mletačkog scodere = tal: riscuotere = naplaćivati) po četiri groša na glavu come era prima..... »

Osobito su važna njegova pisma za odnošaje Dubrovnika sa Rimom. Mnogi pisci prijekaraju Dubrovčane radi njihove tobožnje predanosti i prekomjerne podložnosti papinijem željam i naredbam. Ipak ko dobro pozna polažaj i druge odnošaje ondašnje dubrovačke države pripoznati će da se ona morala utjecati pod zaštitu mogućnijeh država ili dvorova, a zaista je rimski dvor, ako i nekoliko prije, a to barem dovoljno sile imao da bi Dubrovnik zaštićivati i potpomagati mogao. Ali da su se Dubrovčani i tome svome zaštitniku oprijećivati znali i ozbiljno prkositi njegovim zahtjevom, ako se ne mogaše sjediniti s njihovom državnom slobodom i dostojanstvom, paček da su se katkad opirali i s većom energiom nego li i mnogo jače države, pokazuju nam uprav neka Gradićeva pisma 1) za sve mnogobrojne odnašaje megju Dubrovnikom i Rimom kao n. p. pomaganje žitom pod sniženu cijenu za vrijeme gladnijeh godinâ, priskrbljenje oružja, pušćanog praha i t. d. teško bi bilo sva dotična pisma navoditi jer ih je premnogo.

Sa najlukavijem i najopasnijem susjedom (osim Turčina)

---

1) Što se toga tiče karakteristično je pismo nepoznatom dubrovačkom senatoru (jer se nije usugjivao take svoje misli republici uprav zvaničnim putem priopćivati) kojim Gradić poprati službeno svoje pismo republici mjeseca srpnja 1642 god. Neke vrstice toga privatnoga pisma odveć su zanimive da ih nebi mi ovdje naveli: «...Se non la ragione almeno ci mova l'esempio dei Venetiani quali hanno accomodato le differenze o almeno trattato di accomodarle, e poi domandati gli ajuti et altre gratie che sono necessarie in tempi tanto difficili, e si sono lasciati astringere dalla necessità a concedere a questi SS.ri = (Cardinali — questa Corte) in molte cose alle quali per altro mai avrebbero condesceso, dove che noi nell'istesso tempo che imploriamo la gratia dalla Sede apostolica non solo non vogliamo partirci da alcuna delle nostre pretensioni ma ne anco venirne al trattato, e quello ch' è più, nè anco curarsi d' haver tutto quasi quello che pretendiamo in modo, che il Card. Barberino si possa gloriare d'avercelo fatto lui come protettore ottenere....... « pa malo niže: «.....poichè S. Em.za (t. j. kard. Barberino) é stata udita spesse volte dire, che li par di vedere, volersi da noi far una setta di mezzo fra la turchesca e la cristiana.....»

Mletčićem politika je dubrovačka bila osobito sui generis, i teško da se igdje može bolje upoznati što iz Gradićevih pisama. U njima se vidi kako Dubrovćani na oprezu stajahu da ne bi mletčići kakvu simpatiju megju dubrovčkijem narodom dobili, te da bi to prepriječili strogo branjahu da se ljudi koji nekoga upliva na narod ili na javne poslove imaju, nebudu, ako je moguće, ni u najmanjem snošenju sa mletačkom vladom: 1) za prepirku sa Mletćićem o pravu prodavanja soli u Neretvi, važna su pisma kojim obznanjuje republiku što je on u tome poslu u rimskome dvoru izradio, i što je ovaj pak u Mletcima svojim posredničtvom isposlovao 2). Odnošaje megju Dubrovnikom i Mletcima razjasnjuju podobro i pisma 3) o prepirci sa Mletčanima koji zahtjevahu da dubrovački grad ima pozdravljati mletačkog načelnika jadranskog zalijeva svaki put kad bi se sa svojim brodovljem gradu približio. Koliko su se pak Dubrovćani bojali mletačkog rovanja i spletaka vidi se i u prepiski o Lastvoskoj buni gdje su odmah i ne bez nekoga uzroka posumnjali da je tome pokretu bio nedaleko mletački prst 4).

Najčudnovatiji je odnošaj katoličkog Dubrovnika prema nevjernom Turčinu. Nigdje se možebit bolje ni jasnije što ovdje ne pokazuje utilitarska dubrovačka politika, koja je i neugodna fakta, koje nije moguće ni uništiti ni ukloniti, vazda u obzir uzimala te nastojala da se i njima koliko je moguće okoristi. Dubrovačka republika, po svojoj naravi, po svojoj izobraženosti

1) N. p. u pismu 6 srpnja 1647 vidi se da Gradiću nije sasvim po volji najmenovanje novog arkibiskupa Pompea Minucci i to samo zato što imadjaše *Komendu* u Mletačkoj državi; iz pisma 3 prosinca 1661, pak, vidi se da gospodi dubrovačkoj nimalo po ćndi nije da je opat perastski dobio beneficium u Dubrooniku i to jer je mletački podanik.

2) O tome ima ponešto u svijem pismima, počamši od kolovoza 1673 pa sve do ožujka 1674.

3) 19 i 23 prosinca 1676, 23 i 30 siječnja kao i 3 veljače 1677.

4) Osobito pisma 28 i 31 svibnja 1653.

morala je na toga varvarskog susjeda mrziti, i tu unutrnju srdačnu mržnju lako je naći posvjedočenu množinom Gradićevijeh pisama, ali ipak, radi svoga obstanka, radi svoje slobode, radi svoje trgovine Dubrovnik je morao ograničiti tu svoju mržnju, ili, ako ništa, nastojati da je pokrije a kamoli ustati proti Turčinu kao očiti neprijatelj. Tako n. p. kad su se g. 1662 nekolike katoličke države dogovarale da sklope savez prema Turčinu te Mletčani nastojaše da i Dubrovčani svakako u taj savez stupe 1) oni znadjaše tako dobro uglaviti mogućega kard. Barberina da bi ih to u neizbježivu propast dovelo, da je on sam nastojao da ih toga saveza oslobodi. Ali ne samo za poznanje općeg pravca dubrovačke politike sa Turčinom da su važna Gradićeva pisma 2), da li su važna i za tadanja pojedina snošenja sa carigradskim dvorom 3) kao i za odnošaje megju Dubrovnikom i svojom braćom rajom u Turskoj kod koje Dubrovčani nastojahu steći nekog upliva i privrženosti 4).

I za odnošaje Dubrovnika ka drugijem tadanjim povećim državam ima u Gradićevim pismima tolika množina manje ili

---

1) Da i nemamo nikakva dokaza, da to Mletčani činiše da bi Dubrovčane doveli u nepriliku sa Portom, jer njima bijaše trn u oku vidjeti kako Dubrovčani po turskim zemljama slobodno trguju, naselbine osnivaju i bogate se, to bi smo i sami mogli pomisliti. Ali i za ovo, mješte kojekakva gatanja imamo Gradićevo pismo od 10og ožujka koje nam to potpuno potvrgjuje.

2) Kako bi bila n. p. pisma 30 srpnja i 17 rujna 1678 i 7 Lipnja 1645 i mnoga pisma Gradićeva kanoniku Rossi.

3) N. p. o trgovačkom *aksaku* u pismima 11 Srpnja, 16, 22 i 25 kolovoza 1645.

4) To se megju ostalijem najbolje vidi iz pisama gdje je riječ kako se republika zauzimlje za neke bošnjake kojima cspap oteše mletački podanici — isto kao u nastojanju dubrovačke vlade u poslu takozvanog *ilirskoga Collegija* za odgojenje mladeži iz obližnijeh turskijeh pokrajinâ. Prvo se nalazi u pismima 1 i 14 Lipnja 1647 a o drugome je riječ u pismima 6og i 22og ožujka, 20 travnja i 3 svibnja 1645.

više važnijeh vjesti da ih mi sasvim moramo izostaviti jer bi smo inače daleko prekoračili tijesne granice ovoga članka. 1)

Isto kao što su Gradićeva pisma prevažna za spoznanje megjunarodnijeh odnošaja dubrovačke republike, ima ih također mnogo koje i nekolike dijele unutrašnje uprave pomagaju podobro upoznati. Ima n. p. nekoliko pisama koja nam pokazuju snošenjr praviteljstva sa duhovničtvom 2), izvrstno ustrojenje i kompetenciju javnijeh sudova 3) način kažnjenja i pomilovanja radi političkijeh prestupljenja 4), nekoliko vjesti o vrstama državnijeh dohodaka 5), nešto o ustrojenju trgovačkijeh kolonijâ u Srbiji u Bugarskoj, u Maćedoniji i t. d. 6), vjesti koje popunjaju a na mnogo mjesta i popravljaju one koje sa drugijeh stranâ imamo. Isto tako ima u pismima mnogo koješta i o dogogjajima Gradićeve dobe kao n. p. poslije-

1) Za odnošaj sa španjskim dvorom važna su pisma 5og Lipnja i 30 Studenoga 1675 iz kojih se vidi da je i u talijanskom ratu Dubrovnik potpomagao Španjolce dopuštajući svojim mornarima ulaziti u španjsku pomorsku službu.

Za odnošaje prema Francuskoj zanimivo je n. p. pismo 30og studenoga 1675 kao i ona što je pisao zgodom svoga drugoga putovanja u Francusku.

2) Osobito su za crkvene odnošaje važna pisma 2og i 17 rujna kao i 25 Listopada 1642 gdje razlaže posao o izboru predsjednika benediktinske Kongregacije na Mljetu; zatijem pisma 18 i 25 travnja, 9, 13 i 23 svibnja kao i 23 Srpnja 1643 o raspri sa arkibiskupom koji otide u Rim da se potuži na republiku što mu ne htjede pozajmiti svoj brachium secolare pri naplaćivanju dohodaka. Za dokaz kako dubrovačka vlada nije trpjela centralizaciju ni u crkvenijeh Vlasti može služiti njezino nastojanje da Kongregacija Benediktinaca na Mljetu i crkva dubrovačke kolonije u Biogradu nepodpanu pod jurisdikciju dubrovačkog arhibiskupa (pisma 12 rujna 1642 i 27 ožujka 1680).

3) N. p. pisma 13 svibnja 1643 i 27 ožujka 1680).

4) Pismo 4og veljače 1643 o pomilovanju nekakva prognanika imenom Gjorgi; postupanje proti buntovnikom lastovskim ponešto skoro u svakome pismo od 5og travnje 1653 do veljače 1654.

5) Kao n. p. monopol soli u Neretvi skoro u svijem pismima od 26 kolovoza 1673 do veljače 1675; novce koje republika imadjaše u Rimu, u Napulju i t. d. «ai monti» u nekoliko pisama iz prve polovine 1674 godine,

6) N. p. pisma 6 veljače 1677, 27 ožujka 1680.

dice strahovitog potresa 1), pobuna na Lastovu 2), opći glad i skupoća 3) i t. d. Ali ni za poznanje socijalnijeh odnošaja te dobe pisma Gradićeva nijesu neplodna jer ne samo da u njima ima dosta koješta što nam može prilično razjasniti socijalne odnošaje u Dubrovniku da li još i pokazati o njima i javno mišljenje. 4)

Ako rimski dvor u Gradićevo doba i nije bio više megjunarodnim evropskim areopagom — ipak Rim je tradicionalno ostao i držao sebe još i tada, ne samo religioznim dali i političkim sredotočjem katoličkoga svijeta, i radi toga rimski se je dvor veoma starao da vjesti o političkim dogodjajima cijele Evrope budu mu priopćene čim prije i čim točnije. Kad promislimo dakle da je Gradić skoro cijeli svoj vijek proveo u vječnome gradu, da se je neprestano diplomatičkim poslovima bavio, i kad se sjetimo u kome je on tjesnom snošenju sa dvorom živio, uvjeriti ćemo se da njegovi izvještaji republici o političkim dogogjajima i odnošajima u svijetu moraju imati osobitu historičku važnost. I uprav takijeh vjesti i ima skoro u svakome Gradićevu pismu, a mjestimice ne samo da javlja factum, nego razglaba i genesis istoga, kao i njegove uzroke i posljedice. Osobito opširno i razgovetno opisuje ratne dogogjaje u Italiji kojijeh za njegova doba nije nedostatka bilo, kao i o ratu megju Mletčanom i Turcima, koji su za Dubrov-

1) Šteta što nema pisama odmah po velikom potresu koji se zgodi 1667 god.; jer dopisivanje nastavi stoprva 6 godina poslije, ipak i iz ovijeh pisama vidi se barem poslijedice te najgroznije nesreće što je igda Dubrovnik spopasti mogla.

2) U gorenavedenim pismima o lastovskoj buni.

3) N. p. pisma 15 siječnja i 4 travnja 1648.

4) Iz pisma 29 studenoga 1647 vidimo n. p. da su se još tada vlastela *lično* trgovinom bavila i da mnijenje španjskoga plemstva još u Dubrovniku nije bilo našlo velika odziva, t. j. da trgovačkim poslovima imaju se baviti samo niži razredi naroda a da je za vlastelina najpristojnija zabava bezposlica.

nik, kao susjednu državu imavšu tamo svakovrstnijeh snošenja i imali skoro najviše važnosti. Ti izvještaji nijesu samo važni za historiju države koje se tiču, nego i za samu dubrovačku jer se u njima mogu razabrati želje, nagnuće kao antipatiju k dotičnoj državi a iz toga pak odnošaj Dubrovnika ka istoj.

Mi zaglavljujemo ove dvije riječi o Stjepanu Gradiću i njegovim pismima vrućom željom i nadom, da u naše doba gdje svaka i najmanja zemlja, predijel i krajina, hoće da pokaže svijetu spomenike svoje prošlosti, da bi se našla i koja domoljubna duša, koja bi tu službu i nekada glasovitom Dubrovniku učinila, izdavši na svijetlo ove spomenike koje kako vidjesmo mogu zaista podobro razjasniti i popuniti dosadnje izvore jednog važnoga odsjeka slavne njegove historije.

Dr Valt. Bogišić.

NARODNE PJESME

SKUPIO U IMOTICI **

I.

U gori se rodila gjevojka
Pčelica je mlj'ekom zadojila
A stara je majka odgojila.
Ka' gjevojka velika narasla
Prosile je zv'jezde i danice
Prosile je one za mjesca.
Ma je neda majka za mjeseca
Ve' se mjesec promjenuje često
Na godinu sve po dvanes puta.
Prosila je danica zvijezda
Za svog brata ogrijano sunce,
A suncu je majka obećala.
Sve pokupi zv'jezde i danice
A i one iz raja angjele,
Dva gjevera dva božija sveca
A za kuma boga velikoga
Pa se sunce oženilo š njome.

II.

O Dunavo, vodo ladna
Ne teri se o brjegove
Ko no djeva o gjevera.
Gjever nevi govorio:
— Budi dobra nevo moja
Ako budeš dobra roda
Dobra roda i plemena,
I plemena materina
Prsten ću ti sakovati
I na ruke *belengjuke*
Ak ne budeš dobra roda
Dobra roda ni plemena,
I to ću ti raskovati
Konju momu u potkovje.

III.

Daj da jednom zapjevamo
Da vidimo ko nemore;
A ja mogu fala Bogu,
Ma nemore mlado momče,
Koje gleda gjevojaka,
Ono gleda da zagleda.
Pa mu veli majka stara
— Proj se sine gjevojaka.—
A on majci govorio :
— Od otole majko moja,
Kad si majko mlada bila
Sve si momke zaljubila
Moga baba odabrala.

IV.

Ovce pasla Podveleška
Po Podramom pod Veležjom
Na glavi joj maramica
A na njoj je košulica.
Nije švena ni krojena
Vet od Boga samišljena
Tud naljegla tri junaka
Jedan sjedi pa besjedi:
Nuti bolan čudne mome!
Volio bi joj maramici
Neg na Bosni paša biti.
Drugi sjedi pa besjedi:
Nuti bolan čudne mome!
Volio bi joj košulici
Nego s carom večerati.
Treći sjedi, pa besjedi:
Nuti bolan čudne mome
Volio bi joj lišce ljubit
Nego s dušom u raj poći.

V.

Lov lovio sultan care
Spored š njime Vlašić Pavle.
Na Pavlu je per-košulja
Do pojasa pirlitana
A od pasa suva zlata.
Progovara Sultan care:
— Slugo moja Vlašić Pavle.
Ni na meni caru nema
Što na tebi Vlašić Pavlo.

Što u tebe per - košulja.
Onkle ti je per - košulja,
Ali ti je majka doranila
Ali ti je kuma darovala.
Progovara Vlašić Pavle:
— Gospodare Sultan care,
Nije mi je majka doranila
Nije mi je kuma darovala,
Ve' mi ljubi doma tkala. —
Kad to čuo sultan care
Kad je došo b'jelu dvoru
Svojoj ljubi govorio:
— O bora ti ljubi moja
Ni u mene cara nema
Što u sluge Vlašić Pavla.
Na Pavlu je per - košulja,
Do pasa je pirlitana,
A od pasa suha zlata. —
Kad Carica razumjela
Pavlovici knjigu piše:
— Gospojice Pavlovice
Pošli meni nita i brnice,
Da izačem i ja caru momu
Per - košulja kako i ti Pavlu. —
Kada sitna Pavlovici dogje
Onu štije odma drugu piše:
— O carice moja gospojice,
Podaću ti nita i brnice,
Ama neću uma ni zaruma.

DIO III.

Pet Pripovijedaka

IZ SANSKRTA PREVEO

PETAR BUDMANI.

Pripovijetke i basne sanskrcke *a*) izvan ostale vrednoće prevažne su u književnoj istoriji, jer davno do Evrope prodriješe, te bi vrijedno bilo istraživati, koliko se njima okoristiše evropske književnosti. U srednjem vijeku Pančatantra stara zbirka basana u prijevodu arapskom i persijanskom bi donesena u Evropu i ovdje prevedena na grcki i latinski jezik a i talijanski *Discorsi degli Animali* Agnola Firenzuole nijesu drugo nego izvadak prvog dijela ove knjige iz latinskog prijevoda. Arapi i Persijanci u svojijem mnogobrojnijem zbirkama ne samo često uzimlju cijele priče iz sanskrta, no se svagda drže onog načina pripovijedanja, svezujući sve priče u jedno; a, da se dalje traži, našlo bi se, može biti, da su iz onog istog vrela potekle i basne Lokmanove i Esopove.

---

a) Pravo je ime ovomu jeziku *sanskrt*, a *sanskrit* je prečinjeno u evropskijem jezicima.

S druge strane, ovaj dio indijanske književnosti vrlo je zanimiv i sam po sebi, osobito u svom izvornom obliku Pripovijetke, kad su u prozi (i to vele prostoj) pisane, pomiješane su stihovima : ovi se često upotrebljuju u opisivanju, jer je opis veoma mio indijanskijem pjesnicima, te u novijem pripovijetkama pokazuju kašto i pokvareni ukus poznijeg književnog doba. No najveći je dio stihova izvagjen iz starijih knjiga, te se uopće sastoji iz izreka o ćudorednosti ili o praktičnoj mudrosti.

Izvorni ovaj oblik htjeli smo da ukažemo u ovom pokušaju, te smo preveli, strogo držeći se teksta, uvod i pet prvijeh pripovijedaka iz jedne od novijih zbiraka onako kao što su naštampane u Lassenovoj » Anthologia Sanscritica ». Stihove smo preveli prozom, no smo ih naznačili sprijeda i straga navodilom (“). Izostavili smo još gdjekoji stih, osim onijeh gdje je u opasci kazano, osobito kad nam smisao ne bijaše dosta jasan.

POČINJE PRVI DIO VETALA = PANČAVINSAŤA *a*)

„ Poklonivši se bogu Gananatu *b*) koji odalečuje svaku smetnju, kazaću ovu pripovijetku.

Samo ljudi malodušni ne počinju djela svojega od straha da im se ko ne opriječi, ili počevši ostavljaju ga na pola; ali vrijedni ljudi svoga započetka ne ostavljaju, kad bi im i tisuća zaprijeka bila.

Nekijem mudarcima mio je prosti govor, nekijem dvoumni *c*), a nekijem je mila priča urešena svakom pjesničkom hubavosti. Toga će svega biti ovdje. »

U južnoj Indiji ima grad Udžajinija *d*) i u njemu kralj po imenu Vikramadit *e*); a kakav je taj kralj? « Sjajan kao deset milijuna sunaca, svijetal kao munja, na prekrasnom prijestolu sjedi pred svojim savjetnicima; lijep kao Kandarp *f*) mio ljudima kao Hari *g*), umjeren kao more, poštovan od svakog dobroga, jak kao sunce, čist kao zrak jesenskog mjeseca, urešen svakovrsnijem dragijem kamenjem, zauzet svagda svojom dužnosti. Ovako kreposni kralj bijaše veselje svom rodu, korist svijem dobrijem, a strah svijem zlijem. » Ovaj dobri kralj sjedijaše nekoliko vremena svaki dan u svojem saslušalistu; jednom dogje predanj neki *digambar h*) vračar po imenu Santisil noseći u ruci nekakvo voće i ovo poda kralju. Kralj naredi da mu se da stolac i *betela i*), a on posidjevši malo pogje opet svojim

---

a) Po jest dvadeset (*vinsati*) i pet (*panča*) pripovijedaka vetalovijeh. *Vêtâli* su neki demoni ili niži geniji indijanski, prilični našim vukodlacima, koji se uvlače u mrtva tjelesa.

b) Isti što Ganesa bog od mudrosti, koji zapovijeda Sivovijem društvom.

c) Allegorički ?

d) Grčki *Ozene*, sadašnji Oudžein.

e) To jest *snažno sunce* ili *sunce od snage ;* docnije će se zvati *Vikramasen*, što to isto znači.

f) Isti što Eros ili Cupido

g) Višnu.

h) Jedan od redovnika, koji po svom zavjetu idu sasvijem goli.

i) U Indiji se obično žvaće lišće od betela (*Piper betle*) pomiješano s vapnom i s različnijem mirogjijama.

*

putem, i tako se svaki dan poklanjaše kralju dajući mu voće; kad jednom majmun zgrabi kralju voće iz ruke i stane ga gristi, a iz onoga ispadne na tle dragi kamen tako svijetal da se od njega sve razasja. Kralj začugjen upita: Digambare, za koji si razlog ovaki dar donio? — A on odgovori: «Praznoruku ne treba pohoditi ni kralja, ni liječnika, ni učitelja, ni gataoca, ni dijete, ni prijatelja. Darom ćeš dar dobiti.» Veliki kralju, za dvadeset sam ti godina darivao ovako drago kamenje. — Kralj to čuvši zazove blagajnika: Blagajniče, izbroji sve voće od ovoga digambara darovano, koje je u blagajni sahranjeno i amo donesi. — Blagajnik to učini, te kralj stane razgledati sve plodove jedan po jedan, kad u svakomu po dragi kamen. Ovo veliko blago vidjevši kralj upita: Digambare, rašta donese ovoliko blaga? Ja ti ne bih mogao isplatiti ni jedan ovaki dragi kamen; zato kaži mi odmah, šta od mene žudiš. — Vračar odgovori: »Makar bio najmanji posao, samo da je kraljev, ne treba ga objaviti u dvorani; ovako veli Brhaspat *a*). Čovjek pametan neće objaviti vračanje, lijek, vrednoću, manu u svojoj porodici, ljubavni posao, pokvarenu hranu, sramotno djelo. Odluka koja kroz šešt uši progje, lako se uništi, kroz četiri uha uzdrži se, a ni sam bog Brahman ne dogje kraja onoj što samo kroz dva uha prolazi. Kad se hoćeš svjetovati, ispenji se navrh gore, ili hajde u hram u samotinji, ili u pusto mjesto u šumi.» Kralju, sve ću ti kazati, kad budemo sami. — Kad se po kraljevoj zapovijedi svi odaleče, reče vračar: O ovom starom mjesecu napraviću strašno čaranje pokraj rijeke na velikom mrtvačkom palištu *b*). Kad ga dovršim, biću dobio osam kreposti. « Da mogu postati koliko hoću tanak, velik, lak, težak, da mogu svega se dotaknuti, sve tvoriti, svijem zapovijedati, prirodom vladati: to su osam kreposti. Kad srčan čovjek u djelu pòmâ-

a) Sveštenik i učitelj bogova.
b) Ovako zovemo mjesto, na kojem Indijanci spaljuju svoje mrtve.

žê, sve biva srećno; no slab čovjek kvari i dovršeno čaranje. Srčan čovjek, mogućan i krepak može sve uraditi; s toga tebe želim za pomagača. » Budi mi dakle pomagač; dogji sam k meni sa svojim mačem. — Kralj na to pristane. O starom mjesecu digambar uzevši potrebno orugje pogje na veliko palište; a kralj obnoć u crnu odijelu otide i on. Obeseli se vračar videći ga i reče mu: Kralju, po milja daleko ima veliko palište, na komu visi mrtvac o grani drveta *sinsipa* (*a*). Hajde onamo, uzmi mrtvaca na rame i brzo se vrati; samo, ako progovoriš, mrtvac će se odmah na drvo vratiti. — Na ove riječi onaj prehrabreni kralj uputi se put drveta i dogje bez straha na palište: ondje « kaldrma od kamenja i gnoja, zid od bijelijeh kosti izlijepljenijeh mozgom, jezero od krvi, sve kao u vrtu Kalovu (*b*), svuda mrtvačke glave kao čaše, sve crno od dima i tame, sve puno ptičije graje. » Kralj se ispenje na drvo sinsipovo, prekine uže nožem, i sišavši s mrtvacem na ramenu, vrati se svojim putem. A kakav bijaše mrtvac? « Kao modar oblak, polovinom kose, strahovit, oblijeh očiju, bez mesa, mrtva obraza. » Na putu vetal koji prebivaše u mrtvacu počne govoriti: Kralju, « mudru čovjeku vrijeme prolazi u zabavama pjesništva i znanosti, a ludomu u raskošama ili u spavanju il u kavzi. Kakva je ljepota bez dobroćudnosti, kakva je noć bez mjeseca, kakva je rječitost bez pjesništva? » Poslušaj, kralju; evo ću ti pripovijetku kazati.

Pripovijetka I.

U gradu Varanasiji *a)* bješe kralj po imenu Pratapamukut i u njega sin Vadžramukut. Ovaj otide u lov na daleko po šumi s Budisagarom sinom kraljeva savjetnika; nakom dosta

a) Dalbergia Sisu.
b) Kal Bog od smrti.
c) Benares.

lova, nagjoše se njih dvojica kraj jezera *b)*. Tu odsjedavši s konjâ umiše noge i ruke u jezeru, te opazivši nablizu Sivov hram, ugjoše da se bogu poklone; jer je kazano: « Ili nosio o vratu zmiju ili bisernu ogrlicu, našao se s jakijem neprijateljem ili s' prijateljem, prebivao megju dragijem kamenjem ili na zemlji, ležao na postelji od cvijeća ili na stijeni, meni je sve jednako, samo da mogu zavapiti: Sive, Sive, Sive! » Dok se kraljević tu sjedeći moljaše, dogje da se na jezeru umije gospocka djevojka sa svojim drugaricima. Kad se umi i pokloni Gauriji *c)* i drugijem boginjama, stade ona na okolo razgledati te opazi kraljevića a u isto doba i on nju. U taj čas oboma postade srce ranjeno od pet ljubavnijeh strijela *d)*. Ona onda, da mu bude kao znak, uze s glave lokvanj te ga postavi na uho, dignuvši ga s uha postavi ga na zub, sa zuba na srce, sa srca na noge; i zatim otide sa svojim drugaricama. A kraljević postade tako žalostan s onog rastanka i izmučen ljubavlju, da već kao da iznemože. Upita ga savjetnikov sin: Što si, prijatelju, tako žalostan? — Odgovori kraljević: Prijatelju, na ovo jezero dogje nekakva djevojka sa svojim drugaricama: ako mi ona bude žena, življešu; ako ne, umriješu: ovako odlučih. — Savjetnikov sin: A što o njoj znaš? — Kraljević: Ništa. Savjetnikov sin: « Smisao riječi razumije i životinja, jer se konje i slonovi riječima gone. Ali mudar čovjek razumije i ono što se ne izreče, jer smisao nalazi u samu micanju Sakrivena se misao poznaje po obrazu, po kretanju, po hodu, po micanju, po proiznošenju, po promjenama očiju i obraza. » Kazuj mi sve što ona pred tobom učini. — Kraljević: Evo šta učini. Uzevši s glave lokvanj postavi ga sebi na

b) Izostavili smo opis jezera u tri distiha, u kojemu su gotovo sve imena drveća i zvijeri inostranijch.

c) Ista što Durga, ili Parvatija, ili Bavanija Sivova žena.

d) Pet su strijelâ ljubavi: osušenje, nemir, oganj, tjeranje i bjesnoća

uho, s uha digavši ga postavi ga sebi na zub, sa zuba na srce, sa srca na noge; te za tim otide. — Savjetnikov sin Budisagar: Što je lokvanj na uho stavila, tijem je rekla: U Karnabudžu *a*) gradu stojim; što ga je na zub stavila, tijem je rekla: Dantagatova *b*) sam kći; što ga je na srce stavila, tijem je rekla: U srcu te držim draga kao svoj život; što ga je na noge stavila, tijem je rekla: Padmavatija *c*) mi je ime. — Kad ove riječi ču, kraljević opet reče: Ako bude moja, življeću; ako ne, umrijeću. — Savjetnikov sin: Ako ti je to odluka, da idemo u njezin grad, te da vidimo, može li biti tvoja. — Odmah otidoše njih dvojica u onaj grad; i uljezavši u kuću nekakve podvodnice imenom Vrde, koja ondje prebivaše, upita je kraljević: Prebivaš li ti, Vrdo, svagda u ovom gradu? — Odgovori ona: Prebivam. — Kraljević: Stoji li ovdje Padmavatija Dantagatova kći? — Ona: Stoji; ja je svaki dan pohodim. — Savjetnikov sin: Pogji sad u nje. — Ona: Hoću. — Prije svega ona bude poslana iz kuće za kakav drugi posao, a u to vrijeme kraljević spravi vijenac od cvijeća, te, kad se ona vrati, preda joj ga i pošlje je do Padmavatije; no joj prije reče: Kad pred Padmavatiju dogješ, ovako joj kaži: Došao je onaj kraljević, što si ga vidjela kraj jezera. — Ona pošavši k Padmavatiji sve joj reče, a Padmavatija i po samu vijencu bijaše već sve razumjela. Sad se pokaže vrlo naljućena, te namazavši crvenom mašću obje ruke udari je preko obadva obraza i jedovito joj reče: Ako mi opet o tome uzgovoriš, naredićn da te smaknu; a sad hajde! — i istjera je na polje. Vrati se ona zlovoljna lica ka kraljeviću, a on, onaku je ugledavši, vrlo se uplaši. Kad ona sve pripovjedi, reče kraljević: Prijatelju, što je ovo? — Savjetnikov sin: Ne boj se: evo

---

a) *Karna* znači *uho*.
b) *Danta* = zub.
c) *Pad* = noga.

što to znači. Što je ona objema rukama crvenom mašću namazanima nju udarila, tijem je rekla: Počekajte deset dana dok stari mjesec bude. — Nakom deset dana opet je pošlju, a Padmavatija, kad je opazi, gdje ide, naredi te je svežu užetima, pa tiskavši rukom, na stražnja je vrata iždene *a*). Kad se onaka vrati i sve pripovjedi, savjetnikov se sin zamisli pa reče: Kraljeviću, večeras ćeš o ponoći u nje otići na stražnja vrata. — Kad to čuje kraljević, onaj mu se dan učini dulji od sto godina. U večer, uresivši se što je bolje mogao, otide s prijateljem na stražnja vrata. Tu ga sluškinje potezavši tvrdijem užetima ispenju na vrh dvora a savjetnikov se sin kući vrati. Kraljević dogje u Padmavatije i stanu se razgovarati i pitati za zdravlje Te kad se njih dvoje nauživa svakakvijeh mirogjija, hrane, uresa, sandalove i drugijeh masti, i betela, *b*) upita ona kraljevića: Jesi li po sebi razaznao moju misao, ili si se s kim svjetovao? — Kraljević: Po sebi ništa nijesam spoznao, no po svom prijatelju, savjetnikovu sinu. — Ona: zadovoljna sam tvojim prijateljem; sutra ću neke poslastice njemu zgotoviti. — U jutro kraljević vrati se k prijatelju i sve mu ispripovijeda; jer je kazano: « Davati i primati, objaviti tajnu i pitati je, uživati i dati uživati: to su šest znaka prijateljstva. » Kraljevjć: Prijatelju, na podne će ti biti doneseno jelo. — Na to odgovori savjetnikov sin: Prijatelju, to će za me biti otrovne poslastice. — U to dogju sluškinje noseći otrovne poslastice; a on jednu od ovijeh poda psu, koji kad izjede, odmah crkne. Vidjevši ovo kraljević se naljuti i kaže: Neće ona nigda moja biti, kad mi je prijatelja htjela smaknuti. — No odgovori prijatelj: Nemoj se ljutiti: ovo se s ljubavi same dogagja. « Za-

---

a) Ovo se upravo dogodi, kad podvodnica bude trećom k Padmavatiji poslana; a da i drugi put bi istjerana i da se nakom tri dni opet vrati, izostavili smo, jer uzrok tomu odgagjanju nije onako vješto u sanskrtu iskazan, kao što je u *Dame aux Camèlias* Dumus-a sina.

b) Izostavljamo dva rétka,

ljubljena žena ne mari ni za roditelje, ni za rodno mjesto, ni za rodbinu, ni za imanje, ni za život. » I još je kazano: « Da nastojiš svagda djelom, mišlju, riječju na koris onomu, čiju si hranu io, u čijoj si kući prebivao. » A šta ćemo duljiti besjedu? poslušaj ti mene. Kad o ponoći s njom budeš, ogrebi joj noktima lijevu nogu da joj ostane biljega kao od trozubnijeh osti, pa ukradi joj ruho te s njim k meni dogji. — Savjetnikov sin, pošavši na veliko mrtačko palište, načini se kao da je pokornik i ondje stane. « S kosom spletenom, s vijencem na glavi naličnijem na polumjesec, sjedeći kao Brahman u lokvanju *a*), mučéći, s očima malo zavedenijem. » U jutro kraljević, napravivši njoj ranu kao od osti i ukradavši joj ruho, donese ga pred savjetnikova sina; a ovaj, izabravši prsten, poda ga kraljeviću, da ga otide prodavati na trgovištu. Kad ga pokaže zlatarima, upitaju ga oni: Otkle tebi ovaj prsten kraljeve kćeri. *b*) — I pošavši u grackog zapoviednika kazaše mu, a on uhvati kraljevića i upita ga: Vojniče, otkle tebi ovaj prsten? — A on odgovori: Dao mi ga je moj učitelj — Čuvši to, zapovjednik otide š njim do učitelja i upita ga: Pokorniče, otkle tebi ovaj prsten kraljevijem imenom zabilježen? — Odgovori mudarac: O ovom starom mjesecu dogjoše ovamo vještice, te načinivši okrug od ćrvenog cvijeća, rastrgoše nekakva čovjeka i počeše ga megju sobom dijeliti i jesti. Kad ih ja vidjeh, nasrtoh na njih s trozubnijem ostima. Čuvši moju viku, razbjegoše se sve kud koja; samo jednu od njih udarih ostima po lijevoj nozi i ona od straha pusti na tle sve ovo ruho, a ja ga pokupih. — Kad čuje ovu besjedu gracki zapovjednik pogje pred kralja i sve mu iskaže. Kralj naredi jednoj od sluškinja: Svuci Padmavatiju i potraži joj biljegu na lijevoj nozi. — Poslušavši ova

---

a) Bog je Brahman često naslikan, gdje sjedi podvitijeh nogu u lokvanju.

b) Ovdje je prvi put rečeno da je Padmavatija bila kraljeva kći.

kralja, otide u Padmavatije, te našavši biljégu vrati se kralju i reče mu: Istina je što ti je gracki zapovjednik kazao. — Rečeno je: « Mudar čovjek neće objaviti propasti svog imanja, muké u svojoj misli, zla djela u svojoj kući, luka što je izio i preziranja na drugoga. » Veli kralj: Zapovjedniče, hajde opet do onoga pustinjaka, te ga upitaj kako ćemo je kazniti. — Pošavši zapovjednik k mudarcu, upita ga: Sveče, kako ćemo je kazniti? — Odgovori mudarac: « Nemoj ubiti brahmana, kravu, ženu, dijete, svojtu, ni onoga, čiju si hranu io, ni onoga što je pod obranu tvoju utekao. » Ženskoj je pedepsa za veliku krivicu izagnanje. — Onda nerazboriti kralj iždene iz grada Padmavatiju, a njih dvojica, uzevši je sa sobom na konja, odvedoše je u svoje mjesto, i tu se kraljević za nju vjenča. —

Dokončavši ovu pripovijetku, reče vetal: Kazuj, kralju, čija je krivica? ako znajući ne kažeš, da ti srce pukne! — Odgovori kralj Vikramasen: krivica je u kraljevoj ludosti. — Čuvši to, vetal otide i objesi se opet o granu sinsipovu.

Konac prve pripovijetke od dvadeset i pet vetalovijeh pripovijedaka složenijeh od Sivadasa (1) *a*).

Kralj se opet vrati, uzme mrtvaca na rame i uputi se š njim; a vetal počne drugu pripovijetku, veleći; Deder, kralju, slušaj ovu pripovijetku.

Pripovijetka II.

U gradu Darmastalu bješe kralj po imenu Gunadip. Ondje neki brahman imenom Kesav imadijaše kćer Màndaravatiju, o čijoj ljepoti raznošahu se glasovi. Kad bude za udaju, dogju da je isprose četiri brahmana sva jednako vrijedna. Sad se Kesav jako zabuni, misleći: Jedna djevojka a četiri prosioca. Komu ću je dati, komu neću. — Ali u to djevojku ucjde zmija,

---

a) U sanskrtu su ovako svagda naznačeni razdjeli knjigà na koncu a ne na početku.

i vrači od oca dovedeni nad njom reku: Ova je djevojka mrtva *a*). Čuvši to, brahman joj Kesav odmah spravi nakraj rijeke najpotonju svečanost. Na mrtvačko palište dogju sva četiri prosioca. Jedan se od njih u oganj baci i š njom zajedno izgori; drugi sazidavši kućaricu na palištu, stane joj čuvati pepeo i kosti; treći učini se pokornik te prosjakom pogje po svijetu; a četvrti se vrati kući. Onaj što je otišao po svijetu u drugom mjestu dogje u nekakva brahmana i zaprosi objed. A gazda mu odgovori: Objeduj, pokorniče, sa mnom. — Brahmanova žena zgotovi objed, i on zasjede; u to dijete počne plakati, a brahmanica baci ga odmah u ražežen oganj. Vidjevši to, htijaše prosjak izići iz kuće, no ga ne puštaše domaćin. I on reče: Kad sam ja ovako grdno djelo vidio, neću već s tobom objedivati. Gdje se take neizrečene opačine rade, ta kako se ondje može objedovati? — Čuvši to, domaćin iznese nekakvu knjižicu, i otvorivši je, promumlja neke čarobne riječi, a iz pepela izide dijete živo i zdravo. Videći brahmanovo čudo, pokornik promisli u sebi: Ah da mi je onu knjigu imati, pa bih ljubovnicu oživio! — Promislivši ovako, sakrije se negdje blizu, te se obnoć uvuče u kuću, ukrade knjigu i š njom se vrati na palište. Upita ga onaj koji stojaše na palištu: Prijatelju, zar si što po svijetu naučio? — Jesam, odgovori; naučio sam oživljati mrtve. — Onaj drugi: Ta, kad je tako, oživi našu ljubovnicu! — Onda on otvori knjižicu, promumlja čarobne riječi, pokropi vodom, te oživlje ne samo djevojku nego i onaj što š njom bijaše izgorio; čuvši za ovo, dogje k njima i onaj što bijaše pošao kući. Sad za nju zametnu kavgu sva četverica zaslijepljena od jeda.

Dovde pripovidjevši, upita vetal: Kralju, čija će ona biti žena? — Odgovori kralj Vikramasen: Slušaj. « Onaj što je

b) Izostavljamo sedam distiha samijeh vračarskijeh aforizama.

djevojku oživio, da joj bude kao otac koji život daje; onaj što je ujedno š njom umro da joj bude kao brat koji ujedno žive; onaj što je, skupivši pepeo, na palištu stojao, da joj bude kao sluga; a onaj što se kući vratio da joj bude muž. » — Na to vetal opet otide i objesi se o granu sinsipovu.

Konac druge pripovijetke (2).

Kralj vrativši se, uzme mrtvaca na rame i uputi se š njim; a vetal počne iznova pripovijedat:i *K*ralju, slušaj! evo ću ti kazati pripovijetku.

Pripovijetka III.

U gradu Bogavatiji kralj Rupasen imadijaše u svom dvoru papagala po imenu Vidagdačudamanija. Jednom ga kralj upita: Papagale, koje je tvoje znanje? — Odgovori papagao: kralju, ja znam ko će se s kim vjenčati. — Kralj: Ta kad to znaš, kazuj ko će meni biti žena. — Papagao: Kralju, u mjestu Magadu *a*) kod kralja Magdesvara ima kći Surasundarija: ona će ti biti žena. —

U isto vrijeme Magadesvarova kći u svom dvoru upita svoju papagalicu Madanamandžariju: Kazuj, papagalice ko će meni muž biti? — Odgovori papagalica: U gradu Bogavatiji ima kralj imenom Rupasen: on će ti biti muž. — Čuvši ovo, poče se ona mučiti željom da ga vidi.

U to doba Rupasen posla najprve svoje boljare do Magadesvara da mu prose kćer. Ovi pokazavši se prvom popečitelju pa poklonivši se kralju, isprosiše djevojku i na odregjeno vrijeme dovedoše je Rupasenu; a ona sa sobom donese i pagalicu Madanamandžariju. Kralj Rupasen zatvori ovu u jedan kavez s Vidagdačudamanijom. Papagao videći žensku

---

a) Današnji Behar.

svoga istog obličja, zaljubi se u nju i stade joj govoriti: Draga, budi mi ljuba dok traje ova nepostojana naša mladost; najbolji je ovo dio života svakog živućega stvora. « Bolji je cvijet i plod nego drvo, bolje je mlado maslo nego mlijeko, bolje je sesamovo ulje nego komine, bolje je ono što je milo nego što je pošteno i korisno *a*) » — Odgovori papagalica: Neću se ja podložiti mužu. — Papagao: Zašto? — Papagalica: Jer muževi svakako muče žene. — Papagao: Pače žene muče muževe svojim opačinama i lažima. « Himba, nerazboritost, laživost, ludost, lakomost, nečistoća, nemilost ovo su ženama prirogjene mane. » — Njihovu raspru čujući kralj upita: Kazujte mi uzrok vaše raspre. — Odgovori papagalica: Kralju, muževi svakako žene muče; toga radi ja neću da se mužu podložim. O tome ima i pripovijetka.

U gradu Elapuru bijaše neki trgovac po imenu Mahanad. Njegov sin Danakšaj isprosi trgovčevu kćer u gradu Punjavardanu. Nakom malo vremena otac umre a Danakšaj proigra sve imanje, kuću, i kućište, te za tim pogje u tasta da dovede nevjestu. Postojavši nekoliko dana s tastom, ovaj mu poda kćer i on se š njom uputi sa svijem njenijem ruhom k svomu rodnom mjestu. Kad bijahu na po puta, reče on ženi: Draga, treba se ovdje bojati hajdùkâ: podaj ti meni sve svoje ruho. — Svukavši ga ona sa sebe, poda mu, a on uzevši ruho i odijelo, njeno baci je u nekakvu jamu i otide ća. No putnici neki, čujući viku, pogju na jamu, i opazivši je gdje plače izvuku je na polje, te se ona po istom putu vrati živa i zdrava k svojemu ocu. Kad je roditelj i rogjaci upitaju, što se je vratila odgovori im: Muža mi uhvatiše na putu hajduci i svezaše ga a meni ruho ugrabiše; s toga pobjegoh: šta mi od muža bi, jeli živ jali mrtav, ne znam. — Čuvši njenu besjedu, ožali tast

a) Izostavili smo drugi distih još gori od ovoga.

zeta i stane je tješiti, kad do malo dana evo i Danakšaja gdje ide u tasta. Dok još bijaše u vratima ugleda ga žena i on videći nju uplaši se, misleći: Kako se ovdje nalazi, kad sam je ja u jamu bacio? — i počne se strašiti i bojati; no mu žena reče: Ne boj se, gospodaru, i uvede ga u kuću; tu mu veliko učine veselje, kao da se drugom rodio. Postojavši nekoliko dana, jednu noć zakolje ženu u snu, zgrabi joj ruho i vrati se u svoje mjesto.

Ovo sam ja, kralju, svojim očima vidjela: svakako nije fajde s ljudima življeti. — Onda reče kralj Vidagdačudamaniju: Papagale, kazuj sad ti ženske mane. Odgovori pagao: Slušaj kralju.

U gradu Kančanapuru bješe neki trgovac po imenu Sagaradat. Njegov sin Sridat isprosi u Srípuru gradu kćer trgovca Samudradata, i vjenčavši se dovede je u svoje mjesto. Do nekoliko dana pošlje je opet Sridat k ocu a on otide u primorje sa svojim trgovinama da ih proda. U malo vremena u očinoj kući ona doraste i od djeteta postane žena: a kazano je. «Mladost daje i grdnomu ljepotu, kao što zrelost daje i opornu voću sladost.» Stojeći ona navrh kuće i gledajući po drumu, jedan dan opazi nekakva mladića te stanu jedno na drugo milo gledati i ona reče svojoj prijateljici: Dovedi mi onog čovjeka. — Pošavši prijateljica knjemu, reče mu: Čovječe s lični bogu od ljubavi, kći trgovca Samudradata želi se s tobom naći sama. = On pristane, govoreći: Večeras ću k tebi doći. — I ovako se nagje njih dvoje zajedno kod podvodnice njezine prijateljice. Sutradan joj dogje muž, da je u oca pita; vidjevši ga ona, počne u sebi tužiti: «Što ću sad kamo ću, od koga pomoći? Meni je sad sve jedno, glad i želja i studen i vrućina» — i kaže sve prijateljici. «Razuzdanost megju društvom, muževa mekota, sloboda u općenju s ljudima, prebivanje u tugjoj kući ili u tugjemu mjestu, muževa zla volja, društvo zle

žene, zavidnost, uzroci su s kojih žene propadnu. » Iza podne zet pogje u ložnicu da spava; a mati nju silom k njemu pošlje i tako nevesela leže.» Što joj je više muž ljuvenijeh riječi govorio, sve je zlovoljnija postajala i tako je tugujući ležala. « Komu je duša smućena, onoga san bježi makar mu svilena bila postelja; a komu brige nije, onaj slatko spava i na stijeni i na drači. » Kad ona u noći vidi da joj je muž zaspao, polagahno se iz postelje izvuče te pogje na ročište. Na putu je sretne lupež, i promislivši: Kud će ova s ruhom? — stane je slijediti. U to ljubovnika njezina na samu ročištu ujede zmija i on umre. Ona od žalosti velike stane mrtvo tijelo grliti, no joj ono ne odgovaraše; poda mu betela i drugijeh mirogjija i jednako ga u usta cjelivaše; a lupež iz daleka sve to vidi. No Jakš *a*) stojeći ondje ispet na smokvi promisli: Uvući ću se u ono mrtvo tijelo, te ću je ljubiti. — I uradivši tako, otkine joj nos zubima i ostavi je. Onako krvava pogje ona k svojoj prijateljici i redom joj sve iskaže; a ova je posvjetuje: Prije nego sunce izagje, hajde k mužu te stani iza svega glasa plakati. — Posluša je ona, te k mužu pošavši stane jako plakati. Na njenu viku dotrče čeljad od kuće i vidjevši je bez nosa počnu muža psovati: Sramotniče najgori, nemilosniče, šta uradi? zašto našoj kćeri pravednoj nos otkide? — Zamisli se zet i reče: « Prije se uzdaj u crnu zmiju, u oružana neprijatelja, u najjačega dušmanina, nego u ženu. Što neće previdjeti pješnik *b*), što neće vrana pojesti, što neće pijanica izvikati, što neće žena izmisliti? Ni sam bog ne zna a kamoli čovjek konjev skok, premaljetni grom, žensku ćud, udes, sušu i dažd. » Uhvativši zeta, odvedu ga i predadu na sud a kraljevi ga ljudi na smrt osude. Dok ga vogjahu na kaznilište, pristupi onaj lupež i reče: Nemojte ovoga čovjeka

---

a) Jakši su polubogovi osobito nagli na ljubovne stvari,
b) Pjesnici su držani kao proroci.

ubiti — i sve po redu im iskaže: onda kraljevi ljudi rasudivši otpuste zeta. « Kralju je najveća dužnost, dobre čuvati a zle zauzdavati; za ovo će u drugom životu steći blaženost. Kraljeva je dužnost podložnike u svemu braniti; koji ovoga ne čini u pakao ide; treba dakle podložnike braniti. » A ženu iždenu iz grada na oslu. —

Dovršivši pripovijetku, reče papagao: Ovake su, kralju, žene. — »Onda njih dvoje ostavivši ptičiju sliku, i nebesku uzevši, odlete u prebivalište trideset bogova. —

Dopripovidjevši, reče vetal: Kralju, reci, čija je viša krivica? — Odgovori kralj Vikramasen: Viša je krivica u žena, jer ljudi u regje griješe. — Vetal opet otide i objesi se o granu sinsipovu.

Konac treće pripovijetke (3).

Dok opet, kralj, nošaše na ramenu mrtvaca, počne putem vetal govoriti: Slušaj, kralju, evo ću ti kazati pripovijetku.

Pripovijetka IV.

U gradu Vardamani kralj Sudrak sjedeći u saslušalištu upita svog vratara: Jeli na vratima straža jali nije? — Odgovori vratar: «Na vratima ti stoje sluge oznojene, gnusne, bez oružja, bez snage» — Drugi dan dogje iz Dokšinapata kraljević imenom Viravar da se u kralja najmi u službu; te kad se kralju javi, ovaj ga upita: Kraljeviću, što ću te na dan plaćati? — Viravar odgovori: Kralju, davaćeš mi na dan tisuću zlatijeh novaca. — Kralj: A koliko vodiš sa sobom pješaka konja i slonova? — Viravar: Ima nas četvero; žena mi, sin, kći i ja; a peti moj mač; drugoga nemam nikoga. — Kad to čuše kraljevi vojnici i savjetnici, počeše zavidjeti Viravaru, no kralj promislivši: Zašto ovoliko on ište? ali je kašto i mnogo davati korisno — zazva blagajnika te mu naredi: Davaćeš na dan ovomu Viravaru tisuću zlatnjieh novaca. —

Viravar razdijeli darove bogovima, brahmanima, mudarcima, gragjanima, slugama i ostalima te pogje kući; pa večeravši, s mačem u ruci otide obnoć na stražu kod kraljevijeh vrata. Kad god bi obnoć kralj pitao: Ko je na vratima? — odazvao bi se Viravar. Kazano je: » Idi, stoj; lezi, ustani; govori, muči: ovako se bogati šale siromasima bez ufanja. Sluzi niti je slobodno jesti, niti naspati se, niti govoriti, no samo življeti. Otkuda veselja prodanom sluzi, podložnom tugjoj misli i tugjoj volji? Koji muči, nijemijem ga zovu; koji je rječit, blebetalom i govorušom; koji je ustrpljiv, plašivcem; koji nije, neskladnijem; koji blizu stoji, bezočnijem; koji dalje stoji, bestužnijem; u službi su zakoni tvrgji nego u pokornikâ. » Neku noć kralj začu glas ženski gdje plače i jadovito jauče s mertvačkog pališta, te zavika: Ko je na vratima? — a Viravar se odazva: Ja sam, kralju. — Čuješ li, upita kralj, ženski glas da plače? = Čujem, odgovori on. Kralj: Hajde k onoj ženi, te doznavši uzrok njena plača, vrati se. — Kazano je: « Poznaćeš slugu kad ga kud pošlješ, svojtu kad ti nastane nevolja, prijatelja u nesreći, a ženu kad ti imanje propadne. » Viravar pogje za glasom na palište a u nevigjen s noćne tmine za njim istijem putem ide kralj Sudrak ustopice »; i tako sakriven prati ga kralj; kad eto na palištu žena u nebeskom ruhu, spuštene kose, plače; « skače, ječi, trči, previja se, plače bez suzâ i žalosno viče: Jaoh jadan i nesrećan! eno se trese, eno se koprca; eno na tle pada! » Vidjevši je, upita Viravar: Ko si ti što plačeš? = Odgovori ona: Ja sam kraljeva sreća. — Viravar: Ta kad si kraljeva sreća, zašto plačeš? — Ona: Jer je kralj nešto sagriješio, te se je boginja *a)* na nj razljutila; pa mu nema već nego dva dni života; a ja ću ostati bez obrane, pa zato plačem. — Viravar: Ima li koji način, da bi kralj

---

a) Bavanija ili Durga.

mogao do sto godinâ življeti? — Ona: Ako svomu sinu svojom rukom glavu otsiječeš ispred boginje i u žrtvu podaš, kralj će življeti sto godinâ. — Čuvši ovo, Viravar otide svojoj kući, probudi ženu i sve joj po redu pripovidje; jer je kazano: « Sin je onaj koji je poslušan, otac je onaj koji hrani, prijatelj je onaj u kojemu je pouzdanje, žena je ona koja blažena čovjeka čini. Poslušan sin, znanje kojim se stječe bogastvo, zdravlje, općenje s prijateljem, žena ljubežljiva i mila pet su stvari koje iskorenjuju iz srca žalost. Neposlušan sluga, nepodatljiv kralj, nevjeran prijatelj, nepoštena žena četiri su drače u glavi. Odijeljenje od dragijeh svojijeh, mržnja rogjakâ, propast imanja, služba u zla čovjeka, prijateljevo izdajstvo, ovo petero pali bez ognja tijelo. Prijatelj jednake ćudi, valjan sluga, draga žena, prijateljski gospodar tvore veselje u žalosti. » Viravar: A što će više riječi? « Na smrtnu sam zapovijed došao kralja radi; nije vrijeme za sumnjanje. Budi mi ocem i bratom, plemenita ženo! » — Na to odgovori žena; « Malo se od oca prima, malo se od brata prima; no koja žena neće muža nada sve štovati, od kojega sve prima? Nije mi ni sin, ni svojta, ni rogjaci, ni otac, ni majka ono što si mi ti, gospodar i pomoć moja. Neću te ostaviti, jer je u tebi vjera moja i utočište moje: ovako je ženama vječno pravilo. Ne pravda se žena, bogovima darove prinoseći ni postima na stotine, već podložnošću k mužu bez crkovnog čišćenja. Kreposna žena neće ostaviti muža, makar bio slijep, grbav, gubav, nemoćan, nesrećan. Ovo kao pravilo i najveću žensku dužnost proglašujem; koja li pak žena drugačije radi, ona će jamačno dobiti pakao. » — Onda sin kaza: Kad će mojom smrću kralj sto godinâ življeti, što se već ište? — A kći na to: Daću i ja svoju glavu. — I sve četvero zatim ode u boginjin hram; a kralj sakriven reče: « Jedna im je pamet, jedno nastojanje, jedna misao: koja je sreća ovake drugove imati! » — Došavši pred boginju, Viravar se pokloni,

povadi mač te rekavši: Boginjo sveta, neka smrću sina mojega kralj sto godinâ živi, — sinu glavu otsiječe: Videći brata ubijena, sestra mrtva na tle pade; a za njom mati s dušom se rastavi. Sad promisli Viravar: Evo pomrije sve troje; čemu će mi sad kraljeva služba, čemu će mi tisuća zlatnijeh novaca? — Te se nožem prekla i mrtav pade na zemljicu: Videći ih svijeh mrtvijeh, kralj promisli: Evo s mene čitava pogibe ove porodica, ta što će mi kraljevstvo moje? — te povadi nož i šćaše se zaklati, no u to boginja progovori: Sinko, zadovoljna sam tvojom hrabrošću: kaži mi što želiš. — Kralj: Kad si mnom ti zadovoljna, da njih četvero ožive. — Boginja: Da bude — i donesavši *amrta a*) oživi ih kralj se smiren vrati u svoj dvor a Viravar s porodicom u svoju kuću. Kad u jutro Kralj sjedijaše u saslušalištu, dogje preda nj Viravar a kralj ga upita: Viravare, zašto plakaše noćas ona žena? — Odgovori Viravar: « Može se naći gospodar dobar, mekan, podašan, koji krepost u drugomu spoznaje; no nije lako, kralju, naći slugu vješta i poštena koji svog gospodara brani. — « Onda kralj podade Viravaru polovinu kraljevine; jer je kazano: « Jednom kralj govori, jednom dobar čovjek govori, jednom djevojka ženom postaje: ovo troje jednom se čini. » —

« Dokončavši pripovijetku, upita vetal: Kralju, kazuj, ko bijaše od njih najkreposniji? — Vikramasen: Najkreposniji bijaše kralj. — Vetal: zašto? — Kralj: Sluge svoj život za gospodara daju, a ne gospodar za sluge. Kralj, koji ne držeći u nikakvoj cijeni svoje kraljevstvo šćaše se ubiti, onaj je najkreposniji. — Ovo čuvši, otide vetal i objesi se opet o granu sinsipovu.

Konac četvrte pripovijetke (4).

---

a) Piće neumrlosti, *ambrosia.*

*

Kralj uze opet s drveta mrtvaca te noseći ga na ramenu, poče on hoditi, a vetal govoriti: Slušaj, kralju, ovu pripovijetku.

Pripovijetka V.

U Udžajiniji gradu bijaše kralj Mahabal. Njegov prvi savjetnik i popečitelj mira i rata Haridas imadijaše prekrasnu kćer imenom Mahadeviju. Kad ova bude za udadbu, otac joj stane misliti za muža, no mu ona reče: Tata, udaj me za onoga, koji bude najkreposniji. — U to doba kralj pošlje oca u kralja od Dakšina *a)*, te kad dogje preda nj, reče mu ovaj kralj: Karidase, pričaj štogod o današnjem vremenu, — Odgovori Haridas: Kralju, „ vrijeme je ovo četvrtog vijeka *b)*: trudno je već naći pravoreka čovjeka, propadoše države, kraljevi k porezima želje svoje upravljaju, čete hajdukâ zemlju uživaju, ljudi se po drumovima ubijaju, otac se u sina ne uzda: zla su ovo vremena Himbe, jedovite misli, preziranje dobrijeh, naglost na zlo, varanje postavljeno kao pravilo, učenje laživosti, slatke i mile riječi ispred čovjeka a iza njega ružne, ovi se znaci pokazuju četvrtog vijeka. Ode zakon, ode pobožnost, ode na daleko istina; olijeni se zemlja u ragjanju ploda svoga, kraljevi postadoše varalice, a brahmani lakomci, ljudima su sve misli o ženama, a žene su odveć nazlobrze; dobri su slabi, a zli jaki; evo dogje sa svijem četvrti vijek. — " Ondje pristupi neki brahman ka Haridasu, i reče mu: Daj mi kćer za ženu. — Haridas odgovori: Daću je najkreposnijemu. — A brahman mu pokaže svojom rukom uragjena kola što su se po vazduhu vozila. Haridas: Sutra k meni pogji s kolima. — Kad ovaj u jutro dogje, ispenju se obadvojica na kola te se odvezu u Udžajiniju: A ondje bijaše k bratu došao drugi brahman te

a) Dekkan.
b) Kod Indijanaca se broje četiri vijeka kao kod Grkâ: prvi vijek odgovara zlatnomu, drugi srebrnomu, treći mjedenomu a četvrti gvozdenomu.

mu rekao: Daj mi sestru za ženu. — Brat: Daću je najkreposnijemu. — Brahman: Ja sam naučio vračanje. — Brat: Kad je tako, da je tvoja — A u matere došavši treći brahman, reče joj: Daj mi kćer za ženu. — Mati: Daću je najkreposnijemu. — Brahman: Ja umijem strijeljati, te zgagjam po zvuku samomu i da ne vidim očima. — Mati: Kad je tako, da je tvoja. — Kad ova tri prosca opaze jedan drugoga, postane raspra. Jedna djevojka, tri prosca: raspra velika: šta će biti?

Obnoć nekakav Rakšas *a*) ugrabi onu djevojku odveć lijepu i odnese je na goru Vindiju. Kad u jutro sva tri prosca dogju, upitaju vračara: Vračaru, znaš li gdje je? — A on, sedrom proračunavši, odgovori: Rakšas je odvede na Vindiju. — Onaj što strijeljaše po samu zvuku, kaže: Ja ću ubiti rakšasa i nju dovesti. — A treći: Ispni se na moja kola pa hajde. — I on onamo pogje na kolima, te ubivši rakšasa, uzme djevojku i šnjom se vrati. Sad opet postane izmegju njih trojice raspra za djevojku; a otac misli: Sva su trojica bila od koristi: komu ću je dati, komu neću? —

Kad dopripovjedi, upita vetal: Kralju, kazuj: čija će ona biti žena? — Vikramasen: Vraćareva. — Vetal: Svi su isto kreposni: zašto će dakle biti njegova? — Vikramasen: « Nastojanje, hitrost, stanovitost, snagu, mudrost, hrabrost, ko ima ovo šestero, njega se i sam bog boji. » — Čuvši ovo, otide vetal te se objesi o granu sinsipovu.

Konac pete pripovijetke (5).

---

a) Vrsta demona.

Ilijade

PJEVANJE ŠESTO.

Tad ostanu razjarene vojske
I Trojanske i Ahivske same;
Boj se žešti po širokom polju
Te jurišu tuda i ovuda
Mjednim kopljem jedan na drugoga
S Ksanta r'jeke sve do Simoente.
Štit svih grka Ajas telamonski
Prvi prodre kroz trojanske čete,
Te razvedri svoju družinicu.
Akamasa Evsorova sina
Vrla muža, hrabrena junaka
Da boljega Trekija ne rodi
Prvo smjeri gori vrh kacige
Konjskom strunjom strašno nakićene.
Šip mjedeni u čelo ga zgodi,
Kroz kosti mu prodre u moždani;
Na oči se vječni mrak navuče.
Tevtranova Aksila pogubi
Vro u bitci silni Diomede;
U Arisbi ljepozidoj živje
Bogat blagom i čuven ljudem;
Svih miluje tamo gdje stanuje
Polag druma u visokih dvorih:
Al tu niko sad mu se ne nagje

Da ga otme kobi žalostivoj,
Neg mi oba padoše jednako
On i Kales njemu vjerni sluga
Što no mu je konjem upravljao,
Oba legnu u zemljicu crnu.
Evriab pljeni Dresa i Ophelta
Pa Esepa i Pebasa sreta;
Ove slavnom Bukolionu rodi
Abarbara vila povodnica.
(Megju djecom svom Laomedonta
Bukolion najstariji bješe,
Skrovno mu ga mati porodila)
Paseć ovce dogodi se s' vilom
U ljubavi na mekahnoj travi
Osta teška, blizance mu rodi,
B'jelim sv'jetom i l'jepim životom
Rastavi ih Mekistović sada
I s ramena oklope im ote.
Astijala ubi Polipete
Smrtno udre kopljem mjedenijem
Perkosina Piditu Odisej,
A božnoga Aretona Tevkro.
Kopljem probi Antiloh Ablera
A Elata Agamemnon kralju. —
U miljahnom Pedasu življaše
Na obali bistrog Satnijenta —
Hrabri Lejto bjegućeg Philaka
A Evripil Melanthija svrši.
Nu Adresta junak Menelao
Nakon mnogo dohvatio živa.
Po polju mu konji uplašeni,
Zapućeni smrljikovom granom,

Skrše kola u prvom proc'jepu,
I put grada plaho pobjegnuli.
Kud u strabu svi ostali srću.
Iz kočija ničice u prahu
Po kraj kola izvaljen ležaše.
Nu priskoči Atrev Menelao,
Nad njim stane dugošenim kopljem,
Al mu Adrest grleći koljena,
Dugom molbom za život ga prosi
» Sahrani me, Atrev sine
« Primi otkup darove pristojne.
« U kući mi oca bogatoga
« Raspremljeno blago nebrojeno
« Mjeda, zlata i kovana gvožgja:
« Pokloni ti otkup dragoc'jeni.
« Nek me otac jošte živa čuje
« Joste živa na ahejskih lagja! »
Tako moli i srce mu gane;
Istom misli da ga sluzi poda,
Nek ga vodi na ahejske plavi,
Kad proć njim se Agamemnom sunu,
I gromnijem prihvati mu glasom:
« Kukavico crna Menelao!
« Kad s' se m'ješaš megj' takove rgje?
« Baš Trojani časno se podn'ješe
« Mnogo časno sa svom kućom tvojom!
« Ko nam rukam, ko uzmače smrti?
« Ne uzmaklo ni nevino djete
« Što jošt mati u utrobi nosi!
« Pali jednag s razorenom Trojom
« Ne plakani niti spominjani!
L'jepo zbori a mudro govori,

Te prevrati sve bratove misli.
Rukom rinu Adresta od sebe,
— Tančine mu Agamemnom probi,
Uznač panu, on mu prsa zgazi,
Te iztegnu koplje jasenovo.
U to Nestor Argom pokliknuo:
« Braćo mila, Danaji junaci,
« Areovi vr'jedni nasljednici,
« Nek za pl'jenom niko mi ne cknije
« Veći nose' da se na brod vrati.
« Ubijajmo! poslje ćete mirno
« Po svem polju spljačkat tjelesine, »
Tim probudi jako srce svako:
Sad bi Trojci strahom obuzeti
Opet u svoj Ilion pobjegli
Pred Ahivcem bojnim uplašeni
Kad Eleno što po pticah gata
Kod Enija Hektora prišô:
« Oj Enijo, oj Hektore slavni,
« Na vas pada sva tegota boja
« Već no na sve Trojce i Ličane;
« Vi svih bolji rukom i savjetom.
« Tu postante, narodu nedajte,
« Koj odasvud na vrata nam srće,
« Pr'je neg pade ženam u naručje,
« I dušmanu porugom postane.
« Pa kad čete svuda obodrite
« Ovdje ćemo vojevat s Ahivci,
« Prem umorni, al nas nužda tjera.
« A ti Hektor, pošetaj do grada,
« Reci majci i mojoj i tvojoj
« Da pokupi starice po gradu,

« Da pohodi hrama Athenina,
« Da otvori svetoj kući vrata
« Svoinicu što najljepšu c'jeni
« I najveću i njoj najmiliju
« Megju svima što u dvoru hrani,
« Nek postavi u dar na koljena
« L'jepokosoj modrokoj Atheni;
« Nek obeta dvanest jalovica
« Jednoljetnih jošte nejarmljenih
« Koje ćemo žrtvovat u hramu,
« Ako bi se gradu smilovala
« I ženama i dječici trojskoj
« Te od Troje svete odvratila
« Diomeda vojna silovita
« Najžešćega uzroka nam straha
« Kog ja c'jenim najboljeg Ahivca;
« Ni Akil nas toli ne poplaši
« Vojevoda od boginje rogjen
« Al mi ovaj preko mjere bjesni,
« I niko mu ne odolje sili! »
U Hektora nema pogovora,
Na tle s kolâ oborušan skače
Maše kopljem, vojsku obahodi,
Na boj nuka, silnu sržbu mami.
Obrnuti susretnu Ahivce,
Al Ahivci natrag uzmakoše
I prestanu krvcu prol'jevati,
Te se boje da u pomoć Trojcem
S neba zv'jezdna kakav bog ne sagje,
Te se tako hitro obrnuše
U to Hektor Trojcem pokliknuo.
« Silni Trojci, slavni Pomoćnici

« Ljudi sada budte, prijatelji,
« I silne si priberite snage,
« Dok pošetam Iliju b'jelome.
« Dok naručim starcem savjetnikom.
« A i našim gizdavim ljubovcam,
« Neka bi se bogom pomolile
« I stožrtve čiste obetale. »
Tim odlazi Kacigokret Hektor
A čim ide štita tirbušasta
Crna koža kraje na okolo
O glezne mu i zatjelak lupa.
Sa Tidićem Hipolohov Glavko
Željni boja otisnu se poljem,
Kad se stanu jedan do drugoga
Prvi veli silni Diomede:
« Ko si, momče? kojega li roda?
« Ne vidjeh te nikada do sada
« Da se baviš zabavom junačkom;
« A sad srcem svakog predobio,
« Dočekô mi dugošeno koplje:
« S kim se skobim žalosna mu majka!
« Dal ako si neumrli s neba,
« Ne vojujem s bogovi nebeskim;
« Ni Drijantov Likurg silnoviti
« Ne doživje s rapre s nebesnikom;
« On udari u presvetoj Nisi
« Na dojilje bjesnog Dionisa.
« Na tle jadne rozgve pobacale
« Razmlaćene govedskim ostanom.
« Pred Likurgom ljudskim ubojicom.
« K moru bježi Dionis poplašen
« Poplašena u sal'jev valovi

« Ljupko prima i krije ga Theti
« Još dršćuća Likurgovih pr'jetnja.
« Al ga bozi blaženi pokojem
« Pomrzjeli, a Zevs osl'jepio;
« Nu ni tako ne preživje dugo
« Svim bogovom vječnim u omrazi
« S tog ne žudim boja sa bogovi.
« Nu ako si od umrlih ljudi,
« Ako kruhom zemaljskim se braniš,
« Bliže prigji da pogineš brže. »
Na to hrabri Hipolohoviću:
« Što me Pitaš, Tidić plemeniti
« Što me pitaš za rodbinu moju?
« Kano lišće ragjaju se ljudi;
« Vihor lišće po zemljici prši,
« Kad dubrava zelena prolista,
« U proleće kad prozene gora
« Opet lišće na granu se vrati;
« Tako ljudi plode se i trnu.
« Nu ako te želja znanja tišti,
« Da upoznaš našu kuću dobro
« Kô je pozna mnogi sv'jet po svuda. —
« U dragah je Arga konjohrana
« Grad Ephira gdje Sisiph prebiva,
« Ta mudrica u svem sv'jetu prva.
« Od Eola Sisipho porogjen
« Rodi Glavka, Glavk Belerophonta
« A ljepotu i čovještvo blago
« Darovaše bogovi junaku
« Dal mu Preto o zlu tajno radi
« Te iz Arga istjera ga grada
« Pokli bješe gradu poglavica

« I pod žezlo Zevs mu ga postavi.
« Bjesna žena Pretova Antija
« Rado bi ga mlada obljubila,
« Al ne prista Belerophont hrabri
« Čistomisan na to ružno djelo
« Ona lažno Pretu kralju veli :
« « Mreš, il ubij, Pred, Belerophonta
« « Ko me želi imati za ljubu
« « Prem da sam mu ljubav uskratila.
« Kralj to čuvši, razljuti se gorko
« Al mu neda srce da ga smakne,
« A preda mu pri greholi duša.
« Već ga šalje u Ličiju ravnu,
« Te mu daje žalosno zlamenje,
« Tu bilježi mnogi uzrok smrtni
« Na list knjige tajno uvijene,
« Te mu veli da mu tastu kaže
« Neka vidi, neka ga pogubi.
« Božja sreća na krilu ga prati
« Dočim ide u Ličiju ravnu
« A kad došo u Ličiju ravnu
« I kad došo na Ksantovu vodu,
« Kralj ga Lički l'jepo počastio
« Devet dana kô gosta ga gosti
« Devet volov na čast mu žrtvuje ;
« Kad deseta rusna Zora svanu
« Za zdravlje ga, i za put ga pita
« Te mu ište da zlamenje kaže
« Što od zeta donosi mu Preta.
« Kad ugleda prokleto zlamenje
« Udilje mu prvom zapovjeda
« Da ubije Himeru strahotu

« Ni od božjeg ni od ljudskog roda,
« Lav od spr'jeda, a zmaj je ozada,
« A po sr'jedi od kozjega skota,
« Strašno silnim plamenom odišće,
« Al je smakne pouzdan u boga.
« A drugom mu kralju zapovjeda
« Da boj bije sa Salincem slavnim;
« Tvrgjeg, boja nikad ne zametnu.
» A trećom mu kralju zapovjeda
« Da pogubi hrabre Amazonke,
« Kralj domisli himbu strahovitu·
« Po izboru ličke vitezove
« On postavi u zasjedu gustu;
« Njih nijedan doma se ne vrnu.
« Sve tu smakne Belerophont slavni.
« Dal kad pozna da je božje pleme
« On junaka za svojega prima
« I daje mu kćercu za ljubovcu.
« I daje mu pô kraljestva svoga.
« A Ličani polja odmjeriše
« Što se ljepše u Ličiji nagje
« Il za vrta, il za oranice,
« Neka mirno junak gospodari.
« A žena mu troje djece rodi,
« Troje djece imenom Isandra,
« Hipoloha i Laodamiju.
« Obljubio Zevs Laodamiju,
« Mlada mu je čedo porodila,
« Mjedoklopa divna Sorpedona.
« Dal omrznu i sam svakom bogu,
« Te sve poljem Alejskim obija ,
« Srce grize, a sit ljudske družbe.

« Krvni Are Isandra mu ubi
« Čim vojuje sa slavnim Solincem,
« A ženu mu Artemi zlosrdna.
« Pa na sverhu Hipoloh me rodi,
« Te se dičim gdje od njega slazim.
« On me posla Troji da vojujem
« I mnogo me junak svjetovao
« Da svud vodim, da svakog nadhodim,
« Da svog roda nebi sramotio
« Kog mi mnogo u Ephiri žive,
« U Ephiri i Ličiji ravnoj;
« Tim se ocem, tom se krvlju slavim. »
Veseli se hrabri Diomede,
Kopljem udre u zemljicu pitnu,
Te ljubezno vojvodi odreknu.
« Gost djedovni ti si mi od davna.
« Divni Eneo jur Belerophonta
« Dvadest dana zadrži u dvorih
« Dvadest dana u dvorih ga gosti.
« Pa s' uzajmu l'jepo darovaše:
« Enev poda svjetli pas cerljeni
« A dvokupu Belerophont čašu,
« Što pri putem osta mi u dvoru.
« Ja se od oca Tida ne spominjem,
« Malahna me u kući ostavi
« Kad pod Tebom poginu s Ahivci;
« No ja sam ti dragi gost u Argu,
« Ti mi u Ličkoj, ako dogjem tamo
« No u bitci uklonmo se oba;
« Mnogo Trojca, mnogo saveznika
« Ima tamo da ih ja pogubim,
« Što bog dao i dostigle noge

„ A mnogo je amo Ahivaca.
„ Da ti smakneš kad ih predobiješ.
„ Dal mjenimo oklope uzajmno
„ Da svak znade da se ponosimo
„ Što smo gosti djedovni od davna. »
Tako vele a sa kola slaze :
Rukujuse, i vjeru si daju.
Al Zevs Kronić dvignu pamet Glavku
Kad oružje s Tidićem promjeni;
Zlatno s mjednim, što volova e'jene
S malom c' jenom od devet volova.
U to Hektor na Skeeska vrata,
Te kod vrata pod bukvu dopanu
A tu žene i kćeri trojanske
Obl'jetaju za zdravlje pitaju
Djece, braće, znanca, i muževa
A on svaku odatle opremi,
Neka bi se bogom pomolile,
Jer nad mnogim težki udes visi.
Kad na l'jepe Prijamove dvore
Utvorenim svodom sagragjene
Gdje pedeset ložnica bijaše
Uzdvignutih tesanim kamenom ;
Tu Prijamu sinovi stajahu
Tu stajahu s' vjenčanim ljubovcam
Prema ovim u istom pridvorju
Za kćeri je dvanaest ložnica
Sagragjenih tesanim kamenom ;
Tu zetovi Prijamu stajahu
Sa svojima časnim ljubovcama.
Tu ga sreta mati blagodarna
Pohodeća kćercu Laodiku,

Laodiku kćercu najkrasniju
Zagrli ga, nazivlje ga blago,
I ove mu r'ječi govorila:
« Zašta, sinko, iz groznoga boja?
« Joh prokleti sinovi Ahevski
« Grad nam teško iz okola t'ješte,
« Odatle te želja potjerala
« Da bi Zevsu ruke uzdvignuo,
« Uzdvignuo s visoke tvrgjave
« Nu počekaj! medna vina snosim
« Te najprvo uzlijaj pobožno
« Zevsu ocu i svim nebesnikom,
« Pa mi sebe, napiv se, pokr'jepi.
« Kad s' umoran čovjek ponapije
« Povraća mu silnu krepost vino;
« A i ti mi umoran si sada
« Bojak bijuć za družinu svoju.
Tad joj slavni kacigokret Hektor:
« Ne nosi mi vina medovice,
« Nemoj t'jela oslabljat mi majko
« Nebi l' silu i duh pozabio
« A bojim se crna vina liti
« Sa rukama nemivenim Zevzu;
« Nij' podobno mila majko moja,
« Da ogreznut u krvi i znoju
« Črnoblačnu Kroniću se molim,
« Nu ti kupi starice po gradu,
« Hramu pogji pljenice Athene,
« Svionicu koja ti je ljepša
« Koja ti je u svoj kući veća,
« Koja ti je srcu najmilija,
« Na koljena Atheni postavi,

« Obećaj joj dvanest jalovica
« Koje ćeš joj žrtvovat u hramu,
« Sve godišne, sve nejarmljene,
« Ako bi se gradu smilovala
« I ženama i dječici trojskoj,
« I Tidića surovog vojnika,
« Koji nas je mnogo usplašio,
« Od Ilija svetog odtjerala.
« Čim ti u hram pljenice Athene,
« Ja ću Pari da ga u boj zovnem,
« Ako bi me htio poslušati.
« Ah pod njime zemlja se prosjela!
« Tešku žalost Zevs nam ga odgoji,
« I Trojancem i Prijamu slavnu!
« A poreda svim Prijamovićem,
« Da ga vidìm gdje u Ad propane,
« Čini mi se da bi duša moja
« Gorke trude pozaboravila. »
Pošetala Hekabi u dvore
Te sluškinjam mladim zapovjeda
Da pokupe starice po gradu;
Pa u stane mirisne uzlazi
Gdje stajahu cv'jetne svionice,
Rad gizdavi sidonskijeh žena.
To joj Pari bogovid prinese
Sinje more brodeć iz Sidone
Kad uz grede Helenu privede
Od njezinih plemenih otaca.
Jednu otih Hekabe izbere
Što najljepša šarenijem vezom,
Što najveća, kano zv'jezda sjaje,
Što u svima najskrovnija b'ješe.

Te s uputi a prate je mnoge.
Došetale glavite gospogje
Po vrh grada Atheninu hramu,
Theano im vrata otvorila;
Kisejica gizdava Theano,
A supruga hrabrom Antenoru,
A Trojci je žrīcom postavili.
Sve Athenu plačom zavapile,
Svionicu gizdava Theano
Na koljena djevi ljepokosoj
Sa zavjetnim molbam postavila,
Vape kćercu Zevsa velikoga:
« Oj Atheno boginjo prebožna
« Počitana gradska stražarice!
« Sad prekrši Diomeda koplje
« Daj da srne pred Skeeska vrata!
« A mi ćemo dvanest jalovica,
« Sve godišne, sve neujarmljene,
« U tvojemu hramu žrtvovati
« Ako bi se gradu smilovala,
« I ženama i dječici trojskoj!»
Tako moli Paladu Athenu
Al Athena neusliša molbe.
Čim starice u molitvi bile
Hektor prigje Parīdovu stanu
Što ga sebi plemenito zgradi
Sa najbolje vještim kamenari
Što no b'ješe u Troji ponosnoj.
Oni njemu divno sazidaše
Sa ložnicam kuću i predkućje,
A Prijamu i Hektoru bliže
Na visoko u tvrgjavi grada.

Tu mi Hektor Zevsoljub uljeze;
Koplje mu je jedanest lakata,
Šip mu mjedni na vrh koplja sjeva,
Pod šipom se zlata grivna vije,
Nalazi ga u njegovu stanu,
Te pregleda preljepo oružje,
Štit i oklop i luk sviti kuša.
Megj robinjam Helena Argivska,
L'jepe radnje slugam naregjuje.
Kad ga vidje Hektor ga prožimlje:
« Nesrečniče! sad ti gnjevu vr'jeme?
« Dok u miru bojak bijuć ljudi
« Oko grada i visokih zida,
« A rad tebe i rat nam i borba
« Zaplanulo svuda iz okola!
« A ti bi mi drugog opsovao
« Ugledao ga da se uklonio.
« Dal na noge! da vatra dušmanska
« U pepeo grad nam ne obrati! »
A božni mu Pari prihvatio:
« Pravo koriš, i ne preko prava;
« A rad toga sad ti odgovaram,
« Ti postani, te poslušaj malo:
« Za nikakvu sržbu, il osvetu,
« Ne uklonuh se u ložnice svoje,
« Nu da jad mi sa srca oduši.
« Mekom r'ječju i supruga moja
« Na boj me je sada nukovala
« I sam c'jenim da je tako bolje,
« Er pobjeda u ljudih se m'jenja.
« Nego sada me počekaj malo
« Dok obučem bojnoga oklopa

„ Il hod' prije, za tobom ću bolje,
„ A sve mnijem dostignut te brzo. "
Slavni Hektor ništa ne prihvati;
A Helena mudro ugovara:
„ Oj djevere, kućki zloj i mrskoj!
„ Kada me je porodila majka
„ Onog časa vihar sa sjevera
„ Imao me brdom zanijeti,
„ Il valovom uzmamljenog mora,
„ Valovi me bili zagušili
„ Prij' nego sam ovo doradila!
„ Nu kad udes od boga mi taki,
„ Da sam žena boljemu junaku
„ Kog obada sržba il sramota!
„ Dal ovomu nij' dozrela pamet,
„ Nij' dozrela, a ni dozret neće
„ A mnim da će zaplatit je skupo.
„ Al ti ugji, na stol se posadi
„ Dosta ti se razbija o glavu,
„ Moj djevere, s mene bezočnice
„ I s krivine Aleksandra moga,
„ Zlom nas srećom Zevs napréa sada,
„ A i posl'je dohodećem sv'jetu
„ Postat ćemo nečašćenom pričom. "
Odvjeća joj kacigokret Hektor:
„ Ne siluj me, Heleno, da sjedem,
„ Prem da blaga na to me ne svede,
„ Duh me goni da pomognem Trojcem
„ Što me teško iz daleka žele
„ Nu ti nukaj, da pospješi, muža,
„ A nek i sam malahno pospješi,
„ Te me stigne dok u gradu budem.

„ Sada idem i ja dvoru svomu
„ Da ja vidim mlade dvorkinjice,
„ Dragu ženu i nejaka sina.
„ Tko to znade vraćam li se veće ?
„ Da me neće danas ukrotiti
„ Izpod ruka ahejskih bogovi ? »
Tako veli, pa se Hektor d'jeli,
Te pošeta ljepobitnom dvoru :
Al ne nagje u njezinu stanu
Andromahe bjeloruke svoje,
Ona s sinom jadna i žalosna
I s robinjom l'jepo ukrivenom
Bješe, davno na tvrgjavu pošla.
Kad ne nagje svoje vjerne ljubi,
Na prag stane u predvorju junak,
Na prag stane te sluškinjam veli :
„ Dvorkinjice kažite mi pravo
„ Kamo sada išeta iz dvora
„ Bjeloruka moja Andromaha ?
„ Il u svaka, il u krasnih zava ?
„ Il pohagja hrama Athenina,
„ Gdje sve vrve Trojke ljepokose
„ Jeda strašnu boginju umole ?
Tada njemu ponina opremnica :
„ Kad me pitaš kazaću ti pravo.
„ Ni u svaka, ni u krasnih zava
„ Ni pohagja hrama Athenina,
„ Gdje sve vrve Trojke ljepokose,
„ Jeda strašnu boginju umole ;
„ No uzagje na Ilinsku tvrgju
„ Kada začu da nam gone Trojce,
„ Da je sila Ahejska premnoga ;

« Kô mahnita zidom polećela,
« A dojkinja za njom nosi dijete. »
To izrekla pomna opremnica
Hrli Hektor iz svojijeh dvora,
Istim putem l'jepim ulicama,
A kad progje grada širokoga,
A kad dogje na Skeeska vrata,
Koja vode na to polje ravno,
Na susret mu željno dolećela
Andromaha, divna bogatica,
L'jepa kćerca hrabrog Etiona.
Ovaj živje pod dubravskom Ploku
Kraljevaše u podolačkoj Thebi
Po vrh svega Čiličkog naroda.
Kćercu vjenča Hektor Mjedoklopi
Sad mu ona u susret prihodi,
A za njome mlada robinjica,
Noseć malo u njedarcu čedo,
Jošt nejako Hekotevo zlato
Sjajno djete kano zv'jezda sjajna
Skamandicom Hektor ga nazivlje,
Gradomicom svi ostali Trojci,
Sam bo Hektor Ilingrada čuva.
Tiho se je junak nasmijao
Gledav mukli svoje čedo malo;
Al pristupi plačna Andromaha,
Te ga grli, zove ga, i veli:
« Oj junače, junačtvo te gubi!
« Niti žališ svog nejaka sina,
« Niti sina, a ni tužnu mene,
« Što ti brzo udovom postajem
« Brzo mi te ubitće Ahivci,

„ Svi, svi na te jedinoga srću!
„ Ah koliko bolje bi mi bilo,
„ Izgubiv te, da u zemlju sagjem!
„ Ràd od nikud, žalost oda svuda
„ Kad bi mi te smrca umorila!
„ Nemam oca, mile majke nemam,
„ Divni Ahil oca mi ubije
„ Kada Thebu visokijeh vrata,
„ Grad napučen Čilikom, razori.
„ Al ne svuče mrtva Etiona
„ Jer mu prima za grehotu duša.
„ S ljepokovim oružjem ga spali
„ I vrh groba uzdvigne mu spomen,
„ A okolo vile planinkinje,
„ L'jepe kćerce Zevsa štitokoza
„ Sve brjestove redom posadiše.
„ Sedam braće živje mi u dvorih,
„ Svi mi jednog mrskom Adu sašli,
„ Čim volove krivonoge pasu,
„ I čim pasu b'jele ovce svoje,
„ Sve mi ubi Ahil brzonogi.
„ A majku mi, koja nekadara
„ Kraljevaše pod šumicom Plakom,
„ Ovdje svede sa ostalim blagom
„ Te on primi zlato nebrojeno
„ Da je vrati na očeve dvore;
„ A kad dogje na očeve dvore,
„ Artemi je strjeloljuba smaknu.
„ Sad Hektore, svako dokro moje
„ Ti mi otac, ti mi mila majka
„ Ti mi bratac, ti sva ljubav moja;
„ Smilujmi se, u tvrgji ostani!

„ Ne učini sirotom ti sina
„ Ne učini ženu udovicom !
„ Neg ustavi kod smokve glušice
„ Kud je lakše gradu uzlaziti
„ Kud je lakše jurišiti tvrgju ;
„ Triš kušaše izbrani junaci :
„ Dva Ajasa, Idomen čestiti
„ S Atrevići sa Tidićem slavnim
„ Jeda bi ga onud prisvojili,
„ Il ih nuka obvjet božanstveni,
„ Il ih duša tiska i naganja. »
Prihvaća joj kacigokret Hektor :
„ Na to i sam, mila ljubi pazim,
„ Al se bojim teško Trojanaca,
„ I trojkinja pljezokoprenica,
„ Da ko rgja izmačem se bitci.
„ Pa ni meni ne dopušta duša
„ Kad obiknuh svegj junakom biti,
„ Svegj vojevat pred najprvim Trojcem,
„ Da sačuvam očinu mi slavu,
„ Da s očinom sačuvam i svoju,
„ Prem ja vigju duhom i pameću :
„ Dan će doći da Il sveti pane,
„ Prijam s bojnim prijamovim pukom !
„ Dal ne žalim u srcu toliko
„ Ni Hekabe ni Prijama kralja,
„ Ni Trojanca ni ljubljene braće
„ Koji no će mnogi i hrabreni
„ U prah pasti pod svojim dušmanom
„ Koli tebe, draga ljubi moja.
„ Da te nebi mjedoklop Ahivac
„ U sužanstvo plačnu odženuo,

« Pa u Argim tugje platno tkala,
« Il nosila jadna žalosnice,
« Hladnu vodu s Mese, il Hipere,
« Jerbo grozna sila te pritiska
« Videći te suzam oblivenu
« Može biti da ti kogod reče
« Eno ondje žene Hektoreve,
« Prvog vojna trojskih konjanika,
« Kada se je oko Ila bilo.
« A kad kogod bude tako r'jeti
« Ljute će ti rane ponavljati
« Željeć vojna da te oslobodi;
« Prije mrtva zemlja me proždrla
« Neg te jadnom, il robinjom čujem! »
Izgovori Hektor glasoviti,
Pruža ruke te poprima djete.
No djete se jadikujuć vrne
U njedarca dade ljepopase
Uplašeno milog oca vidom.
Rad kacige s vrhom konjogrivim
Koja strašno nad njin, valovaše·
Posmije se i otac i majka;
Umah skinu čelenku sa glave,
I sv'jetlu je na tle položio,
I cjelova drago djete svoje,
Te na svojim rukamâ ga ljulja.
Moli Zevsa i bogove moli:
« Silni Zevse i svi Nebesnici,
« Dajte momu sinu rogjenomu
« Kô i meni, megju Trojcem slavu,
« Dobru snagu, i kraljestvo jako!
Neka reku, kad s' iz boja vrati

„ Prenoseći odore krvave
„ Ubijenih strašnih protivnika,
„ Ovaj mnogo od oca je bolji;
„ A mati se dušom radovala!
Tako veli a na ruke stavlja
Dragoj ljubi sina jedinoga,
Primala ga na mirisna njedra
U suzama te se posmehnula;
Blago ju je junak pogledao,
Pomili je, te joj nastavio:
„ Ne tuguj mi preko mjere, dušo,
„ Neće niko otisnut me Adu,
„ Ako meni sugjeno ne bude;
„ Dal i niko rogjenijeh ljudi
„ Smrt ne bježi junak, il slabuša.
„ Nu pošetaj b'jelom dvoru mome
„ Pomnji djela koja ti pristoje,
„ Platno tkala, al kudjelju prela;
„ Bdij nad slugam da pospješe poslom.
„ Boj ostavi nek ga biju ljudi,
„ Koji no su u Ilu rogjeni
„ Nek ga biju, a ja u njim prvi. »
Dogovori Hektor glasoviti;
S tli čelenku konjorepu diže,
A supruga ljubljena na dvore,
Na trag često gledav se, uputi
Sva u groznih suza oblivena.
Kad došeta dvoru ljepostanu
Svog Hektora silnoga vojvode,
Nagje skupa mnoge robinjice,
Sve potaknu do gorkoga plača.
Plaču doma Hektora još živa,

Ne mišljaše iz boja se vrati
Minuv silu i ruke Ahejske.
Ne ckni Pari u visokom dvoru.
Već obuven u svjetlu oružju
Sve sjajnijem mjedom našaranu
Kroz grad hrli, u noge se uzda.
Kano pazduh napregnut na zobi,
Skidav uže, poljem poskakuje,
Ohol leti svomu zavičaju,
Te se kuplje u sirokoj r'jeci;
Glavu diže k nebu na visoko,
A griva mu po ramenih plije,
Sav pouzdan u ljepoti svojoj,
Noge lako ljubljenoj livadi
I lako ga paši konjskoj snose,
Tako Pari s Pergamske tvrgjave,
Kano sunce svjetal u oružju,
Veseo slazi na brzim nogama.
Časom brata divnoga Hektora
U što mjesto hoće da ostavi
Gdje se ženom sustignuo, stiže,
Te mu veli junak bogoliki:
« Mili brate, uzdržah te dojsto
« Mnogo krzmah na vr'jeme ne dogjoh
Kako mi je urečeno bilo. »
Odvjeća mu kacigokret Hektor:
« Neće niko, sudeći te pravo
« Pohuliti tvoja bojna djela.
« Jesi junak, moj ljubljeni brate,
« Dal mi krtiš i nevaš se često;
« A u duši srce me zaboli
« Kada slušam kroz tebe sramote

„ Što nagrću svi vojnici Trojski
„ Ki rad tebe mnogo jada trpe
„ Sada, hodmo ! Sve mi namirismo
„ Ak' po kućah Zevs nam dopustio
„ Da nadnebnim bogovom vavječnim
„ U slobodi čašu posvetimo
„ Kad Ahivce s Troje otjeramo. »

Antun Kazali.

Smrt Ugolinova

OKRNJENO IZ DANTOVA PAKLA.

U sred leda u jednoj rupini
Dva grješnika ugledah smrznuta
Jednog glava b'jaše drugom kapa,
Kao što se kruh od gladi jede,
Tako gornji donjemu zasadi
Oštre zube u zasiljak tvrdi
Gdje se mozak tikvi nadodaje.
Niti drukče Tideje oglogja
Menalipu iz ljute jarosti
Tikvu, šiju i oba začelja
« Ti te skotskim obilježem kažeš
Mrzost protiv toga što ga ždereš,
Rec' mi ko si, i njegovu krivdu;

Jer ako se razlogom tuguješ
Ja ću tebi zajam odvratiti
Tamo gorje na b'jelome sv'jetu
Ako mi se jezik ne osuši. »
Usta diže sa zvjerskoga jela
Onaj grješnik, pošto ih otrije
Vlasim glave te straga poruši.
Pak započe: « Hoćeš da ponovim
Hudu žalost što mi srce pršti
I misleći, kamo l' besjedeći.
Ali r'ječi ako moje mogu
Uroditi sramotnoga voća
Izdajniku te ga ovdje glogjem,
Vidjećeš me pričat i suziti.
Ja ne znadem ko si, ni kako si
Ovdje dolje mogô se spuštiti,
Al bih rekô da si Florentinac
Kad te čujem sa mnom govoriti.
Znadi da sam ja knez Ugolino,
A ovaj je Nadbiskup Rugjeri;
Sad ću t' pričat čemu sam mu blizu.
Da sam bio ščepan i umrtvljen
Zbog njegovog hudog zlomisonstva
Nije treba da ti pogovaram.
Al što n'jesi razumjeti mogô
Kako mi je smrt užasna bila,
Čućeš i znat jel' me ucvilio.
Kroz prozorac ojadjele kule, —
Što po meni naziva se gladnom,
Gdje će jošt ko zatvoren čamati; —
Ukaza mi kroz svoju šupljinu
Nekoliko mjesec' prije toga

Kobnu snitvu koju b'jah usnuo
Što mi sudbe raztrže zavjesu.
Učitelja i vogju ga c'jenjah,
A on zami vuka i vučiće
Put planine koja zastupljuje
Da Pizanci Lukešce ne vide.
S kujam vještim, znatnim i mršavim
Galandija Sismondom, Lanfrankom,
On postavi u prve redove.
U melenoj trci prizre mi se
Vidjet oca i sinove trudne,
I gdje im se odvaju bokovi
Oštrijema vitima klincima.
Kad se trgnem od sna pred svanućem
Čuh cmiljeti kroza san sinove
Oko mene gdje hljeba pitaju.
Baš si svirjep ako s' neražališ
Misleć što mi srcu s' navješćaše,
I ako se na to neisplačeš,
Što te može na suze ganuti?
Već bijasmo sva pet probugjeni
I ručanje doba se primaklo
Kad se obični obrok prinesaše,
A svak o svoj snitvi sumnijaše.
Tad čuh da se vrata zaključaše
Poda nama ojadjele kule,
Te pogledam u licu sinove
Bez da r'ječi pisnem, il kopornem.
Ja ne plakah, no se okamenih,
Al se b'jahu oni razplakali,
I reče mi Anselmućo moji:
Šta je tebi roditelju dragi

Te nas tako stravično zagledaš?
Nit procmiljeh, niti odgovorih
Sav onaj dan ni dojduće noći.
Dok se sunce na sv'jet ne povrati·
Tek se malko svjetlosti provuče
U žalosnu tamnicu sumračnu,
Kroz sinovnja četiri obraza
Vidjeh svoj lik kao u zrcalu.
Obe ruke od jada ugriznem;
Oni misleć od gladi ih žderem,
Sva četiri naglo ustadoše
Povikaše iz jednoga glasa:
Mnogo će nas manje zaboljeti
Ako s' tajko ti od nas napìtaš;
Tì n' odjede ovo b'jedno meso,
Tì odjede i tì nam ga sljušti.
Prítajih se da ih ne pozledim,
I dva dana stasmo zan'jemjeni;
Čvrsta zemljo što se neprosjede!
Kad doprjesmo do četvrtog dana
Gaddo pade pred mojim nogama
Prostrt' veleć: šta mi ne pomožeš?
Tu izdahnu: i kakva me vidiš,
Ja ih vidjah padat sva tri redom
Megju petim i šestijem danom;
Pak sam već sl'jep nad svakim lutao
Zvô ih tri dni pošto su umrli,
Dok žalosti odolje gladinja.»
Kad to reče, svrnutim očima,
Uze tikvu opet megju zube,
Koj' bijahu onoj koščurini
Kao od psa jaki i zlopatni.

Jaoh Pizo ljucka opadnice!
Krasne zemlje — milozvučne r'ječi,
Kad su spori susjedi te kaznit
Nek se krene Kapraja, Gorgona,
Nek zajaze ušće rj'eke Arna,
Neka prevre voda i potopi
Svako lice što u tebi živi.
Jer ako se i glasilo bilo
Knez Ugolin da je izdô tebe;
Lišeći te tvojijeh tvrgjava,
Čemu si mu sinove mučila
(Nova Tebo!) čednu omladinu?

Ponašio u Beču 1862
S. LJUBIŠA.

SUGRANASTI RAZGOVORI

PUSTINJAKA

RAZGOVOR X (1)

ŠETNJA PO LIJEPOM VREMENU.

Gjarula se otucao po gori i sam sobom razložio: kako i dokle se ljudstvo u sebi pretvara; pak dospjeva ovako:

A da sjedem gdiegogjer u zavjetrinu? u škrip? i olovkom da zamrčim zamet ovomu mom razloženju o čem se do saderica bavih?

Ni u nijemoj prirodi ako je razgledaš upravo nije stvari n, jedne da je ista iščahna; a ljudi udariše baš na čudo kad nas ovako ukočiše uspored, da ni ped ni prst ne možemo raširit jali stisnut svoje srce nego je obika općena: jer ako ćes inače, drže te za sugranasta. Ali ako su te tako krstili, nikud bolje ti slijedi te im se priprodavaj za takoga i svoje ćeš posle, uzgred i megju njima, opravljat, slobodan kô tica. A u povjesnici imaš se na što izgledati! Eto ti Gjunja Bruta, eto Davida, koji jednoč ne mogav izglibat iz nekog mrsna posla, pretvori

1) Ovo je odlomak iz ogromna djela kojemu je naslov: Tuge i nevolje. — Neće biti suvišc napomenuti, sve što se ovdje kaže, da se dogodilo uprav pisatelju; o kojemu se može rijeti, što malo o kom drugom čovjeku na svijetu, da je pust megju čeljadi a pustinja da mu je najmilija družba. Otole mu sugranaste mišle i neopredijeljeni oblik.

*

se, bojse po nadahnuću, u suludnjaka. Ako ne tako, kako da isplivaš trbuhom za krukom? — Bog mu se duše poplasio! ko je prvi, videć čovjeka gdje nalikuje čovjeku i sve stvari samo na oko izmjerivši, zasjekao: « ovo je jedini pravi put k upravnosti. » Tako ti blaženijeh dana! a ne znaju da koliko ljudi toliko ćudi; da svaki piljak vri svojom vrućinom i da po različitijem ključima njihova vrenja treba ih manje oli veće družiti zajedno. A tamo vas svijet izgleda kao kakvo gumnište gdje se vježbaju hiljade ljudi na isti način micati se, u isti čas ćućenstva svoje duše poticati ili gasiti; ako ne... bata ko luka. Izgledaju mi ovi narodi što istom pristupaju na prag sadašnje naobraženosti, kao novaci, s razlikom da ovi uhode polje s plačom, a oni smijehom. Pa da su baš dva čovjeka u sve i po sve jednaka, ne treba ih sa svijem izjednačiti, jer sveta vodica i sveta zemljica dvije su stvari svete, veli narod, ali kad ih pomješaš pretvaraju se u glib. Prava naobraženost čovjeka dakle stoji u poštavanju slobode da se ne progoni ni smijehom ni porugom ikoga radi načina njegova života.

Ovdje sjedim na stancu Kamenu; blizu nije žive duše, već iz daleka čuješ glas težaka i njegov oj! oj! u dobri čas! koji gdjekad zamukne, može bit promišljajući koliko će ga zapasti od radnje na tugjoj brazdi, čijem će se u nedjelju izopijat. Goli vrsi ko pamet i mrazna i nemila ćud u čovjeku oholu. Stranputice gdje zelenika a gdje lazina; iz megju divljačine niče gdje koji cvijetak, pust kao milosrgje u seljaku. Progje li plata vjetra oćutiš miris što iz kakvoga buska istrgne se kao uzdah k Bogu i milostinja u trgovcu, krčmaru, komardaru kad izlazi u nedjelju iz crkve ako ga je krenula kakva vruća besjeda o vangjelju. A i ovaj zastor zlatni što oplete sunce na vratolominama nalikuje poskorupjenoj naobraženosti na prostaku. Ako ćeš po njima da se vereš, strmoglavićeš se; tako isto ne prti se u čovjeka samo van izglagjena, jer su to zraci pro-

svjete na brgaskim hukom... Još koješta na ovu ruku naš osamljenik zanovetao, kad čuje hajkanje:

L'jepo ti je pit i jesti l' jepo
I djevojke navrčat na ml'jeko.

Ko ovo pjeva i misli da ga niko ne čuje, kad ko... Muštrapa kinuo s brda. Netom ugleda Gjarulu prolomi preko krša neka ga i zvao nije, te se maši za kapu ko moleć da mu oprosti popjevku ali ne pisne. Jer ti je taki Muštrapa da ništa ne započne prvi kad se sretne sa znancem, te bio vruć i žedan zbora, ko kiše dani Ilištaka, on će ti okušat prije ćud svoga susretioca.

G. Danu Muštrapa ponovi pjesmu.

M. Ah ne umijem ja.

G. Ti tako govoriš s lukavštine a preveo bi me preko vode i nebi mi se dao napit.

M. Nije to istina. A ja mnim da je ta razlika megju neukim i izučenim čovjekom, što bi prvi preveo drugoga preko vode i ne dao mu se napit, ali bi najposlje, žalost ti ga znala kako! mudrac ostao napojen.

G: U srebro ti se okovala.

M. Zaludu ti je. Ti bi hotio porugljivom hvalom nekako me potisnut da rečem: nešto i ja znam.

G. Da si učevan, u zboru bio bi kô Sokrat grčki mudroslovac, kojega svaka druga riječ bila bi — Bogu hvala da sam i ja rekao svijesno — ja neznam — što ti ja znam — i tako bi se otucao od čebegjije do postolara, od majstora do plemića ispitivajuć ih: pobratime dragoviću 1) može li ovo bit ali ne, što mi je došlo na pamet? Ah Muštrapa! Muštrapa! to ni je podniženstvo, već stavljati sam sebe na kamatu.

M: Proistumači mi, jer te ne razumijem.

1) Dragoviću, sinko dragoće, govori se u puku.

G. Sprva mi reci: ima li na svijetu lakomijeh, i rasipnijeh ljudi?

M: I kako!

G: Dakle čovjek može bit žgurav, oli rasipnik ne samo svoga imetka izvanjskoga, već i unutrnjega; koje jest: snaga, obrtnost, vrlina, ljepota, mudrost, učevnost, pravda, i ostale kreposti.

M: Razumijem

G: Znaš li, da niko ne može sva dobra imat zajedno?

M: Znam.

G: Ko ima jednu oli dvije tijeh izvrsnosti obilnije, a žlje drugijeh, izmeče ih iz sebe na drugoga, da onaj opet umetne unj ono što ima, i tu tako poragja se ljubav, koja dohodi bit način izvrsnosti u čovjeku.

M: Sad po svaki način razumijem.

G: To se zove sobom kamatovat, jer kadar odmećivajuć na drugoga tvoje izvrsnosti posvojivaš u te izvernosti tugje; onaj drugi na suprot izmeće svoje na te, da posvoji tvoje. Tako ljudi čine se megju sobom ljubimci; jer kad imadeš uza te drago čeljade, oli da bolje rečemo, izvrsnosti onoga čeljadeta koje ti nemaš, š njima se služiš, i dohode bit tvoje. Tako Lord Engleski ljubi obrtnost, i živoću svoga potrkaća (1) ko da ih on ima; a njemu opet siplje sterlinà; tako muški čami na se, čednost, ljepotu, i ono sitnije ćućenstvo žene, čim je ljubi; tako star jakost, okretnost momka, tako učevan, najpotla, priljubi prosta čovjeka, jer dok se bio uveo u prosvjetu svijeta, po nezgodi, koju svijet daje, od dosta prostijeh i naravnijeh običajà odaleči se i htio bi ih opet na se.

M: Dobro si me uporavio.

G: Ali to je ljubav općena, koja daje, da uzimlje. Ali

1) Potrkač, sluga što ide za gospodarom — paggio.

biva ljubovnikà baš rijetko kò muha bijelijeh, koji siplju svoje vlaštitosti unutrnje oli izvanske, a da išta od drugoga ne primaju, da se radi išta na drugoga arajdaju, jer taki ćute, da su sa svijem puni, i da neće im prenestati. U tome stoji temelj krstjanstva, a u poganstvu zvaše se taki ljudi božanstveni. A oholi ne ljube nikoga, ne izbacaju išta na pobratima jer oli ćute da nemaju šta izbacati, oli ne oćutuju da drugi ima izvrsnosti kojijeh oni nemaju. Jer da požudiš imat štogod više, treba najprvo da štogod imaš; da požudiš štogod znati i izučit se, treba da prije štogod znaš. Seljaci ne znadu nego za šesticu, za cvancigu, i ne ljube niti čame na što nego na šesticu, i na cvancigu. Ćute da prem ništa ne imaju da drugome izbace, za tò u se potežu, to jest nemaju ljubavi: jesu u podloj oholasti. Ali paček, ja zaboravih da si ti prostak. Pjesnici govore s brdima, s travama, a mudraci, otkad Sokrat crkne, neće da se prte zborit sa svakijem, jer tò baš prvomu Sokratu bi uzrok da otrgne životom.

M: Kako?

G: Jer ti kožuhari, i oni, koji kamatuju po dućanimà sa laktom sa šešulom, čuvši stvari njima uz nos, platiše mu jedan žmulić, koji mu naudi, i od tadar veće nikad ne mudruje se po dućanima, i po poljanama, a da te Bog sačuva, kó od nenadne, pisnut o mudroslovju po kazermama. Bojse, šta će bit i od mene. Ako ko rasije naše razgovore, nadam se rugà!

M: Pokle je tako, za što mudrosloviš?

G. Svak kad začne u glavi da taka i taka ima bit ljepota, taka i taka ima bit sputnost, taka i taka ima bit učevnost, (svak od nas to zasječe različito po svome umjenstvu) i kad se desi na čeljade kojekakvo da ljepotom, učevnošću, sputnošću nadava na ono, kako je on u pameti začeo, ha! ha! uzklikne našao sam baš da biva kogod kako ja mislim! ter stane s ljubavju namećat na njega svoje izvrsnosti, nebi li mu to

bolji svakdano izašao i tu tako ga bahori; a ne bahori 1) uprav njega već svoje iste promisli, koje on cijeni da su u tomu čeljadetu učovječene. Pak s vremenom pošto se bolje izuči svak od nas, i nagje da drugčje mora bit uragjena ljepota, učevnost, mudrost, krepost nego je prije cijenio, i ne nahodeći u čeljadetu tomu ono što misli sadar, i kako sadar sudi, poturi ga, i prihiti se drugoga. Za to ljubav po naravi treba da bude nekrepka, i da leti tamo i ovamo: jer to bolje svakdano treba da čovjek napreduje u naobraženosti, i zato treba da mjena ljubavi. S toga Ljubav imade krila i zastor na očima, jer ljubeći koju osobu, čovjek ljubi svoje izvrsnosti, koje vidi slikovane u drugoj osobi; i ako izvrsniji mora bit svaki dan, svaki dakle treba da poturi ono što je ljubio, i prihvati se drugoga. Tako za sad, ti Muštrapa meni si moja razloženja učovječena, zbog toga s tobom mudrujem, s toga te uzbijam, i bahorim. Ali lijepo je posvirit, a i za pas zadjestit. Da nu pričaj šta ti se zgodi s Bukalom ?

M. Post mu se ohladila ! 2)

G. Da si bio tu skoro na onome ručku 3) o Gjurgevu danu gdje smo se rječitosti zavagjali s Bukalom, s Memedom, i s Čokom, bilo bi ti javno, da se sve uzdrži u pravici, oli zakonima, oli svagjom oli osvetom, oli megdanom, oli svijem tijem skupa. Ali ti ne bi bio ni došao, jer se tuder Bukalo desio.......
(slijede satiričke povijesti vrh neke zgode)................

M : Docna je: valja da namirim živine : Šarulja biće se u metilj 4) ućerala. Ali ću još mrvičak stobom zaustat se. —

Nu ! sile Božije troskota ! hoj da učinkam pregršt da nabrojim na čemu ću ostat pred tobom ?

---

1) Bahoriti uprav : držat djete, njegovat da ne plače.
2) Post ti se ohladila, tako puk Kune.
3) Razgovor politički pustinjaka
4) Metilj skodan kravama.

G: Ala, de!

M: Ćutim te, ljubim te, hoću te dobro, tako tako, ćutim te, evo na! ljubim te!

G: Ovako se u ljubavi ide nizgred od najvećega do najmanjega ustupa.

M: Oli nije isto ćućet, i ljubit?

G: Ćuti se prijatelj, ljubi se ljubimac. Ćutim te, snači oćutujem te, jer imam podobnosti da te oćutim.

M: Kako se može ćućet čeljade ko mokrinu, hlad, studen?

G: Reci mi najprvo: mora li čovjek štovat umjetnost, krepost, pravdu, i ostalo, gdje ga nzre?

M: To se zna.

G: A kad snagje u sebi tijeh stvari, jeli dužan davat poklonstvo, štov sam sebi?

M: Bogme! nebi ti umio rijet.

G: Ne: jer tako čineći, malo po malo bi izašao uznosit, ohol. Daklen držan je tražit, gdje nahode se u drugomu komu te lijepe stvari, koje ćuti da su u njemu istome, i u drugomu njegovati, štovat i cijenit one izvrnosti, koje da nije grijeha morale bi se štovati u samom sebi. Eto ti prijateljstva! i s toga, kô se straši Boga, to jest kô štuje dobrotu, krepost, naobraženost, jer se tako uprav Bog štuje, traži sebi prijatelja, govori sveto pismo.

M: Neka ti rečem jednu na sva usta 1). Mnokrat rekoh ti, da neki ogrtaj, budi u duševnosti, budi u izvanskijem naprecima odavna nagrdi svijet.

G: Budi na čemu si: otkud! meni se čini, da taj ogrtaj, neka i šaren i laživ, licimirstva i prikaze, da resi svijet.

M: Nagrgjeno, kod nas snači ono što je nakićeno, kršno,

1) Rijet na sva usta: rijet istinu.

ono što je uzorito, nesvijesno ono što je obilato, a za što tako se govori, to ćeš ti znat, i oni koji su se uporavili na mudroslovje jezika.

G: Zbori de nu naprijeda,

M: Ono što sputno reku moj stric Belendija, oli susjed Bilizija, ne piše se: a kad bi govorili Grčki, oli Latinski eno čovjeka! Meni se čini, da čovjek sputno govori, i prosto, dokle sam sebe razumije počne li ne razumijevat ni on što besjedi, evo ti odmah promjeni jezikom. Ti da vrgneš tu prostoću, i da se podbečiš « Ko smo, što smo » nebi te vigjo ovdjer po kršu kô Gjarula, već u svilenu pasu.

G: Pušti da te celujem: ta tvoja besjeda baš mi pane na srce: s bogom! da si pošten!

RAZGOVOR XVIII

List knjige male

Na poštene ruke Mića.

Pitaš me kako živukam ovijeh mahnitijeh dana uz poklade? Šta ćeš da ti rečem: Varaju se ljudi,
Kamo neće ludi?

Obdan, Bukalo, koji je upravitelj mjesta okolnoga, jer vidi ped dalje od nosa nego drugi, hoće, da se gone djecetina u mene na nauk kô da je moj nauk, nauk krstjanski. Tadar im sve škljane moje vjere tumačim. Djeca do duše čude se veoma radi nekijeh poukâ, i istinâ, kojijeh igda nebi mogli čuti u paroka; jer u crkvi ne smjede se promjenuti ni riječi, nego kako je prepisano. Naš popo Prpoša hoteći izmjenut sve katekizme crkovne sa svojijem, toliko tu skorom nagje zagjevicâ da o malo ne otegne papcima.

U večer paka dogje mi Mehna, Bilizija, Belegija, i manjak

Muštrapa. Blagujemo što Bog i kuća da, Mehna dovede jedva jedvice Staku, samoživicu.

Iza kako se svak potuži: da je malo voća došlo do rukâ, i kako je tvrda godina, ponapijemo se: neko srkne, neko oduši, neko poloče. Bilizija pravo obeseli svakoga; jer pošto se najede, kô da ikadar Boga nije vidio, lakarduje mnogo, i mnogo zakona daje o kuhinji: šta se hoće da nije preporito, što da se izpriga, što da se svari, što je za privoljak, što za oblizak. Evo ti šta sinoćke bi, da po tomu prosudiš, kako je svake večeri u Boga.

Iza kako smo se nakusali nešto mantale, posvarice, i ponapili vina, i nazobali krivalje; staše izpitivat Biliziju šta je na obroku najbolje blagovati. Šta mi se nene ugonene! prozbori: « Gudin zaćera jegulju kroz pšenicu pod smokvu zimicu » Prosto ti bilo! i na cvijeću ti pjevalo! zaurlikaše posjednici: razumijahu da krmak, jegulja, kruh, i smokva zimica jesu jestojske za ždêrâ. — Homo upadat u kladence 1) — zaviče Muštrapa, pak ćemo se celovati do mile volje. Ta igra mila je Gjaruli. Ne! ne! pred Bilizijom; odvječaše mu. I tu meni Bilizija dade neke spomene vrhu ljubavi, o kojoj dječetinu ja malo prije poučih, al budući njemu više drago ćućet slas iz pod kože, nego vrh kože 2) okrene u put. Tader Stake uze kudjelju, a Mehna pripredalo, a ja, i Belegija duhan paliti, a Muštrapa, i mali Gjurko sinovac Belegije zakidivati. Da ih umiri stade Stake pričati: i tu mi ti izvuče toliko basna od Vilâ, Čosa, Fališe, Buložine da joj se začudih. — Oli si i ti lud? reče mi. — Kako ne! tako ti jedinoga časa! Ne znah do sada da u narodu ima toliko mudroslovja. — Moj Mićo! ove povjesti lijepo iztumačene po čitankama narodnoj djeci;

1) Igra u kojom se celuje do mile volje koga hoćeš.
2) Ćućet slast iz pod kože — jestit; ćućet slast vrh kože, celivat i milovat.

evo zadaćâ filosofičkijeh i ćudorednijeh zajedno mješte latinskijeh, i grškijeh basnâ Esopa, Fedra i ostalijeh!

Ja duše mi! ne znah da narod ima čitavu mitologiju. Čitnuću te s tijem, pak ćeš vidjet kako narod mudruje kad priča, a on isti ne zna kako mudruje, kad izgovara nekijeh izrekà. Otkle njemu tijeh istina? Ne drugda, ako ne po naravnome nagonu, koga zovemo ćućenstvo; baš kako kad prostak štogod opravi, jer mu srce dava, a mi cijenimo da je razložio. Neki mudraci, govore da neke prve istine imamo u nama, koje razmislom i razloženjem paka jasnije se razviju, i čine razlikost megju učevnijem i neukom. Kad promislim kako narod priča, igda ne znajući okle mu to: meni se čini, da ti mudraci imaju razlog I živine čine tvorâ nekijeh po nagonu; što kod nas cijeni se razloženje.

A sad kô kraljica Saba, i mi prokušajmo Gjarulu po gonetvama. Započne prvi Muštrapa: -- Ja tu skoro čuo sam da prijateljstvo jest jedna duša, u dva tijela, i da kad išteš prijatelja, išti ga svegj boljega od sebe: kako je to? I onaj moj prijatelj mora iskat čeljade bolje od sebe a ne mene; dakle oli je prijateljstvo jedna duša u toliko tjelesa, oli se i poslovice protive. Gdje prostačina da nagje nauk ako ne u poslovicama? ako pako obaznam da se i one protive dospjela Mare zavjet. -- Nagjoh mrsan posao doć tomu kraja, i da uporavimo Muštrapu da štogod vjeruje preložih govorit mu: -- Moj sinko ovo neće bit poslovica, već kojekakva izmišljotina pisalaca. Priroda nam prodava blaga božijega krasotâ, narod mudroslovja. i cijeno; samo ne budi smušen u kupovanju; a pisatelji, slikari, zanatlije to su ti priprodavalice, koje na palogu prikažuju obirke. -- S česa je, preuzmu Stake i Mehna, da Stake čezne uživat prirodu i veseli se, kad je u gajima, u zelenikama, a Mehna potom se nagje tudera neće ni da napari oči, (1)

1) naparit oči — samo pogledat.

neg li udari u žalost, u dreselje? -- Ti si Stake, rekoh ,neka i postarja, stoprv srcem zadula, a Mehna neka i to mlagja, jest uvehla; Mehna je odprije ljubila, a Stake još ne zaljubi, baš ko trebuje, i koliko joj srce može.

Ljepota najveće stoji u nekomu skladu: kadar razgleduješ krasotu prirode, razgledaš taj sklad, i predmete megju sobom suglasujuće; i čim sve ti ide od oka, 1) i sve ti pada na zor, budi se tebi u duši neka živoća; a to ni je drugo, nego pomama nekakva da bi i ti nešto htjela, a neznaš šta, i ufaš da se može to izvršiti. A znadeš li koja je ta pomama i živoća? sad ću ti ja rijet; išteš kako bi i ti sa dušom kojom tako se suglasila, i ufaš da se može nać. Ta pomama zamješana s takom nadom zove se arajdanje, i radost pred pozorom prirode. A ti Mehno ćutiš isto što i Stake, ali buduć ljubila prije i znajuć da nije za te na svijetu s kijem bi se suglasila, kô što predmeti ovi u prirodi, premetneš se u žalost: Sve na svijetu budi sebi nalično: elektrik okrene svjetlôst, i magnet tako na izmjenice: ljepota prirode budi ljubav: to jest neko krenuće ljepotâ duše: tako istina daje zakon ljepoti: ljepota budi istinu. Mehna poblijedi, a Stake se poče prpošit; a Belegija mi prišapče, da je Mehna imala milića, koji se odavna rastavi, i poče protresat lakomost nekoga komšije: a ja uvigjajući da to nije lakomost, već podnositost preko lakomosti zaglavih:

Čujte dobro posjednici! U zlu, i u dobru čovjek hrani dvije osobe, unutrnju, i izvanjsku. Mnokrat krepost van kaže se s krepošću inom, oli opačinom kojekakvom; i opačina premeće se preko koje kakve kreposti, oli kazuje se sa drugom opačinom.

1. Ako se krepost koja izdaje inom krepošću, lasno se je prevarit, jer se nadaš da je čovjek žestok u kreposti toj; al

1) ide od oka: u redu je.

stavi ga na okušaj; naćeš da ta krepost nije nego poskorupjena, a da pod tom kisne druga dublja, koja bi bila žestoka, da joj okolnosti daju izniknut. 2. Ako krepost izmetne preko opačine, u neko doba toliko crvotoči duševnost, da taj kuša pako. 3. Ako opačina preko opačine se druge kažuje, tadar eno golema jada i čemera!; duševnost se kaje, ne, radi temeljne opačine, već radi one, koja se kazala; i čovjek kad kaže pokajanje vara sebe istoga, i drugoga: jer dvije opačine čine klicati treću najgoru, licimirstvo i duševnošt prevarnu. 4. Ako opačina obuče se krepošću; čovjek kad opačinu tvori, on isti cijeni da je nagonjen od kreposti, i tad je mučno da se svidi.

Znajte pobratimi, da kogod rilja, gine do smrti za kojekakvu osobu, pak kad izčehne, zaglavi joj: « znaj da te ja nijesam ljubio, nego samo htjedoh okretnost prepuklu moju tako na tebi izmećati. Biva velikašâ, koji s kojekakvijem prostakom budu nokat i meso 1) do čuda, a to nije podniženstvo, već da se tako izduši svoja samovoljnost; i da može izrijet se ona slatka besjeda « evo mogu činit što hoćeš. » Ima i onijeh, koji sramlježìvi, samoživci, oholi uklanjaju se od koga, a da mogu rekli bi mu: « ja ginem za te. »

Stake tad preskoči, i zacipari: vajmeh meni! u dobri čas, gataoče! zagrli me, i celova me besjedeći: baš prid Bogom, 2) ja bi utočiła za te krvi iz pod grla. Ja ostah ni na nebu, ni na zemlji.

Tresući se kao prut, opravih družinu, kako se bolje moglo, i ostah sam s Muštrapom igrat na škaka.

---

1) Bit nokat i meso: bit veliki prijatelj.
2) Prid Bogom: za istinu.

NEKE PJESMICE

DRA. I. AUGUSTA KAZNAČIĆA.

—=—

Prijatelju mojega djetinjstva.

Mili brate, mnogo progje doba
Otkad udes nas mlade razdvoji ;...
Srećan život sanjali smo oba,
Mlada duša sanima se goji !
Kakvi progju, pitaš, danci moji ? –
Čemerom ih otrova mi zloba,
R'jedko mirni dogju katkad koji,
Sitni cv'jetki oko pusta groba.
Ali šta će u sred mrkle noći
Gdjegdje zv'jezda slabahne kreposti,
Kad ne može putniku pomoći ?
Kaplja rose uvehnutoj dosti
Jeli travi ? Il će iskra moći
Umrznute razgrijati kosti ?

52

—=—

JAROSLAVU ČERMAKU

U CETINJE.

O Češki sine čestiti
Kog' znana Praga porodi,
Kojega narav odliči
Svetim pečatom Genija,
Ljubav Te tvoga naroda
Tjera po sv'jetu široku
Da bi tvîm vještim pernikom
Naslikô divnu krasotu
Mile nam majke Slavije,
Da je svi ljudi zaljube
Ak' im je draga sloboda
I vječno pravo narodâ,
A da je njeni sinovi
Iz onog' jaza uzdignu
Gdje je tiranstvo zbacilo.
   Kada nje sliku napraviš
Za Crnogorske sokole,
Nemoj Ti risat djevojku
Kade nje glasom nevinim
Začinja pjesme junačke,
Koje hrabrenost spominju
Njihovih boja s Turčinom;
Niti je risaj na polju

Kada sred žetve vesele
Ljubovne pjesme prip'jeva;
Nit kad je vode svatovi
Sa gromom silnih pušaka
Da je doprate nevjestom,
U kuću njena sudjenog';
Niti na prsim s djetetom
Prvencem njene ljubavi,
Kad ga mlijekom zadoji
Junaštvom Srba čestitih.
  Nego je risaj nevoljnu
Staru sred cv'jeta mladosti,
Haranu teškom bolesti
Bolosti teškom neslogom.
Stoji joj blizu Sveštenik
I od svih muka Hristovih,
Samo žuč gorku spominjuć
Kôm ga napoje, Židovi,
On megju braćom kršćanim'
Zakona mješte ljubavi
Zameće vjere razdore
A njeni okolo sinovi
Srame se majke kukavne
I braće svoje rogjene,
Megj sobom kavge zameću
I vole biti robovi
Koda prokletog tugjina,
Nego kod sebe slobodni . . . .
  Pred takom slikom planuće
Srce junačko njihovo,
Ončas će *handžar* hvatiti
Još turskom krvi natopljen,

Da brane majku žalosnu
U tako gorkoj nevolji.
Tad Ti njim ruku uzdrži;
Zabrani krvi zaludno
Prolie, mudrom besjedom,
Da podlu nakaz neslogu
Megju Slavjanim' unište,
Ne treba boja krvavog'
Nit treba život gubiti,
Neg' na narodnu prosvjetu
Upr'jeti sa svim silama;
Njezine zdrakom svjetlosti
Ljubav megj braćom granuće,
Mržnje će stare nestati
Novo će doba postati,
I tada majka Slavija
Kako nebeska kraljica,
Nogom će svojom zgaziti
Pakljenog zmaja neslogu.

BL. DJEVICI MARIJI

POLAG ITALIANSKE BORGI-A

« O del Supremo Artefice i t. d. »

Vjekuvječnog Tvoritelja
Zaručnice, kceri, mati,
Ovog' sv'jeta sred dreselja
Jel' se čulo kad pjevati,
Jel' otvorit srce koje
Bez da ime slavi Tvoje?
Stvornoplodne sred pameti
Ti začeće najdičnije,
Temeljima ovog sv'jeta
Predišla si mnogo prije,
Pokraj sebe punu uresa
Postavi te kralj nebesa.
Bolja od Eve srcu u Tvome
Sve zamuknu ljudske strasti,
Poklisaru nebeskome
Odgovori Ti s prepasti,
Čovječansko ter koljeno
Osta Tobom oboženo.
Pak djetešce blago s Nebi
Osamljene posred spile,
Nasmjehnu se prvoj Tebi;
Njeg' su prsi Tvé dojile,
Prvom r'ječi Teb' proslavi
Prvi stupaj k Tebi upravi.

Hljeb stečeni znoju u svome
Svegj je s tobom on d'jelio,
Počivo je krilu u Tvome,
Oca j' s Tobom on molio,
Pokraj Tebe ljudske b'jede
Sve pokuša i pobjede.
Kada Sion njeg proslavi
Ti si sina Svog' sl'jedila
Kad Golgota križ mu spravi
Kod njega si majko bila,
I plačućim' megj ženami,
Teb' se samoj suza skami.
Sad na vječnim nebesima
Gdje se Tvoje t'jelo uzvisi,
Gdje blaženim megj svecima
Najsvetija, Djevo, Ti si,
Uslišene prošnje čije
Biće od Tvojih, majko, prije?
Tvojom slikom se ponose
Zato obredi, hrami, grebi,
Podajnik Te i kralj prose,
Šveštenici vape Tebi,
Teb' su crkve zavidane
Svetkuju Ti blage dane.
Ako zemljom potres hudi
998ršće, puk se Tebi moli,
Tebi ak' kuga mori ljudi,
Ak' krvavi rat odoli,
Ak' poplavi silno more
Ak' usuše zemlje i gore.
Kad nesreća koga smete
Čiju utjehu nagje u vaju,

Kome nosi svoê zavjete
Kad pomorac stigne kraju,
A bolesnik kad ozdravi
Komu harni poklon spravi?
Vas sv'jet Tebi hvale dava
O Marijo ; slaba duša
Tvîm s' imenom ojačava,
Hrabra s njim se jaća kuša;
Ti od neba vrata krasna,
Ti danica zv'jezda jasna.
Ucvilje Te nekad dosti
Zemaljskijeh čemer jadâ,
Nedospjetne sred radosti
Zato, blaga majko, sada
Ti se ganeš kad Te zove
B'jedan putnik zemlje ove.
Usliši ga. Netom b'jeli
Danak nocne tmine zbije,
Kada sunce dan razd'jeli,
Kada zdrake svôe sakrije,
Spominje se pozdrav sveti
Kim Andio Teb' posveti.
Tebi slabo d'jete upravlja
Molitvice prve svoje,
Kad se t'jelom star rastavlja
Izustiva Ime Tvoje,
Počivaju u sladosti
Kod Tvog hrama ljudske kosti.
Dvor, koliba, drum i soba
Neka Tvoje ime nose,
Tvojoj slici svako u doba
Sv'ječe i cv'ječe nek donose,

Tada Tebi drag i mio
Biće narod moj, Mario.
Bez da carski prestolj pada
Bez prolića krvi i boja,
Uskrsnuće mirno tada
Domovina Slavska moja,
Tad će slavnom mom narodu
Bog ud'jelit bolju zgodu.

62

INAD SA SUNCEM

(IZ NARODNE GRČKE)

Izmegju sinja tri mora
Bjela se kula uzdiže;
U kuli l'jepa djevojka
Zlačene niže dukate
Na žice svile srebrne.
Kada ih dvanêst naniza,
Sa šest svoê prsi nakiti
A sa šest kose naresi;
Pak djeva suncu govori:
Gledaj me, sunce, gledaj me
Kak se ja s' Tobom inadim,
Ti pariš žarom dubrave,
Ja pržim momke ljubavi.

USPOMENA

Prijevod iz francuskoga Lamartine. = Neuviéme Mèditation = Souvenir.

Dan za danom zaman progje,
N'jedan traga ne ostavi;
A moj vajmeh! ne mimogje
Najposljednji san ljubavi.

Doba su se moja pr'jeka
Navrvila nazad mene,
Kako dubu oko hreka
Mnoštvo lišća što uvene.

S'jedi vlasi već 'dohodu,
Krv u žilam već studeni,
Kano smrzne kada vodu
Od sjevera dah ledeni.

No Tvà slika svegj mi sjaje,
A žalost je ljepšom tvara,
Ona živa svegj mi ostaje
I kao duša nikad stara.

Ona svegjer mene sl'jedi,
Nit mi iz oči ne ispada,
A na zemlji kad ubl'jedi
Na nebu je vidim tada

Ista si ondje kak' si bila
Zorom zadnjeg onog dana,
Upravila kad si krila
Put nebeskog Svoga stana.

Tvoju ljepost i milinu
Uzdržavaš i u raju,
Oči u kim život minu
Neumrlim zrakom sjaju.

Još crnijem Tvim vlasima
Dah vjetricâ ljupko kreće,
I b'jelijem po prsima
Prame im divne još razmeće.

Ta koprena krasnost tjela
U prozračnu sjenu krije,
Kako kad se zora b'jela
Iz sumračne magle skrije.

Sunčanoga svjetlost zdraka
Danom sjekne, s njim dosp'jeva,
Moja ljubav nema mraka
Svegj mi u duši žarka s'jeva.

Čujem, vigjam Tebe u v'jeke
U pustari, u oblacima,
U zrcalu bistre r'jeke,
Tih mi vjetric glas Tvoj ima.

Zemlju obuzme kad tišina
Prša vjetar na daleči,
Čini mi se na ušima
Da mi šaplješ tajne r'ječi,

Kada zv'jezdâ množ velika
Obnoć nebo rasvjetljuje
U najljepšoj od njih slika
Tvoja mi se prekazuje.

Kad Zefira na krilima
Vonj se cv'jeća svud raspusti,
Onaj miris sladost ima
Đaha Tvojih mednih usti.

Tvâ mi ruka suze tare
Kad u jadu žalosnome
Grem utjehu pred otare
Da isprosim srcu mome.

Kada spavam bdiš kod mene
U tvom krilu ja počivam,
Lake kako pogled sjene
Sanke od Tebe, draga, primam.

Da b' mi u snu ruka Tvoja
Vez života prekosila,
S Tvojom dušom duša moja
Ončas bi se sjedinila!

Kao dva zdraka zore sjajne,
Kak' uzdaha dva spojena,
Duše su nam već skopčane,
A moja još je ucviljena!

65.

Tintoreto

I NJEGOVA ŠĆERCA *)

Godine su, sada se spominje,
Da u sobi baš gospodskoj, braćo,
Njekog dvora tih Mletaka divnih,
S prva stanu igre i veselja,
Sad golema jada i žalosti,
Svetog Marka vrh zlaćenih kuba
Kada slabo već sjajahu zv'jezde,
Jer se rujna zora pomaljala,
Bdjelo tužno osamljeno starče
B'jela brada njemu do pojasa,
Noćni vjetric kroz vlasi mu prši,
Čvrsto drži grčevitom rukom
Dašcu, kiste još od bojá vlažne.
Tu mu s desne, na mrtvačkom odru
Leži mlada preljubljena šćerca,
S l'jeve stoji na nožicah slika,
Gdje je mrtva tako izpisana,
Kano da je izpisale vile.
Boje svu noć suzami raztapo
Što mu ljute iz srca izviru,
C'jelu noćcu čemerno je bdio,

Pa je starac izhitrio divno.
Sad ga plamen do vrh čela hvata,
Sad poljeva bljedilo samrtno,
Iskre žive iz oči mu lete,
Obzire se na svršeno djelo
Pa na mrtvu svu milinu svoju,
Ter ovako prevrće u duši,
A kad gorka prituži mu tuga,
Kidaju se iz grla mu r'ječi,
Od nikud mu razgovora nije
Do l' od jeke samotnoga stana.
Moje ruke, evo, t' ishitriše **)
Kô ti ostá pod celovom kletim,
Koj ti stara podá zavidnica
Svake nade ljudskoga poroda.
O na tvoju ljubav prekomjernu
Vajmeh jadno dadoh ti uzdarje!
Kad se dignu najkrepčim uzletom,
Svim nemoćne naše umjetnosti,
Obmame nas prilikom života,
Kog ne daju ni poniznom mravu!
Joh! sve sile hvaljena mi uma,
Sva vrlina proslavljena kista
I duše mi pohlepa golema
Zaman čezne povratiti ruže
Na to milo i smijerno lice
No, ti Bože, silni umjetniče,
Koj sve možeš što ti volji godi,
Da nu šćercu povrati mi blagu,
Znaš da bez nje živjeti mi nije!
Znaš da s prva, kada stan ubogi
Nje mi rajsko razveseli lice,

Tajna sila zavlada mi maštom
Te mi ruka postá čudotvorna:
Natjeća se c'jela Italija
Da ljubimca svoga me proslavi.
Titijana u sred srca grizla
Tader zmija mrazne zavidnosti,
Jer se slikar boja veleumni,
Da mu jasna ne pobl'jedi zv'jezda
Na vedrome nebu umjetnosti;
Da mu časne sjedine ne liši
Od lovora trudno dobivena,
Stoprv niklo preuzetno momče.
U to doba, što za vjek propadé,
Tanahno bi raspružao platno
Po zidovih oholih dvoraná
Ili dužda il gospode druge,
Pa kô b'jesno razigrano junče,
Pod poplavom nebesnoga žara
Letio bi sad amo sad tamo,
Divne masti na sve ruke sl'jevo,
Smjelo kistom na golemu platnu
Mahnuo bi tuda i ovuda;
Pa na svrsi radinosti bujne,
Iz haosa svjetlila i tminâ
Kad mi blisnu sv'jetovi krasote
Blistateljne, čudnovate, divne,
Listom pô bi na zemljcu nica,
Kano čovjek kog ošine munja
Dobit tvorom što mu ruke stvore.
Pak osvešćen šćer bi zagrlio
Suze roneć celovi pokrio,
Jer mi šapće iz dubljnâ srce

Da mi od nje svako nadahnuće
A i uprav, jedinice moja,
Vrsna b'jaše nadahnut umrle!
Još romone u duši mi glasi
Pjesme lake, mile, silovite
Kom uz liru tajne, nerečene
Ljupko ocu rane zavijaše
Još u mislih blistaju mi slike
Gdje milina krasotu celiva',
Biljeg pravi tvoje duše čiste,
Kada kistom mlada umjetnice,
Htje žestoko srce odlanuti.
Tako b'jaše razgovor i dika
Negda vele srećnog ti babajka,
A kad care Njemački ti nugja
Da mu dvore ko danica resiš,
Kad te pozva i Španjolski kralju,
Ne dozvoli tvoje nježno srce
Starog baba ostaviti sama.
Ah nigda ga nebi ostavila
Da te rukom željeznom ne rinu
Crna Mora tugorodna majka
U jaz mrkli vjekovite tajne.
Al ne boj se, dugo boraviti,
Golih duša u lagahnom domu,
Ne ćeš bjedna bez babajka tvoga,
Ja te stigoh, kada tamo spadem,
Ljubav će nam i Adove tmine
Mila šćerce malo razvedriti.
Uma ćemo sve sile napeti,
Da, naporom ljubežljivim, pamet
Spomen sanka uskrsne zemaljskog;

Taštim prstom po uzduhu muklom
Lake ćemo izvoditi crte
Pustih slika kê smo ostavili
Kada ono bijasmo na zemlji,
Prem da sunce krasne Italije,
Veličanstvo nje predjela divnih
Ne će nigda žegju utješiti
Naših uvjek ugašenih oči,
Uvjek ćemo ljubiti se šćerce
Te nas neće rastaviti nitko.
Rekne - o zid kistovima bubne,
Škriknu zubi, drhnu do tjemena,
Na tle legne uz postelju b'jednu,
Gdje mu leži šćerca preljubljena,
Gdje mu leži srce i milina,
Pa tu muka kô Numidski lave
Koga stiže str'jela ubojica.

NIKŠA GRADIĆ.

(*) Tintoreto, slavni slikar Mletački XVI vijeka, imaše šćer jedinicu. Ova odlična umjetnica bi zvata u kraljevske dvore, ali nehtje ipak ostaviti kuće svoga oca, te želeć uza njega boraviti, uda se za zlatara u Mlecima, gdje još mlada i umrije. Otac iza kako je mertvu naslika, s velike žalosti okani se slikarije, i nakon malo životom se rastavi

(**) Htio sam ovdje predočiti misli i čuvstva, koja se mogoše naravno razviti u duši muža kô što bijaše Tintoreto imajući tolike snage u sebi da, netom mu je umrla šćer, mogao ju je sa svom savršenosti naslikati. Muž komu uzpije svladat neizmjernu bol do takova stepena, imao ju je dakako osjećati i izrazivati načinom dubokim te u se zbijenim, ali svegjer mirnijim i dostojanstvenijim nego li bi to učinio po sve obični i prosti čovjek. S česa, kad bi ko prigovorio da je Tintoretova strast predstavljena prem mirno i uredno pak zato i neshodno, činilo bi mi se da taj nije shvatio ni dubljinu i baš ljepotu predmeta, ni pravi domah cijele ove pjesme.

DIO IV.

FRANU KURELCU

SPASITELJU

NALJEŠKOVIĆEVA THEATRA

DA NAM GA DO BRZO

OBJELODANI

MOLBA ZAHVALA POKLON

U Dubrovniku nije bilo moguće naći još koji prijepis Držićevijeh komedija da usporedimo s našijem. S toga je ovdje naštampan « *Dundo Maroje* » kakav se nahodi u jednomu ciglome rukopisu.

Ako s vremenom ko bude srećniji od nas, ovo će mu izdanje služiti ko da mu je na ruci sam naš rukopis, jer, promjenâ mi nijesmo učinili, nego u samomu pravopisu; a gdje i kako, o tom u opaskama.

Naš rukopis izgleda jako star; rijezovi su zbijeni, slova cickava, na mjesta izgrizena, a na mjesta sa svijem poplavjena, da ih nije moguće razabrati. Komedije pak nahode se u ovakome redu i stanju:

1a. nema naslova, nego na početku stoji ovako: *pocignie komedia prikaſana u uulaha sarkoceuicha na piru sloxena po marinu*... (izgrizeno); u pet čina, peti je osakaćen; ima je punijeh 16 str.

2a. nema početka, od II.a čina ostaju dva lista; III, IV i V čin cijeli su; 12 str.

3. *Pocignie komedia skup prikaſana u saba gaicjna na pyru;* u pet čina, peti je osakaćen; 24 str.

4. *Comedia* (drugovgje svud je *k* za ovaj glas) *pocignie o dunda maroia prikaſana u viechnizi od kompagnie pomet druxina;* u pet čina; osakaćena kao što ćete vidjeti; 48 str.

5. *Arkulin;* kratka ali cijela, u pet čina; 13 str.

6. *pocignie komedia de giuho kerpeta e de hlach (?);* cigla jedna strana iz prologa.

7a. (drugom i novijom rukom cijeli prvi list pa i natpis) *Pocignie Prikasanje od Porodda Jesus ova po nacinu od komedie slosceno po Marinu Derscichiu Dobrovcianinu;* u stihovima, proze samo malo na početku; 25 str.

8a. nema natpisa, ali se pozna po sadržaju da je « *Posvetilište abramovo* » u stihovima; 10 str.

9. *pripovies kako se uenera boxiza uxexe u gliubauu liepoga adona u komediu stauugliena;* u stihovima, osakaćena; 5 str.

10a. nema početka; u stihovima, 4 str.; na svrsi štije se: *suarha od nouele od stanza prikaſana u martolize uidoua na pyru.*

Ova su dva posljednja djela bila pečaćena tri puta još za života Držićeva; ali u Dubrovniku, pored čitave muke našijeh prijatelja, nije bilo moguće naći ni cigli jedan istisak.

Na početku ovoga rukopisa ima nekoliko izvadaka iz komedija Držićevijeh što ih je nečija ruka, sa svijem drukčija i novija od one što je pisala iste komedije, bilježila na umetnutijem listovima god. 1702. A to iz komedijâ, 1) *Pjerin* (ove nema u rukopisu); 2.) *Skup prikaſana u Saba Gajcina na piru godiscta 1555 mjeseza Marca*; 3) *Gjuho karpeta* — ex margine — *prikaſana na piru u Rafa Guceticlija;* 4) *nittje natpisa ni pocetka;* ova u rukopisu dohodi pod brojem 2); 5) *Arkulin;* 6) *Dundo Maroje.*

Dakle ovaj naš rukopis spominje samo sedam komedija Maroja Držića, od kojijeh dvjema ne poznamo imena.

Što se tiče riječi taljanskijeh a ponašenijeh u ovoj komediji (na svrsi naćete mali rječnik) cijenimo da je nekoliko njih natiskano samo za veću smiješnost; drukčije bi valjalo zaglaviti da se danas u Dubrovniku govori čistije nego za dana Držičevijeh. Gdje su cijeli govori taljanski opet su riječi naškijem pravopisom pisane; ali to nijesmo zadržali.

B.

Ľaus Deo 1550.

Komedia počinje od *a*) Dunda Maroja prikazana u viećnici od kompanjie Pomet Družina.

Dugi nos negromant govori.

Ja *b)* dugi nos *negromant* od velicieh India *c)* nazivam dobar dan, mirnu noć i pritilo godište svietliem, uzmnožniem dubrovačkiem vlastelom; a pozdravljam ovi stari puk, ljudi, žene, stare, mlade, velike i male. Puk s kime mir stanom stoji, *d)* a rat iz daleka gleda; rat· poguba ljucke naravi. Jašto *e)* jesu tri godine, ako se spomenujete, putujući po svietu srjeća me dovede u ovi vaš čestiti grad, i od moje *negromancie* ukazah vam, što umjeh. Scienim da nieste zaboravili kako vam *placu*, tu gdje sjedite, u čas glavom ovamo obrnuh i ukazah prid očima a na njoj bjehote; i opet ju stvorih u zelenu dubravu, od šta *plakier* imaste; i zahvaliste mi, i platu imah što *katance* stavih na njeke zle jezike, koji za zlo imaju ono što im se za dobro čini. Sad budući me vjetar opeta k vami dognao, srjećom vašom, u ovo brieme *f)* od poklad, odlučio sam ne proć tako da vas kojom godi liepom stvari ne obeselim. Ma

a) *odunda.* U rukop. zubni pred zubnijem otpada
b) *jaa.*
c) *indiaa.* Tako svaki 2. pod. množ. I. i II. skl. ili sa *à*
d) *stoy*—*y* upotrebljuje ili za *ji* ili za dugi *i.*
e) nema *j*, mješte njega upotrebljuje svegj *i.*
f) Još se brijeme u Dubrov. govori mješte vrijeme.

prie neg vam što od moje negromancie ukažem, hoću vam odkrit jedan *sekret*, koji dosle od ovizieh strana niedan čovjek, ni mudar ni triš mudar, nije znao; od šta se su skule od mudaraca vazda veoma čudile i veoma napastovale; sekret dostojan da ga vi znate, plemeniti vriedni *a)* Dubrovčani. Znate, er kad se, jes tri godine, od vas odielih ončas se uputih put India velicieh, gdje osli, čaplje, žabe i mojemuni jezikom govore. Otole obrnuh put malieh India, gdje pigmalioni, čovuljici mali ždralovi *b)* boj biju. Otole otegnuh nogâ k noviem Indiami, gdje, vele, da se psi kobasami vežu, i da se od zlata *balotami* na cunje igraju; gdje od žaba *kant* u scieni bješe kako megju nami od slavica. U stare Indie otole htjeh naprieda proć, ma mi bi rečeno, er se već naprieda nemore proć. Rekoše mi da su tamo stare Indie, i da u stare Indie nitko ne more poć, govoreći: upriečilo se je ledeno more, koje se ne more broditi, i vrla viečna zima, koja *galatinu* od živieh ljudi čini; a z drugu stranu veljahu da gorušte sunce i paljevito ljeto, dan bez noći neda ne......*c)* živu čovjeku pristupit, ma zemlji od vrućine plod plodit; i rekoše mi po negromancii samo u te strane može se proć. Kako ja to čuh, otvorih moja *libra* od negromancie; što ćete ino? u hip, u čas ugledah se u Indiah starieh. Tuj nagjoh pravi život; veselo i slatko brieme od prolitja, gdi ga ne smeta studena zima, i gdje ruži i razlikomu cvitju ne dogara gorušte ljeto, i gdje sunce s istoči vodi tihi dan samo od zore do istoči i od istoči do zore; a svitla zvizda danica ne skriva se kako ovdi meu vami; ma svitlo svoje lice na bilomu prozoru na svak čas kaže; a zora koja rumenimi i bielim ružami cafti i nedielja se s očiu od drazieh ki ju gledaju; a slatki žuber od razlicieh ptica sa svieh strana viečno

a) Za *v* stoje obično dva *uu*.
b) *s* otpada pred s, z, š, ž.
c) Riječi nerazumljive iti izgrizene označujemo piknjama.

veselje čine. A ostavljam vode bistre, studene, ke odasvud tekući, viečnu hranu zelenim travam i gustomu dubju daju; a bogata polja ne zatvaraju dračom slatko liepo zrjelo voće, ni ga lakomos brani ljudem; ma otvoreno sve svakomu stoji. Tuj nejma imena moje i tvoje; ma je sve općeno svieh, i svak je gospodar od svega; a ljudi koji te strane uživaju, ljudi su blazi, ljudi su tihi, ljudi mudri, ljudi razumni. Narav kako ih je uresila pameti, tako ih je i ljepotom uljudila. Svi općeno uzrasa su učinjena; njih ne smeta nenavidos, ni lakomos vlada; njih oči uprav gledaju, a srce im se ne maškarava; srce nose prid očima, da svak vidi njih dobre misli; i za dugiem mojiem besjedeniem *a*) ne domorit vam, ljudi su koji se zovu ljudi nazbilj; i za riet vam sve što sam vidio i da me bolje razumiete vidjeh u tjezieh stranah u jednomu zgradu veliku, visoku i vele urešenu, jedna pisma i od kamena čovuljicâ vele učinjeno, obraza od mojemuče, od papagala, od žvirata, od barbaćepa; ljudi s nogami od čaplje, stasa od žabe; tamaže, izješe, glumci *feca* od ljudi. Koga naroda? upitah, koji ovo obrazi? što li hoće tolika gruboća tolik nesmirna od lica čovječanskieh riet? rekoše mi da negromanti u stara briemena, kako to bud ja, po negromancii dohodeći u njih strane i donoseći *diverse* trgovine za otuda zlato odnosit, er se u riekah tamo veliko zlato nahodi, donošahu megju ine žviratâ, čovuljicâ, barbaćepâ od drva, obraza od papagalâ, od mojemučâ, od žabâ, oslastieh, kozieh, i na svaki način; i žene od tizieh strana kako i naše, koje polakšu pamet imaju od ljudi, gledajući te obraze počeše se smjejat kako od stvari ku prie ne bjehu vidjeli i rekoše: smiešno ti bi bilo da ovi ljudi mogu hodit i govorit, i rekoše negromantom, vi ste negromanti, ako hoćete da od ovizieh strana zlata odnesete,

---

a) Glas *ni* u rukop je po talj. *gni*, ali samostavi glog. imaju svud *nic*.

učinite po vašoj negromancii da ovi čovulici ožive; i da počnu hodit i govorit, er bi tada na pravi način smiešni bili, a taki mrtvi ne valjaju ništa. Negromanti za lakomos od zlata daše duh žviratom, barbaćepom, čovuljicom, obrazom od papagalâ, od mojemučâ, od žabâ, oslastiem, koziem i od tezieh načina ti ljudici, kako imaše duh, počeše hodit, govorit i smješnice činit; po taki način, er se nigdje gozba ni pir nečinjaše gdje oni nebi dozvani bili. Mislite, je li smiešna stvar bila gledat te obraze u to prvo brieme gdje tama sije (sic), i za dosvršit besjedu ovi obrazi od papagalâ, od mojemučâ, od žabâ, žvirati, barbaćepi i skose udreni; i za u kraće riet ljudi nahvao, počeše se plodit i miešat ženami nazbilj. Po taki način er se ljudi nahvao toliko počeše umnažat er poče veće broja bit od ljudi nahvao neg ljudi nazbilj. Ljudi nazbilj to usaznavši, skočiše, uzeše oružje, izagnaše sve te ljudi nahvao i ne htješe da jedan cigloviti za liek u tiezieh stranah ostane.

Ljudi nahvao zajedno s negromanti prigjoše u ove naše strane i to prokleto sjeme, čovuljici, žvirati, barbaćepi, obrazi od papagalâ, od mojemućâ, od žabâ, oslasti i skose udreni, ljudi nahvao useliše se u ovi naš sviet u brieme kad umrie blagi, tihi razumni dobri starac Saturno, u zlatno brieme kad ljudi bez zlobe bjehu, i po Saturnu manje razumni kraljevi primiše ljudi nahvao; izmješaše se megju dobre i razumne i liepe; tako čovuljici, žvirati, barbaćepi, obrazi od papagala, od mojemuča od žaba, oslasti, i skose udreni, naplodiše to gadljivo sjeme; nasta veće ljudi nahvao neg ljudi nazbilj. Minu brieme od zlata, za gvozdje se svak uhiti, počeše ljudi nahvao bit boj s ljudmi nazbilj, za gospoctvo. Njegda ljudi nahvao dobivahu a njegda nazbilj ma za riet istinu ljudi nazbilj u duga briemena napokon su otezali i još otezaju, ma s mukom i s trudom, i današnji dan ljudi su na zbilj pravi ljudi i gospoda, a ljudi nahvao ljudi su nahvao i bit će potištenjaci vazda.

Sada moji umnožni vlastele, svitla krvi, stari puče, mislim kako i prie ukazat vam od moje negromancie kugodi liepu stvar i zašto upregnu usta, triš mudriem stavih katance na usta; sada im katance dvižem neka govore, neka govoreniem puniem nenavidnosti ukažu i odkriu ljudi od tri mjed, ljudi od ništa i ljudi nahvao. Ovi sekret nitko dosle nie znao. Ljudem je nahvao *paralo* da su i oni ljudi, a ljudi su nahvao ljudi nahvao i bit će do suda. Ja mislim sada u ovi čas ovdi prid vami ukazat Rim, i u Rimu učinit da se tu prid vami, kako sjedite, jedna liepa komedia prikaže i za što prie na šeni Dundo Maroje, Pomet i Grubiša ugodni vam biše, zato i sada hoću da vam se s ovom komediom ukažu, i za duziema riečmi nedomorit vam, izića prolog koi vam će *dekiarat* što će bit. Ma riet vam ću jednu stvar; budi vam draže što ste usaznali od kud su izišli i koji su početak imali ljudi od ništa i nahvao koji smetaju sviet, nego komedia, koju ćete vidjet; a komedia vam će odkrit koji su to sjeme tuglivo od mojemunskieh obraza, i ljudi od ništa, od tri mjed, nahvao, koji li su ljudi tihi i dobri i razumni, ljudi nazbilj. Tihi i dobri uzeti će za dobro što im se za dobro dobrovoljno čini, a obrazi od barbaćepâ, kojieh nenavidos vlada i nerazum vodi, mojemuče, žvirati, barbaćepi, tovari i osli, koze, ljudi nahvao, sjeme prokleto, po negromancii učinjeni, hulit će sve, od svega će zlo govorit er iz zlieh *a*) usta ne more nego zla rieč izit i ne drugo. Na vašu sam zapovied, stavte pamet na komediu.

---

a) u ruk. *izlieh*. Za *z* bud rečeno ono isto što i za *s* kad je na svrsi predloga a slijedeća riječ počimlje sa sičnijem ili nebnijem sug.

Prolog.

Plemeniti i dobrostivi skupe, puče stari i mudri vidim, er s ušima priklonitiema i s očima smagliviemi stojite za čut i vidjet večeras ku godi liepu stvar; i sumnjim, ako se nevaram, da vi scienite i želite vidjet ku godir izvrsnu stvar, a izvrsne stvari u ovizieh stranah niesu se dosle činile; ni mi, koji se zovemo Pomet družina, ako se i mogu činit, niesmo toga umjetjeonstva da umiemo činit stvari dostojne od ovakoga toli liepa i plemenita skupa, ma ovo brieme od poklada budući od starieh našieh odlučeno na tance, igre i veselja, i videći se našoj družini od Pometa nepuštat proć poklade bez koje godi *feste* ili liepe ili grube, stavili se su za prikazat vam jednu komediu, koja, ako i ne bude toliko dobra i liepa, ali su ove žene liepe koje vi će gledat i vi dobri koji ju ćete slušat. U njoj će bit jedna stvar, koja scienim da vam će draga bit; er će bit nova i stara. Nova er sliedi onu prvu komediu od Pometa, kako da je ona i ova sve jedna komedia; i u tu smo svojevolju oto mi sami upali; stara er ćete vidjet u njoj one iste prave prikazaoce a to jes Dundo Maroje, Pavo Novobrgjanin, Pomet i ostali; i prva je prikazana u Dubrovniku, a ova će bit u Rimu, a vi ćete iz Dubrovnika gledat. Žene, *para* li vam ovo malo *mirakulo*, Rim iz Dubrovnika gledat? neka znate er Pomet Družina, kako ovo što je mučno umie dobro učinit, toliko bi bolje učinili drugu ku godi stvar koja je lašnja. I ako ne uzbude *šena* liepa kako i prva, tužimo se na brieme koje nam je arkitete odvelo, i ako

komedia, od šta se ne varamo, ne uzbude vam toliko draga, ali vam će Dundo Maroje, Pomet, Grubiša i ostali drazi bit, i ne sciente da se je vele truda, ulja, knjige i ingvasta oko ove komedie stratilo. Šes pometnika u šes dana vi su zgjeli i sklopili. Mi ni vam obećavamo velike stvari, ni možemo. Nismo tolici da možemo tolike stvari obećat i činit. Kraci ljudi visoko ne dohitaju, ma oto vam ja brže i dotrudih duziem riečmi. U dvie rieči čujte argument od komedie Dundo Maroje. Ako nijeste zaboravili kako mu biše ukradeni dukati i vraćeni s *patom* da se sinu *spodesta* od svega po smrti. Po tomu znajte er su novi *pat* učinili da se sinu Maru za onda ne *spodestava* ma da mu da pet tisuć dukata da otide u Jakin, a iz Jakina u Fjerencu za učinit svitâ i s teziem svitami pak da otide na Sofiu *s patom* ako se dobro ponese i da mu s dobitkom dogje, da mu *skrituru* od *spodestationi* ončas učini, i da ga oženi i da mu da vladat sviem ostaliem dinarmi. Ma prie neg vam ostalo izrečem uzmite nauk od Pomet Družine večeras. Nigda ni sinu ni drugomu ne date dinare do ruke, dokle mladića nijeste u vele stvari druzieh *provali*; er je mlados po svojoj naravi nesviesna i puna vjetra i prignutia je na zlo neg na dobro, i pamet nje ne rasčuje se dalje neg koliko joj se oči prostiru; i nju veće volje vladaju neg razlog; da vam *ne intravenja* kako će i Dundu Maroju večeras *intravenjat* koji davši sinu Maru pet tisuć dukata u ruke odpravi ga put Jakina; a on iz Jakina ne otide u Fjerencu, neg u Rim s dukatmi, i tu *spengja* dukate;a Dundo Maroje čuvši toj, kako mahnit otide starac u Rim s Bokčilom svojiem tovjernarom. Što će *segvitat*, komedia vam će sama riet koja će svršit u veselje. Ma vi natomu nemojte stat. Od lude djece čuvajte dinare, er se je ovjezieh komedia nekoliko *arecitalo* nazbilj u vašem gradu,koje su svršile u tragjediu; er nie svak srjeće Dunda Maroja. Drugo će *intravenjat :* vjerenica Marova, čuvši zlo vladanje

Marovo, kako ona koja ga srcem ljubi, i bojeći se da ju nebi *desperanu* ostavio, svojiem prviem bratučedom izamši iz tečina haholjka trista dukata, otide put Rima i putem obuče se na mušku, učinivši se djetić Gjiva svoga bratučeda. Što će napried bit komedia vam će spovidjet, i drugo neću riet, neg vaš ću molit s ljublježiviem srcem čujte i vidite, er ako nas uzljubite, i mi i naše stvari drage vam će bit; ako li inako učinite, i liepa komedia kazat vam se će gruba; što će vaš grieh bit, a ne od komedie. Ma vi dobri ne ćete moć neg dobro i mislit i riet. A u zle se mi ne *impačavamo*, tiziem nehajemo da smo drazi; a poslaćemo našega negromanta da š njima rasplieta; a nas daleko kuća od tiezieh obraza od *mrčarie*. Ma oto vam Dunda Maroja, stavte pamet na komediu i z bogom.

Svrha od Prologa.

Počinje prvi At

ŠENA PRVA.

Dundo Maroje. Bokčilo tovjernar, Tripćeta iz Kotora,

Mar. Ajmeh, ajmeh! moja starosti na što me si dovela da se po svietu tučem za *dezvianiem* sinom, za haramiom, da iz morske pučine izvadim zlato, da iz jame bezadna izmem imanje. Pet tisuć dukata dah djetetu u ruke! vuku dat u pohranu meso. Jaoh valjalo bi mi dat dvaesti cetiri konje na dan na svaku uru svoga za *eror* ki sam učinio.

Bok. Bogme bi ti gospodaru valjao konjic i svaku uru svoj, i jedva bi se donio doma ako bi ga hranio kako i mene. Jaoh si ve meni u koji ve ti čas pogjoh iz grada.

Mar. Bokčilo jesam li ti rekao ne davaj mi *fastidia*, ne pristaj mi tuzi. Ti se pjanico rugaš mnom.

Bok. Tebi sam pjan a tvoj tobolac najbolje zna kako stoji moj trbuh.

Mar. Niesam li ti danaska dao po kutla vina popit?

Bok. Jesi, sita me si napojio ovo odkle sam iz grada niesam se usrao, nisam imao čim; s tvojom hranom?! Nagji ti one što no se iz Moreške zemlje donose kamalionte, kao li se zovu; koji se jajerom hrane; a ne vodi junake sobom koji se jajerom ne pasu. Po kutla mi je vina dao jaoh si ve meni jao!

Mar. Nevoljna mene! tužna mene! veće sam ja otišao, veće mene pokri grob. Sin mi dukate uze, a ovi mi život uzi-

mlje. Oči što neplačete, ali ste doplakali; ma za dosta je da srce s vas plače.

Bok. Bog zna ko koga kolje i tko će prie umrjet. Duša mi odhodi i od glada i od žegje; tvojiem tugama hoćeš Bokčila hranit; dukate plačeš, a dukati ti rgjave u skrinji. Brižni ti dukati kad se neumieš njima hranit. Plače er mu je sin *spengjao* od svoga. Za ćesa su dukati neg da da se pie, ije i *trunpa*.

Mar. Od svoga, pjanče veliš, spengjao? ajme! ubode me, ajme!

Bok. *Ponta* mu dogje, ubodoše ga, rekoše mu istinu.

Trip. Che ha questo pover uomo.

Bok. Njega boli fiol spenzuto denari doglia.

Trip. Po svetoga Tripuna vi ste našjenci.

Bok. Misser, Bog te naučio i mi smo de Raguža.

Trip. Gospodine što vam? ja vidim ti si našjenac; *siate il ben vegniuo*, dobar si došao.

Mar. Ben trovato Misser; vi ste našjenac, drago mi je. *a)*

Trip. Ja sam od Kotora.

Bok. Ah da te Bog pomože!

Mar. Susjed si naš; susjede prikloni obraz da mi se je s tobom pozdravit.

Bok. Svoga mi, svoga, neka ti mi svoga; nije ti bez svoga. Koliko *mišera* srjetosmo, a nitko nepristupi k nam neg sam našjenac, svoj a k svojem.

Trip. Ištom se obeselim kad čujem koga od našega jezika.

Mar. Duša mi se vrati, *misser mio*, kad te čuh govorit, rekoh ovi je od našieh.

Trip. Che buone nove, imate li ča novo otuda; ča se ono boljahote?

Mar. U *fastidiu* sam.

Bok. Gospodine, jeli ka kaplja dobra na našku?

---

a) mie — ovako se svegj u rukop. *j* od *je* stapa u *i* ili u *j* kojijem dospjeva riječ što stoji pred njim.

Trip. Ča hoćete riet, izrecite.

Mar. Bokčilo dosta tvojieh ; muči sada.

Bok. Njeka vina na *agrestu* i srce nam izrezaše.

Trip. Bog me si ti pravi našjenac ; ja bih se s tobom ugodio ; za vince pitaš, naćeš toga.

Mar. Bokčilo stan onamo strane ne dava *fastidio*, o vinu ovi misli a ja sam u tugah u velicieh. Misser vidim te dobra čovjeka, rad bih se malahno s tobom strane razgovorit, pokli te je moja srjeća k meni dovela.

Trip. Gospodine, ovo sam, na vašu sam zapovied ; što mogu zapoviegj mi kako bratu, ja sam *zvišeran* sviem Dubrovčanom kao bratji mojoj, i negledaj me ovako u *spelanoj* dolami ; po svetoga Tripuna ja *nekuram* se da sam u tugjem mjestu *signor i misser*, gdje me ne znaju; ma da sam na mom domu gospodar počtovan i svietao gdje sam poznan.

Mar. Inveni ominem, nagjoh čovjeka! svete rieči, zlatom bi ih valjalo pisat. Jaoh meni da budem znao da je ta doktrina u Kotoru, u Kotor bih sina na *studio* poslao ; sina, koji me je *ruinao*, koji me je raščinio; sina koji je zlu skulu naučio ; jaoh pet tisuć dukata !

Bok. Našao je, iznašao je s kiem će plakat. Naplačite se, plakali vazda, er se ni moj trbuh ne smjeje uz vas. Jaoh meni, stranji dubrovački, moja hranice, daleko ti mi ste!

Trip. Nije Bogme tu mala rieč pet tisuć dukata ; to je što se boljašc ?

Mar. Sin, *dezvian* sin, pet tisuć dukat mi je splavio.

Trip. Bogme je to gore neg *ponta*, ta je velika nemoć. Uzmi mi dukate, uzmi mi čast i život.

Mar. *Misser mio*, život mi je uzeo, er nejmam neg toga jednoga sina.

Trip. Bolje je nijednoga na ti način ne imat, bolje je da neživu taki.

Mar. Smrt mi je, *misser mio*, a ne sin; mori me na prješju; jesu tri godišta vjerivši ga, ja lud dah mu, dah mu u ruke pet tisuća, ajme!

Bok. Bože, djevico, jeda ga zakolje oni haramija, ki ga je onamo zoveo; onoga će doma povesti da ga gosti; jes. uzmi.

Trip. Bog me ti razumiem, velika je to boles.

Mar. Pet tisuć dukata, ajme, ajme, Bokčilo, pomaga.

Bok. Rekoh ja er ga će ona haramija zaklat.

Mar. Ajme.

Bok. Kolje ga! Kurvin mužu što mi to od gospodara činiš, pušta, gjidio.

Mar. Bokčilo, što je to, pomamio se si.

Trip. Po svetoga Tripuna, čovječe, kao ti niesi sam.

Bok. Gospodaru što je? jesi li živ?

Mar. Nije zlo, Bogo, ajme da mi ruku.

Bok. Mnjah da te kolje oni haramija.

Trip. *Onestie* dobru čovjeku govori, čuješ ti s navrtom, che altrimenti ti porterà il diavolo, uzet te će veliki vrag.

Mar. Bokčilo, nebud mahnit, ti se si pomamio.

Bok. Koga vraga ja znah, mnjah da te davi, a po majku djevu nejma ni obraza od dobra čovjeka, ovo te je doma poveo kao *prusliera* da te gosti.

Trip. Vrag je, ter ne mao, tebe čovječe danaska k meni doveo.

Mar. Bokčilo ja t' sam rekao er si mahnit Ovamo hodi, *misser* u *eror* je uzeo.

Trip. Znaš ka je, rec mu da se čuva velika vraga.

Mar. Hoću za moju ljubav da mu prostiš. Bokčilo pristup ovamo, pita mu proštenje.

Bok. Gdje gostara? bez gostare se mir u nas ne čini.

Mar. Ovamo hodi biće i gostara.

Bok. Dobar čovječe prosti, u grieh se davam.

Trip. Ja t' praštam, ma čin da s' drugovja mudrii, žit ja er

čuj da znaš, moja je *kolora* kako tries koji oganj pušta i udire. U *koloru* se stavljam i rukom igram ujedno i zajedno, i od sela te za brata uzimam pokli se si u grieh dao.

Bok. Z *baretom* u ruci kao stariemu i boljemu.

Trip. I hoću danaska da mi vidiš stan, i da mi ogledaš vino.

Mar. A *ecelent* ti je tovjernar u njemu.

Bok. Ah jeda te kad srjeća u Dubrovnik dovede da mi te je u mojoj liepoj tovjerni bistroga rujnoga vinca napojit i liepo gostit kao braca.

Mar. Bokčilo, pogj opet, stan onamo i ne hodi dokle te ja ne dozovem.

Bok. Na vašu zapovied, ma je brieme pinut.

Mar. Sad ćemo otit na voštariju.

Bok. Da je z bogom.

Mar. Ovi moj čovjek veoma je vjeran, ma je srdit, a junak je kao tries.

Trip Po junaka Gjurgja ima što u njem junak bit! dobra je *peča* čovjeka u njemu.

Mar. Sada da se vratim na moje tuge.

Trip. Nu *caro misser mio seguitate.*

Mar. Kako rieh vjerih moga, zbrojih mu pet tisuć dukata; *tesoro, tesoro* mu zbrojih.

Trip. Bogme ne ja pet tisuć bolanacia (*sic*) momu; ne djeci u ruke dinare. Dinar u mladu djetetu biesni kao zli duh, da znaš, u *inspiritanu* čovjeku.

Mar. Oto ja lud bih a na *konselj* druzijeh 'prigibajući; tko se ne *konselja* zlo, a tko se *konselja* još gore.

Trip. *Misser mio*, trjeba je gledat od koga se *koselj* uzimlje. Od mladoga *konselja* čuvaj se, staroga se drži.

Mar. Jaoh toga i plačem, mladi biše u tomu vieću a ja ih čuh. Odpravih ga put Jakina, da ide u Fjerencu i da obuče te dinare u svitu, vrativši se da ga odpravimo na Sofiu.

*

Ako bi se dobro ponio bieh odlučio sve mu u ruke dat; jaoh! *dezvianik* jedan, iz Jakina ne otide put Fjerence, ma put Rima; a ovo mjesto toliko *delicioso*, tko se u ovizieh raskošah nebi ištetio! rekli mi su da je uz zle žene poplavio, ter sam došao jeda bih što mogao *skapulat.*

Trip. Gospodine ako je u Rimu te dinare splavio, očisti veće ruke od njih; drjevo se je razbilo u vas pod onjeziem veliem stienam.

Mar. Jaoh! pod Sveti Vlasi.

Trip. Gdje ne mogu ni ljudi ni roba *skapulat*, žao mi je er ćes i sina izgubit.

Mar. Njega? za njega ja hajem! žao mi je dukatâ a on mi nebude veće na oči: živi i umri, hodi zlo kao je i počeo.

Trip. *Misser* ne bih ja tako učinio, našao bih ga, tko zna jeli sve splavio.

Mar. Tako i ja mislim učinit, nać ga.

Trip. Bože, znam li ga ja ovdi u Rimu; kako je njegovo ime?

Mar. Maro je njegovo ime.

Trip. Maro, *amaro*, bog me ti je tebi *amaro* i grk; ma kojoj godi *kortižani* ovdi u Rimu vele sladak.

Mar. Jaoh toga i plačem.

Bok. Jeste li se vi tamo našaptali? Šaptom Bosna poginu, šaptom mi oni nije drag. Jaoh si ve meni, jao na koje ti me je ljudi srjeća namjerila, ki ni jedu ni piju. Gosparu umrieh od glada, svršite.

Mar. Bogo, Bokčilo, postrpi se malo, sad smo tvoji.

Bok. Božji bili.

Trip. Ja znam ovdi jednoga vašega dubrovčanina vlastelina kao *perlu*, vas u *velutu* s *kolanom* na grlu, gospodar čovjek. i zove se *signor Marin*, a vele da mu je ocu Maroje ime od bogatieh ljudi od Dubrovnika.

Mar. Od koje je dobi.

Trip. Tako djetac od dvadeset i jedno godište.

Mar. Koliko je er je u Rimu?

Trip. *Misser mio*, jesu tri godišta; *liberal* je kao jedan cesar, ... ne vele učinjen..... se na usnica prima.

Mar. To je on, on je *signor Marin*, ajme *signor* .... će zovemo, to je moj sin.

Trip. Da po Kotorsku Blaženicu, kao imaš sina gospodara čovjeka.

Mar. Ja sam siromah čovjek, ti je *signor* i gospodar, to nije moj sin.

Trip. Oto mu tu *signore*, ovdi prem stoji njegova *galantina*, njegova *namuroza*, i malo ć' stariji bit, tu ga ćeš vidjet; ovo je prva *kortižana* od Rima.

Mar. Ajme zlo mi srce sluti.

Bok. Gospodine, jeda je što.

Mar. Nije dobro, Bokčilo, zlo je.

Bok. Ovo tvoj sluga, a i brieme je da se ti objed objeduje.

Trip. *Misser*, ako t' *para* pogjmo mi na ovu *voštariu*.

Bok. Ah da te Bog pomože.

Trip. I kad *signor Marin* dogje, vidjećeš, poznaćeš je li tvoj sin ali nije.

Mar. Moji sinovi niesu *signori*, neće bit to moj sin, ma pogjmo.

Bok. Ah da si čestit, na dobra se smo čovjeka namjerili.

Trip. *Misser* da znaš ovdi su tri voštarie, na jednom je *senj-Miseria*, što vi zovete lakomos, na ovoj ovdi — Ludos, na onoj onamo Božić, gdje kuljene i djevenice ije, zove se *oštaria de la grasseza*.

Bok. Gospodine, gosparu, kralju, povedi nas gdje najbolje vino.

Trip. Da bogme ovdi na ludosti najbolje je vino, *misser*, s ove *voštarie* moćeš vidjet tvoj posao

Mar. Gdje Dubrovčani ovdi *alogjaju*.

Trip. Na lakomos, vazda *a la miseria*, ki godi se nagje ki *a la*

grasseza kad godi *alogja. Signor Marin* sin tvoj *a la gras seza* ončas je alogjao.

Mar. Sin moj! *signori* nijesu moji sinovi, taj je *alogjao a la grasseza*, a ja *alogjah* na ludos, er lud i mahnit bih dat dinare iz ruka.

I. Jošt. A la sciocheza al segno de la sciocheza bon vin, bone starne bon kaponi, galine, salcioti da Bologna, che bon pan sopra tuto; nasa un poco, signor che color.

Bok. Signor misser ošte dar ogledat vin.

I. Jošt. Junako dobro od Schiavunia vino dobro tako mi Boga.

II. Jošt. Alogiate qua da me a la grasseza; vi darò un antipasto sguazeto a la tedeška che vi morderete le dita; vin da Corsica e Clareto di Francia, vitelo di late, fagiani pavoni et ciò che poteti domandar con lengua.

I. Jošt. Signor costuj vi darà cose grandi ma la vostra borsa poi sentirà, vi meterà a conto poi fin ali stechi con che vi netarete i denti.

Mar. Gdje gospoda i *signori alogjaju* tu ja siromah ne *alogjavam*, tu *signor Marin* alogjava.

2 *Jošt.* Kodi ovamo ja mala plata uzeti, dati jesti koliko trbuka nositi.

Bok. Ovdi me gospodine gdje mi krstjanski govore, gdje nas razumiju.

Mar. Bokčilo uljezi unutra.

Bok. Pate.

Mar. Misser kako je vaše ime.

Trip. Tripeta se zovem, na vašu zapovied.

Mar. Tripe, Tripeta budi s nami danas ne ostavi nas.

Trip. Gramrci vazda sam s vami; poću k stanu *or mai* je *tardi.*

Mar. Nemoj Tripe od velike mi si potrjebe, bez tebe se neću moć obrnut po Rimu.

Trip A ja da vam poslužim ovo sam na vašu zapovied.

ŠENA DRUGA.

Ugo tedeško i Pomet Trpeza.

Ug. Pomet.

Pom. Signor.

Ug. Foler far frit con me quista signora, tanto crudele al tuo serfitor; mi star sempre tuo serfitor; dinari, vita tuo commodo, crudel signora; tascti koz pestilenz fenga 'l kankar chi ti foler più ben. Mi foler ben a un pietra; per dio matar chi non foler ben a mi.

Pom. Signora Laura, znam kad se i Manda zvaše u Kotoru, *non tanta superbia* sad mi toškano govoriš; a naši smo ili hoćemo ili ne ćemo. Neće vazda jednako brieme bit; za slatkiem ljetom dogje i gorka zima i ti cviet od lieposti kojom se oholiš, mogao bi i kozomor još potlačit, vidjeli, smo i druzieh *signora* u Rimu velicieh kako i ti, koje koliko su na višemu bile, toliko su na *bašije* pale.

Ugo. Mi tanto amar questa crutele e ela a me foler tanto mal.

Laura. Pomete, ča su te rieči? jesam li ti rekla da mi ne dohodiš s tizim tudeškom prid vrata, a ti hoćeš svakako i na sramotu. Oto ti pripovidam ostavi mi se kuće, ako ne ć' da te *skanda* najde.

Pom. Ah *Signora Laura,* ne poznavaš tvoje srjeće. Ovi je tudešak prvi bogatac od svieh tudešaka ki su u Rimu, a mahnit je za tobom, a u pratiku nemore bit *galantii* vlasteličić od njega. Ja ne znam koji su to tvoji *gribici*, druge našilju na njega. a ti bježiš s tvoje srjeće.

Ugo. Ah crutel, queste lacrime non mover tuo cor, cor pietra non cor.

Laura. Dico, andate con dio, non vo più asckoltar le vostre ciance.

Pom. Zahvaljamo, ma ti smo mi svakako; sluge *fortuna* je, neka malo *poabunaca*

Dondo Maro iz svoštarie i Tripeta i Bokčilo.

Mar. Tripko ovo li je što veljaše.

Trip. Rekao bih *veramente* da je on.

Mar. Da ovo nije moj sin; duša mi se vrati.

Bok. Bože ve, Gospodaru, bože, vjeruješ li što ti su nalagali na tvoga dobroga Mara.

Mar. Može Bog dobro dat.

Bok. Nu ćeš vidjet er ćeš sve nać a *kontradiu.*

Mar. *Para* da mi se tuge odloži od srca, još ufam ne će toliko zlo bit koliko govore.

Trip *Misser* mio, gospodine moj, ovo nije tvoj sin ovo nije *ser Marin ;* imam *kurtu vistu* ter mi se on činjaše.

Pom. Signor Ugo che tanta desperation pigliar; star alegro di bona voglia; andiamo a far trink, la signora poi voler ben.

Ugo. Antamo per dio bever malvagia e fugir dolor de cor. Signora, foler non foler mi star vostro serfitor.

Popiva sluga, Maro, Pomet, Ugo tedeško.

Pop. Pomete, *signor Pometo, bagio la man a vostra signoria.* Veliki Pomete njegda, ma si sad mali; *signora* vam u obraz vrata zatvori: da nebudem iz *kantuna* gledao, rekao bi mi sve smo u nje; Pomete neće *signore* tvojieh slatcieh rieči, ni se haju za *brikunanie* tudeško za kiem ti ideš; hoće kolajne; hoće zlato, hoće *zoje;* vidiš ovu *kolajnu* vidiš, ovi *kolarin*, vidiš li ovi *pendin?* sve ovo *kosta* trista dukata, ovo će sve Maro Marojev, gospar moj, darovat *signori Lauri.*

Dundo Maroje s voštarie.

Mar. Maro Marojev! Bokčilo ču li?

Bok. Čuh gosparu. Hvala djevici er čujem našiem jezikom govorit; dobro stvari prohode

Mar. Za mene zao glas bi ovi od Mara; čujmo napried*a*.

Pom. Vidim, velici ste ljudi, kraljevi ste, po trista dukata u *votu* darivate; gdje si Dundo Maroje, tvoji dukati, koje si s veliciem znojem dobio, kako se *pengjaju*. Trista dukata *zoja signori* se imaju večeras darovat!

Mar. Ajmeh! *l' è fata*, Bokčilo ću li.

Pom. Njekoga *ponta* udri gori.

Pop. Pomete plači komu drago, mi se dobru bremenu davamo; a gospar stari Maroje ima dukat kao šume, ima se od šta plavit; a ti ako hoćeš s tvojiem tuđeškom imat *graciu* od *Signore*, mene služite i dvorite; er dukatmi nećete vi s nami na paru stat.

Pom. Tebe služit i dvorit! ti si Popiva daleko od mene; Popiva što ne može sam popit, čini da i druzi piju; što ti nemoš *doruinat* gospodara Mara, činiš da ga raščini Mande Karkarka; ter nije za dosta da mu kako i piavice krv popiete ma mu hoćete i dušu popit; gdje si Dundo Maroje!

Mar. Jaoh ovdi sam za veliko zlo moje.

Pom. Njetko se ozva s voštarie, miri plaču *ruinu* od toga uboga mladića, a tebi se pod Zadrom vozi.

Pop. Ubog je er ti nijesi s trbuhom ki se ne može nigda napunit, i s ustmi od zmaja ki nežve, neg proždire, u njego voj kući da ga objedom živa proždreš i izieš i da se udaviš. Spomenuješ li se kad ga ti navede da staromu gosparu ukradete dvie tisuće cekina i kad ih pak podvrgoste kao vruću opeku, ktiasu, njekoga vraga proždrjeti onada provrati se juha.

Pom. Neka Popivu ima u kući, *sikuro* more spat.

Pop. E Pomet trpeza boli se njime, ki kao metlom mete *bokune* s trpeze.

Pom. Popiva mu je vjeran sluga i ljubi ga. I piavica ljubi krv čovječju, ali mu dušu vadi.

Pop. A Pomet trpeza iza vrata gleda svojiem tudeškom, koji vinom hoće *intertenjat Signore* ovake. Haviara ni vina; dukate hoće a vi ih neimate.

Mar. Ajme ovdi se mojiem imaniem *brava.*

Pop. Onako tvoje srce jauka, Pomete, a jezik ti zamuknu. Njekoga gori *ponta* tišti. Plači i umri vas sviet. meni je dobro.

Pom. Dobro ti je.

Pop. Ovo mi moga liepoga *liberaloga* gospara Mara, gospara moga i *Signore Laure,* er i *signori* on sad zapovieda.

Pom. Vidim ga, svega je svoje brieme, i za liepom godinom dogje daž, ma za tiziem smiehom još te ću vidjet plakat.

Maro Marojev.

Maro. Popiva.

Pop. Gospodaru.

Maro. Gdje dosle bi.

Pop. U Gianpietra zlatara.

Maro. Pomete, što imaš tu činit.

Pom *Ben trovata la signoria vostra, signor Marino*; njegda tvoj u Dubrovniku, u Rimu si sada veličak čovjek; daleko siromaha od velicieh ljudi.

Mar. Tripe jeli ovo moj sin?

Trip. Da bogme ti je on; ovo je *signor Marin.*

Mar. On je, ono je, on u velutu; ajme meni!

Bok. Gosparu ono i Pometa, one lupežine štono u gradu bješe; jaohi meni, gdje mi se skitnja doskitao.

Mar. Ajme svi se su objesenjaci oko njega skupili.

Bok. I Popiva jaoh si ve meni.

Mar. Piva i Tara! pet tisuć dukata.

Trip. Muči malo *per amor,de dio* da čujemo koga vraga viećahu.

Mar. Da čujemo, ne dobro za mene.

Maro. *Sta ben questa cosa, Pomete,* ovako se *karecaju Signore*

povede doma i da starca *guverna* dokle Maro dogje i ne govori er te sam ja poslao. Siromaše trči najberže, tuj ćeš doć gdje ćeš pit i jesti i počinut kao kralj.

Bok. Zahvaljam Pomo da ti bog plati. Na ona li vrata. Poću iz *kantuna* virit hoće li umjet ppravit.

(*Tik, tok*)

Pop. Tko je ovo?

Bok. Jeda je Popiva gori, Marov sluga?

Pop. Tko je ovo, tko Popivu pita.

Bok. Bokčilo je iz Dubrovnika, stari sluga a staroga gospara Maroja.

Pop. Odkle ideš ti.

Bok. Gospar je stari došao na proštenje.

Pom. Dobro, ovo ga ja nijesam naučio;

Bok. I donio je *giambelotà, tabulà* veće stotinu, i vrjeća, papra i čafrana drugu stotinu.

Pom. Aferin Bokčilo, ni ovo ga nijesam naučio.

Bok. I robe *graciu de diu* veće za peset hiljada munite dukata.

Pop. Bokčilo ti li si?!

Bok. Popo Popiva sidi doli da mi ti je ručicu tegnut; živi se vide kadgodi a mrtvi nikada.

Pop. A Bokčilo dobru nam si novu donio, da mi ti se je dat napit.

Bok. Ovo je dubrovačko diete blaženo mlieko koje sisá.

Pop. Signora čula si.

Lau. Čula sam.

Pop. Bone nove.

Lau. Bone, neka čovjek uzide gori.

Pop. Bokćilo veli gospogja da uzideš gori.

Bok. *Pate*, za posluh sam.

Pomet sam

Dobro, dobro, Bože, ovo *trata*, ovo *novele*! S Pometom imate što činit, *kanaljo* ne ljudi siromasi: Pomet se s vami rve. Poću sada nać Dunda Maroja *a la ošteria de la campana* ter mu ću dá s Popivom unjiga dokle ga doma povede. Kad im Dundo Maroje u kuću uljeze, to prva će *facende*, trjeske; bune bit. *Konti* se će iskat; dinari su *spengjani*. Tot ja i moj tudešak ostasmo *eredi de li beni di condan* signora Laura. Fora, fora bez mjedi; u Dubrovnik na krinicu juhe i na deset *peča* u dinaru mesa. Poletieh veće ovi posao opravit.

Maro sam

Ajmeh! nesrjećo *krudela*, nesrjećo veoma ti me ubi, veoma ti me ucvili. Ah! lakomosti od otaca! A oci vragovi, nepriatelji mira i goja i *kontenta* od sinova. *Desponjao* se u Rim doć za *ruinat* me, za umorit me; *krudeo* čovjek veće ljubi dinar neg sina, jednoga sina koga ima. S kojom je *graciom* došao, gdje li me je našao! vrag uzeo čas i hip kad nijesam prie dan umro, er umrah miran, a sada ovi krudeo čovjek hoće da vodim *desperan* život, da *provam* muke od pakla. Dukate! Dinare! Vrag uzeo dukate makar i tko ih kuje, pokli se kažu, kad se *pengjaju* toliko slaci, a kad se *spengjaju*, zmie, lavi, koji nam srce deru i jedu. Ovi mi će vrag ktjet *konte* iskat, *konte!* U vraga ti konti. Došao je *skapulavat* što je u morske pučine utonulo. Vrag uzeo i dinare makar i njega. Jeli na svietu nesrećnii čovjek od mene? imali i jedan sin ovakoga oca kako i ja? stoje li ičigove stvari gore neg moje? a sve je uzrok ovi ne otac, ma smrt moja, oni *krudeo* čovjek ajmeh osramotio me je. Što ću

sada, ter pred *signorom* Laurom. Ajme *signora* Laura strah me er te ću izgubit, strah me je er ću i život izgubit. Jaoh izgubio se sam, neznam ni kud hodim ni što činim ni znam što ću. *Signori* ove tuge ne valja da spovjedam. *Signore* neće tugå, ni tužnieh *amanata;* diele dobro brieme sa *amanti*, od zla *briemena* neće diela. Poću nać Popivu i š njim *deliberat* kako se imam vladat.

Svrha ata drugoga.

Počinje at tretji.

ŠENA PRVA

Popiva i Bokčilo.

Pop. Bokčilo, gdje reče da ćemo nać Mara.

Bok. Na *voštariu* od zvona.

Pop. Da umieš ti poć.

Bok. Ja biedan neznam ni gdje sam, ni kud idem kao sliep.

Pop. Da hodi sa mnom, ja ti ću vogjak bit.

Bok. S tobom, Popiva, moje srce popuca. Ja s tobom makar u pakao. Golemo ti vince ono u gospogje bješe; hubava ti je vladika u njoj.

Pop. Bokčilo, ono je dalmatinka, ono je dalmatinsko mlieko sisalo.

Bok. Vidjet je, nije kako i one brižne šturljive njeke *parlašuše*

Pop. Je li gospar Maroje zlatieh dukata donio?

Bok. Donio je njeku skrinjicu; teška je, mnim da je *munida* u njoj.

Pop. Dobro naši posli idu; pogjmo najbrže.

Bok. Kuha li se večera doma?

Pop. Stoj miran, biće svega.

Bok. Tebi se priporučujem, Popo, Popiva, moj kneže i gospodine.

Pop. Što ć' ino, neg da si sit i pjan.

Bok. Ah da te bog veseli, to toliko hoću.

ŠENA DRUGA

Gjivo sam.

Gj. Moj Bože mućno ti je umjet živjet na svietu; mućno ti je znat što se hoće čovjeku. Nam mladiem *uspara* veće krat da sve znamo i da sve umiemo; ma brieme koje nam je meštar uči nas i kaže nam dan po dan, er što veće naučivamo tot manje umiemo, i *para* da su veće scienjeni oni ljudi koji u sebi drže da manje umiu, neg oni koji se sciene da vele znaju i razumiu, er tko se vele scieni a ne umie, *operavši* čini veću štetu neg koris. Ja budući u Dubrovniku paraše mi da sve znam i u mojoj *prozuncioni desponjah* se moju prvu bratučedu Peru svjetovat i navesti da ide u Rim vjerenika iskat Mara i da iz tečina haholjka ianje trista dukata; kako je i učinila; a sve to ne stavljavši pamet na što ima doć, neg sliedivši volju, ku ktjeh oviziem ludiem *mecom* ispunit, za poć u Rim; volju ka mi *paraše* slatka, a sad mi se je u grkos obrnula. Ovdi sam a neznam ni umiem koji *partit* obrat. Peri ne *basta animo* vjereniku se ukazat; a meni manje od ruke ide riet mu; *dubitam* er bi mi za zlo imao er ju sam doveo, i nebi manjkalo da me ovdi u Rimu čini ubit. *In fine* nije njemu odkrit ovu stvar, ni znam što ću. *Paraše* mi iz Dubrovnika otit na *piajer* u Rim, a ja sam došao na misli, na nesan, na velika *fastidia*, a najveće mi je mistit kad se vratim u Dubrovnik koja me će čas bit od ludosti koju sam učinio, a ako mi je parolo da što umiem, sada razgrizam gdi me je moja *prozuncion* dovela, pak gdje ne mogu ni napried ni znam, ni uniem što ću, trjeba mi je čekat da sam s neba *mirakulozamente* pomožen, inako tonemo na prješu. Ah *fortuna*

gdje me si dovela, poću se vrtjet po Rimu siemo tamo da me tuga progje i čekat manu s neba ili ostat *ruinan*.

ŠENA TRETJA.

Sadi ebreo, *Laura i Maro.*

Sa. Tik, Tok

L. Chi è giù? Sadi siete voi?

Sa. Signor Marino sarebbe tornato?

L. Non è tornato ancora.

Sa. Signora io ne ho da far un pagamento da qua a un ora per altro non vi daria fastidio.

L, Mo ben, signor Marino non potrà star a venire.

Sa. Signora non havereste voi a le man qualche scudo ne avevo gran bisogno.

L. Son certa, Sadi mio, tornate da qua a un poco e sarete sodisfato.

Sa. Farò quel che piace a vostra signoria.

L. O son fastidiosi sti ziudei.

Sa. Per dio di Adamo, Isak et Jacob, fui pazzo a lasciar quelle perle. Cortigiane, ah bertoni! ah! non bisogna dormirvi su questo fatto, bisogna solicitar, infastidirgli e battere il fero mentre è caldo. Son cento quinquanta scudi, non son frasche. Ma ecco Signor Marino per dio. Bacio la man a vostra Signoria, Signor Marino.

M. Che c' è Sadi?

Sa. Le trenta perla che ha tolte la Signora a cinque scudi l'una, montano scudi centocinquanta.

M. Oh Sadi montano troppo.

Sa. Di tanto abbiamo fatto il mercato et ella se ha contentata.

M. Poichè ella se ha contentata, me contento anche io.

Sa. I denar avereste appresso.

M. Andavo ora a casa a portarveli.

Sa E dove vi troverò io.

M. Venite da la signora.

Sa, Non potria venir con esso voi a casa.

M. Voi sete fastidioso Sadi, quando vi dico io, tornate da quà un poco da ià signora et sarete sotisfato.

Sa. Quel che piace a vostra signoria ; signor Marino, vi son servitore.

M. A dio vago a casa.

Sa. Andate in bonora. Cadica! non bisogna esser pigro a questo fatto; costor a pigliar roba sono facili, a pagarla sono duri più che 'l diamante. Non vo andar altrimenti a casa; vo ascondermi drieto a questo canton per aspettar mio messia. Se non gli infastidisco stenterò da haver il mio.

M. Jedva se izeh od ovoga vražjega žudjela. Počela me nesrjeća *perseguitat;* trjeba će bit plaćat duge, a vrag uzeo i *dinare;* a *dinara* nije. Iznio bjeh dviesti dukat za platit diamant i rubin· Što sam signori obećao neću joj manjkat. Ako oni vražji žudio izide, triba mu će bit *kontat* od ovizieh dinara; sto i peset škuda za *perle;* jeda neizide. Poću do *signore* da mi nebi za zlo imala jer niesam, jesu dvie ure, u nje bio; i ono što me oni vražji otac tjera da t' joj razumjet štogodi drago. Još da signora usazna ove moje tuge, toprva bi sva pala.

L. Signor Marino.

M. Bene mio!

L. Čula sam, drago mi je.

M. Što si čula?

L. Od mene tajiš.

M. Sto signora.

L. Da ti je otac prišal ovdi. Što mučiš jeda ti nije drago er ja znam.

M. Tko ti je rekao

L. Junak njegov bil je ovdi. veli na proštenje je došal, vele da je velje trgovine donil.

M. Zbilj govoriš?

L S Popivom je taj junak otišal na oštariju *de la campana* za dvignut starca i povesti ga u vas doma.

M. Ter je Popiva to učinio.

L. Zač ne?

M. Imao je najprvo k meni doć, ah kurvina *traditura* zaklat ga ću.

L. Ča je on kriv, on mni dobro učinit; a zač na vjeru ti je dobro učinio.

M. Signora ne za ino neg er ima sve mene pitat. Poću najbrže nać ga.

S. Ben trovata la signoria vostra signor Marino.

M. Sadi ho una facenda di gran importanza, non mi dar fastidio hora.

S. Signor ho a far un pagamento hora hora di ducento dukati altramente andarò in pregione

M. Non te li posso dar hora.

S. Rendeti me adunque le mie perle che io non mi posso passar altrimente. Crederei potermi servir da voi a ogni mio besognio di trecento e quatro cento dukati come d' un banko et hora al bisognio non posso haver il mio.

M. Sadi non pensavo che voi fossi tanto fastidioso·

S Sodisfate lo in sua mal hora poich' è tanto importuno.

M. Non e Signora che io non gli posso contar sti denari hora hora, ma il bisogno grande che ho mi spingeva ad andar presto, e i danari sarian come sono a suo piacer. To qua cinque, dieci, quindici, etc. etc. sete sodisfato?

S. Signor si gran merce a la signoria vostra; se non avevo bisogno hora, non vi davo fastidio. Habiate me per escu-

ovaki im se *presenti* darivaju. A ti mi si s njekiem tudeškom došao, od bokare čovjekom, za *skartat* mene, al vam se će prikinut remik penjući se gdi se sam se ja uspeo; ma ti pripoviedam Pomete Trpeza, *šiunu* od *bokuna*, ako vas vidjeh veće vrtjet se oko ove kuće, tebi ću vas obraz izrjezat a onomu ću tudešku probosti trbuh, da mu sve vino isteče koje je igda popio i ovu vam *sentenciu* davam sada za vazda.

Pom, Signor Marin, učinićeš što se pristoji tvomu paru, a ja ti sam sluga, a tudešak svoj posao čini, a svak svoj.

Maro. Razumio me si. Popiva.

Pop Signor.

Maro. Pogji opet u Gian Pietra zlatara i reci mu, pošlji mi oni *diamant* i oni *rubin*.

Pop. *Signor*, neće manje dviesti dukat za te dvie *peče*, i ovi isti tudešak Pometov Gospodar davo je sto i osamdeset dukat za nje i nije mu ih htio dat.

Mar. Ajme moji dukati bog me ih će kupit.

Maro A ja mu ću dviesti dat; pogji ih uzmi i da on dogje ovamo da mu zbrojim dinare.

Mar. Bog me ih uze. *l' è fata* ; ako *neremediam* sve će s vragom poć.

Maro. Pomete, ko hoće *signore* imat trjeba je tobolac otvoren držat, kako i ja.

Mar. Tobolac otvoren držat, ajme!

Pomet. Njekoga od danas *ponta* udara gori; gospar stari Maroje ima dukata kao *sovrne* moš ih dobro *pengjat*, jes odkuda uzet.

Mar. Ajme jes odkuda *pengjat*, a ja veće na *ošpedo* u staros kad mi drago.

Maro. Popiva što se vrati?

Pop. Ne ćeš li na večeru u *signore*.

Maro. Hoću.

Pop. Da što ćemo kupit.

Maro. Vina dukat, a havjara pavlin, kako i Pometov gospodar tudešak, i na tri škude, kupi par fagjana i kupi par kapuna velicieh, da znaš škud za nje dat; i kup *animela* i pogj u *pizzikarula* moga da ti da *mortadela'* i *salčica'* što će bit za svu ovu nedjelju i čin da ti dà *duzinu provardura'* i svrati se u moga *spiciara* reci mu da mi pošlje jedan vruć *marzapan*.

Pom. To je za *popastu confortat štomak*.

Pop. Pometa jeda ti zubi vodu čine Sve će bit opravljeno, pogjoh veće.

Maro. Ne čekate me na objed, er ću u *signore* na objed.

Pop. Dobro.

Pom. To je pravi i gospocki život, neg mislim, Signor Marin, kako se ćeš pak *pasavat s pečom* mesa u Dubrovniku i skrincom juhe, kojoj se dno uzvidi kako u mrtvom moru na Lokrumnu kad je *bunaca*.

Mar. Jaohi Bog me mu će pomanjkat, još će *dezvianik* jedan za Boga prosit; ajmeh gdje moje pet tisuć dukata otidoše.

Maro. Pomete, ja ne mislim ni u Dubrovniku gmirjat (*sic*).

Pom. Znam, gospoda valja da gospocki živu.

Maro. Da Bog me gospocki! scieniš li ti da ću ja na po kutla vina i na mencalin mesa stat kako i ostali? pritilo ću, Pomete, živjet, a ti ćeš daleko od moje kuće stat, a zubi ti će vodu činit, ovu ču *kolajnu* na grlo stavit, neka me moja gospogja veseliem okom pogleda.

Pom. Da Bog me ti i dobro stoji; što se Kavaljer ne učiniš, ter bi je vazda nosio

Mar. I *kolajnu* je na grlo stavio, Bokčilo! Tripeta! da mi je sit doli, po' mu ću sve kose iskupski i sve mu ću oči podbit.

Tip. Misser non in furia.

Bok. Mila mati, bila mati !

Mar· Pomete, čin da te tu nijesam već vidio; jes me razumio ! (*tik tok*). *Signora,* ja sam *padrona mia bela.*

Pom. Bit će što da Bog. Sluga ti sam : ma s ćaćkom ćeš razlog učinit. Dundo Maroje živi da vidiš kao se tvoji dukati *pengjaju.* Ja ću odovle poć k momu tudešku s kiem mi već valja ručak, neg s oviziem i sa svom njegovom družinom objed i večera. Dubrovčani ne znaju što je *pastegjat ;* izjedu mi onu *peču* mesa ; tao s plaštem na *placu.* Tudešci na *repozano* zasjedu ti mi, počnu s njekieh *gvaceta* a s *peciom* ti ih krope za otvorit *apetit,* za mrtva uskrsnut i da ga čine jesti ; a *trink* ide u okolo, pak ti mi dogju i pliticom, u njoj dobra kokoš, u njoj pritila patka, u njoj dvie jarebice, fagjanovâ ; Dubrovčani ih neumiu neg pečene jesti.

Mar. Ajme da me na dvor, ubosti ga ću !

Trip. Non far misser, non infuriar.

Bok. Mir božji s tobom, sveta te nedjela pomogla.

Pom. Njeka je buna gori na *voštarii,* a njeko od danas ino ne čini neg jauka gori ; tko godi se pjan bode ; za mene se makar iskoljite ! — *Or bene,* u toj plitici još bude dobre slanine na tudešku, i dobroga *vitelja* mesa, a s rjepicom i s kupusom u jusi. Što su *letuari* i *kordiali* što se *stomakaliem* ljudem dava? siromasi ne umiu ozdravit. Sve to ujedno, a m*ostarda* mi njeka dušu vadi ; ijem a lačan sam, što veće ijem to sam lačniji a plitica, kao se ispražnjuje, tako jedan, a *valenti* ti su sluge, na nožu i primeče u pliticu sad *kapunića* sad guščicu, sad jezik slan, sad *sufrigjatu,* ovoliko debelu ! a *trinc* ide u okolo, a mi ijemo, a sve smo laćniji, a *para* nam sad smo sjeli na trpezu ; a tri ure su prošle, a u *deliiciah* smo, u raju smo ; pak se na

slano, pečeno. Oh oni *odor, odor* za svakoga nemoćnika ozdravit! Ma ovo mi moga tudeška *namuranoga ;* ma Bog me sam ja *namuraniji* na njegovu trpezu, neg on na *signoru*; i poću š njim u zemaljski raj, gdje se ima što se žudi ; a rieči ću ostavit i spovjedat mirom pečeno i vareno.

Ugo tedeško i Pomet.

Ugo. Pomet.

Pom. Signor Ugo.

Ugo. Che star tanto qua ti non foler bevre malvagia, mi per dio foler.

Pom. Nut *galantarie* od ljudi! ovo je nješto probudit *apetit.* Con voi signor Ugo andar in inferno et star ben.

Ugo. Salutar la signora : son fostro servitor.

Pom. La signora serà vostra, che voler altro? et andamo al trink.

Ugo. Fer dio far meglio

Tripče, Maroje i Bokčilo izlazeći s voštarie.

Trip. Misser mio caro non si fanno le cose in furia ; reče se: tko plaho ije udavi se.

Mar. Uteče mi obješenjak jedan! njega štica se (*sic*) u one *ribote*

Bok. Ne plaho, Gospodine. Plašilo ovcu tjera, tihoćina vuka stiže; bit ćeš gdi hoćeš, nea ti *furencia* progje.

Mar. Ajmeh dogjoh gdi se onugje veće ne more,

Trip. Poj mi duše, ustavi, se kobrat te je sniela ; vrag uzeo i djecu, makar i tko se *afatiga* činit ih, pokli se za nje tolika *fastidia* imaju.

Mar. Ajme smrt se, smrt se za nje napokon ima.

Bok. Ah djeco, vele ti krua hoćete, nut što se za vas *pastidia*.

Mar. Nu ovo sam ostavio *koloru*, što hoćete da se čini?

Trip. Da se opet vratimo na voštariu.

Bok. Ah hlaženo mlieko ko je te doji.

Mar. I što da se čini.

Bok. Bogme mi usta od njeke *pastidie* usahoše.

Trip. Da čekamo dokle diete izide iz kuće; kad izide, kako tvoje diete, uhit za ruku i dvigni ga sa zla puta i tihoćom *pročeda* š njime, er ako ga uplaši, uteče ti i ne stignu ga sa sviem psi.

Bok. Da je blagosovljena zemlja po kojoj hodiš, med mu iz usta izlazi.

Mar. *Oršu* ne more gore stvar proć neg je prošla; činite šo znate, ovo samo da se čini kao vi hoćete, uljeste opet unutra.

Bok. Ah da te bog pomože! reče se: dogovorna je bolja šteta neg koris bezdogovorna Tripe, gospodine, kutalac vinca ne umori me; usahoše mi usta.

Trip. Tako mi Boga, da te služim *un bukal de vin*? z dobre volje, brate.

Bok. Ah djevica te pomogla; cvietkom ti i ružicom porasli puti, Kotorska slatka krvi.

Trip. Hod unutra brate.

Bok. Ko stariji i bolji.

Trip. Nea stoji, da, *bareta*.

ŠENA TRETJA

Gjivo i Pera, vjerenica Marova, na mušku obučena i Gjivulin Lupugjanin.

Pera. Gjivo liep ti je ovi grad i vele ti je veličak, ja se umorih ovom ulicom hodeći.

Gj. Ia scienim dilja je od krive ulice.

Pera. U zao va, Gjivo, što govoriš; ovo je dilja neg od grada do Lunčiate.

Gj Pera, hoć da ti ukažem crkvu od svetoga Petra?

Pera. Nemo me, Gjivo, Perom zvat da nas tko ne čuje i da me ne pozna, jer sam djevojka.

Gji. Ne ću već, zarekoh se nehote.

Pera. Petrom me zovi, kako smo rekli.

Gji. Hoću; vidiš ovu ulicu? onamo je crkva od svetoga Petra.

Pere. Je li velika kako i sveta Gospogja?

Gji. A kako ti znaš da je sveta Gospogja velika?

Pera. Brižna, Gjivo, kako ne znan, s tetkom nijesam li svaki Božić u svetu Gospogju na misu bila. Jaohi, tete, veoma ti mi ćeš za zlo imat, er sam od tebe ovako otišla! Je li se kad ijednoj djevojci ovaka nevolja zgodila, da je iz grada ovako otišla za iskat svoga vjerenika, koga, mnim, da sam tako izgubila, jaoh! da ga veće neću nać. U tri godišta, odkle je iz grada pošao, nepisaj ni meni ni nikomu od svojih jednu ciglovitu knjižicu; jaoh što se će u gradu od mene govorit!

Gj. A što se će riet? pošla si z bahom i sa mnom, tvojiem prviem bratučedom, k vjereniku.

Mera. Sjetna neću smjet nigda na oči veče k mojoj teci doć; ne znam hoće li živa bit cieć ovoga moga mahnitoga pošastja.

Gj. Pošastja! hoć li jo' smjet na oči! zašto ne?

Pera. Zašto ne! a trista dukata koje jo' sam iz skrinje izela za ovo naše nesrječno pošastje! Gjivo, ja sam djevojčica i učinila sam stvar koju dosle nijedna djevojčica nije učinila. Jaoh si ve tužnoj meni, sad poznam što je bez majke bit i bez nje straha; teško svakoj djevojčici koja majku nejma.

Gj. Muči, Pera, sve se će načinit.

Pera. Iaoh meni! to mi je i mučno er se neće ništa načinit; sad razgrizam zlo moje. Pošla sam ovamo, scieneći sve

načinit, a našla sam da je on tamo vas zlicami i da je poplavio svu prćiu, koju mu su dali; ni znam kako se more k njemu poć, i bi li me primio, budući tako zlicami zlu družbu sadružio. A koliko mi je za vratit se u grad! Bolje, nesrjećna ja, u more skočit, neg se opet u grad bez njega vratit, er me ne bi ni svoji primili za stvar koju sam učinila; i imali bi razlog.

Gji. Nebore Pera, tu tuge sada brojiš; pokli je stvar učinjena, naštojmo na što smo došli, a da se u grad opet vratimo po nesrjeći ne opravivši na što smo došli, manjkalo bi dumanâ koje bi te primile.

Per. Žint t'! ni dumne neće u manastjer koje ovako hode.

Gji. Da svake idu ovako kako si ti pošla!

Per. Ne more gore nijedna poć neg sam ja pošla.

Gji. Pera ti si smiešna; ti se *desperavaš* er u tri dni nijesmo sve opravili.

Per. Brižna jesu tri dni er smo ovdi u Rimu, a njega ni možemo vidjet, ni ga znamo gdje nać, ni scienim da ga ćemo za našega života nać; er ako je u zlica onie, moj braće, veće mi ne valja da njega ištemo.

Gj. Nebore, dosta rieči; nać ga ćemo, ma se ne more sve u čas tako učinit.

Per. Jaoh! ištom mi zlo srce sluti.

Gj. Muči, ono njekoga; *para* njetko od našieh iz Dubrovnika. Stan strane, čini mi se djetić; ovo je Gjivulin Lopugjanin; *navegao* sam š njime. Gjivuline, *adio.* Kud tako s prješom ideš?

Gjiv. Gjivo ovdi li si, tugo moja; znaš kad te kašicom pitah, a morinčila te ubila bješe? Koje te su ovdi u Rim dovele?

Gj. Gjivuline, ošli smo velikom potrjebom.

Gjiv. Da ovi uza te brat li ti je? i njega li ćeš dat u drje-

vo, da nam *beškole konsumi. Giura dio*, ako dogje on čas ga ću za noge, tako ću njim kao grmušom, i metnut u more; ja sam *manigodo* u drjevu sviem oviziem *perdigiornatam i mangiagvadanjiem; placjari* u drjevu hoće kao godišnjicam *komandit:* napravte mi odar. Po...... i po blaženicu od Pžunja kao je trjeba *mistiere* u drjevu *abandonit*, a njih kašicom pitat. Bestro kad dogješ u drjevo, čin da ti prvu' stvar majka u *skrinju* stavi lončić i mećajicu za kašu.

Per. Ja sam dobar na moru, ne će od potrjebe meni bit kašu mesti, a prem mislim i ja za *skrivana* u drjevo.

Gjiv. Za škrivana ćeš u drjevo?! a hoć govorit na stoleću?

Gji. Gjivuline ostavmo te rieči; odkle te sad imamo.

Gjiv. Misser mio, sad sam učinio *a le kurtelate.* Srjetoše me njeki putem; a ja sam ovako kako me vidiš s mačem, s mojiem najvjerniem drugom, i *s rudelom*, s mojom braniteljicom; ah! ah! scienjahu imat što činit s oviem zemaljskiem gujami, koje mi ližu zemlju. U meni, rekoh, privarili ste se; ovo je od jajera djete, mljekom od Igala dojeno, u kajpah od drieva odhranjeno, oko *sartia* je njegova šećnja (*sic*); ptica je bez krila, galeb je morski, i od jajera. *Giura dio* scienjaku da me će onćaš s nješto malo spancice rastavit; sunuše se, ja se *fermih*; pokrih se *rudelom*; kurvin mužu tu li si! potegnuh na sljepačku, kud pade da pade; mahnu, njekomu tamo ruka; druziem mahom *s levadom* otidoh, mah u vjetar otide; pogledah iza *rudele* — oto t' nikoga prida mnom, tamo na daleko vidjeh gdje njetko bježi; rekoh: hote tamo što dobiste, *giura dio*, ne dielte sa mnom.

Gji. To su koji godi od *strade* ljudi bili. Iz grada li ideš?

Gji. Iza mira li idem? što da mi spašete oružje? od *kam-*

panje sam ja čovjek; *son de Izula de Meżo; izulan* se zovem i *izulan* hoću živjet i umrjet.

Gji. I da hoćeš i ne bit, ne bi mogao neg *izulan.* Ma nekà, stoji to, imamo li te od našieh strana?

Gjiv. Od našieh strana? s Priekoga neidem gdje vi *danigjate* gdje mi mačicem po *kantunieh* skrobućete. S Lopuda idem, gdje vam nije lace (?) na čeljadi, na našega gdje ne smjete ni gledat.

Gi. Za boga, Gjivulina, kad nije vas tko vam čuva čeljad?

Gjiv. Strah naš; naša je čas ognjem ogragjena.

Gi. Sve je tako koliko. Odkle ste otuda?

Gjiv. Njeki *plazar* vaš ima mi platit *navao* do Jakina.

Gj. A što je s vami došao?

Gjiv. Njeki starac za sinom ide; dukáte mu je poplavio.

Gj. Kako mu je ime?

Gjiv. Maroje.

Gj. A sinu mu?

Gjiv. Maro.

Gj. Sam li je došao.

Gjiv. Njeku je slugu sobom doveo, sve nam vino *konsumi.*

Gj. Da sad kud ćes poć?

Gjiv. Zavjetan sam u svetoga Petra; poću proštenje uzet. pak ću poć po voštariah toga *placura* iskat da me plati.

Gj. Gjivuline, molim te da se nagjemo, kad opraviš, pak oko ovizieh ovdi voštariá

Gjiv. *Bonora, bonora*

Gj. I ako što mogu za tebe, *operaj* me

Gjiv. *Bagio le pede, misser·*

Per. Jaoh i gospodar je Maroje došao; ako usazna još da sam se i. ja ovdi doskitala, toprv mu će zla klenut, i na me sve zlo pasti.

Gjiv. Došao je, *oršu* tko zna što je za bolje, Pera, nevalja ovdi spat.

Per. Jaohi, Gjivo, na tebi i na Bogu moja čas, moj život i moja smrt. Ja vidim zlo sam pošla; more Bog i bolje dat.

Gji. Pera, ne brini se, priporuči se Bogu; tvoje došastje ovdi bez zlobe i na dobru *fin*, a ja ti neću ničiem manjkat; a u rukah božjieh sve stoji. Pogjmo, ovdi nije trjeba spat, a ja znam što ću.

Mera. Što ćeš učiniti, dragi Gjivo, reci ve mi.

Gj. Pogjmo, riet ti ću.

Svrha ata prvoga.

Drugi at

ŠENA PRVA

Pomet Trpeza i Petrunjela sluga.

Pom. Reče se: tko je *namuran*, nije sam; sad ja po mom tudešku poznam. Nut što je bit čovjek i imat *judicio.* Sjedeći za trpezom s mojiem tudeškom, a pečeno bjehu donjeli, *piat*, u njemu *kapun*; gledam ali je guska, ali što drugo. Onoliko velika *kapuna* moje oči nigda nijesu prie vidjele. Ispečen; gledah ali je *isprigan*, ali je ispečen. Imaše njeku *hrustu* na sebi, koja mi oči zanošaše, srce mi veseljaše, *apetit* mi otvaraše; oko njega dvie jarebice oblahne, a sok iz njih rosi; *piat* ureševahu strana, *peča vitelja* mesa od mlieka, koja *para* de govoraše: jegj me, jegj me; i polovica zadnja od žečića, *lardica* okolo nazadjevana; a *garofalići* neistučeni nakićena, koja *para* na trpezi mirisom da stvaraše veselo drago prolitje, a na krajieh od plitice u okolo nakitili bjehu kosovićâ, drazieh kosovića, *turdius inter avibus*, koji paraše da se u okolo uhitili bjehu i da u *veras* povići govorahu: blaženi, uzmite. I u tjezieh *deliciah* stojeći u *kontemplacioni* bjeh otišao *in estasis.* Tad istom tudešak moj uzdahnu; uzdahnu drugu *votu* a mene dozva: Pomet. Ja se osviestih: *signor patron comanda*; mnjah da mi će riet što činiš? rježi da se *trunfa*, *far bona ciera*, kako je njegovo *užano* riet mi. Reče mi: ajme Pomet, *mi star mal.* Što će bit? — *Mi morir se non haver la signora, mi star malanconico, mi non*

poter mangiar ; tu mangiar presto, antar la signora, prometer dukati, mile, do mila. miglior spender dukati che perder vita. Ubi me kad mi to reče ; u meni rekoh: mahnitos, mahnitos s namuraniem ljudmi druži! mahnitos njimi vlada ! ne mogoh mu ne ugodit tu *galantariu.* Ja imam, kažem, dobrovoljno činit i što mi je mučno činit; ma ne mogoh srcu odoljet : odkinuh krilo od onoga kapuna, stavih ga prida nj, drugo odkinuh stavih ga prida me ; napih mu : trink misser Ugo, star alegro, signora star vostra. Što ć' ino? *Intartenjah* ga z galantarijom, založih se i trjema kosovići ; okusih i jarebičice ; bogme tjeh i rukom igrat u *parti sekrete* od onoga slavnoga *kapuna* (kurvina kuhača koje Kantarie (*sic*) onoga kapuna bješe učinio!) ; pun bješe nadjeven, kao jedan kuljen, njekieh ptičica pritiljahnieh; zalaga se svakom kao mekom smokvicom; a s mendeoci, s lučkom, suhvicami, *specicom;* bog me i toga pouzeh. On me *soličita* s *galantariom*: Pomet, *antar* — a ja s *galantariom: antar signor.* Napih se, otidoh iz raja zemaljskoga ; dviže me iz onjezieh *delicia,* gdje se ima što se žudi. Ma se je trjeba s bremenom *akomodavat;* trjeba je bit *viertuosu* tko hoće *regnat* na svietu. Kralj je čovjek od ljudi kad se umie vladat. Nije ga imat *dinar,* er vidim mnoge z dinarmi poštene ; nije ga bit *doktur,* er vidim mnoge te *brigate* fantastike ; nije ga bit junak s mačem u ruci, er su ti veće krat ali ubjeni ali ih su pune tamnice ; nije ga bit *poeta,* ni komedie umjet činit, er tiziem svak ore i na svaki ga pier (*sic*) hoće *operat,* kao bastaha, a u mjesto zahvaljenja, da mu reku: ne valja ništa, iždeni; i da mu nepriatelji ostanu; nije ga bit mužik, er tizieh druzi čine pjet, kad veću volju plakati imaju ; trjeba je bit *pacient* i ugodit zlu bremenu ; da se pak dobro brieme uživa

svakiem, kami! Maro mi prieti a ja mu se s baretom u ruci klanjam. Tudešak me (moj *idol!*) dviže s trpeze, s *delicia*; srcem mučno idem, *cierom volentiero*; i tko k meni dogje: Pometa, opravi mi. — Opravljam; — Pogj za mene. — Idem? — *Konselj* mi pita — Umiem mu ga dat. — Psuj me. — Podnosim; — Ruga se mnom — Za dobro uzimljem — Ovaki ljudi *renjaju*; a *merita* moj *profumani* trbuh da mu vjerno služim; sve sam ove *galantarie* za njega naučio, er me nigda ne izda na dobru obroku; vazda je bio pripravljen, *dispost* ponjet. Ma sam zaljezao u veliku *konsideracion*, a imam danaska *fačende* velike činit, činit *fačende* dostojne od Pometa. Imam Popivu sa gospodarom tisknut iz kuće od *signore* Laure. Dinar ćemo prosut, a onomu je *signoru* Marinu otac došao. Pričuo sam da je Dundo Maroje u Rim došao za *skapulat dinare* od *naufragja* Marova; ma je sve s vragom otišlo. Na dvor grintavci bez *dinara*; z dukatmi kraljevi idu; *fate largo*, srce mi dava *far fačende* u Rimu, koje ni Cesar, ni Sila, ni Mario nije činio. Imam imat *viktoriu* od nepriateljâ, *triunfus cesarinus* — ma ovo njekoga iz kuće od *signore*. Petrunjela je, a prem nju htjah.

Petr. Tko će ono bit onamo? brižna! tvrdo ti je upro oči u mene, tot mu sam draga; neka ga! rekla bi da je ono našjenac; istom krv poteže na svoga.

Pom. Petre, Petrunjelo.

Petr Pomet je po djevicu Mariu.

Pom. Petrunjelico, liepa našjenico.

Petr. Brižan Pomete, što se ovdi vrtiš? gospogja vas moja neće; sva se je stavila na onoga dobročestoga Mara; neće veće nikoga u kuću.

Pom. Ako se je ona stavila na toga brižnika Mara, a ja se sam stavio na moju brižnicu Petrunjelicu.

Ptr. Na tvoju ? još se nijesam prodala da sam ičigova.

Pom. A ti se daruj meni, ter ćeš moja bit, a uz dar ov ti ja i sve moje stvari. Bogme si mi draga, a sad pobjed, kako sam pinuo, *paraš* mi ljepša — meka ti si !

Ptr. Napasti tamo stoj, peci loj, ter se goj. Pogj tamo u tvojieh galantina, u *signora* rimskieh ; a ja sam godišnica dubrovačka. Bože, love li sada megju crjevjarâ one manenštine u Dubrovniku ? sjetne godišnice martire su od štipania.

Pom, Jes tri godišta er sam od tuda, ni se vabim veće tamo na pečene jetre ; popovski mi bokuni ovdi odražaše ; ma moja *galantina* neće druga bit nego ti; ako je tebi drago Petrunjelice. moja jarebičice.

Petr. Rekla je doć — ma je noć; neima *cokula,* crjevje je izula; bosa hode — drača bode; nijesam tvoja — sva sam moja; vako došao — tako pošao. — Ovu molitvicu govoraše pokojna moja tetka ; i z bogom, ne mogu veće s tobom stat; poslala me je gospogja da dozovem Sada žudjela. da jo' njeku *počjelicu* od zlata donese i njeki *kolarin* od *perala,* koji misli kupit; što požudi sve joj Maro kupuje; a ona mahnita je za njim.

Pom. Dobro čini dokle dava, ma čuj i moga dunda molitvu: Gospodar — žita star, da ti bude dobar dar; a na har — budi meni tvoja stvar.

Petr. Ah ! ah ! sjetan Pomete, *salačiv* ti si, sve te veselo; z bogom, otidoh.

Pom. Čeka, kudje bježis.

Petr. Nejmam kad veće stat.

Pom. Znaš što ti ću riet: hoć li dobro tvojoj gospogji ?

Petr. Da žimi dušica, ti jo' sam vjerna sluga, er je i ona meni dobra.

Pom. Reci joj ovako : tudešak moj gospodar mahnit je za to-

bom, i odlučio je sve svoje imanje *spengjat* s tobom; bogatac je od peset tisuć dukata. Dokle ima tu volju ne oždeni ga, i kad ti srjeća sama u kuću dohodi, primi ju, i drži ju, er ako ju odagna, kad ju ustjebudeš neće ti moć bit. Od toga Mara izjela je što je mogla i on je *spengjao* što je mogao; oto vele da mu je otac dosao, i da mu hoće *konte* gledat, i da ga hoće dvignut s *fačenda*.

Petr. Ah Pomete, Maro je vele *dinara* u nju *spengjao* i današnji dan *pengja*; a ona ga je obljubila, mahnita je za njim. Ti tudešak, što ti je. ona nezna, ovoga zna.

Pom. *Prova* ga, tako će i znat.

Petr. Ali ako toga primi, onoga će izgubit. Maro je *zdenjoz*, neće da nitko drugi *pratika* u nje, neg on sam, a ne manjka jo' ni čiem.

Pom. Ona sama, od svieh *kortigjana* u Rimu, od jednoga se *kontenta*; poprav ti je dalmatinka, nije *pratika*.

Pet. Nije pratika! bogme je u to razumna, nje posli dobro idu. a ne znam kako druge stoje.

Pom. Ako nje posli dobro idu, ima nastojat da jo' i bolje idu. Ako onoga otac odvede sobom u Dubrovnik, uzmi ovoga tudeška vlastelina.

Petr. Ja svrh ovoga ne umiem što riet, ako ćeš, ja jo' ću govorit.

Pom. Govori joj, reci kako mu je otac došao; to je nje posao.

Petr. Sve joj ću ja spovidjet od mene do nje.

Pom. Petrunjela ako to bude, bogme će i tebi bojle bit, ja znam što govorim; njeka će *persona* sva tvoja bit, razumieš li me?

Petr. Razumie tko umie; *gigliu* moj, z bogom stoj, ma mi mati ne će dati; ja ću spat — ti ćeš zvat; kako došao — tako pošao; z bogom Pomo.

Pom. Vele ih znaš — nije laž; moja budi — tuj ne gudi. Petrunjela odgovori mi brzo, moj *kordjalu* od *stomka*.

Petr. Hoću svakako danas, moja velika misli.

Pom. Milice naše, kao se je istriebila! istom kad se dogje u Italiu, tako se *deventa* drugi. Ova je s imenom promjenila i *kostume*, u ovizieh bi se *kortigjana izrizikao bule* i *bulin*. Oh scienim kad čuje *signora Laura* er je Maru otac došao, i da mu misli *fačende* izet iz ruka, promjenit će *fantazću*. Klin klinac izbia, veći dinar manjega pokriva. Našiem dukatmi izpod *kunja fresciem*, izagnaćemo *Signora* Mara s lagahniem tobocem. *Contrarius contradia curabuntur*. Popivu da mi je na *ośpedao* poslat, majko djevice od milosti! Ova *bestia* kortigjana Mande prem . . . . . . ne misli što će zautra bit; uzoholila se je, er jo' je vjetar u krmu; a nezna jer se može brieme ištetit i dobra srjeća promjenit se u zlu; trjeba je naučit živjet; ja jo' ću meštar bit. Nut što je liepo sve umjet. *Legat* ću joj in *literis*, i *doktrinu* će naučit er je nje posao. Ja sam na brieme doktur i filozof. Poću malo bolje ispitat za došastje Dunda Maroja, da mi se je umjet vladat, kako filozof i literaturis, koji sam.

ŠENA DRUGA

Niko, Piero, Vlaho, Petrunjela.

Nik. O Piero *per amor de Idio* gdi ćemo nać Mara. Jes dva dni er smo iz Fjerenze, ištemo ga, ni ga znamo ni umiemo gdje nać.

Pier. Pogjmo naći koga godi dobra *kompanja* da nas vodi po kortižanah u tjezieh ga ćemo pratikah ončas nać.

Nik. *Per dio* dobro veliš; vraga je u njemu trgovac; a bogme bih se i ja š njim ugodio. Uzeo vrag i trgovinu i tko od nje bi *inventur;* liepu je stvar iznašao! bastašu. Aferin Maro! otac mu u gradu govno griza, ni ije ni pije za

manje *spengjat*, a veće *akumulat*, a Maro ovdi i za sebe i za njega *pengja* i uživa; *in fine*, rad bi mu brat bit.

Nik. Dakako! Vraga hoć da se čini: u mlados da mi ku godi volju ispunit, a u staros me nasoli, ter me spremi u *ormar*. Imamo njeke oce koji nas paze kad gledamo, kud hodimo, gdje sjedimo i što ijemo. *Guardiane* nam je njeke narav dala, koje nam je trjeba slušat i podnosit za nevolju. Ah, kurviću, da se ljudi bez otaca ragjaju dobro ti bi nam mladiem bilo.

Pier. U *libertati* bi bio, ah, ah! smjejem se od tvoga *discorsa*; da se ljudi bez otaca ragjaju! Za bit *liber* ne *para* ti drugi put željet, neg bit bez oca.

Nik. Ti bo su u dobri čas nepriatelji od našieh volja; kad bi nas pomagali i priatelji nam bili u naše potrjebe, molili bismo boga da im bog da živiet vazda.

Pier. Bogme sam od tvoje, i ja sam s tobom. Oni reče: vrag uzeo oca i tko ima oca, i *para* da sad svi mladi ovu molitvu *kantaju* mješte letania. Smiešni su ovi oci; ne spomenuju er su oni u mlados mahnitiji od nas bili; imali bi nas puštat da živemo na naš način, a mi bi smo pak naše sinove puštali da živu na na njih način u *libertati*; tot bi veće vječni mir bio megju oci i sinovmi. Ovi bi po našieh molitvah živjeli kako i Matuzalem; mi takogjer po molitvah našieh sinova; tot bi naš život bio i dug i miran, a ovako oni su nemirni s nami, a mi š njimi.

Nik. Ali da svi čine kako je Marov otac učinio. Dao mu je pet tisuć dukata, tako ih on i *trafega* ovdi u Rimu z *gatantinami signorami*.

Pier. Za vjeru božju je li ga gdje da i mi što godi baknemo uza nj. Ma tko ide ovamo? O Vlako *ben vegnia*. Za rane božje što je? jesi li ki dukat donio, ovo mjesta za *pengjat ih*.

Vl. Nebore, još me nijeste ni upitali odkle idem.

Ni. Odkle ideš ? ako s' dukata donio.

Vl. S Livorna, donio sam dosta ma ne umiem na *primieru* igrat, er tko gubi, veljaše moja pokonja tetka, boli ga glava i zubi. Druže *misser Nicolo*, u Rimu si, *misser Pietro*, u velutu ste! vi li ste *signori* i gospodari, rodili se ste *liberali*, a ja sam njeki *antiki* čovjek, tučem se po svietu za dobit kaban da u daž ne okisnem.

Nik. Rekoh li ti Piero 'er je mjedeničar, ter nije dukata.

Pier. Po muku božju prem se htjah *servat* u tebe jedno dvjesti dukat dokle se vjerim, a ti mi *reuškavaš* kako klješti ki nijesu za ino dobri neg za tisknut i potegnut sebi.

Vl. Dvjesti dukata! jes čuo onu počašnicu. Dukat mi dukat, kralj i car, dukat djevojci častan dar, a za dukat se da na har vele liepa, vriedna stvar.

Pier. Ah, ah, za zane božje, gdje su mješnice, da ju uz mješnice rečeš.

Vl. Da su gusli, uz gusli bih drugu rekao. Ma ostavmo ove *zanze*; kao rabote prohode, kao ste?

Nik. Zlo.

Vl. Kako zlo u Rimu, u raju.

Pier. Mi smo kako i duše u paklu, koje gledaju raj, vječna blaženstva za veću muku imat. Gledamo *feličitati* rimske; a *konsumamo* se u željah.

Nik. Ištemo naše *refriggjerio*, Mara Marojeva, da nas stavi u *Pišinu*.

Vl. Što je od njega ? čuo sam da oblakšava.... učinio.

Pier. Učinio je toliko, er se on dobru bremenu dava, i on je u raju, a mi smo u paklu.

Vl. Raj od ludieh *spenaza* brzo se obrče u pakao; ta veselja, *fratelo*, malo *duraju*; upita me od sada do malo dana

Nik. Vraga te ću pitat. Ovdi čuo sam da stoji liepa *kortigjana*; ono joj godišnice na vratieh, poću se *akostat* k njoj.

Pier. Da jeda koga zla možemo *avancjat* od nje?

Vl Da bismo dobra *avancjali* ko ćemo zla *avancjat*.

Nik. O quela giovane, como si chiama questa signora che sta qua.

Petr. Že mia signora misser.

Vl. Ovo *para* našjenka

Petr. Po djevicu slavnu, ono *paraju* našjenci.

Nik. Bogme i ti nam *paraš* našjenka.

Pier. Ono je Milica.

Nik. Bogme je Milica. Mile, poznavaš li me?

Vl. Poznaš pse; brzo ti se poznaste!

Pet. Niko, ti li si! nut količak je uzrastao. Brižna, megju crjevjare koli krat me je uštinuo. Ovolihni bješe a nemanština u njem velika bješe.

Vl. Sada je dobar, čovjek je, tvoj je posao

Pier. Da mene, Mile, koli krat ve me si opsovala; a kolende ti dah, a obeća mi, a malo izda.

Petr. Obeća ludu a zaludu. Piero, ti li si, brižna, nut gdje je obradatio! istom mi vas je milo vidjet. Živi se vide kad godi, a mrtvi nikada.

Vl. A za mene još nijesi upitala.

Nik. Vraga! ne pita za njega; mjedeničar je.

Pier. *Bestia* ima dukat a ne će da ih *pengja*.

Vl. Ja dukate hranim za nje gospogju *signoru*.

Nik. Mile, čuo sam da imaš gospogju.

Pier. Ljepotu od svieta.

Vl. Mile, ja z dukatmi da t' sam priporučen.

Petr. Ti dobar došao.

Nik. Vrag lakom je, udri njega tja.

Pier. On, uš bi odro za *avancjat* kožu od nje.

Petr. Onaki zračan i crljen ne kaže da je lakom.

Vl. Ah hvala mile na *favoru*; da mi si čestita

Petr. Ne *kjamam* se ja *più* veće Milica: Petrunjela se *kjamam*.

Nik. Da Petrunjelice draga, on je *miser* kako uš, a mi smo *liberali* kao gospoda. U liepe, u drage gospogje da smo sluge.

Pier. Da smo *schiavi*.

Ptr. Druzi su zasjeli, za da se ne dieli. Brižni lovci od megju crjevjara, lov lovili, — goru obili, — od sve što ulovili, — ništa ǵoma donjeli.

Signora Laura del balkon.

Lau Petrunjela, che ragionamenti sono quei, non te ho deto che tu haveraj de le bastonate, desgratiata.

Ptr. Madona, ghe son signori Raguxei; sangue tira, parlar poco, lassa me ge sctar.

Lau. Entra in casa desgratiata. Sadi entra in casa.

Pr. Signora bela non entrate in colera, vi siamo servitori.

Maro Marojev iz kuće od Signore.

Mo. Da, družino vi li ste; *al corpo de idio*, vi ste!

Nik. *Misser Marino*, nebore da se vidimo. Ili doli k nam sidi ili da mi gori uzidemo.

Ma. Ja idem doli k vam.

Pier. Nehtje da gori uzidemo.

Nik. *Gjiljoz* je, je li vrag uzeo.

Vl, Onako se brieme uživa; a vi zločesti!

Nik. Majde t', zločesti!

Pier. Bog me zločesti!

Ma, Siate i ben venuti.

Pier. O ben trovato signor Marino.

Ni. Koliko te smo žudjeli!

Vl. Maro, *adio*.

Ma. Vlaho odkle te imamo sad?

Vl. S Livorna.

Ma, Che bone nove ?

Vl. Sve dobro; oto vidim da se davaš dobru bremenu; dobro činiš.

Ma. To toliko se dobiva na svietu, koliko se čovjek dobru bremenu dava. Dobro živi, zlo živi, mre se; a nakon nas ni sparožinâ ne ostavi.

Nik. Bog me istinu veliš. A ti se si pod njeku dobru zviezdu rodio. U *deliciah* si do grla; a mi sužimo.

Pier. A mi smo zločesti. Umrjećemo, a ne ćemo jedne zločeste želje ispunit.

Ma. Ja s mojom gospogjom uživam. Dokle sam u'nje milosti ja sam čestiti. Dokle sam mlad da uživam; pak kad ostarimo, tako ćemo i kašljat.

Vl. Bog me kašljat i bok naš boljet.

Ma. N è vero anima mia bela ?

Lau. Tuto quel che piace a vostra signoria, signor Marino.

Dundo Maroje s voštarie,

Mar. Quel che piace a vostra signoria, signor Marino!... Meštre! signor! u kolajni! u velutu! — gdje mi su dukati, moje pet tisuć, *manigodo*, jedan ?! zliem ženami! ne odgovaraš ? dukate mi moje dukate *ribaode* jedan! bježiš ? ne odgovaraš pse jedan ?

Ma. Chi siete voi homo daben ? che volete !

Mar. Che volete!

Ma. Non vi conoscko *(sic,)* andate con dio.

Mar. Ajme! čini me se ne znat.

Ma. È pazo costui.

Mar. Ne ćeš da me poznaš ribaode! da čeka.

Ma. Arme! con arme! signor kapetan, mi vuol amazar costui!

Et barigjelo et li sbiri.

Kapet. Piglia, piglia.

Sbir. Sta forte! da qua quel curtel!

Mar. Lasciate che amazo ribaoda jednoga.

Sbir. Diè esser paz questo vechio.

Kap. Menatelo in pregion; lo faremo ben guarir de la pazia.

Vl. O Piero, o Niko, vidjeste li *feste?*

Nik. Što ono bi? ja stojim zamagan.

Pier Ali ja snim ovo, ali sam ja vidio? Dundo Maroje u Rimu, ah!

Vl. Rekoh li vam ja, er ove *feličitati* lude malo *duraju*. *Spenza*, kurve, vrag i njegov otac — oto ste vidjeli.

Nik. Bog me je Dundo Maroje u Rim došao, i ove su oči vidjele.

Pier. Maro, drži se na *kontu.*

Vl. Pridat će *kont, item per dolce pisciar!* ja poznam ovoga starca, vražje je *imprese; desereditat* ga će ma nemomo se oglušit; pogjmo g *bariželu* i spovjegjmo mu kao rabota stoji, da neboga starca ne *stratra.*

Pier. I recmo mu: sin mu je, za sinom je trčao.

Vl. I cieć Mara pogjmo što godi, ako možemo, napravit i *remediat. Intromečajmo* se megju nje; ne valja ih tako *abandonat.*

Nik. Što t' para od onoga Marova *trata? resolvat* se u čas i *fingat* onako na *improvisto* neznat oca?

Vl. E da paka, ko će s' njim *remediat!*

Nik. Chi ha tempo, ha vita, a on je *astut* kao vrag. Ma t' ćeš vidjet er će isplivat.

Vl. Isplivaće. Hoću da nagje *skušu* da u oni čas nije oca poznavao; ma kao će dinare nać, koje je spengjao? Za ostalo je sve lasno.

Pier. Bogme će to mučno bit! *stiamo a veder* kao će ova rabota proć.

Vl. Pogjmo brzo za ovoga starca pomoć.

Lau. Ah signori, o gentil homeni che rumor fu quelo?

Vl. Signora, certamente non vel sapiamo dire.

Lau. E dove andò signor Marino?

Pier. Non sapiamo certo dove se ne andò.

Lau. Se lo vedete; di gratia, mandatemelo.

Nik. Faremo volentieri signora.

Vl. *Signor Marin!* ono ime *dilekta* me od *signora.*

Nik Osta pomižana ta *signora* veće.

Lau. Misser Sadi, non haveti lassato il colarin di perle?

Sad. Che so mi Signora. Signor Marin partì via e non mi disse altro.

Lau. Mo tornerà hora hora egli; lasciatelo.

Sad. I denari chi mi darà?

Lau. Non sapete chi ve li darà? forsi che questo è la prima volta che abiam comprato roba da voi? che montan quele trenta perle?

Sad. Non le posso dar per manco di cinque scudi l' una; che sarebono: cinque via dieci, cinquanta, cento, cento e cinquanta scudi montarebono.

Lau. In nome de idio lasciate le, como torna signor Marino subito vi conterà i danari.

Sad. Haveria a caro esser con lui.

Lau. Sadi, perchè non vi fidate del fato nostro?

Sad. Non è signora che non mi fidi, ma era ben che li fusse lui.

Lau. Ci sarà anche lui, lasciatele, e ci son hora io, et io e lui siamo una istessa cosa.

Sad. So, dio facia esser sempre insieme, che voi certamente havete l' amante degno di voi, et egli la signora degna

*

de lui. Le perle che importa che io le porti con esso meco, e torni da qua a un poco?

Lau. Importa, che io le voglio meter al collo, e non voria che qualche uno, vedendo le e piacendogli, ve le pagasse qualche cosa di più; et io ne restasse priva. Conosco ben io la avarizia di voi altri ziudei.

Sad. Siamo quel che vol la signoria vostra, et farò que che piace a quella.

Lau. Spetate, scendo giù a la porta.

Sad. Per dio mal volentieri le lascio; non mi piaque quel che vidi corer quel vechio drieto il signor Marino. Sti giovani spendono a la cieca, se indebitano, inbrogliano et poi dano.... quel vechio pareva che dicesse: i mei dukati; dukati nominava, il resto non intendevo. Ma questa signora altre volte me ha pagato liberamente; credo non mi mancarà ne anche questa volta.

Lau. Misser Sadi.

Sad. Eccovi le perle; sono trenta, contatele voi.

Lau. Cinque, dieci, quindeci, vinti, vinti cinqne, trenta, sono tute. Sadi mio, tornate da qua a una horra et ser Marino vi contenterà i vostri cento e cinquanta scudi; queste perle portarò per amor di signor Marino.

Sad. Le vi stano bene che possiate goderle in gratia del Signor Marin lungo tempo.

Lau. Dio lo permeta.

Sad. O che liberal gentil homo, ciò che ha non è suo.

Lau Sadi mio, se voi sapeste, queste cose me ha comprato d' un anno in quà, voi ve ne maravegliareste, forse per mila ducati di gioje, colane, vestimenti et altre cose.

Sad. Bon pro vi facia signora, non posso piú star con voi, io ho da far: da qua a una horra tornaro da voi.

Lau. Andate in bona horra, Sadi mio caro.

TRETJA ŠENA

Tripče

Od davna je rečena ona sveta rieč, koja bi valjalo da je zlatom pisana: *rumores fugie*. Majde ši, *stiam frescki! per dio, andar a combater con li sbiri:* za koga? za vraga i njegova otca; za jednu *bestiu miseru* kako uš. Ostavio me je na *voštariu*, jesu dvie ure jer je prošlo brieme od objeda, da vrag vazme njegovu zlu ćud. Da ti dobroče-sti človik uspomenu za objed, za ručak, za vraga da ga vazme! Po četiri vangjelie i blaženicu od Kotara, kao ova *biestia* nije otac *signora* Mara. Ono je *signor* i gospodar, a on je njeka mahnit. Drago mi je er se ne ukazah iz *voštarie*, da mi ne bi *signor Marin* za zlo imao. Umirem od glada, poću se domom založit dva *bokuna e andur a far i fati miei*. I ja sam pošao *kortigjat* ljudi koje ne znam. *Biestie* mene! Još da *bugjah* š njim ter da ubodiaše *signora* Mara, *que pars est? cujus generis?* ostajah in *debito* š njime. Ubojica, po svetoga Tripuna! vrag ti me vogjaše *per farmi scavezar il colo*. Ma blaženica naša *devota* od Kotora *miraculosamente* slobodi me od velika zla. Hvala tebi *net* sam! *Personom* mogu slobodno i s otvoreniem čelom moje posle činit po Rimu. Oto malo uvrjedih tobolac; *kosta* me *un bokal de vin*. Onomu njegovu čovjeku, siromahu, dah se napit. *Carità!* ne da mu ni jesti, ni pit, a hoće da ga služi. A on i dobro učini; u potrjebu ga *abandona;* štica se unutra u *voštariu* kad vidi da ga vuku u *pržon*. Dà jesti sluzi i *kareca* ga, *in malorra*, da za tebe na potrjebu skoči; ali mu saši prkno da ne ije; i nasoli ga i stavi ga u *komin*. *Mi moro di fame*. Umrieh od glada. Poću dva *bokuna* izjesti.

Bokšilo i Oštier i drugi Oštier.

Bok. Jah si vo meni! biedan ja! u koj ve ti čas dogjoh gdje ruka maha; bogme gdje ruka maha. Jao meni, jao! gospara za kose odvukože tamo, a biedan ne znam hoće li i mene vodit. Ma koga sam vraga ja učinio? zašto li me će vodit? ma jaoh si ve biednu meni! što vodise, vodiše, dovodiše, mene dovedoše. Biedan, ne znam kud *a*) ću, ni kamo ću! Putu nijesem vješ; jezika ne umiem, *spencice* trugjahan nejmam; ne poznavam čovjeka, ni tko mene.

Ost. Dove è costui? se n' é fugito il traditor! eccolo, per dio che neta via. A gagliofo ti neti via e! non voi pagar la ostaria? Il mangiar ti fu dolce, 'l pagar ti è amaro n' é vero?

Bok. E, Maro, gospar Maroje će platit.

Ost. Che maro, da qua quel caban, manigoldo

Bok. ajme *manigoda* zove, nijesam ja po djevicu ništa, nije sam ja kriv.

Ost. Kri, kri, canta ora krieleison e litanie.

Bok. Jao meni jao! biedan ja! letanie! — to da se ispoviem. Nijsam po križ božji.

Ost. Boži. boži, ke manigoldo!

Bok. Ajme božji, bogu da duh pridam; nemo zvat, gospodine, manigoda, jao nijesam kriv ja, jao!

II Ost.. Che diavolo urla qua? che ha costui?

I. Ost. Non vol pagar la ostaria, e gli ho tolto il gaban.

Bok. Nijesam ja, gospodine.

II. Ost. Manda con giavolo sta bestia, introna meza Roma con suo urlar.

---

a) U rukop. kuću.

I. Ost. Che manigoldo, n' è?

II. Ost. Rende gli el gaban e mandalo con giavolo; quel vechio pagarà per lui.

I. Ost. E dove 'l vechio, non vedeste che fu menato in prigione?

II. Ost. Ci è non so che del suo in casa, siamo securi.

I. Ost. Dunque gli rendo il gaban?

II. Ost. Rende glielo.

I. Ost. To, va via.

Bok. Ah da te bog pomože, djevica te krunila krunom. Majko djevo, smili ve se. Tebi hvala, korunicu ve će dat, pozavjetujem se svaku subotu. Majko od sirotâ, *skapulah.* Nije nikoga! ma biedan što više iščekujem; prida nogami Bokčilo! Ma tužan kudi ve ću? nevješ opet u stupicu upasti.? Poću se ovamo strane gdjegodi skrit i čekat jeda tko od našieh progje. Žegjahan sam, a srdaćce mi je utrnulo. Djevo majko u tvoje ruke.

Pomet sam

Pom. Je li čovjeku na svietu srjeća u ruci kako je meni; je li itko pod nebom gospodar od ljudi kako sam ja? bez mene se nitko ne može *pasat,* bez mene se ljudi ne umiu obrnut; gdje nije Pometa, tu nije ništa učinjeno; gdje nije Pometova *konselja*, tu sve stvari naopako idu. Zato se je dobro reklo: čovjek valja za sto ljudi a sto ne valjaju za jednoga. Ja malo prie otidoh za ispitat od došastja Dunda Maroja; oto t' *cum fustibus et laternibus* vuku Dunda Maroja u tamnicu. Gledam, ali ja snim, ali bilj vidim Dunda Maroja megju Irudi i Pilati gdje ga vodu kao Barabu; a njeki tri iz Dubrovnika, *amanti* od Priekoga, došli su s malom *graciom* g *bariželu*, govoreći:

Capitan el è un di nostri, lasciatelo, è suo padre. A *barižeo* im odgovara: che padre! che di nostri! che lasciar! ogniun largo. Istom se čovjek, pravi čovjek sunu. Pomet dogje strane, gdje ti s *reverenciom* se poklonih Dundu Maroju, a Kapetana s *reverenciom salutah*, a barižeo je vas moj; a tko Pometu nije priatelj u Rimu? Barižela rekoh dvie rieči na uho. Vlah vlaha potište, a *katunarić* kletište. *In pocis verbibus intendiantur vobis*; razumje me; Dundo mi Maroje u kratko spovidje kao je rabota pošla, a meni se srce obeseli, a smieh mi dohodi od *trata* signora Mara: *non ti conoscko*! Šuma t' mati! ne poznavam te! Ne htje da pozna oca; ma će bogme i za nevolju poznat. Tudeško, moj *idolu*, sada se drži, tvoja je signora! *Hor* ja s *reputacioni* slušam i stojim kao gospar čovjek; a Dundo se je Maroje ukuvečio, ter mi se priporučuje; a ja stojim *su le mie reputationi*; Rekoh: ne brini se, napravićemo tu rabotu. Druge dvie rieči rekoh *baričelu* na uho; uhitih Dunda Maroja za ruku, tako i odšetah š njim, i starac poče mi *baretu* skidivat, a zahvaljuje mi; a ja: nea *bareta* stoji. A *signor Marin* mi prieti. ah! hoću danaska da zna što je Pomet, što je čovjek *virtuoz*, čovjek *virtutibus predutus*. Odpravih Dunda Maroja s onjezima trjema vlasteličići; *spačah* se od njega najbrže; znam mu ćud, držao bi me sobom tri dni i tri noći u postu i u *penitenci*. Odkinuh se i rekoh: imam posala, velicieh posala dostojnieh Pometa. Da Pomete, pače plemeniti kralju i gospodine Pometov trbuše *sofriktani*, veseli se, hrani se na *delicie*, na zalogaje, na *manu* nebesku; na vareno, na pečeno, na prigano, na podprigano, na *sapuriće incukarade* i s vodicom rusatom; na jetrice slatke od kapunićá, na guske. na patke na paune, na *galine* od indiana, blaženstvo vječno,

Za tebe Pomet sve *stenta*, za tebe se sve spravlja, kralju i gospodine. Ti si moj, ja sam tvoj, ti meni gospodar a ja tvoj sluga i pudar; pudar bogme, pudar, er ja tebe čuvam od zla čovjeka, od octa i blute, od govegjega mesa, i od tjezieh *poltronaria*; a ti mene pretiliš iniem, Popiva neg, bratko, vinom i smokvami. Ma tko ide ovamo? je.

Pop. Chi t' ha fato quelle škarpe, oj là;
Che ti stan si ben, che ti stan si ben. —

Po. Popjeva.

Pop. Che ti stan si ben, Giernieta;
Che ti stan si ben.

Pom Bog me te ću do malo vidjet plakat.

Pop. Petrunjela.

Pet. Brajo.

Pop. Srčano se lice! uzmi ovo.

Pet. Moj gorki pelinku, dobar mi si došao kad si donio.

Pop. Moje slatko nespanie, Petrunjelice, koli krat me si učinila ne spat!

Pet. Što to brišan?

Pop Gdje *signora?* čuje li nas?

Pet. Onamo se grie u onoj *kamari* na *kaminati*. Govori slobodno.

Pop. Uzmi ovu pratež, jaoh si ve moja nemoći, Petrunjelice, huda ptičice! vidiš kao te hranim. a ti tvrgja kamena. Sjetnico, komu se hraniš, zločesto! starosti? daj se, daj se — a ne baj se, daj se za me i udaj se — ne ćeš lačna sa mnom biti, zimi vruća, hladna liti.

Pomet iz kantuna.

Pom. A pse jedan, i Petrunjele mi se hitaš.

Pet. Hoću, hoću, tugo moja, misli nesnu ma bit tvoja, dat se i dati misliću se da ti je znati (*sic*).

Pom. Popiva, proždri toj.

Petr. I z bogom poću večeru kuhat.

Pop. Drag *gigliu*, kad ne sad kadgodi bit ću rad.

Pet. Rosico da čekaj još će doć danać (*sic*) taj.

Pop. Jaoh ako nije došao, veće i ne došao.

Pet. Nut psa *prozuntoza*, ja te ću do malo poslje! Ko ono ovamo bata na kloptieh? *Fogia* nova u Rimu, *para* dubrovački tovjernař. Odkle si ti? tko si ti?

Bok. Ah majko blaženico, *Lunciato*, hvala tebi.

Pom. Bog me je dubrovčanin!

Bok. Iz Dubrovnika sam, e, Pomo Pomete, nea mi ti ručicu celivam.

Pom. Tko je ovo?

Bok. Bokčila ne poznavaš; koliko si vinca na mojoj tovjerni popio, a zaboravio me si.

Pom. Bokčilo pjanico, ti li si! koje te u Rim dovedoše na ova vina na *ogrestiu*.

Bok. Moja nesrjeća. Z gospodarom sam Marojem došao, da ga ubie bog! trča za sinom Marom s pužetom, i tamo ga odvedoše, ne znam k vragu gdje; a mene je ostavio. Ni umiem jezika, ni sam vješ mjestu; a što je najveća, jaoh si ve tužnu meni nije spencice.

Pom. Ta je Bokčilo najveća. Ovo mi *okazioni*, sad mislim učinit *trat*, jedan *trat*; nu gledate. Bokčilo sve znam, ja te ću uputit kao ćeš otit gosparu i kao ćeš miram bit.

Bak. Ah majka te od sirotâ pomogla!

Pom. Pogji na ona vrata ondi i pokuca i reci: jeli Popiva gori. Popiva ti se će ozvat; reci mu trči najbrže, gospodaru ti je otac došao, gospar Maroje, i donio je veće sto *tavulà*, *gjambielotà*, i toliko vrjeća papra i druzieh prateži za tries tisuć dukata; trči na *voštariu* od zvona er ga su tamo njeki tri vlasteličići poveli i reci mu da ga

sato, un' altra volta servite vi de la roba mia con denar et senza ad ogni vostro piacer.

L. Sadi, ricordatevi di quel pendente.

S. Signora si, mi ricordo bene.

L. Signor Marino c' è uno che vende un pendente, domanda duocento scudi; una bella cosa obisit ga! nove perle! o dobro bi ti stao!

M. Sve što je tebi drago, signora; da ga vidimo. Poću ovi posao opravit.

L. Na večeru te čekam.

M. Ne znam hoću li moć.

L. Ukradi se i dojdi.

M. Učiniću sve što je tebi drago. Vrag uzeo čas, i hip kad izide ovi žudio; izeše mi sto i peset dukata, toliko mi ne ostaje u ovo zlo brieme, vražje brieme koje mi se pripravlja za *ruinat* me, za rasčinit me. Ah Popiva, *ruinao* me si, odveo mi si vraga oca u kuću, razgledat će moje stvari! *patiencia*! veseo ide, a meni srce plače, *bevegna* gdje si dosle bio?

Po. Gospodaru otac ti je došao.

M. Tebi došao zao dan, zlo godište, vrag ti po dušu došao.

P. Gosparu, za Boga. što je *intravegnalo*? jeda sam koji *eror* učinio, da se *remediava* ako smo koji *eror* učinili.

M. Jeda si koji *eror* učinio? *ruinao* me si.

P. Ja Boga! što li? kako li?

M. Ajme! nije *remedia.* Pse jedan, ti je, ne otac; došao je za osramotit.

P. Govore da je došao na proštenje i da je donio čudne prateži i trgovine, i on govori.

M. A je li onomu nepriatelju božjemu vjerovat; te ne znaš kako me prid *signorom* našao i kako je za mnom trčao s kordom, i ja sam u ono *al improvista* fengao ne znat ga,

i tratao ga sam mahnica i barižeo ga je bio odveo u tamnicu za oružje. Vrag uzeo kad ga nijesu objesili, pokli on meni ove muke zadava. Ne znam koji ga je vrag činio pustit. Za oružje u Rimu idu vješala.

Po. Tako li je njetko nami je *novelu* učinio; a nitko mi neće bit neg Pomet; ne imaš inoga nepriatelja u Rimu neg onoga *traditura*.

M. Ajme ne znam ni tko je ni što je, neg vidim er mi je sve zlo na glavu palo. Dohodi mi volja uzet nož ter se ubosti i ne patit veće tolike tuge.

Po. Gospodaru ne valja se *desperavat* ni tako *abandonavat*; svemu je *remedio*, neg samoj smrti. Da se ide na *remedia*. U *fortuni* se dobar mrnar poznava; na *provu* se od ognja *fineza* od zlata poznava. Nije ga tu plakat ni ktjet umrjet; neg se ne abandonavat, pomagat se.

M. Ja sam izgubljen, ja ne umiem što. Za rane božije jeli koje *remedio* nauči me, sve ću činit.

Po. Hoć činit što ti ja velim?

M. Hoću, sve ću činit, ti meni sad budi gospodar, a ja ću tebi sluga istom da se isplie.

Po. Dokle čovjek može koporat valja da se pomaga.

M. Ovo sam da koporem i da se pomagam.

Po. Učin ovo i našao vi sam.

M. Da se čini kao ju si našao.

Po Pogj u *signore* i odkrio se.

M. Ovo je *giusto* riet: pogj uzmi konopac ter se objes, ter se *signori* odkrit.

Po. Čuj me *per amor de Dio*, daj mi riet.

M. Reci, davam ti riet; ah *fortuna*.

Po. Velim, pogj u *Signore*; *signora* scieni i nebi joj vas sviet dao razumjet da je inako, da tvoj otac ne ima velike trgovine, prateži i zlato, i scieni da je prvi bogatac ne

od Dubrovnika, ma od svega *levanta* i zna er ne ima neg tebe jednoga sina.

M. Zna, sve zna! kako tolike *partikularità* ona može znat.

Po. Kortigjana prie neg uzme jednu taku *pratiku* hoće znat, tko ti je na Krstenju bio, što ti ne znaš, a neg tko ti je otac i kako je i što može i ne može.

M. Nu budi tako, ter što pak?

Po. Pogj u nje i odkrio se u dvie rieči: *signora* sad je brieme da me pomožeš; ala ako sam tvoj bio ovoliko, sad mislim bit vas tvoj sa sviem mojijem *) imanjem. Ti dobro znaš tko sam i tko je moj otac. Mene znaš, kakav sam s tobom, a moj je otac od lakomieh ljudi od svieta, ktjet mi će iskat *konte*, a *dinare* sam s tobom spengjao, mni da sam spengjalac, er su ovi oci taki. Da Sadi ebro *provegja* svitu za jedne tri tisuće dukata, a da mu *signora* dá *penj* da se samo ta *finta mostra* učini, ne drugo.

M. Nut rieči: signora da mu da za tri tisuće dukata *penj*! para li mao *penj* od tri tisuć dukata, ne imaju za tri tisuće dukat *zoja* ni papine nepuče.

Po. Papine nepuče! oto joj si ti za tri tisuće dukat dosle *zoja* iskupovao, a zaboravio si. Ma neka zoje stoje; signora ima na jednom banku za četr tisuć škuda, što ti, more bit, ne znaš. Ma ne gleda ti ništa ino neg vigj jeda ti ovo može *reuškat*.

M. Ter kad se nagje prateži za tri tisuće dukat, i *signora* obeća, što da poslje učinimo?

Po Sve da učinimo, sve da napravimo; tiziem se će sve načinit. Da ti pogješ i da se svučeš iz toga *veluta*, i da se obučeš na trgovačku, i da pogješ k ocu i da *fengaš* da ti ono nijesi bio najprvo, ma tkogodi tko tebi prilikuje, i kad ti ustjedbude iskat *kont* ukaz mu svite a od o-

(* moiiem.

staloga da mu razumjet da si gdje godi poslao, a ti da imaš *skogjat*; i dogj k njemu *s reverenciom*.

M. Stvari *fastidioze*, *partiti* mučni, a svlačit se iz ovizieh haljina! Ja nejmam haljinâ od svite

Po. *Partiti* mučni i ne imam haljinâ od svite! trjeba se je ne *abandonavat* ako hoć ne ostat sramotan i ružan po bradi i po glavi; a brineš se haljinami kako da u žudjela nije haljinâ tacizieh za *okordat*. *Gran cosa!* kao se si u *adversitati* veoma izgubio. Svak u dobru umie papat, ma nu mi se u zlu umjej *akomodat*. *Oršù* Popiva rekao t' sam da te ću slušat što mi veliš sve ću učinit; hod napried, vod me kud znaš.

Po. Vod me kud znaš dá da tanac izvedemo, tao ti boga, što vodi me; Otrefi se da pogjemo k *signori* svietliem obrazom er ako signo ra *nota* tvoju malankoniu uze i ne učini ništa a tebe udri nogom.

M. *Oršu*, Popiva *resolvao* sam se da se ponesemo kao *ingjenjozi* ljudi da se ide k *signori*. Nebi li bolje bilo da ja najprvo Sadi žudjelom govorim i da njega najprvo *desponjam*?

Po. *Ekčelento*, dobro bi bilo; to te hoću gdje se si i ti počeo *ingjenjavat*.

M. Bi li u *Gian Pietra* zlatara?

Po. Bih.

M. Hoće li donit rubin i djamant?

Po. Rekao mi je od sad do *quarat* ure, da će doć u *signore*.

M. Ne bi zlo bilo da signori ja *realo rubin* i *djamant* koji će *Gian Pietro* doniet, darujem i prid njom platim.

Po. A hoć imat dviesti škuda na ruci?

M. Nješto imam, a nješto se mogu u čas vrh dvie kolajne moje velike i vrh *manilja servat*. Ajme Popiva veće nije dukat; ako nas srjeća ne pomože otidosmo na *ošpedao*.

Po. Bit će što da bog, *chi ha tempo ha vita*.

M. Platio sam sada signori *kolarin od perala*; oni vražji žudio htje danas dinare u najveću moju potrjeb.

Po. I drago mi je nekà *signora volentierie* učini nam ovi *piačer* oršu da se čini što se ima činit.

M. Pogji ti u *Gjan Pietra* zlatara da donese *gjoje* a ja ću poć dinare provegjat za platit ih i nać Sadi žudjela i *desponjat* ga za ovu rabotu.

Po. To te hoću, tako mi otresen budi ; pogji, o ja pogjoh po zlatara.

M. U kući si onoga ne oca ostavio ;* provrć mi će sve moje *bagatele, paciencia* ! Ovdje trjeba učinit srce od lava a obraz od zle žene.

Po Hodi veće, ne pita za drugo.

ŠENA QUARTA

Petrunjela sama , Tripče , Ugo, signora Laura.

Pet. Jezus, abe Maria, kad se ovako stavi koja na koga, tako ni ije, ni spi, nego sve njega hoće, sve o njemu mi sli. Ova moja gospogja odkle je čula da je Maru otac donio tolike trgovine, tako : ah zaboravih Maru riet da se svrati u *drapiera* Luka da mi čini doniet *peču* veluta krmizina za *vešturu* ; ah zaboravih i da čini doniet drugu peču demaskina biela; ah i da se svrati u kožuhara za onu poctavu *(sic)* od zibilina, i za drugu ad risa. Sjetna! sakraja! koliko da ovi ima gdjegodi puč dukata ter da ih romjenčom crjeplje. Uh brižne ve one dubrovačke potištenice što no se *čersaju bulom* i usta na suhvicu čine, u koretu od *abè* kad optoke koja od zetenina ima na koretu, *para* joj da je njeka gospogja velika, u *cokulicah.* A sjetne ako dvaš na nedjelju vare i još da im može to bit. A ove? Odre od svile; što nose po kući; od svile; kamere im su odstrte svilom, sve u srebru i jedu, i jedu vazda letušte; svaka hoće dvie *kamarjere,* koje ini posao ne imaju neg

nju oblačit i *kamaru* načinjat A kako to? ja ne smiem ni u kamaru uljesti; ja kuham i perem, i jošte s drugom. Brižna se ja zagovorila sama, govorim kao da komu spovjedam ovo. Gdje ću ja sad Mara nać? Reče mi, trči stignut ga ćeš. Stignut ga ću! vragut ped ne ću tamo. Stat ću ovdi strane ter se ću nagledat za dušu ove milosti, bolje! i u sebi ću mislit da hoću za muža koji bi mi najdraži od svieh ovjezieh ljudi bio. Oni ima veličak nos, uh ne bi ga u srjeću! ah oni, brižna! velika ti usta ima, uh ne bih ga za muža, dušom mojom mniela bih da me će ončas proždriet. Ma tko ide ovo ovamo? sjetna! a nut ovoga s nosom i s grbom; nješto u sebi mrmori; poću čut što blede oslova nemanština jedna.

Tripče sam.

Trip. Reče se: tko je *biestia, biestia* će i umrjet, a sve što se od mačke rodi, sve miše lovi, i sve što lisica leže, sve liha, a što hrtica koti sve to protleto sjeme jadom meće. Hoće riet da ljudi — *son stato a scola, non parlo miga a caso* — velim hoće riet da ljudi *participaju, misser mio,* ovizieh *biestia.* Lav ima srce a zec *arkontradio,* pas vjeran, lisica liha; prasac u gnusoći, armilin u čistoći; vuk grabi, ovčica s mirom stoji; osao trom, konj brz; ljudi njeki od *rampine,* njeki daju; njeki osli, njeki *la gjentileza di questo mondo;* njeki crnilom meću kao i hobotnica, a njeki čisti u jeziku, čisti u misleh, njeki kako i zmija vlači se tiho, kako i zmija *contrafan korp diafane;* čovjek je u *formu,* zmija je u pratiku. Griji zmiju da te uije; pratikaš njim da te otruje. *Homo coperto di lupo cerviaro, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; a fructibus eorum cognoscuntur.* Sve što se od *pelicara* rodi šije *peli* a sve što se od mlinara rodi sve

muku krade. *Et con ciliofecerunt ut dolo tenerunt. Intendami fraelo se poi, che mi n' intendo molto ben mi.*

Pet. Brižna ovo njeki *para* meštar od skule; govori da se sam razumie. Sjetne ve njeke pridrti.

T. E per tornar gdje bjeh, za ne platit dva soldina pjene, jedni se ljudi nahode zli *biestie*, druzi se nahode dobri angjeli *et troni, cum sanctus eris.* Chi nasce mato, aniegati, tuo dano. Z dobriem opći ako c' dobro imat; ja malo prie bez objeda ne ostah za njeku *biestiu.*

Pet. Sjetna, ah, ah, ne mogu srcu odoljet da se ovomu čovjeku ne javim kad je našjenac - Našienče dobar ti dan. Našega t' mi našega; a reče ona: jašega bez našega nije tega, naš mi dvaš; nije laž noć i dan; gdje ti je stan. Što mi se gonenu: tvrdo ti, meko ja, tvrdo u meko dah ti ja; pogji tja, opet htio bi bogme ja.

T. Po svetoga Tripuna ovo što htjah; da si čestita našjenico liepa i *piaževola*; ja bogme ugonenuh er ovdi dogjoh, nagjoh što htjeh. Ja sam tvoj, budi moja; tebi moj, meni tvoja; sladak san i pokoj; dobra volja a bez znoja. Ugoneni ti meni ovu da ja tvoju ugonenem.

Pet. Ugoneni; nitko ni došao, a on mni da je ošao, a sve sni.

T. Bogme ne će bit san ako ti hoćeš moja našjenico liepa i draga. Ja moje a ti tvoje; dà na sriedu, dà svak svoje, da se od dvoja jedno učini. Sunačce mi tobon (sic) sini.

Pet. Sjetan našienče..... ti si ah, ah, ah.

T. Po svetoga Tripuna blaženoga kao si ti *perla, gioja de oriente*; ja bih s tobom život učinio kad bi htjela.

Pet. Ja bih htjela kad bi smjela; — majka neda, sve me gleda; — ne muči se, sve zaludu, a razumiet davam ludu. Ma ovo njetko, brižna, njetko ide. Stan strane da ne mni štogodi.

T. Ki će vrag bit.

Ugo izlazi tudešak.

U. Ah Pomet, Pomet, traditor Pomet, ah *ma fraj.*

Pet. Brižna što veli.

U. Garzona cognoscer serfitor de tua patrona, mi star suo serfitor; et mi foler mal. Mi trar ducati mile to mile, quanto foler.

T. Nut vraga gdje došao *tantat* me, smesti me i posao mi ištetit.

Pet. Missier signura parlar ti, mi non ghe parlar, mi non se impazone.

T. Dico gientil homo, andè a far li fati vostri, non te impazar qui; questa è cosa mia, veh!

Pet. Ga star qui, non ghe posciu andar mi.

U. Che foler ti foler combater con mi.

T. So anche combater quando bisogna. Ti par cosa di gientil homo disconciar i fati miei.

U. Che haver tut far con questa?

T. Haver, che aver? ho a far a te ono ho a render conto di fati miei.

U. Fer tio, fer tio, tu star atorno qua e lasciar braghe e vita. Levar quà, fugir de qua.

Pet. Misier, signor, non ghe far piaga. A tuti star passegiar; miser mene dio dao ne bogo nut vidiš li.

U. Fer tio matar te ancora putana, e putana tua padrona matar. Fenga cancar a tuti.

T. Con arme e con superchiaria sei venuto, ti par esser in tnra tudesca e bravar, Pon mente e guarda ben con chi hai da far.

U. Jo, jo, fenir qua.

Pet. Nut, vrag ti dušu ne uzeo, putana dira a signora, e mi šon putana! Vidiš li nebogo kako nas je našao. Ne ti più venir casa nostra; ni mi haverzer, e ti spander aqua calda sopra testa, tot.

T. Per la vergine Maria, can mio padre, ah dio, rad bi se gdjegodi na samu nać, per dio, po boga i svetoga Tripuna blaženoga che ti farò veder le stelle a mezu giorno. Nemo istom da ja počnem igrat nazbilj e da vero.

U. Jo, jo!

Pet. Jao ti vazda kako jednomu manigoldu de furche.

T. Po boga ako počeh igrat! se comenzo giogar de le man!

U. Che dir ti giocar con man? ti spetâr.

T. Vidite li superchiaria, con arme.

Pet. Nut, nebogo, gdje nas sieče! Idi, cancaru ti vegna, per dio ti ga cavar oci con queste man.

U. Putana! matar, tu non viver; putana ti e tua patrona.

Pet. Maduna, cara maduna averzi.

Signora Laura s funjestre.

L. Che rumori son questi.

Pet. Maduna, me ga voler amazar; giudio htio me je zaklat.

T. In mezo di Roma far queste soperchiarie a omeni da ben, vado de lungo via al governator. Saperai, can traditor, s kiem imaš što činit

N. Ti venga cancar, putana,

L. Signor Ugo, a gintelomini pari toj non si conviene far queste cose.

N. Che far? ferito, matar putana.

Izlazi Popiva, govori Signorom.

Pop. Koja je trjeska ovo *signora Laura*, što oni tudešak *bravaše*.

L. Ne znam, mnim da se je pomamil.

P. Signora Laura, sama vidiš, ovo je Pometov gospodar, taki i sluga; ah, ah, smjejem se od Pometa, od onoga *ribaoda*, gdje, kako je usaznao da je Marov otac došao i da je donio tolike trgovine? Ah *signora*, *galant* je čovjek oni Marov otac. Da ga vidiš, jedne *presencie* gospodar čovjek,

kako i jes; i usaznao je da Maro u tebe pratika. Veli: mlados je taka, i ja sam u mlados gori bio; veli drago mi je er *almanco* s *galantom* ženom pratika. I za vratit se, oni *ribalad* Pomet kako je usaznao da je gospodar došao s toliciem bogactvom vidio je er svojijem tudeškom trjeba mu je daleko stat od tvoje kuće.

L. Dalek stat od moje kuće! umim ti rit er ću činit da iz dalek gledau.

Pop. I što ne mogu na dobru, hoće ribaldariom pomagat. Iznašao je jednu *astuciu*; čuo ga sam iza jednoga *kantuna* gdje šapće s njekiem i dogovara se da dogje k tebi i da ti reče. Maru je otac došao; lakom je čovjek; usaznao je er je Maro dinare *spengjao*, hoće mu dvignut *facende* i hoće ga povesti sobom u Dubrovnik. I drugu je neslaniu našao s kojom će prida te doć da je oni mahnitac ki ga malo prie tjera s nožem, da je njegov otac.

L. Ah, ah, dobra je ta.

P. *Ribalad* jedan, nut što je *imagjinao*; bi li vrag ovaku *astutu* imagjinao!

L. Ribaldi ribaldariom hoće sa mnom živit. Ja Mara ljubim s pravoga srca i ti vidiš odgonim svakoga a njega samo hoću. i njega samoga i ljubiću do smrti.

Pop. Vidi se, *signora*, sve se vidi; a ta tvoja ljepota i ti *spirit* tvoj, koji neima *para* u svem Rimu, ne more inako učinit, neg ljubit onoga koji tebe *adora*; onoga koji je *certamente denj* od tvoje ljubavi. Jedna je stvar, nješto se brine, malo je u *fastidiu*.

L. Ča se brine, more li gdje moja pomoć u taku brigu?

P. Ah! zaboravih ti riet, bili smo u kožuhara; gotova je *foldra* od zibelina.

L. Kad ju će doniet?

P. Rekao mi je sjutra ju će u jutro doniet.

L. Da onu od risa!

P Svršuje ju, Maro je sam bio u njega. Ah veliko te oni vlasteličić ljubi!

L. Ima zamjenu. Nu kaž mi u kom je *fastidiu?*

P. Rad bi kao je *užanca* od trgovaca ukazat ocu da je štogodi i na trgovinu nastojao, neka mu dobrovoljnie dà imanje u ruke. Stavi malo na udicu da uhitiš ribicu, vele razumieš me.

L. Ah, ah, dobro veliš, mogu li ja što u to pomoć?

P. *Signora* što ne moreš? sve ti moreš; dogovorićemo se — još ćemo govorit. *Signora* trjeba je da se svi *ingjenjamo* na koris. Što je on, to si ti; što si ti, to je on; njegovo dobro tvoje dobro, a ja vam sam vjeran sluga. Od sada ćemo, cienim *largije* živjet; kad je veće dukat razlog je i da se veće *pengja*; za ino nijesu dukati nego da se *pengjaju.*

L. Istinu veliš; ja sam pripravna za Mara život a ne ča ino.

P. Ti si vazda prava gospogja bila, i bit ćeš u vjeke. Poću *signora* u Gianipietra zlatara činit da donese rubin i diamant.

L. Pogji, ako vidiš Mara reci mu da dojde k meni.

P Hoću *signora*. Mogah li, mogah li igda u bolji čas doć k *signori* neg dogjoh. More li ijedna stvar bolja bit neg što *avantah trat* Pometu; er znam doći, će k signori; naše joj će tuge spovidjet. *Bofijan* je *astut*, ova naš (*sic*) će *impresion* od *signore* štitit, da joj najveće istinu Pomet pak govori, ne će vjerovat. Scieniće da Pomet za svoj *interes* govori zlo od nas. Ah Maro, gdje si Maro, sad iskrsni, sada si od potrjebe. Ma ovo ga per dio. Ah gospodaru nigda nijesi na bolje brieme došao neg sada; *avantao* sam Pometu *trat*. Rekao sam *signori* s dobriem načinom da ne vjeruje Pometu ako što od nas zlo reče, er će *ribalad* doć k *signori* sa sviem našiem tugami, i vrgao

sam car na *tavuljer ;* tegnuo ju sam, er si se ti oću rad ukazat, er si nastojao na trgovinei da imaš prateži. Njoj ne bi dao vas sviet razumiet da tvoj otac nije donio *tezoro* u Rim, i *disposta* je sve učinit; pogjmo sada pric neg *traditur* Pomet dogje.

M. Ah Popiva sad poznam er valjaš, er mi si vjeran sluga da imaš *ingjenj.*

P. Pogjmo sada u *sigñore* ne izgubmo ove *okazioni.* Govori li žudjelom?

M. Govorih. Eto ga ide od tuda. Darovao mu sam sto dukat da me *serva* za tri tisuće dukat sñtâ, ma pas neće inako neg da mu *banak* od *Oligjata promeóa* tri tisuće dukata na kom *signora* drži dukate.

P. *Signora* će sve obećat. Gdje je žudio?

M. Ovo ga ide. Ah Popiva, ako nas srjeća ne pomože *ruinanii* smo ljudi od svieta.

P. Pušta sada malinkoniu; s kurvami imamo što čtnit. Čin da si sada *mariol ;* Umjej *fengat.* Ovo Sadi žudjela.

M. Popiva neka je meni; *laša far mi.* Sadi sete informato di ogni cosa?

S. D' ogni cosa.

M. Fa che tu sei accorto.

S. Non accadon troppe parole con me.

M. *(Tik, tok.)*

L. Signor Marin!

M. Padrona mia dolce.

L. Petruniela, tira.

ŠENA QUINTA

Pomet sam.

Je li ikomu na svietu srjeća *u favor* kako je meni. *Para* da gdi hoću doć tako mi i pripravi što

hoću. *Namurala* se je na mene nije inako; i nije čudo. Cum sapiente fortuna semper conversabuntur. S razumniem srjeća stoji; s ludiaci, s potištenjaci, s *injoranti* ona ne opći; jesu njeki ki mi se razumiu; kažu s dva kujusa. Ergo aprobitur istom .... govore kako i papagali, a na ožet su, ne imaju ništa; a njeki su koji kopajući, baslahujući dobudu svian kaban; iz gunja se svuku u svitu; pak steku perpera dosta i na dukate se oslade, i dukatâ steku; i dukati pak obuku se u rise ter šetaju: ovo sam i ja sam i *para* mu se da je i on. Bastasi, vele se, hoće za vlastelinu čovjeku bit. Hoče se čista krv od juhe od *kapuna* i od jarebica učinjena; a ne od luka česnovitoga i od srdjela. Ovo se more riet čovjek: ja sam čovjek ki s *galantariom* idem, razumno se vladam; nijesam *rustik*; ala mi ne *para* da sam. Dobrasrjeća sa mnom je, umniem ju *karecat* s čovjekom, tako sa mnom dobrovoljno i stoji. Felicitas felicitantium! Nagjoh Dunda Maroja *a la hošteria de la campana.* U kratko ga *informah*, uhitih za ruku, povedoh na kuću *Signora* Mara. *Signor* se sad zove; ja te ću do malo poslie! *Informah* Dunda Maroja er će Popiva doć s Bokčilom da š njim unjiga dokle ga u kuću stavi, i rekoh mu: Popiva, sluga Marov, nesluga Marujina, od onoga uboga pameti mladića, ne zna od tvoga došastja; da mu razumjet da si donio velike trgovine, er oni imaju čudne *facende* Signora mi činit. Obeselit se će Popiva, dokle te u kuću stavi. Oto t' izlazi Popiva s Bokčilom, ja se skrih za *kantun*; kurvina starca što se umie dobro *akomodat*; a ja ga naučih. Bez mene se ne umiaše obrnut. Tamo Popiva s *korteziom* gospodaru: dobar došao Povede ga u kuću. Rekoh. nea! došao vam je meštar u kuću, od sad do malo poslie govorite sa mnom; ja, *revškavši* ova

novela, trčim, letim da mi je u poses uljesti od *signore*. *Signor* Ugo ti si sada gospodar; *sentenciu* si imao u *favor*; a ja ću tvoj biti *eredus coerendus*, a moj ti će trbuh sluga bit, a ja ga ću *karecat* za tvoju ljubav. Ma što ja činim ter ne idem u *signore*; ter joj ne spoviem *miserie* Marove i naše *feličitati!* Ma s vragom nut što je bit *akortu!* Ako Mara nagjem u nje, *que pars, cujus? quare?* našao sam *remedio*, fengaću da i njega ištem, da mu uzmem kolač, er mu je otac došao. *Sta bene.*

(*tik tok*)

Pet. Ko kuca doli?

P. Priatelji.

Signora Laura iz huće, Sadi, Popiva, Maro.

L. Pomete, nije gospogje, ima potrjebu.

P. *Signora* Laura dvie rieči ako je tvojoj milosti drago: jeda je signor Marin gori?

Pet. Doli, gori, — moli, tvori — neću sada, hod otuda — nuti vraga, otvor draga -- nut napasti, Pomo tosti.

P. Petrunjelice, draga ptičice ostavmo *salac*; vaš je posao, šes rieči signori Lauri.

S. La signora è signora; fratel andè in bona hora, oggi non si da ricetto — né a pomo ne a pometto.

P. Ki je vrag ovo! ova se čeljad ruga mnom. Non si potria dir due parole a la signora Laura?

Pet. La signora dorme, Pomo, non averze a nigun, homo tentatium staga fora, andè a bever che xe hora.

P. Neborc, Petre, što si ti ruzi? i prie si sa mnom govorila. Nut vraga ne će da svoj posao čuju; vaš je posao, Petrunjela; po krštenje, koje na sebi nosim, ostavte te *zanze*.

Pet. Druzi nam kolač uzeše, tebe nam vuhvurjaše. Vuhvuo izidi, gospo sjdi, da te napas ne nagje ov čas.

P. Je li vrag žene uzeo. Vaš je posao, Petrunjela; vi nijeste u svoj pometi.

Pop. Lupežu, gospar je Maroje došao, je li što drugo? lakomac je, je li što drugo? *konte* će Maru iskat, jeli što drugo? Maro je *spengjao*, je li što drugo? Otac ga će u Dubrovnik povesti, je li što drugo? Ti s tudeškom ideš s dukatmi; ne ćete. *Sentenciu* ti dava ova kuća. Ne ćete ni s dukatmi ni s ničiem, lupežu. Dovabio se si na *odor* od njekieh kapuna, koji se u *signore* peku večeri; ovdi nije tvoje piće.

M. Nu čeka *mariolu* jedan.

P. Signor Marino, ja ne znam što sam tebi učinio.

M. Uteče *ribalad* jedan, ne stignute ću, ne boj se.

L. E, lascialo andar, signor Marin, è un poltron; neka ide zlom česti.

Pop. Danas se ne će ostat *ribalad* jedan.

M. Neće mi *skapulat* drugovja.

Pop. Gospodaru da se opravi što se ima opravit, a njega udri s vragom. *Signora*, hoću li poći ja Gianpaula *faktura* od Oligjata dozvat da *asikura* ovdi Sadi za tri tisuće dukata?

L. Pogji, pogji, ja sam *kontenta*. Signor Marin, a vi ne ćete li uzi (*sic*) gori?

M. Signora, poću ja opravit što imam, ja ću se opet k tebi vratit. Kad dogje Gianpaulo, da mu riječ.

L. Hoću.

M. Petrunjela, piglia questa spada. Bene mio.

L. Spomeni se doć na večeru.

M. Hoću. — Dobro, po muku božju, dobro. Izeh tri tisuće dukat od *signore*; on kurvin *mario*, malo mi vas posao ne išteti. Pometo, Pomete naučti te ću živjet. *Basta*, sada ovdi nije trjeba spat; *fortuna* je s nami; poću se svuć iz veluta i obuću se na trgovačku i otit k ocu i

fengat da ga prije nijesam vidio. Ovdje trjeba obraz od kurve učinit; riet, ja nijesam te prije vidio; [illegible] je tkogodi k meni prilikovao; vrag! kad pratež ukažem sve se će načinit. Oh žudio osta u signore; pogj (*sic*) ga ću dozvat. Sadi!

S. Signor Marin, caminate.

L. Signor Marin, *ordenala* mu sam da mi donese što (*sic*) lakat *kurdjele* od zlata, tri prste (*sic*) široke za *paviun*; ti ga ćes tamo platit.

M. Dobro moja draga, sve što tebi drago. Sadi askoltame hene; voglio che quei tre mila dukati di panni non moviaviamo altrimente del vostro magazin; e c' è più panni dentro che per valuta di tre mila ducati?

S. Misser, non venete voi a veder il fatto vostro? e vedete se sono per valuta di tre mila ducati. Con tutti panni fini di otanta. Ci sono anche ma pochi panni legieri; venite a veder il fatto vostro.

M. Non acade che io più guardi, mi fido di voi, non mi potreste dar adesso la chiave del magazin?

S. Bisogna prima che el banco me faccia sicuro.

M. Parlate ben' Haverete voi un sajo et capa di panno tutto schieto da prestar a nolo?

S. Ne ho venti cinque se pur vi bisogna.

M. Mi bisogna un sajo et una capa schieta, solamente andemo a la butega vostra fin che 'l mio servitor torni con la cosa acconcia con banchiere.

S. Andiamo.

ŠENA ŠESTA.

Pera vjerenica, baba i Petrunjela.

Per. Jaohi babe! u koji ve ti čas iz grada pogjoh i liepo ti se samohoć stavismo na *karu*. Pošla sam da nagjem vje-

renika, a jaoh! moj se je vjerenik izgubio tako da ga već nije r ⁝ nać.

B. Ko zlice sliědi, moja kćerce, taj se je veće izgubio. Oto nas naš grieh dovede u ove strane gdi svoj bieži od svojieh.

Per. Jaoh! dovede nas u strane gdje su kamena srca od ljudi. Cieniš li ti da Maro nije usaznao er sam ja za njim došla u Rim? Oto je ta sad ljubav megju draziem čine se neznat.

Ba. A tko nezna er si ti ovdi, jur veće svak zna neg samo on er, moja kierce, ne hoće da zna; u zlice se je vas stavio gdje će i dušu izgubit. Ah mladosti, mladosti, luda mladosti! Dočekali moje starosti da poznate kao vaš vjetar nije ino neg ludos, nego malo vidjenie, nego zločestvo nespoznanie. U zlice ste stavili vaš *content* i vaš mir; tuj se ste zabavili, brižni ne vidite er s kankari, imate što činit koji vam ijedu i život i imanie i čast. Grinje su zle žene; zločesti po bradah vam se poznava koje vam, brižni hodili, opadaju.

Per. Babe, ono njeka djevojka odonud izlazi; *para* da je našjenka; da da ju upitamo tko je i jeda ve što zna od naše sjete.

Ba. Muči, govori.

Pet. Sjetna ve Petre ne hodila, s čiem bješe manigodo oni došao da nam od Mara zlo govori, od Mara, ah!

Bv. Ova djevojka *para* da Mara *mjentuje*; naški govori.

Petr. Od Mara našega dobroga.

Ba. Kćerce, dobar ti dan.

Pet. Ko je ovo, ko ste vi? ti *paraš* Dubrovkinja?

Ba. Iz Dubrovnika smo na proštenie došli, kćerce; jeda ve što znaš za njekoga Mara Marojeva Dubrovčanina?

Pet. Brže za našega Mara pitate? mlad vlastelin dvadesti i jedno godište? pristao djetić?

Ba. To je, to je on, jeda s vami stoji.

Pet. S nami je i s justra i večer i ne odhodi od nas.

Ba. A tko ste vi sestrice, kaži ve mi.

Pet. Stojim s jednom gospogjom. Kortižana je prva od Rima. Maro ju dobro hoće; sve što ima sve joj dava.

Pe. Ajmeh, ajmeh, umrieh.

Ba. Brižna.

Pet. Sjetna što ti bi?

Pe. Nije mi ništa; malo me srce zabolie.

Pet. Iz grada li je ovi dietić?

Ba. I on je tužan iz grada.

Pet. Bi li se u moje gospogje *okordao*?

Ba. Moja sestrice, te su skortižane zle i ne dobre; toj ti je velika sjeta; ta je kagodi zlica i pustoš; to je kuga od nesviesne mladosti.

Pet. Sjetna što to govoriš; a jeda kako i one vaše od Pelila i od Podmirja ke se vazda od buha pugjaju. Ovo je gospogja i kraljica bogata, puna je kuća srebra i zlata.

Ba. One su naše od Pelila velika sjeta, a ta je tvoja gora neg zla srjeća. Brižno im imanie. a sjetna dobit, *magjoničine* jedne.

Pet. Onaka kakva je moja gospogja, u nju je Maro *spengjao* veće pet tisuć dukata.

Pe. Jaohi meni, ajme meni!

Pet. Brižna, što ovomu djetiću bi?

Ba. Jeda ti što bi?

Pe. Jaohi! i sad mi zavi srce.

Pet. To se si nahladio. Kako rieh u nju je Maro *spengjao* pet tisuć dukata i misli ju za ženu.

Pe. Jaohi meni!

Ba. Nebore trpi sada nemo jaukat.

Pe. Jao! a može li se trpjet i ne jaukat.

Pet. Briżnika, što ga je našlo.

Ba. Reče: uzet ju će za ženu. Na uzmi, tomu ne može bit, svezan je.

Pet. Kako svezan?

Ba. Vjeren je jesu tri godišta.

Pet. Maro je vjeren! jeli draga. Nut *traditura*, a mojoj je gospogji govorio da ju će uzet svakako za zenu.

Ba. Za ženu? to se ne more trpjet. Hoću da znaš, er je vjerenica ovdi u Rimu došla. Ne dadu se tako te stvari činit. Nut nebogo. reci to tvojoj gospogji: pušta tu misao er ti *traditur* dava razumjet, to ne može učinit.

Pet. Da bogme to joj hoću najbrže riet; poću njeki posao opravit gdje me je poslala. Ostaj s bogom, babe; istom mi se je milo s našjenicami razgovorit.

Ba. Ču li. nebogo?

Pe. Ajmeh, babe, jesi li čula od moga nevjerenika? Ma ovo Gjiva. Usaznali smo i čuli smo i naslušali se smo.

Gj. Nebore, čemu ste same bez mene ishodili na dvor?

Pe. Gjivo, zlo smo učinile, er smo usaznale našu veliku tugu i nevolju, i našu smrt.

Gj. Što je za boga?

Pe. Usaznale smo s kiem Marac opći, i kako je sve splavio u njeku zlicu, i veli, hoće ju za ženu uzet.

Gj. Još bi to manjkalo, a *tradituru*, a nesviesni ludjače, to od tebe naša kuća *merita*!

Pe. Ajme toli ja od njega *meritah*.

Gj. Pogjmo, trjeba je stavit pamet na ovo; ovdi mu je otac i znam što ću učinit.

Ba. Brižna, luda mladosti, vele ti ludieh stvari činiš; vele ti tugâ nevoljne majke, i mukâ tužni oci za vas podnose; a vi brižni u staros griehe vaše plaćate kad bi brieme od dobrieh djela da platu, čas i pokoj imate.

ŠENA SEDMA.

Gjanpaulo Oligjoti, Signora Laura, Sadi i Popiva.

Gjan. Bon giorno a la signoria vostra, signora Laura.

L. Ben venga, Misser Pianpaulo mio.

Gjan. Volete che facio Sadi sicuro di tre mile ducati.

L. Misser sci (*śi*).

Gjan. Chi ama di cor, il suo galante, sicome lo fa signor de la persona, cosi ancora lo fa padron de la roba.

L. Signor Marin è patron di me e di tuto il mio.

Gjan. Beato chi v' è in grazia vostra; se mi vol comandar altro?

L. Sono a piaceri vostri, Misser Gianpaulo, mio caro.

S. Signora, volete mi commandar altro? Di panni lasciarò far a misser Marino quel che vorrà?

L. Sì, si, date gli la chiave del magazin. Ricordatevi di quei cento bracia di cordela.

S. Signora, si mi ricordarò.

Pop. Ja ću gospodaru ako mu što uzbudem od potrjebe.

L. Pogji, čekam vas ne večeru. Čuješ li, bi li u zlatara?

Pop. Sad ću poć. Ovo mi opravismo. Popiva, sad popieva, iz morske pučine izeše se tri tisuće dukata. Komu bi ovo išlo od ruke! rimskoj kortižani izet dukate iz ruke, izet joj srce iz tjela! Dobro progje, lakomos lakomosti dobismo. Ova je stavila na udicu nariklu za izet smuduta; stavila je na *perikulo* tri tisuće dukata za učinit se gospogja od peset tisuć dukata; a stavila se je u fantaziu da ju Maro uzme za ženu; da se zlom ženom oženi! liepo bi učinio. Oto da je mudar, tako bi i odnio ove tri tisuće dukata a nju *piantao* i platio jedniem *kantunom;* ma ne umie; ah da je meni činit. Ma ga ću poć nać da s ocem koga godi vraga napravi. Kad Maroje vidi pratež sve se će načinit.

Svrha tretjega ata.

Počinje četvrti at.

ŠENA PRVA

Maroje i Bokčilo.

Mar. Što se veće živi, to se veće i uči. I star sam a ne umiem živjet, i počeo sam na skulu hodit, i učim bogme i učim; a za me stoji; ako ne naučih, zlo moji posli idu. Sin mi je meštar; on mi sad *špamate* dava; *normu* mi čini; on me uči a ja primam. Ma jaohi, strah me je er će za ludu ova skula hit. Poplavio je sve dinare moje; pet tisuć dukata utonule su u morsku pučinu; bogme utonule. Nije veće *remedia*, poću *provat* jeda se što može *skapulat* i iskaću *repozano*; veće se neću š njim u *koloru* stavljat; promjenit ću ćud. Na brieme valja umjet *fengat;* od njega sam naučio. Čini me se ne znat šuma t' mati! a ja ću *fengat* da vjerujem. Tako je; jeda što lavu iz nokata izmem pak i ja ću kako i on: non ti cognosco . . ne meni na oči veće, ne bude veće on moj sin bit. Liepo. kom dogjem u grad da *testamenat* pričinim. *Komunu*, sve *komunu*; neka se druzi njim *kastigaju*. Iz kuće mu sam skupio što sam malo našao: gaća *frapanieh*, *sajuna od veluta vaera* što je po kući nosio, i s oviziem će štogodi bolje bit; jeda *frankam spenze* od ovoga nevoljnoga puta; jaoh gdje moji dukati pogjoše! Ma gdje Bokčilo osta s prateži? da je sašao? Ah santa Maria. Bokčilo! U *tovjernu* je gdjegodi š njom upao; ovo mi u bradu kako oslu. Bokčilo! L' è fatta. Pouzda se, pogj se uzda. Bokčilo!

Bok. Koju me sjetu bogaš.

Mar. Hvala bogu.

Bok. Ovo jedva idem pod oviziem bremenom.

Mar. Najlakše Bogo.

Bok. Najlakše; ovo mi si dao kutalac vinca, za bastaha me si sobom poveo. Ubio bog i moje pošastje s tobom i tvoju hranu. Od tebe nije ino čut neg plakat. Kad se ćeš nasmjejat, i ja s tobom! Ubio bog imanie za koje se tako sve plače. Hoću li se kada dobavit moga uboškoga stana, da mi je s mojiem kutaocem vina popjevat, a ti da bez mene plačeš s dukatmi.

Mar. Bogo, sve se će načinit, sve će bit, oto je sad brieme od tugâ; jeda bog da da se kad i nasmjejemo.

Bok. Kad me ukopaš ti se ćeš nasmjejat mnom. Ná, gdje ćemo ovo vrć? prikinu me ovo brjeme teško.

Mar. Vjerujem ti da je teško i meni je teško; i ja to brjeme nosim; tu su moji dukati ubrnuli se u gaće *frapane.*

Bok. Ná, ubio bog i rieči, malo ne pukoh pod njim.

Mar. Santa Maria, tuga mojieh što patim, Bokčilo, što to učini?

Bok. Učinih; pridira se ti ako ti je trjeba, ja se hoću zdrav vratit, zahvale djevi, k mojoj domaćò.

Mar. Ne imat sluge, zlo, a imat ih, zlo i gore, na ovaki način. Bokčilo, tako se moja pratež *guverna?*

Bok. Gosparu, da ovako li se sluge hrane?

Mar. Rugaš se mnom?

Bok. A ti mniš *paganjela* si sobom doveo da ga mjendeokom hraniš? Ako hoć da ti ovaka brjemena nosim da mi kutao ručku; na obroku dva; *alimanka* kad hoću leć jedan; nea mi snaga, kad počivam, dogje.

Mar. Ja ne činim te *spenze*; brajo, pogj u signora Marina, u moga sina, u toga ćeš pjan bit s jutra i večer; ja davam što mogu.

Bok. Da amo kutalac vinca.

Mar. Biti će Bokčilo. Dvigni to da ponesemo na voštariu.

Bok. Što ve mu ove *prapane* gaće uze, bog te ne ubio?

Mar. Ja razdrte nosim a on ih *frapa*.

Bok. Biednieh *parlašuša* gdje na mahaču svilu nose.

Mar. E, zadnjicu mi su počeli svilom obtakat. Oci im su sve krivi; mi smo sve krivi, er tako hoćemo; luda djeca sad u gaće zlate *penjaju*, *tezoro*, *pengjaju* a mi se oglušamo.

Bok. Nea ti našieh *bragešica*; u kojieh se oženimo u tjezieh nas i ukopaju.

Mar. E, *ćoze* i mi, u naše mlade dni *užahomo i kostahu*, ma *durahu* viek; još bi ih ja našao od moga djeda *ćoza* u kući; ne mogahu se razdriet. Ma ovo njekoga vidim odovuda.

Bok. Gosparu, bogme je ovo Popiva.

Mar. Para i oni moj meštar; nije sad u velutu; počeli smo malo po malo; bog me ga ću još vidjet u suknu. Nješto se dogovaraju.

Bok. Da da se gosparu gdje godi skriemo, jeda možemo zna_ što viečaju.

Mar. Neka viećaju; doviećaše za mene, a bogme i za sebe.

Bok. Gosparu, oni su ovdi vješti mješta i *kostumanci*, mogu nas prodat ako hoće.

Mar. Bogme Bokčilo nijes glumu rekao; mogu zlo učinit kao su i učinili. Pogjmo s prateži u voštariu. Oto ih, dvigni.

Bok. Ja ovo dvignut? vragut ped, bastaha gosparu nagji.

Mar: Ah Bokčilo, šteto moja, išteti mi vas posao ova pjanica.

Bok. Ah gosparu, smrti moja, kutlom me vina ne ćeš slobodit?

Mar. Bokčilo, je li to pravo da mi išteti vas posao.

Bok. Ma gosparu, naspi se.

Ovdi Bokčilo kabanom svite pokrie, a Maroje ulježe u voštariu.

ŠENA DRUGA

Maro, Popiva i Bokčilo.

M. Ah Popiva izgubljen sam, ne scienjah na ove *termine* doć·

P. Ne valja se na potrjebu gubit ovdi onoliko ; a što se strašiš k ocu ideš?

M. K ocu idem, k bazilisku idem, koji me će očima otrovat, idem k čovjeku koji samo dinar ljubi, a veće ne zna ni što je ljubav ni od sina, ni od kuma, ni od priatelja.

P. *Patienciom* se sve dobiva, a umjetelan čovjek svemu vrha dohodi. Ti kad dogješ prida nj, *fenga* da ga nijesi prie vidio ; s dobrom dogji kad se si *resolvao* prida nj doć čin da valjaš. Ja bjeh od *opinioni* da s ove tri tisuće dukat *piantamo* i njega i *signòru* i da promjenimo mjesto.

M. Da ja *piantam signoru?!* ajme Popiva što govoriš, prie bih umro neg bih to učinio.

P. Da ako t' otac, čovjek *avar*, agranča ove svite, ne će li signora ostat *piantana* ?

Maroje s voštarie.

Ma. Dobro, o svitah njekieh govore, kako mi ih će moć a-*grančat.* Igraćemo š njima; 'l più sapiente ha più saper; dobro !

M. Popiva, oni moj ne otac ima dinara kao *sovrne* ne bih rad da me *dezeredita.*

Mar. Bogme će to bit i ugonenuo si.

P. *Orsù*, ovdi nije drugo neg da ga nagjemo·

M. Gdje ga ćemo, bože, nać ; ah jeda se izgubi za vazda, ter ga vjeku ne nagjemo.

Ma. Ne boj se izgubio se si ti, da se neć nać skoro·

M. Tko je ovo ovdi ? ovo Bokčilo po muku božju, Bokčilo što si tu?

Bok. Che Bokčilo šparlar, andar, non Bokčilo·

P. Nuti pjanice, *bofun* se je učinio; pjanico tko te iz grada dovede da nam *karestiu* od vina u Rimu činiš?

Bok. Gospodaru Maro, da mi ti je ručicu celivat, ovo mi moje krune, ovo mi meda; blagosovljeno mlieko koje sisa, moj dobri gospodaru; a i ćaćko je ovdi.

M. Gdje je otac?

Bok. Gosparu, meni kolač a tebi Maro.

Mar. Maro je; ben vegna.

M. Ćaćko, kako si?

Mar. Koliko te sam žudio vidjet.

P. Dobar početak, muči.

M. Kako mi bi rečeno da si došao, obiskao sam vas Rim ištući te.

Mar. Rim je veličak, nije se tako lasno nać.

Bok. Nije ti nat ćaćkom; ovo je vazda njegovo bludilo bilo, a moja *speranza;* zlato je, kruh je.

M. Koje te su u Rim dovele?

Mar. Došao sam, jedno na proštenje, drugo za vidjet tebe; kako si, jesi li se *guvernao*; ma oto si dobra *čiere.*

M. Dobro, ćaćo, zdravo sam, zdravo sam. A ti jesi li svegjer zdravo bio? nijesi ni ti zle *čiere.*

P. Nut vragovi gdje unjigaju, da bi bog dao da im su onako srca!

M. Ćaćo, dvigni se s voštarie da idemo doma, jesi li ku pratež donio.

Mar. Stante vi tamo strane.

P. Bože, što li će bit.

Bok. Ćaćo i sin, milosti božije!

Mar. Maro, hoću da mi istinu rečeš, ne htjeh te pitat prid oniziem; bi li ti ono koga najprvo vidjeh; paraše mi puki ti; ako se si cieč česa bio sramio ne taji od mene i ja sam mlad bio.

P. Ja, ćaćo, ter se ja ne bih tebi javio! nebore što mi to go-

voriš? Ma ne čudi se, ćaćko, i druzi se su prevarili; tako jes jedan koga zovu *signor Marin*, u velutu, s kolajnom na grlu; ja sam siromah trgovac; čovjek koji vas meni prikladuje.

Mar. *Basta*, pokli je tako, ja se privarih.

M. Ah kolici se su privarili.

Mar. Drugo ti ću kazat; donio sam nješto veoga *(sic)* zlata i nješto *panjule*, to sam učinio kriući. Imaš li magazin gdje prateži držiš.

M. Imam pun svitâ.

Mar. Per amor de dio, čemu ti ne pogje u Fierenzu kako ti ja rekoh.

M. Ćaćko sve ćeš znat imaćemo se brjemena razgovorit.

Mar. Ovo zlato i ovu *panjalu* rad bi pod ključ stavit

M. Ja ti ću dat skrinju u što ćeš moć to stavit.

Mar. Ja imam skrinjicu u što to držim, ma bih ju rad stavit gdje mi vele *nebižigaju* djetići. Ti magazin je li *sikur*?

M. *Sikurisim*.

Mar. To će dobro stat na moru, i pogjmo ter ću te svite vidjet, pak da pogjemo doma da malo *repozam*; dobru *stanciu* dršiš, *komoda* je.

M. Veoma je komoda.

Pop. Pusti vieće; lisiče otac i sin; bože tko će dobit!

Bok. Drag a s dragiem; milosti božije!

Mar. Nu čeka, Maro, Bokčilu ću riet dvije rieči. Bokčilo, ovamo hodi, na ti ovu *munitu* za vino.

Bok. Ah svietla ti vazda ruka.

Mar. Bogo, ako mi si igda vjeran bio sad mi posluži a vidjećeš što ću ja tebi učinit.

B. Kad mi si dao za vince da mi i za smok.

Mar. Doma ti ću dat svega.

Bok. Pikat mi, gospodine, usta mi pucaju na jetru,
Mar. Pikat da ti bude, Bogo.
Bok. Nea mi ti je ručicu celivat.
Mar. Bogo, uzmi tvoj kaban i zavi ovu pratež da se ne vidi, er ako ju ovi vidješe ištetih vas moj posao.
Bok. Brini mi se kolačem, znaš er ti sam kolač uzeo za Mara.
Mar. Biće i kolač.
Bok. Ne ću imati čiem svezat; ma neaje meni; naspi se, bud miran.
Po. Koga vraga šapće, kao rabote prohode.
M. Ne zlo ako mi ne dava razumjet.
Po. Nejmam ja zlu *sperancu*; otac je napokon otac.
M. Ćaćko, jeli mi knjiga od vjerenice?
Mar. Nije; kako se u preši dvignuli ter im se ne javili; ma su svi zdravo. Ovo su minulo godište velike nemoći bile; oto mi stari *dekrepiti* još smo živi.
M Živi ti, ćaćko, još nijesi star još, te si *frešak*.
Mar. Tuge me postaraše. Ti ki si mlad ne davaj tuge na srce, nije gore stvari neg *malankonia*.
M. Na to nastojimo.
Po. Na što li se će ono unjiganje obratit.
Mar. Bokčilo, hod tako za nami; u onomu zavi to. Nosim onu stvar ku ti rekoh.
M. U ime božije.

ŠENA TRETJA

Pomet sam Gulisav hrvat i Petrunjela.

P. Vrag uzeo srjeću i nesrjeću. *Fortunu* pišu ženom ne zaman; dobro čine tu joj čas činit, ako se obrće sad ovamo sad onamo, sad na zlu, sad na dobru; sad te *kareca*, a sad te duši; tko joj je kriv? ma bogme je ona meni kriva, da vrag uzme tu nje moć, kojome na čas čini smjejat ljudi,

na čas plakat; vražja njeka ženska narav! Scie nim da *aposta* čini da se ja sad malo proplačem a da se ona nasmjeje. Nasmjej se, nasmjej se! bogme plačem srcem, plačem očima; plakat ženska je stvar. U kojoj *prosperitati* do malo prie bjeh, što no se reče: olova mi plivahu — s mojiem tudeškom. Veće nije moj! *bandeškao* me je iz svoje kuće. Uživah raj zemaljski. Ajme jeda ja snim ovo; ah bože ali je bilj; ajme, bilj je, bog me je nazbilj. Ah nevoljni Pomete, počeše mi usta pucat na one *vivande* na onu *manu* nebesku. A gdje sada da se *konsolaš* trbuše? moj dragi gospodine, primi u *pacienciu*; od sela ćeš kadgodi i srdjelicom se *pasat*. Žao mi je, meni se ne more s manje, ma si ti u to vazda *galant* bio; u *travaljah* se si dobro nosio; a dobar se mrnar u *fortunu* poznava; a iz octičice ako se kadgodi napieš, reci: i ovo je za bolje; tko nije *provao* zlo ne zna što je dobro. Za octikom slagja će bit mavasica i za ukropom i srdjelami bolje ćeš *gustat kapune*, *torte*, jarebice i *fagjane*. Ja te i sad u *adversitati* s *baretom* u ruci *onoram* i nijesam kako i njeki ki u dobru priatelja ljube, u zlu ne čine ga se vidjet. Proplakah od njeke *tenereze*, er mi ga je žao; pateškaće za kigodi čas, ne u dugo; a tu mi *sperancu* dava narav od *fortune*, koja je kako njeka koju *dunižah*; sad mi dobru *čeru* činjaše, a sad zlu; sad me činjaše plakat, opet u čas smjejat. Ja koliko za mene ne gubim se, imam veliko *animo*, za ovoga mi je *kompanja* malo trudno. Ja ne znam ki je vrag momu tudešku; tisuću vraga na mene napanjkao. Kom k njemu dogjoh, na mene se izbeči: traditor fugir casa mia — Signor Ugo, što je za boga? — Ti štar, ti guartar — Potegnu njeke kordeline na tudešku; ja priedah mogami a rekoh trbuhu: korizma ti veće od sela. Dvojica mi se je danaska oružjem života hitala; još sam, još sam Pomet, bogme

Pomet, signor Marin s oružjem na mene. Ah Popiva, Popiva! ovdi ide od *ribaoda* do *ribaoda*, vidjećemo tko će veći *ribalad* bit. Ma ovo njekoga odovud; na mene gleda! da ga nije ki vrag poslao da me posieče? bolje je *skivat*.

Gul O quel homo da ben.

P. Ah.

Gul. O našjenče, re, približaj še

P. Brate, prosti, i nepriatelji veće krat tako reku a kordom se ukažu nepriatelji. Ma te vidim dobra čovjeka, da mi ruku, odkle te imamo?

Gul. Dobar junače, idem iz tudeške zemlje veliciem poslom. Posila me Ondardo tudešak vlastelin od Auguste, jeda mu kćer najdem, ku je, jesu osam godišta, izgubio.

P. Kako je toj kćeri njegovo (*sic*) bilo ime.

Gul. Mandaljena Ondardo. Ovde stao u Bnetieh veliko brieme, na trgovine nastojeći i tu u Bnetieh obljubi jednu vladiku bnetačku; š njom ima kćer Mandaljenu. Tu kćer uza se uzdrži; devojka uzraste, u njoj se učini golema vladika. Htjedbude nesrjeća jedan susid vlastelin bnetački vrže oko na devojku, a devojka na njega. Jedan dan izvede devojku iz kuće od oca; s devojkom umah uteče. Otac velike stvari čini za opet imat devojku. Devojka kako pobježe, veće se ne vrati.

P. Ter što bi htio sad taj otac; onda ju nije mogao nać a sad do sto godiš gdje da ju nagje.

Gul. Gospodin Ondardo u početak je veoma iskao tu divojku, pak kad se je u svoj dom u Augustu vrnuo i oženil se i imal djecu, veće nije mario za devojku Mandaljenu.

P. Da sad što bi htio.

Gul. Žena mu umri, djeca mu pomriše, imanie veliko ima, spomenul se je od divojke Mandaline; mene je poslao da išćem, da pitam, da gledam, da obećam tko bi ju iznašao.

P. Da što obcćaš?

Gul. Pinezâ sto škudi tko mi ju najde.

P. I ti ne bi zao kolač bio; ma to gdje da se nagje?

Gul. Ako je živa, moj junače, obnaći se će.

P. Da da ka druga Mandaljena reče ja sam za uljesti u imanie, a ne bude njegova kći, er se u duga godišta obrazi priobražuju?

Gul. Junače, zlamenja su; pod livom sisom ima madeš i na ruci ima zlamenje.

P. Dobar junače, čuo sam, i ja ću poispitat jeda i ja sto škudi dobudem. Gdje ćeš na stan?

Gul. Ovdi ću na voštariu bit *de la graseza* hod da sa mnom piješ.

P. Hvala, junače, opet se ćemo stat; imam sad njeku potrjebu. Da se vrag umiža rusatom vodom, da mi se srječa u *favor* obrne, da se Mande u Mandaljenu stvori, ja bih dobio sto škuda. Ma ja vigju danas nijesam te srjeće i scienim da oni sve tapljaše, ja scienim htjaše da ga povedem doma da ga gostim. Musuvjer od musuvjera, malo može *avanciat.* Ma ovo Petrunjele odovud; nješto mrmori u sebi, poću s vragom čut što govori; a ne smiem joj se ni javit; svak me se odvrgao; na koga bogovi, na toga i ljudi.

Pet. Nut, kako ti vrag dušu ne uzeo, pogj se uzda i vjeruj u slatke rieči, spustaj se u pse! to t' kako oslici mojoj gospogji: Maro moja duša, Maro moje srce, signur Marin = da ne budem mojiem očima vidjela, ne bih vjerovala.

P. Nješto će bit.

Pet. Brižna, tri tisuće dukata otidoše, odnese svite oni zlostar.

P. Ne mogu srcu odoljet da ne ispitam Petrunjelu što je. Petre isti li si na tvoga Pometa? hoć me za mrtva? na, ubi me.

Pet. Pomete tako ti vjere ne moj mi doj još ti k tuzi pristajat.

P. Petrunjela, molim te kao kraljicu, moja gospoje, spoviegj mi što je.

Pet. Velika ti ću vraga spoviedat, sve *traditur* sve *ašišini* Brižna! tri tisuće dukata. Maro moj! Maro vrag i njegov otac.

P. Bog me vam je Maro *kalao.* Pometa ne htješe čut, rugahote se Pometom, mahnitice. S istinom Pomet bješe došao, a vi sašišine ne htjeste slušat? to t' vam. Nu što je, za boga, što su *tradituri* učinili?

Pet. Učiniše; bogme! rasuta tri tisuće dukat. Posla me gospogja da *spiam* tko je ti Marov otac; vidjeh Sadi žudjela, upitah ga: tko je Marov otac? ukaza mi uš njeku u razdrtoj čošini gdje otvora magazin, a stoji za njim rpa bastahâ. Upitah, jeda će nosit zle trgovine koje je iz grada donio u oni magazin. Reče mi Sadi žudio: Maglo, ovdi su svite za koje je *signora* obećala tri tisuće dukata. Gledam što će oni starac učinit. Ize sve one svite na dvor i odnese ih s bastasi ne znam gdje, k vragu. Tako ončas meni Sadi žudio reče vidiš li Marov otac odnie; reče mi latinski: pare de misser portao robe; odnie svite; ja ću poć platit na banku od signorinieh dinara. To t'gospogja moja prihari tri tisuće dukat.

P. To t' joj u bradu. Ne htje mene čut; ja bjeh s tiziem došao, ja sam sve znao. Marov otac žudio je, mjedeni čar; došao je er je čuo da *pengja,* da mu uzme sve što nagje prid njim i da ga dvigne odovle, i misli ga *dezereditat.*

Pet. Brižna a mi ne znali ništa, moja gospogja *desperat* se će.

P. Da ti signor, vethi signor Marin, bješe li tu kad mu otac odnie te svite.

Pet. Ne, odaslao ga njegdi bješe.

P. Trat Dunda Maroja. Petrunjela sad poznate tko vam je priatelj. Prie neg pogješ doma, neka te upitam jednu stvar.

Pet. Veliku me tugu upitaj, sjetna ve Petre, s kojiem ću kolačem gospogji poć.

P. Petrunjela, ovdi ovoliko, nu me čuj. Ona starica koja je u vašoj kući, je li baba signore?

Pet. Jes, a zašto?

P. Za dobro. Umie li tudeški govorit?

Pet. Ta je baba iz tudeške zemlje.

P. Iz tudeške zemlje!

Pet. Brže je gospogja iz tudeške zemlje; meni je spovidjela er joj je otac tudešak, ma ne zna za njega ništa.

P. Signori Lauri otac je tudešak! ah Petrunjela! da zašto se ovdi zove signora Laura a u Kotoru se zvaše Mande!

Pet. Prvo joj je ime bilo Mandaljena, tako ju u Kotoru i zvahu Mandom, a ovdi je u Rimu promjenila ime za veće uzrokâ; nješto cieć oca er ju je vele iskao; htio ju je zaklat. — Brižan Pomete što to činiš.

P. Ah moja Petrunjelice, na t'ovi škud, kupi štogod za moju ljubav.

Pet. Pomete, što je ovo, ti se *salacaš*,

P. Petre kralja me si danas učinila. Od sela pitaj što ćeš od mene.

Pet. Brižna, što ću pitat, neimam što.

P. A ja ću u tebe pitat: reci Signori Lauri; još cu ukazat da ti sam veće prijatelj nego si nigda imala·

Pet. Sjetna, nemo joj govorit er sam ti spovidjela er joj je otac tudešak, i er je ime promjenila; ona to vele taji, Jezus, ne bi mi života bilo da usazna er ti sam ja spovidjela.

P. Petrunjelice, još imam s tobom použivat, ne drugo; reci signori Lauri: da te tudešak moj gospodar hoće uzet za ženu, bi li htjela? i reci joj, znaj er je ovi tudešak vlastelin bogatac od peset tisuć dukata.

Pet. Pomo, velika je ta; tko bi se toga odvrgao. Ja za nju obećavam; ona će to učinit i toliko veće er je i ona tudeška.

P. Pogji joj tako reci i doću malo poslje k vam.

Pet. Pomo, bog tebe poljubio, ki nas tako ljubiš; žimi duša

kako je ovi Pomet jako vriedan priatelj od naše kuće. Ah zaboravih mimogred kupit dvie litre sapluna na moru; prie neg doma pogjem pogj ga ću časom uzet.

Pomet sam.

Ah srjećo, moja srjećo, *fortuna* draga, sad poznam er mnom špotaš očito; vidim er se sa mnom *salačaš*, i vidim er me ljubiš; bogme me ljubiš, a ja, žimi, ja tvoj, mahnit sam za tobom. A tko me je dosle pitao *bokuni* popovskiemi nego ti! a sad me malo poognjevi, zašto za učinit me svasma čestita i blažena, dala mi si po ruke *okazion* da *deventam* što ne bih veće mogao žudjet. Signor Ugo, la signora è tua, signora Laura, Mande, Mandaljena. Bogme si ti ona Mandaljena kći de Ondardo de Augusta. Signora Ugo, čestita te ću učinit; dat ti ću signoru Lauru da je do smrti tvoja s veliciem imaniem. Signora Laura, dat ti ću za tvoga vjerenika vlastelina mlada, bogata. Ja vam ovo dobro činim, bogme će ovako bit. Ma koga vidim odovud. Dundo je Maroje s Bokčilom. Ovo čovjeka, umie se nosit; ize iz morske pučine tri tisuće dukat. Nješto govore, poću ćut što govore.

ŠENA ČETVRTA.

Maroje, Bokčilo, Maro.

Mar. Bokčilo, ponieh li se kao? ja sam sikur veće za tri tisuće dukata; izeh lavu iz nokata velik *bokun*.

Bok. Što je meni za to ako i ja ne okusim kus od toga *bokuna*. Ne može li mi bit od one karižice zubun i bragešice?

Mar. Bokčilo, sve će bit, mi smo na dobru skoku.

Bok. Sve će bit kad mene ne uzbude. Jaoh sive moja ledja teške ti bjehu one *balle*; prikidoše me.

Mar. Muči, Bokčilo; ovo onoga meštra činiću da ga ne poznavam; munitom ga ću platit kojom je on mene platio.

M. Ah kurviću, kao ja ostavih ključe od magazina onomu vragu; ma ovo ga per dio. Ćaćko.

Mar. Što je, brajo? tko si ti? upoznao se si; koga pitaš?

P. Ovo *trata*, gledate.

M. Kako koga pitam! nijesam se upoznao.

Mar. Čigov si ti?

M. Vražji sam, kad je tako; što su te stvari?

Mar. Prikrsti se mláče ti nijesi sam.

P. Ovo komedie!

Bok. Ovdi je od musuvjera do musuvjera.

M. Što su te ribaldarie; da mi ključe od magazina, nijesu svite moje.

Mar. Assassin, a l' assassino! Bokčilo, pomozi. Ladro al ladro!

M. Ah ne oče ma vraže jedan!

P. Je li tko, sviete, je li se igda ovaka komedia učinila!

Mar. Bokčilo, dobismo.

Bok. Stučise se dvie vuhne ne male, otegnu veća.

Mar. Trjeba je i vuhva i sve bit tko s vragovi ima što činit

Bok. Gospodaru, ti otac, on sin, ugodit se ćete.

Mar. Megju lisicom i hrtom nije ugogjaja. Ma ja sad lisica bih a on me je naučio i pogimo na voštariu da činim da *trunfaš*.

Bok. A bogme je i *saporintio* (sic); one me *balle* utridiše

Mar. Uliez unutra.

Bok. Pate; ne bit da bude.

P. Komedie koje se nagledah! Signor Marin kao uškopljen vuk izmače, a dukati signorini staniše se u Dunda Maroja. Nut ljudi od kad dinare *skapulaju* iza dna od Fara od Missine. Ma komu je meštar bio? Pomet; Pometovi su ovo *trati*; ja mu sam tramuntanu odkrio, a on je umio jedrit. Ma koga vidim odovud, njeka je *persona* nova, para ovo Mazia s knjigami; on je. Što godi će ovo bit, *fortuna* me je počela s njekiem noviem *personami* stavljat napried. Jeda mi još

s Maziom bude koja srjeća. Ako što bi, Mazia, pripravi se, gostih te na bosansku.

ŠENA PETA

Pomet i Mazia

P. Mazia, bevegna.

Maz. Pomo, Pomete da t' *tokam* ručicu Sčto gospogje hvala tebi! dobar mi je glas kad te sam srio.

P. Musuvjere što musuvjeriš?

Maz. Ja ću ovi put pit, jesti i *trunfat* na gospocku.

P. Unjigalo što unjigaš?

Maz. Po setu Mariu kao bi volio tebe srjesti neg papu.

P. Zašto primorka haramio?

Maz. Zašto *para* da su se svi dobri *bokuni* s tobom pobratimili; gdje si ti tuj se ije i pije i veselo stoji.

P. Da bogme veselo stoji Mazia

Maz. Čuješ li ti, hoće li mi koga vraga što bolje s tobom bit, oto me uzmi za slugu, nea istom uza te. Po setu gospogju volio bi tebe služit neg jednoga biskupa.

P Ah! ah! biskupa! Mazia još ne znaš što sam ja u Rimu. Pjanico, istom za mnom hodi, moje se sjeni [illegible] er ćeš vidjet tko je Pomet trpeza.

Maz. Ja znam te kad te sam napojio jedniem siromaškiem po kutaoca vina, a ti nebog ne mogaše toralu kruha kupit. Sad si velićak čovjek, ja sam siromah. Non conveniuntur žudjelis cum samaritanorum.

P. Amo hodi, što je novo iz grada?

Maz. Novo je Milašića sirenje prodava; prid Orlandom vino liče, junaci ga piju; krua ne manjka prid Lužom, ni vode na *fontani*.

P. Bracka mjero, to je sve staro; jeli što novo?

Maz. Jes, mavasia je bila ovoga godišta po peset.

P. Je li ka knjiga?

Maz. Bože, znaš li gdje stoji Maro Marojev, knjiga mu je iz grada?

P. Znam, ja sam svak čas š njim, ja mu je ću pridat.

Maz. I njekomu Gjivu druga ide. Tao ti vjere, Pomo.

P. Lbssa far mi.

Maz. Umrla je njeka udovica u gradu i sinovi i kći, i ostavila je veliko imanie za sobom.

P. Tko je ta udovica?

Maz. Ne znam tu u knjigah piše, Poću ja, imam sto posala spravit. Pomo, da mi je što godi bolje s tobom.

P. Mazia da se pak stanemo, da te gostim pjanico.

Maz. Kao bracu zahvaljam, vuhvo.

P. Bogme će prvi Pomet znat ovu novu; more bit Pometu bude dobar kolać. Knjige su u mene, budem ih otvorit. Ma ja sam sašao u *feličità*, ter neidem iskat moga idola, signor Uga, koji se je malo razgnjevio na mene. Kad mu donesem novu er je signora Laura Mandeljena kći Ondarda od Auguste, komu je umrla žena i djeca, i signora Mande ima bit *ereda* od velikoga imania Ondardova; cur? quare? cujus? neće mačka *larda*; a Pomet će dobit sto dukataca. Ma na pari Mari, bjeh zaboravio. Poću ja najbrže na voštariu nać opeta onoga junaka hrvata, da mi tko drugi ne izie lov koji sam ulovio i da mi ga je bolje i-ispitat. Bogme je Mande ova Mandaljena ku on ište; ne će ina bit, *senji* su dosle svi. Ah kuda ja idem? Ovamo je na voštarii de la grassezza, a signor Marin *alogja* vec na ošpedao.

ŠENA ŠESTA.

Pavo Navobrgjanin, Kamilo, Grubiša.

Pa. Gospodine Kamilo, jesi li vješ u ovomu mjestu.

K. Misser sì, ja zna sve.

Gr. Tata biedan Grubiša, gdje si se jošte stanih gdje ljudi svi . . . *parlajušu*, psuju da im se vraguto slovo ne razumie.

Pa· Da gdje je ovdi voštaria *de la sciocchezza.*

Hoste. Alla sciochezza, alla sciocchezza, che domandate ?

Gr. Šo, šo nuti svinje gdje kako prasac šoka.

Pa. Upita ga je li ovdi *alogjao* njeki Dubrovčanin.

Hos. Che signor ?

Ka. Sarebbe qui allogiato nisiun Rauženo.

Hos. Credo di sì, i Ragužei sempre allogiano quì da noi ; ah c' è un vecchio.

Ka. Jes jedno staro.

Pa. Toj će bit Maroje moj priatelj, rekli mi su da je u Rimu jes tri dni·

Hos. Ovdi kodi, dobro vina.

Gr. Biedan što tako šeperlakaš: što ne govoriš kao hristjani govore. Ima li kako vina?

Pa. Muči svinjo i za te li je govorit?

Hos· Vino dobro, vino dobro pito sluko pato.

Ka. O che spasso! Misser Paulo pogji na voštaria e nagji starac Maroje.

Pa. A ti neć li goru:

Ka. Hoću sada.

Gr. Biedan se Grubiša u latinsku zemlju doskitao, gdje se žabe i spuži ijedu, gdje se *ogrestia* pie, i gdje se na ure oni biedan obrok jede, gdje se u zdravice ne pie, a voda se u vino lieva. Tata, mili bože, gdje si me moja srjeća, huda srjeća dovede; gdje si Pribate, Radate Vukmiru, Obrade, Radmile, moja ljubima družino, daleko mi ste, biedan!

Ka. O che spasso di questa bestia.

Hos. Che gjavolo urli tu, ciera di buoj.

Gr. Ubo moj prc s kobilom,

Hos. E buo ti e un buo si.

Pa. Grubiša, gori hodi svinjo jedna, od davna ti nijesam dao tojagâ.

Gr. Prc voštac, vlaški, svetacj Ovi hoće bosti, ne bodi ja t' velju junaka.

Hos. Bodi, bodi, va con giavolo.

Ka. E mandalo al burgello è un poveraccio. Pogji ti gori.

Gr. Uh! uh!

Ka. È un faceto animal. Sin chè costor se intertengono a la oštaria, vo far un poco amor con questa signora. Ma ecco la sua massera la par schiavona.

Petrunjela.

Brižna što ja cknim; imala sam i sapluna i sve ostavit a najbrže potrčat i spovidet gospogji štete, sramote i ruge koje sam čula i vidjela. Brižna, tri tisuće dukata otidoše gospogji. Marac! nut vrag ti dušu ne uzeo.

Ka. Indovinai ch' è schiavona. Djevojka dobra djevojka, Dubrovniko.

Pet. Brižna tko je ovo? Kamilo je, sjetan Kamilo, ovdi li si; što ti je od Kate? je li ve zdravo, Kamo?

Ka. Ah, Miljca, ti za kako stoji.

Pet. Dobro. Kamo; živi se vide kadgodi a mrtvi nikada. Ma še ne chiama più Milica; Petrunjela še chiama.

Ka. E latineški ti naučila; stoji con la signora liepa signora i draga.

Pet. Draga; neka druzi draguju, ti draga imaš, neišti ve ti, kamo, to.

Ka. Ne zlo, za zlo; mene pita de signora dobro koću.

Pet. Dobro hoćeš, dobro t' budi, zlo ne žudi, — doma radi i ne kradi — što nije tvoje, zlato moje.

Ka. Ti govoriti iz *rima*.

Pet. A bogme i *versat* umiem. S bogom, Kamo, ovo mi gospogje na *funjestru*; imam veliku potrjebu.

Ka. Čeka, čeka, gospogja pozdravi. O che intertenimento.

Pa. Signor Kamilo.

Ka. Missere.

Pa. Uzidi gori.

K*a.* Eccomi.

Lau. Petrunjela che vol dir che tu se' stata tanto a tornar.

Pet. Uh, maduna, triste nuve porto.

Lau. Sjetna, što je ? naški mi govori.

Pet. Oviziem sam očima vidjela, i oviziem ušima čula.

Lau. Što si čula?

Pet. Maru je u Rim vjerenica došla i vjeren je.

Lau. Ah traditor !

Pet. Tri tisuće si dukata izgubila ; svite su odnjeli ončas ; ja sam vidjela gdje ih čini njeki zlostar odnjet.

Lau. Ah assassino, pogj se uzda, pogj se vjeruj ! traditor ! uzidi gori, Petrunjela.

Maro sam.

Hajmeh zemljo što se ne otvoriš, ter me ne proždreš, da mi je mojiema očima ne gledat i tolikom *penom* ne patit *krudeltati* koje. Jesu li gdi pod nebom, je li ovaki gdi na svietu otac ; je li ovaka pod suncem lakomos u čovjeku; za imat dinar sina umorit. Hajmeh veće sam ja otišao, veće meni ne ostaje neg stavit konopac na grlo ter se objesit. Prid signoru s kojiem očima imam doć. Hajmeh ukazah se prid njom ; prid moje *kompanje* s kojiem obrazom imam pristupit. Odrie me, ukaza me *falita*. Kako da se veće prid dobre ljudi ukažem. Ajmeh što je gora, odkuda da tolike duge platim, na sve strane me će potezat ! Ah vrag uzeo kad sam živ ! a veće nij mjedence. Ah Popiva, *ruino* moja, ah Popiva da te slušah, tri tisuće dukat naše bjehu; ah Popiva da tvoj *konselj* ne sliegjah ; a Popiva gdi te ću nać. Ima bit da je u Gianpietra zlatara otišao rubin i djamant uzet. Otidoše moje dvie *kolajne* i *manilji*, veće mi ne ostaje, ajmeh,

za objed na voštarii platit; a ključ mi je od kuće u onoga moga *manigoda*, koji me kolje. Ah Popiva, jeda ne budeš ponio signori rubin i djamant; u tomu samomu ostaje sva moja *speranza*. Ah životu (*sic*) moj ludi! *injoranti guvernu!* Ah signore! ah kurve! tko vas sliedi onomu *intravenja!* Ah moja rajno, moj sliepilu, ni znam kud ću ni što Popivu da nagju

ŠENA SEDMA

Popiva, Petrunjela, Laura, Maro.

Po. Bože, kako li će proć stvar od one stare lisice do mlade. Imamo što činit s *astutiem* čovjekom. Poznao mu sam po *čieri;* ma sin mu je; ki može vrag bit? A Maro meni pošapťa na uho: pogj s kolajnami i s manilji i trči u Gianpietra zlatara; uzmi djamant i rubin i ponesi ih najbrže u signore. Njeke negove prješe, *furie*; ki vrag zna što će bit; ne ostaje mu veće pice, a duga na sve strane; još da mu otac ku godi *novelu* učini! lakomac. Uh tako veće kad mu drago na ošpedao. Srce mi nješto govori da signori ne nosim ove zoje, ma da joj ih ne ponesem, ter da štogodi *intravenja*, ne bi mi života š njim bilo. Sluga je za slušat gospodara; ja ću opravit što mi je rekao; ako što *intravenja* neka on misli. (*Tik tok.*)

Pet. Chi batte giuso?

Po. Petrunjelice, ma grlice.

Pet. Što si došao *tradituru* jedan, onako se čini, a!

Po. Petre, što ti sam učinio, neg te sam ljubnuo jednom; ah brže ono što te uštinuh?

Pet. Drugo pse jedan.

Po. Jeda mi gdi ruka uteče; ako je ruka kriva, nijesam ja kriv. Ruka pogje — a nedogje; — ruku stuči — ruka muči; — kriv sam tvoj sam, draga ljubi — tvoga slugu ne pogubi.

Pet. Još se rugaš *tradituru* pse jedan.

Lau. Petrunjela s kiem govoriš.

Po. Signora donio sam rubin i djamanat; ovake se dvie *peče* nijesu od davna u Rim donjele.

Lau. Popiva da gdje je signor Marino?

Po. Sad će i on bit ovdi.

Lau. Što učininiste tamo?

Po. Sve dobro.

Lau. Sve dobro! dobro! nu čeka doli.

Po. Ono sve dobro *ne delekta* me. Da nijo koga vraga usaznala od onoga našega lakomca dohodi mi volja da joj ne dam ove *zoje.*

Lau. Popiva mio.

Po. Signora.

Lau. Nu da siemo.

Lo. Che bella cosa.

Lau. Popiva pogji najbrže i dovedi mi Mara. imam veliku potrjebu od njega.

Po. Na tvoju zapovied trčim najberže. Ova signora u *čieru* i u govoreniu *para* da nije ona. Ali tko ima *suspet* od česa tako mu i *para* i što nije. Ma ovo mi gospodara; malankonik ti je, što će bit? gospodaru.

M. Ah *tradituru,* Popiva, *ruino* moja.

Po. Što je za boga.

M. Jeda si *signori* rubin i djamant ponio?

Po. Kako mi si rekao ja sam opravio.

M. Ah *tradituru,* ah pse jedan, ah gdje mi je *punjao* da zakoljem ovoga *asasina.*

Po. Per amor de dio, gospodaru, ostavi *koloru.*

M. Ah ti *ruino* moja! ajme što ću sada? kudje li ću sada? čemu živem? što ne uzmem nož ter ne dam svrhu tolíciem tugam.

Po. Za boga gosparu, koja je tolika *desperacion; repoza* malahno, svemu se može nać *remedio* kad se čovjek ne a-

bandona ; kad se *abandona*, i male stvari veliku mu tugu zadaju.

M. Ah zli *guvernu* moj! ah moje malo napried mišljenie! ah oče vraže! a Popiva smrti moja! Ti me, *ribaode*, dozakla.

Po. Gosparu njeka ti je boles i malankonia od srca stegla, ter i nevelika stvar prem velika *para* ; nemo tako.

M. Ah Popiva, dinarâ veće nije ; čas izgubih ; *eredita* veće ne mogu imat ; duzi na sve strane ; zlo patit ne umiem ; što ću ? iz Rima se dvignut nejmam s čiem ; nejmam veće nigdje na stan poć. Ti si onomu vragu a ne ocu dao ključ od kuće, [illegible] ti je sramota. Hajme nesrećo veoma t' me rasčini.

Po. Vidim *fortuna* nas je na veliko zlo zbila ; ma nu se malo *akvjeta* , malo *repoza*.

M. Ovo sam *repozao* Hajme nagji što godi, iznagji koje *remedio* smrti mojoj.

Po. *Signora* još nezna ništa od tvojieh stvari, ni ja manje.

M. Oni neotac odnio je svite iz magazina, a židio se je oni čas pošao *valjat* na *banku* od tri tisuće dukat.

Po. Može li bit! ah nut *avaricie* od čovjeka. To *signora* još ne zna ništa ; pogj večeras u nje na večeru i na spanie i dvignimo joj ku godi *kolajnu*, prsten, *zoju*, pokli naša srjeća hoće tako, i s jutra najsjutrije otidimo.

M. To je najbolje našoj *desperacioni* ; to je remedio naj *espeditie*.

Po, Ma kad dogjeś k njoj, ne kaži malankoniu; usiluj se veseo bit i prie neg u nje pogjemo, pogj vrati *sajun* i tu *kapu* žudjelu, a uzmi tvoj *sajun* od *veluta i kapu*. A *ora mai* je noć; večeras *signora* ne će moć znat ove stvari, a sjutra znaj kako joj drago.

M. *Asasin*, bogme ostah *asasin* ! što se će po Rimu od mene govorit. Pogjmo.

Po. Ovdi ovoliko ; ovdi nije inoga *remedia*.

Svrha četvrtoga ata

Počinje peti at.

ŠENA PRVA

Pomet sam.

Honores mutant moribus, i tko me vidi da sam promjenio ovako haljine, riet će: Pomet se je trpeza pomamio. A nezna er sam *abate* sada, *kont* sam, *kavaljer* sam; zato sam i *kolajnu* stavio na grlo, signoru Maru *sučesor*. On odpade od kolajne. Hoću li kad u Dubrovnik da vidim gdje se je u ormanicu učinio; a meni pristoji haljina, bogme pristoji. Našao sam za *čerto* za *fermo* da je *signora* Laura ona Mandaljena kći Ondardova iz Auguste; a otole je i Ugo moj tudešak. Onoga sam čovjeka koji mi donie novu ostavio vesela na voštarii de la *grassezza*; a ja sam bogme veselii od njega. Ova je *parentjera* učinjena. Poću najbrže u *signore* Laure, u gospogje Mandaljene. Za riet bolje, neću joj govorit da je otac ište i da je ostala tako *ereda* od tolikoga imania er bi se uzoholila; *kortigjana* je. Hoću da joj *all'improviso* dogje ovo veselje; da je Pometu *oblegana*. Ugu ću momu tudeška sve riet, neka dobrovolnie uzme za ženu. Ma koga vidim odovud. Poću se *retirat* malo strane da mi ne smete *facende* od *importancie*

M. Hajme nesrječo, na što me si zbila! da ni *sajuna* moga od *veluta* ne mogoh imat. Ma mojoj nevolji *nekonvenja* se neg i zločestia haljina. Od ove što će riet signora Laura.

Po. Gospodaru, nije ga sad plakat neg učinit srce od lava. Srjeća je došla na zeleno, veće nije kuda. ako još ne izesmo *signori* iz ruke prsten, kolajnu ali štogodi; ne ćemo imat s čiem otit, ne ćemo imat što jesti.

P. Ovo ih, ovo su oni *faliti*; tu vas hoću grintavci, došli ste gdje ruka maha.

Po. Što mučiš?

M. Ajmeh Popiva, ja sam se izgubio.

P. Rusatiem mu octicem *polse*.

Po Nije se sad brieme gubit trjeba je učinit obraz od *mariola*

P. Bogme od *mariola!*

Po. Nije što jesti.

P. Jes ošpedao njemu; ma tebe ako ne vidim na vješalieh, ne ću miran umrjet.

M. Oršu da se ide u signore, ondi je trjeba imat.

P. Bogme ga ne ćeš sad tamo.

M. Tko je ovo? je li ovo Pomet? Pomet je.

Po. Nut ribaoda, gdi se u velut obukao i s kolajnom je.

M. Da da ga ubiemo na mjesto; ovo je najljepša *okazion* od svieta, ter nam ne će rict da smo utekli kao *faliti*, ma kako *omicidi*; ter nam ne će tolika sramota bit.

Po. To hoću da za utra učinimo, večeras neimamo čiem otit: s oružjem je *ribalad* jedan; neka malo će ti valjat.

M. Pomete, ti li si?

P. Signor Marino ben trovato.

M. Malo prie si *skapulao*, drugovja mi ne ćeš *skapulat*.

P. Ribaod jedan još imaš oči s nami govorit.

P. Id tja ti pogj na komardu, Misser Maro, svjetovah se, tako i *skapulah*, i opet sam se svjetovao da ovo oružje uza se vazda nosim; nea Popiva pristupi da mi ovu muhu s nosa zbije.

Po. Nut *ribaoda* još nam *brava*.

M. Ki je vrag ovo Leksandro *drapjer*

Bok. Signor Marin, buon giorno ala signoria vostra hora mai è tempo che io sia soddisfato.

P. Avete fatto il conto? quanto vi resto a dar?

Lek. Ho havuto cinquanta scudi, e mi restate a dar ancora cento.

M. Sta bene; domattina sarete satisfatto senza fallo.

Lek: Voi andate mandandomi da un di a l' altro, non posso più spettar, voglio esser satisfatto.

P. Popij tu zdravicu.

M. Havete ogni ragion, voglio satisfarvi, venite domattina a casa mia et sarete pagato.

P. Ne ostavi ga se nejma grintave mjedenice.

Lek. Stasera io ho da far un pagamento; se pensate pagarme domattina pagatemi stasera, e datemi qualdhe cosa manco.

M. Voi sete venuto con si gran furia; a le tre hore che faccia pagamenti? trovati me a l' ora di banco et sarete satisfatto.

Lek. Dico voglio haver el mio et non vo parole.

Po. Voi sete venuto con soperchieria.

Lek. Non volete pagarmi eh?

P. Je li tko bože, gleda *feste.*

M. Par che voi vogliate combatter·

Lek. Non son venuto per combaiter, ma per haver il mio.

M. *Horsù*, che abiate il vostro, vado a portarvi vostri danari.

Lek. Vengo io con voi.

M. Aspeta ala butega vostra, per mio servitor vi mando addesso senza indugiar cento scudi, giacchè sete tanto importuno.

Lek. Aspetto pur che sia cosi; se non mi paga, vo di lungo a farlo citar.

P. Sto uši će platit. Cento dukati! počeli ga su potezat. Da bi bog dao da mu još Pomet ne donosi u lončiću na tamnicu. A na velik ti *preposit* izide ovi svilar. Olova mi sad pliu sve mi *prospero* prohodi. Ovi *faliti* mogahu mi posao ištetit. Žene su kao Fs kojiem vjetar kreče. Poću najbrže u Signore; u *poses* ulazim. (*tik, tok,*) Signora Laura, padrona mia.

L. Ah Pomete, ti li si, uzidi gori.

P. Ah! *signora* da malo prie ovako učinjaše tvoje, tri tisuće ne utonjahu.

L. Oto tako moja nesrjeća htje; ma žimi tvoja ljubav, Pomo, kako ih ne budem izgubit.

P. Signora Laura, nosim ti nove koje scienim da ti će drage bit.

L. Taki čovjek ne može neg s dobriem kolačem doć.

Pet. Brizna, nut gdje se *nagalantao* i s kolajnom na grlu kako da ide na pir.

P. A bogme, Petre, na pir.

Pet. Da bogme gospogja ti čestitih, sve ti čestito.

L. Idi oslico.

Pet. E nedrago joj je.

P. Signora Laura u dobri čas desnom napried stupih.

ŠENA TRETJA

Maro, Popiva, Signora Laura.

M. Ah Popiva, vidiš li gdi nas je *fortuna* zbila, da mi je trjeba biežat od dužnikà. Jaoh! da sva moja *speranza* stoji sada u *mariolstvu!* Ako ne ukradem što signori Lauri, mi veće ne znamo mi kud ni kamo. Ah smrti! gdje si na velik ti bi mi *preposit* sad bila; blagosovljena ona ruka koja sama kadgodi *libera* se ovazieh tuga.

Po. Gosparu, nije ga tu plakati ni gubit brieme; pogjmo u *signore;* čeka na večeru i opravmo što imamo ako neć za utra u tamnicu uljesti.

M. Pogjmo, pogjmo

Po. Što pogjmo? ovo si prid vrati od signore.

M. Da kuca.

Pet. Chi batte giuso.

Po. Petrunjela otvori.

Ovdi izlazi Vlaho, Piero, Niko.

V. *Kompanjio*, nu gledate, vidim Mara prid vrati od *signore.*

Po. Petrunjela što se si žabila ?

Pet. Gledam te, Popo, smurala sam se na tebe brižnika; pristao ti je.

Po. Petre, Petrunjelice.

L. Signora Marin.

M. Signora mia.

L. Toh ja od tebe dostojih?

M. Što signora?

Pet. Nut ovoga bezočnika, nebogo, dohodi mi kima da mu ovizima noktima izderem one očine kiema još ima oči gledat.

L. Muči ti Petrunjela.

Po. Nebore, Petre, što je ta *kolera*? Pomet li vam je štogodi nalagao ?

Pet, Bezočnici jedni, *ašišina* signoru od tri tisuće dukat, ah.

M. Pomet li vam je štogod nalagao? Ah Pomete, Pomete, vele ti mi ih si sakrojio.

Pet. Mojiem sam očima vidjela, *tradituri* jedni, gdji ti oni zlostar odnose svite; a žudio se ončas pogje naplatit na banku. Nebogo, još imaju oči govorit.

M. Ter si ti to vidjela ?

Pet. Vidjela, ne vidjeli da bi!

L. Maro, ja to od tebe *meritam.*

M. Signora, ja ne znam ništa od toga.

L. A od vjerenice si imao knjigu, a meni si govorio da nijesi vjeren. *Basta*! na dva načina sam od tebe privarena, tako da dosle nije nijedna moja druga privarena bila. Scieniš li da u Rimu nije pravda? Čini da imam moje tri tisuće dukata bez *skandala* i bez tvoje velike sramote.

M. *Signora*, zlo si *informana.* Ovdi s ulice ne mogu moje razloge govorit.

Po. Otvori malo Signora da ulazimo u kuću, Nijesu tolike stvari, kolike su nalagali.

Pet. To da nam još dvignete štogodi? nut nebogo da ašašine u kuću.

V. Kompanjia, čujete li i vidite li ?

Ni. I čujemo i vidimo

Pie. Ovo je što se reče: kurvam noge plači da te ovako goste.

Pomet iz kuće od signore.

P Tko je ovo doli? ah misser Marin, prostite, mjesta su puna neimate gdje sjesti, a komedia se je počela od kada. Popiva reci gospodaru: *patiencia*! vuk lisicu privari.

M. Kurvin, *ribaode* jedan, hoću li ti se kad krvi napit, hoć li mi kad u ruke upasti da t' ukažem što je te *trate* činit.

Po. Mariolu jedan, nu sid dolu dat ukažem s kiem imas što činit.

P. Da sidem doli? *ašendao* sam ja, a vi ste pali;i bjehote na ovomu miestu malo prie, ma grintavci ukinuste se, er na dobročestu mjestu ne umie zločes sjedit.

M. Ah *mariolu* jedan; čuješ li signora Laura, otvori, er po raspetje božje sažegoh ga u kući.

Po. Da razbiemo vrata.

V. Vidite li ?

N. Slušamo i gleđamo komediu.

Pie. Che spasso.

Pet. Da razbiete vrata!

L. Vrata meni da razbiete! Petrunjela, *mortar* mi.

Pet. Da nam vrata razbiete, *manigodo* jedan! Po Lunciatu božju, kako vas se ću sad bačkjelom *(sic)* vrć čiem mi na ruke dogje. Nut vrag ti dušu ne uzeo!

M. Ah kurve, kurve, tko s vami ima što činit!

P. L' è 'fatta.

V. Skrimo se da nas ne vidi.

M. Ajme Popiva, ovo nam *falja*, što ćemo?

Po. Ah jeda možemo Pometa gdi dočekat da mu se, ajme, krvi napiemo.

M. Hoću svakako da ga prežimo i da ga ubiemo na mjesto; ovdi ovoliko mi smo, Popiva, *spačani.*

Po. Gosparu, nemoj se još *abandonavat,* ako uzmanjka, a mi na sodu zvoni tambur.

M. Ajme nesrjećo, na što me si dovela! Popiva hoću da zakoljemo Pometa, che lo amatiamo.

Po. Gosparu, na smrt, na život ovo sam, sliedim te.

M. Hoću da uliezemo *per forza* u Laure; a kurve! Da ih svieh u kući zakoljemo; ko mi pod ruke dogje, *desperan* sam, otac, vrag; pak ću sebe ubit. Pogjmo oružje uzet.

Po. A sviete, a vraže, vele ti moreš!

ŠENA ČETVRTA

Vlaho, Niko, Piero.

V. Ah vraže! zao ti si! a zločestvo od mala ti si! a zli guvernu na što dohodiš!

N. Da u Dubrovniku meni koja onako učini, po muku božju bih je *fjersao.*

Pie. Onaki *desperan dubitam* da koji skandao ne učini.

V. Onaki zločes *dubitam* da vrat ne ulomi; ako ga barižeo nagje s oružjem vidjećete *feste.*

N Vrag! pogjmo za njim, ne momo ga *abandonat* da u onoj *furii* ne učini ki *eror.*

V. Ako što možemo pogjmo, pogjmo.

N. Mi smo došli u Rim za imat kigodi *piačer* a najliše s oviziem Marom, a ja vigju š njime ne ćemo imat neg *despiačer.* Vrag! žao je meni er se je signorom sva dio, za moj dio! ma *gjiljoz* bješe ne dadješe *biestia* na nju ni gledat.

ŠENA PETA

Gjivulin i Tripče.

Gj. Ah, ah, giura dio neda se nać oni naš žuho rigje brade štono mi placa; lazi mi kao indiana žaba. Božje hoću li se

*

gdje stat š njim da mi je š njim na *balun* poigrat, da ga učinim jajera, da malo poleti da mu dam nogom u očas, da ga vihar odnese, ne drugo da se š njim pozdravim. Nije ga slava milostivici. Ma tko ide ovo odovuda! ma tkoga se ja bojim? kurvin sin budi s dvjema rukami. Ma mi je bolje stat strane, da *spiam* koje su *čiere* od nepriatelja.

T. Po kotorsku advokatu, *can becco futuo* sad me nagji s oružjem; gdje je ovi sin majke od sedam mužij? Nevigju ga po svetoga Gjuljana junačkoga advokata, dobre žene sina, da ovako rečem, koji bi mi sada dobar sramotu učinit, izidi *can becco futuo.*

Gj. Ah, ah, ovo je moga žuha majstoria; on ga je poslao, ne će inako bit po gospu od Pžana; poznah ja, er se hoće izet da mi ne plati *navao.*

T. Eccomi in campagna, ako je tko izidi, nije se ovdi krit; tko nije žena hod na polje.

Gj. Misser, tko ga ti išteš? ako čovjeka išteš ovo je napjaci, ako žene išteš, u kući su gdje kudjelje predu Ti li si oni tko te je poslao?

T. Da ti li si oni koji mene išteš; ovo sam nut što me na blizu gledaš sit me se nagleda.

Gj. Reci mi ti ne smiemo li našega iskat.

T. Da kaži ti meni, što t' ne more bit per *per amor*, zašto hoć *per forza?*

Gj. Giuro dio, po majku od Pžuna, po manje govori. . . . *)

*) Na veliku našu žalost, a bez sumnje i našijeh čitalaca, ovdje se komedija u rukopisu prekida. Sve nam je vjerovati da se nahodila ovako osakaćena i god. 1702, kad je ona nepoznata ruka vadila rečenice najznamenitije iz Držićevijeh komedija, jer i nje izvaci iz Dunda Maroja ostaju na ovome mjestu. Dokle Bog da te se Držićeva theatralna djela iznagju u cjelini, mi ne ćemo prestajati i u dojdućijem Zabavnicima uvlačiti po koji komad iz ovoga rukopisa uz ostale starine naše — A sad da dopunimo nešto o pravopisu. U rukop. je glas *gj* pisan sa *gi*; ž i š sa *x*; *z* sa *s*; k svegj sa *k*; *lj* sa *gli*; ć sa *ch*; c sa *z*; č sa *ci*. Svud gdje je *j* u stampi, u rukop. ga nije, kao što rekosmo, nego mješte njega vazda *i*. U tomu izbjegla nam je gdje koja progreška štamparska.

RJEČNIK

riječi taljanskijeh ponašenijeh.

A.

Abandonat — Zapuštiti. *)
Agresto, vino na agrestu — na žicu.
Alogjati — Stanovati, boraviti.
Akostat — Približit.
Amaro — Grk.
Arecitati — Prikazati
Astut — Lukav.
Avancjat — Primiti.

B.

Bareta — Kapa.

D.

Dekjarati — Očitovati.
Delicia — Šaskoša.
Dezvian — Raspušten, zaveden.
Desperavati se — Očajati.
Desponjati se — Nakaniti se, odlučiti se.
Diverso — Različan.
Dubitati — Sumnjiti.

E.

Ećelent — Izućan.

F.

Faćenda — Posao.
Fastidia davati — dodijevati.
Favor — Ljubav.
Feca — Droždina.
Fin — Svrha.

G.

Granmrci — Hvala ti velika.
Galatina — Ledenica.
Gilj (giglio) — Lijer.
Gjiljoz — Ljubomoran.

I.

Intravenjati — Dogoditi se.
Impačavati se — Prtiti se.

J.

Jošte, ošte — Krčmar.

K.

Kant — Pjevanje — Kanat riječe u Dubr. za pjevanje pod tugjom muzikom.
Katanac — Ključanica.
Kolajna. kolana — Ogrlin, verižice.
Kolora — Jed.
Komandit — Zapovjedat.
Konselj — Svj[illegible]
Konsumiti — Is[illegible]
Kompanj — Dr[illegible]
Kurati — Hajati.

L.

Libro — Knjiga.
Liberal — Darovit, praznošaka.

---

*) Riječi, koje se govore sad u Dubrovniku, stavili smo u šire.

ŠTAMPARSKE POGREŠKE

Na strani 6	u vrsti 9	mješte	dvaju	dviju
„	2	(odozdo)	bašću	bašču
11	3	(odozdo)	hrdi	hridi
15	15		zasluzni	zaslužni
„	5	(odozdo)	nakostrešene	nakostrečene
20	4	(odozdo)	prekouhvane	prekoufane
21	1		pobječi	pobjeći
„	4		mnoštvo	mnoštva
„	5	(odozdo)	Stoću	Stocu
31	10		Ukrazsiće,	Ukrasiće
38	12		Hajdimo	Hajd' mo
42	16		otadže	otadžbe
56	4		pošanac	pašanac
59	7		Ostupi ću	Otupiću
„	3	(odozdo)	Uluzi	Ulazi
80	12		Zuha	Suha
89	14	(odozdo)	bi ti tužbe	bi tužbe
104	14		Blagovaže	Blagovaše
105	5	(odozdo)	njim	njom
124	10		ostovite	ostavite
149	28		žalite	žaliti
151	27		nezali	ne želi
153	28		očipa	očima
154	28		kso	kao
172	1		ognjna	ognja
175	23		kareat	kreat
195	10		de bara	dobara
228	5		stako	stuko
213	1		godine 1810	1816
216	3		Alinović	Lajnović
208	27		danepokvetne	da nepokretna
255	6		staro	stari
255	8		nema drugi	nema druge
256	8		pak ćeme	pak ćemo
257	15		kag si potežio	kud si potežio
286	3		obreda i dogmata	obreda, a neuki puk trudno razlikuje iz megju obreda i dogmata; kojom uspomenom. . . .
295	7		nad popom	nad papom

Na strani 304	u vrsti 12 (odozdo)	pomorki	pomorski
306	15 (odozdo)	bljaše	bijahu
307	2 („)	bijaše	bijahu
313	22	bijaše	bijahu
„	25	mogučim	mogućim
„	29	nebi smo	ne bismo
314	4	njegova djelovanja	njegovu djelovanju
315	3 (odozdo)	skogavaju	skodžavaju
317	11	posredničtvom	posredništvom
318	9	znagjaše	znagjahu
329	9	greki	grčki
331	1	VETALA = PANČAVINSATA	VETA-LAPANČAVINSATA
„	14(odozdo)	Po jest	To jest
337	3	koris	korist
348	7	pogji	dogji
360	19	što	sto
374	10 (odozdo)	prinesaše	prinošaše
370	12 („)	njin	njim
350	5	žešti	žesti
352	3 (odozg.)	strabu	strahu
„	17	lagja	lagjah
„	3(odoždo)	jednag	jednak
356	12 (odozg)	Pitaš	pitaš
360	10	što	sto
369	1(odozdo)	odženuo	odagnao
370	12 („)	njin,	njim
371	6 („)	suza	suzah
372	4 (odozg)	obeven	obučen
374	8	zasiljak	zatiljak
„	10(odozdo)	princsaše	prinošaše
417	2 „	ni	nj
(„)	„ „	glog	glag.
(„)	„ „	nic	nie

U našemu Zabavniku uvuklo se nekoliko pogrešaka štamparskijeh osobito radi naše narodne nesreće, što su nam slagari ili taljanci ili nijemci. Svakako jaoh po nas? Nekoliko njih, a to najkrupnije, stavljamo ovdje, ostale sami će štioci moć lasno razabrat i popraviti.

